

Заснований у квітні 2015 р.

Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 1915 від 30.05.2024 року.

Виходить чотири рази на рік.
Мова видання: українська, англійська,
польська, німецька, французька, іспанська.

На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) та Наказу Міністерства освіти
та науки України № 1166 від 23.12.2022 р.
(додаток 3) журнал включено до Переліку
наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук
(081 «Право», 293 «Міжнародне право»,
262 «Правоохоронна діяльність»).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща).

Адреса редакції:
вул. Успенська, 1
м. Одеса, Україна, 65014

Одеський державний університет
внутрішніх справ

Юридичний бюлетень

Випуск 34

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 23.09.2024 р.)

Головний редактор:

Галуцько Віра Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Заступник головного редактора:

Шкута Олег Олегович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Секретар:

Ізбаш Катерина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени редакційної колегії:

Аброськін В'ячеслав Васильович, кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ; Албул Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ; Бабенко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ; Белогобова Оксана Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача з наукової роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»; Бондар Валерія Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ; Боровик Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'ячука; Горошко Валентина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Дем'ячук Віталій Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'ячука; Денисова Аліна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Дришлюк Володимир Ігорович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права Одеського державного університету внутрішніх справ; Дрьомін Віктор Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (НАПРН України), професор кафедри кримінального процесу, оперативно-розшукової та детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений діяч науки і техніки України, керівник Центру з проблем вивчення організованої злочинності та корупції; Іванський Андрій Йосипович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України, професор кафедри Державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету; Ільків Олег Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'ячука; Ісмаїлов Карен Юрійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ; Катеринчук Іван Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Корнієнко Максим Вікторович, доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; Крикун Вячеслав Віталійович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Легеза Юлія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; Мандриченко Жанна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»; Матієнко Тетяна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Меркулова Валентина Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; Нікітін Анатолій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Павлогін Юрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративної діяльності поліції Одеського державного університету внутрішніх справ; Пасько Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Предместніков Олег Гарійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; Прудка Людмила Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Резніченко Семен Васильович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Синицин Павло Миколайович, доктор філософії в галузі знань – 081 Право, доцент кафедри «Національне та міжнародне право» Одеського національного морського університету; Ярмачі Христофор Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc, Lecturer in International Relations, School of Law, Tallinn Technical University (Tallinn, Estonia); Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil., Hochschule Wismar University of Applied Sciences Technology, Business and Design Fakultät für Wirtschaftswissenschaften Wismar Business School Philipp-Müller-Straße (Wismar, Germany).

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

ЗМІСТ

**ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ
ТА ПРАВА**

<i>Винарчик Олег Павлович</i> ДВОЄЖЕНСТВО ЯК ОКРЕМЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ПОЛЬЩІ 1932 РОКУ ТА ДУМКИ КОДИФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ ЩОДО ТАКОГО.....	9
<i>Мосейчук Тарас Анатолійович</i> ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ.....	16
<i>Цуркан Олександр Миколайович</i> СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПОВНОМАШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	23
<i>Чорний Максим Михайлович</i> ЩОДО СТАНДАРТІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО КОМПЕТЕНЦІЇ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ).....	28

**ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО
ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

<i>Волинець Віталій Валентинович</i> ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ДАНИХ У ЄС: НОВІ ПРАВИЛА ДЛЯ ОНЛАЙН РІТЕЙЛЕРІВ.....	34
<i>Каращук Оксана Олександрівна, Шум Юлія Миколаївна</i> ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА СЛІДУВАННЯ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ.....	41
<i>Кулакова Вікторія Денисівна</i> ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СТРАХОВИХ РЕЗЕРВІВ.....	48
<i>Курепіна Олена Юріївна</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КОНЦЕСІЮ ЯК ВИДУ СТИМУЛЮЮЧОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДО ПРАВА ЄС.....	58
<i>Мирись Катерина Володимирівна</i> РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	68
<i>Смолярова Марина Леонідівна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ В УКРАЇНІ.....	74

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО
ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Ганенко Ігор Сергійович
РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛІВ ТА СУДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....80

Зайка Ігор Володимирович
КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН... 89

Козін Анастасія Олегівна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ
В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....96

Костенко Юлія Олександрівна
МОНІТОРИНГ ЯК ФОРМА КОНТРОЛЮ В ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ..... 102

Кудінов Сергій Сергійович
ДОСВІД КРАЇН ЄС У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ
ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....113

Курило Володимир Олександрович
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ.....121

Оксютенко Костянтин Володимирович
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ.....128

Пустовіт Юлія Юрійвна
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....137

Чернов Микола Миколайович
ПИТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ
ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ.....153

Чувакова Ганна Михайлівна
АНОМАЛІЇ У ПРАВОВІЙ СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....158

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ**

Гаєвський Олег Сергійович
ПАСТКА ЗАКОНОДАВСТВА: КОЛИ УМОВНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ПОКАРАННЯ ПРИЗВОДИТЬ ДО НОВИХ ЗАПИТАНЬ.....164

Дзядик Максим Русланович
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ
РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ.....174

Козенко Олександр Олександрович
ПРАВОВИЙ СТАТУС НАДНАЦІОНАЛЬНИХ
АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ СТРУКТУР.....180

Кропивницький Олег Миколайович
ВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....188

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Лисенко Володимир Васильович

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ 193

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

Демедюк Сергій Васильович

OSINT В КОНТЕКСТІ КІБЕРБЕЗПЕКИ..... 200

Каптан Максим Вікторович, Корнієнко Валерій Олексійович

ПРАВОВІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ..... 208

Калюжний Олексій Михайлович

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЧИНЕННЯ
НЕЗАКОННОГО ПОСІВУ АБО ВИРОЩУВАННЯ
НАРКОТИКОВМІСНИХ РОСЛИН В УКРАЇНІ..... 216

Коваль Марат Петрович

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ..... 227

Козак Вячеслав Ярославович

ДО ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ
АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ РОЗПУСТИ ДЛЯ СПОЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ ЧИ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН В УКРАЇНІ..... 235

Талпа Петро Валентинович

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ..... 243

Шкута Олег Олегович

АНАЛІЗ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ
ПОКАРАННЯ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО..... 250

CONTENTS

**GENERAL THEORETICAL PROBLEMS
OF THE STATE AND LAW**

<i>Vynarchyk Oleh Pavlovykh</i> BIG MARRIAGE AS A SEPARATE OFFENSE UNDER THE 1932 POLISH CRIMINAL CODE AND THE OPINIONS OF THE CODIFICATION COMMISSION REGARDING SUCH.....	9
<i>Moseichuk Taras Anatoliiovych</i> THEORETICAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE PRINCIPLE OF TERRITORIAL INTEGRITY OF THE STATE.....	16
<i>Tsurkan Oleksandr Mykolaiovych</i> SOCIAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE STATE DEVELOPMENT STRATEGY IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE AGGRESSION OF THE RUSSIA AGAINST UKRAINE.....	23
<i>Chorny Maksym Mykhailovych</i> REGARDING THE STANDARDS OF PROCEDURAL GUIDANCE BY THE PROSECUTOR IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION (ON THE EXAMPLE OF CRIMINAL OFFENSES THAT BELONG TO THE COMPETENCE OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATION).....	28

**ISSUES OF CIVIL,
COMMERCIAL AND LABOR LAW**

<i>Volynets Vitalii Valentynovych</i> LEGAL SECURITY OF DATA PRIVACY IN THE EU: NEW RULES FOR ONLINE RETAILERS.....	34
<i>Karashchuk Oksana Oleksandrivna, Shum Yuliia Mykolaivna</i> THEORETICAL AND PRACTICAL FEATURES OF THE RESALE RIGHT IN COPYRIGHT LAW.....	41
<i>Kulakova Viktoriia Denysivna</i> LEGAL REGIME OF ASSETS OF INSURANCE RESERVES.....	48
<i>Kurepina Olena Yuryevna</i> SOME ASPECTS OF ALIGNING UKRAINIAN CONCESSION LEGISLATION AS A TYPE OF THE LEGAL REGIME STIMULATING ECONOMIC ACTIVITIES WITH EU LAW.....	58
<i>Myros Kateryna Volodymyrivna</i> REGULATION OF ECONOMIC AND CONTRACTUAL RELATIONS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW.....	68
<i>Smoliarova Marina Leonidivna</i> LEGAL REGULATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF LAWYERS IN UKRAINE.....	74

**ADMINISTRATIVE LAW
AND ADMINISTRATIVE ACTIVITY**

<i>Hanenko Ihor Serhiyovych</i> THE ROLE OF INTERNATIONAL TRIBUNALS AND JUDICIAL ORGANIZATIONS IN ADMINISTRATION OF JUSTICE IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT.....	80
<i>Zaika Ihor Volodymyrovych</i> CONTROL AND SUPERVISORY ACTIVITIES IN THE FIELD OF LAND RELATIONS.....	89
<i>Kozin Anastasiia Olehivna</i> LEGAL REGULATION OF CORRUPTION PREVENTION IN LOCAL GOVERNMENT BODIES.....	96
<i>Kostenko Yuliia Oleksandrivna</i> MONITORING AS A FORM OF CONTROL IN THE TAX SPHERE.....	102
<i>Kudinov Serhii Serhiyovych</i> EXPERIENCE OF EU COUNTRIES IN LEGAL REGULATION PUBLIC PROCUREMENTS.....	113
<i>Volodymyr Oleksandrovykh Kurylo</i> PROBLEMATIC ISSUES OF LIABILITY FOR OFFENSES IN THE FIELD OF ROAD SAFETY.....	121
<i>Oksyutenko Kostiantyn Volodymyrovych</i> FOREIGN EXPERIENCE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE ELECTRONIC GOVERNMENT DEVELOPMENT.....	128
<i>Pustovit Yuliya Yuriivna</i> REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK FOR FOOD SECURITY.....	137
<i>Chernov Mykola Mykolaiovych</i> ISSUES OF FOREIGN EXPERIENCE OF INTERACTION BETWEEN THE POLICE AND THE PUBLIC.....	153
<i>Chuvakova Hanna Mykhailivna</i> ANOMALIES IN THE LEGAL SPHERE OF INFORMATION PROVISION.....	158

PROBLEMS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

<i>Haievskyi Oleh Serhiiovych</i> LEGISLATIVE TRAP: WHEN CONDITIONAL RELEASE FROM PUNISHMENT LEADS TO NEW ISSUES.....	164
<i>Dziadyk Maksym Ruslanovych</i> CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ILLEGAL FISHING, HUNTING OR OTHER AQUATIC EXTRACTION ACTIVITIES.....	174
<i>Kozenko Oleksandr Oleksandrovykh</i> LEGAL STATUS OF SUPRANATIONAL ANTI-TERRORIST STRUCTURES	180
<i>Lytvoynenko Oleh Mykolaiovych</i> THE RIGHT OF CONVICTS TO HEALTH CARE: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS.....	188

**CRIMINAL PROCEEDINGS AND FORENSIC SCIENCE;
OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY**

Lysenko Volodymyr Vasylovych

PECULIARITIES OF THE TACTICS OF INTERROGATION OF A MINOR.....193

THE SECURITY SECTOR OF THE STATE

Demediuk Serhii Vasylovych

OSINT IN THE CONTEXT OF CYBERSECURITY..... 200

Kaptan Maksym Viktorovych, Korniienko Valery Oleksiiiovych

LEGAL REGULATIONS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN ACTIVITIES
IN THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE..... 208

Kaliuzhnyi Oleksii Mykhailovych

CURRENT STATE AND MAIN TRENDS IN THE ILLEGAL SOWING
OR CULTIVATION OF DRUG CROPS IN UKRAINE..... 216

Koval Marat Petorovich

PROBLEM ISSUES OF THE MODERN MODEL OF THE ADMINISTRATIVE
JUDICIARY OF UKRAINE.....227

Kozak Viacheslav Yaroslavovych

ON THE ISSUE OF CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS
OF THE ORGANIZATION OR MAINTENANCE OF BROTHELS
FOR THE CONSUMPTION OF NARCOTIC DRUGS
OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES IN UKRAINE..... 235

Talpa Petro Valentynovych

INTERNATIONAL STANDARDS AND FOREIGN EXPERIENCE
IN THE REGULATION OF THE JUDICIAL SECURITY SERVICE..... 243

Shkuta Oleh Olehovych

ANALYSIS OF LEGAL LIABILITY AND PUNISHMENT
FOR DOMESTIC VIOLENCE.....250

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 34(477.8)“19”(091):343.2.01(438)“1932”(094.4)
DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.01>

ДВОЄЖЕНСТВО ЯК ОКРЕМЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ПОЛЬЩІ 1932 РОКУ ТА ДУМКИ КОДИФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ ЩОДО ТАКОГО

Винарчик Олег Павлович,
orcid.org/0000-0002-7303-0070
кандидат юридичних наук, старший
викладач кафедри права
(Львівський національний університет
ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Гжицького,
м. Львів, Україна);
помічник судді
(Львівський апеляційний суд,
м. Львів, Україна)

Стаття присвячена дослідженню та аналізу окремих складів злочинів за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. Зокрема, проведено частковий аналіз Протоколів засідань Кримінального відділу Кодифікаційної комісії. Проаналізовано останні публікації з обраної проблематики, а також оцінено загальний стан наукової розробленості такої. Звернуто увагу на так звану дихотомію кримінально-правової політики та кримінально-правової доктрини, яка істотно стримувала розвиток кримінального права та його систематизацію, оскільки, доктрині кримінального права, яка орієнтувалася на гуманізмі покарань, протистояла кримінальна політика Другої Речі Посполитої 30-х років ХХ ст., яка тяжіла до посилення кримінальних репресій. Зокрема, у структуру кримінального кодексу Польщі 1932 року увійшли злочини проти шлюбу, які охоплювали лише два артикули 197–198 та належали до Розділу ХХХ, вказано, що за що саме була передбачена кримінальна відповідальність за цими артикулами. Вперше проблема двоєженства (двошлюбності) була озвучена під час засідання секції кримінального права 28 травня 1923 року, при обговоренні доповідей Ю. Макаревича та С. Глясера про злочини проти моралі (у контексті подружнього життя). Зазначено про думки та бачення членів Кодифікаційної комісії з приводу необхідності відповідних артикулів у кримінальному кодексі, які обґрунтовані науковими аргументами та практичним досвідом інших держав. Звернуто увагу на тривалість дискусій та обговорень через відсутність єдиних думок комісії стосовно обговорюваних питань. Впродовж часу обговорення відповідні положення кодексу переміщалися у розділах такого, а також мінялися самі артикули у проектах кодексу, остаточною версією двоєженства як кримінального правопорушення включена

в проект кримінального кодексу, який був надісланий Міністру юстиції. Диспозиція статті про двоєженство вимагала обов'язкової наявності попереднього шлюбу, який мав бути нерозірваним та не визнаним недійсним, кодекс охороняв моногамний характер шлюбу, а двоєженство каралося не стільки через сексуальне насильство та вірність подружжя, скільки через порушення нормативних вимог до інституту шлюбу.

Ключові слова: міжвоєнна Польща, кримінальний кодекс, кодифікаційна комісія, протокол засідання, Ю. Макаревич.

BIG MARRIAGE AS A SEPARATE OFFENSE UNDER THE 1932 POLISH CRIMINAL CODE AND THE OPINIONS OF THE CODIFICATION COMMISSION REGARDING SUCH

Vynarchyk Oleh Pavlovych,
orcid.org/0000-0002-7303-0070
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Law
(Stepan Gzhytskyi National University
of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine);
Assistant Judge
(Lviv Court of Appeal, Lviv, Ukraine)

The article is devoted to the study and analysis of individual components of crimes under the Polish Criminal Code of 1932. In particular, a partial analysis of the Minutes of the meetings of the Criminal Department of the Codification Commission was carried out. The latest publications on the selected issues were analyzed, as well as the general state of the scientific development of such issues was evaluated. Attention is drawn to the so-called dichotomy of criminal law policy and criminal law doctrine, which significantly restrained the development of criminal law and its systematization, since the criminal law doctrine, which was oriented on the humanism of punishments, was opposed by the criminal policy of the Second Commonwealth of Nations in the 1930 s., which tended to increase criminal repression. In particular, the structure of the Polish Criminal Code of 1932 included crimes against marriage, which covered only two articles 197–198 and belonged to Section XXX, it is indicated that what exactly was criminal liability under these articles. For the first time, the problem of bigamy was voiced during the meeting of the criminal law section on May 28, 1923, during the discussion of reports by Y. Makarevich and S. Glyaser on crimes against morality (in the context of married life). The opinions and views of the members of the Codification Commission regarding the need for relevant articles in the criminal code, which are substantiated by scientific arguments and practical experience of other states, are noted. Attention was drawn to the duration of discussions and discussions due to the lack of unified opinions of the commission regarding the discussed issues. During the discussion, the relevant provisions of the code were moved in the sections of this one, and the articles themselves were changed in the drafts of the code, the final version of bigamy as a criminal offense was included in the draft of the criminal code, which was sent to the Minister of Justice. The provision of the article on bigamy required the mandatory presence of a previous marriage, which had to be undissolved and not recognized as invalid, the code protected the monogamous nature of marriage, and bigamy was punished not so much for sexual violence and fidelity of spouses, but for violation of normative requirements for the institution of marriage.

Key words: interwar Poland, criminal code, codification commission, minutes of the meeting, Yu. Makarevych.

Постановка проблеми. Європейська ідентичність Українського народу, а також незворотність європейського та євроатлантичного курсу України вимагає щоденної клопіткої праці у цьому напрямку, важливим виміром та індикатором цих процесів є врахування історичного досвіду, тобто тих особливостей державно-правового значення, які мали місце в українській державності у відповідний період.

Іншими словами, створення та існування в Україні правової держави вимагає, зокрема, підвищення якості законодавства та його системності, тому історичний досвід у цьому контексті є важливим, як і врахування кодифікаційних процесів у польській державі міжвоєнного періоду (до складу якої входили західноукраїнські землі), а також відповідних положень кримінального кодексу 1932 року, як результату кодифікаційної роботи.

Таким чином, кримінальне право міжвоєнної Польщі має безумовне практичне значення, досвід використання якого ускладнюється тим, що він недостатньо вивчений, опрацьований та висвітлений, як польськими, так і українськими ученими правниками, істориками, що одночасно засвідчує про актуальність об'єкту дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджуючи проблематику системи покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року та практику застосування таких на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (що знайшло своє відображення у дисертаційному дослідженні), ми неодноразово зазначали, що цей кодекс, за своєю ідеєю відповідав концепції соціологічної школи, яка трактувала злочин як соціальне явище, що виникає з умов життя особистості та наголошували на збільшенні кількості злочинів у відповідний період, що пояснювалося, як об'єктивними так і суб'єктивними факторами.

Поряд з цим, ключовим елементом у відповідному науковому пошуку, були власне покарання, тому саме таким була концептуально приділена увага, у тому числі, з погляду досліджень та аналізу протоколів засідань Кодифікаційної комісії, як автентичних джерел, а також застосуванню таких у тогочасній судовій практиці.

Натомість, продовжуючи дослідження зазначеної проблематики відповідного часового періоду, звернуто увагу на відсутність у вітчизняній науці праць та висновків з приводу широкого аналізу артикулів (норм) кримінального кодексу Польщі 1932 року, особливостей тривалого правотворчого процесу та практики застосування таких, які б могли збагатити історико-правову думку, мати вагомий вплив на сучасну правотворчість, якість законодавства та його системність.

Так, у межах історіографії польської державності та права, а також української державності та права на західноукраїнських землях окремі питання міжвоєнної історії кримінального права та кримінальної політики розглядалися науковцями, зокрема, Львівської наукової історико-правової школи І. Бойком, М. Кобилецьким, В. Кульчицьким, О. Липитчук, В. Макарчуком, І. Терлюком, Б. Тищиком та іншими.

Так, критично осмислена О. Липитчук судова практика дала змогу проаналізувати застосування кримінальних покарань на західноукраїнських землях Другої Речі Посполитої [1, 2].

На окрему увагу заслуговують наукові розвідки кримінальної політики Польської держави у міжвоєнний період в контексті українсько-польських відносин, зокрема іде мова про монографію Константина Марисюка «Майнові покарання в Україні (911–2001 рр.)». Питання кримінально-правової політики» [3].

Критичний аналіз застосування судами кримінальних покарань у міжвоєнний період, особливо за так звані політичні злочини висвітлений у наукових працях І. Гловацького, де науковець сформував своє трактування політичного злочину та уперше в українській історико-правовій науці обґрунтував неправосудність вироків

польських судів у кримінальних справах з обвинувачення у політичних злочинах, винесених до 14 березня 1923 року [4].

За схожими напрямками розвивається польська історіографія проблеми, сформована у межах польського історіографічного знання – історії кримінального права.

Водночас праці польських юристів міжвоєнного періоду мають здебільшого характер коментарів до кримінального кодексу 1932 року та відтворюють положення кодексу, без визначення їхнього соціального змісту.

Наведене дає підстави для висновку, стан наукової розробленості обраної нами проблематики є недостатнім, що зумовлює інтерес до такої та необхідність у наукових пошуках.

Саме тому **метою статті є** подальша безпосередня розробка та напрацювання матеріалу, з врахуванням, зокрема, первинних протоколів засідань кодифікаційної комісії, як вагомих історичних документів, щодо злочинів у кримінальному праві міжвоєнної польської держави.

Постановка завдання. Сформулювати дослідження, яке полягає в поглибленні наявних і вироблення нових історико-правових знань про окремі положення кримінального кодексу Польщі 1932 року.

Виклад основного матеріалу. Законодавство міжвоєнної Польщі, яке прийшло у спадок, сприймалося, як тимчасове явище, оскільки у тогочасній польській державі перемогла ідея створення нового, кодифікованого, власне польського законодавства.

Разом з цим, політика польської держави у цьому контексті, була досить радикальною, зокрема, на державну політику у різних сферах суспільного життя накладало відбиток історичні суперечності у розвитку міжвоєнної польської державності, трансформація політичного режиму, стратегія асиміляції національних меншин, що дає підстави стверджувати про певний конфлікт кримінально-правової політики з кримінально-правовою доктриною, яка розвивалася на кращих європейських зразках.

Так звана дихотомія кримінально-правової політики та кримінально-правової доктрини істотно стримувала розвиток кримінального права та його систематизацію, при цьому, відміну від кримінальної політики Другої Речі Посполитої 30-х років ХХ ст., яка тяжіла до посилення кримінальних репресій, доктрина кримінального права, все ж орієнтувалася на гуманізмі покарань.

Для дослідження нашого питання звернемося власне до положень прийнятого у 1932 році кримінального кодексу, а також процедурних питань та обговорень видатних правників, як членів комісії з цього приводу, які чітко висвітлені у Протоколах засідань Кодифікаційної комісії відповідного відділу.

Згідно арт. 12 кримінального кодексу Польщі 1932 року до злочинів віднесено діяння за які передбачена відповідальність у вигляді смертної кари та ув'язнення на строк більше п'яти років, діяння за які передбачено покарання у вигляді ув'язнення до п'яти років, арешт більше трьох місяців та штраф вище трьох тисяч злотих – були проступками, правопорушенням за законом була дія, за яке призначалися основні покарання: арешт до трьох місяців і штраф до трьох тисяч злотих, або одне із цих покарань, тобто до таких віднесено дрібні (адміністративні) провини і відповідальність за них [5].

Злочини згідно арт. 13 кодексу можна було вчинити лише умисно, а проступок також і неумисно, якщо так визначено в кодексі [6].

При цьому, правопорушенням за законом була дія, за яке призначалися основні покарання: арешт до трьох місяців і штраф до трьох тисяч злотих, або одне із цих покарань, тобто до таких віднесено дрібні (адміністративні) провини і відповідальність за них.

Таким чином, в основу поділу злочинних діянь фактично було покладено тяжкість вчиненого порушення закону та об'єкт посягання.

Так, у структуру кримінального кодексу Польщі 1932 року входили злочини проти шлюбу, які охоплювали лише два статті 197–198 та належали до Розділу XXX.

Зазначені статті передбачали кримінальні покарання за двоєженство, а також умисне спричинення недійсності шлюбу [7, с. 359–366].

У даному дослідженні більш детально розглянемо підходи, концепцію та історію прийняття положень, що стосувалися двоєженства.

Зокрема, за диспозицією статті 197 той, хто одружувався, однак, при цьому його попередній шлюб не був розірваний чи визнаний недійсним, або той хто уклав (zareєстрував) шлюб з особою попередній шлюб якої не був розірваний або визнаний недійсним, підлягав покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років.

З цього статті слідує, що незважаючи на неоднозначну ситуацію щодо сімейних відносин у тогочасній Європі, у тому числі в гендерному контексті, зазначений стаття не передбачав спеціального суб'єкту, тому за вчинення відповідних дії до відповідальності могли бути притягнуті, як чоловік так і жінка.

Вперше проблема двоєженства (двошлюбності) була озвучена під час засідання секції кримінального права 28 травня 1923 року, при обговоренні доповідей Ю. Макаревича та С. Глясера про злочини проти моралі (у контексті подружнього життя) [8, с. 139–159].

Виступ професора Ю. Макаревича мав вступний до цієї проблематики характер, натомість професор С. Глясер детально проаналізував таку, описавши двоєженство, перелюб (подружню зраду), звалтування. При цьому, у своїй доповіді С. Глясер використав термін для обговорюваного злочину «багатошлюбність», натомість, А. Могільницький у дискусії запропонував використовувати саме термін двоєженство (бігамія), що у подальшому було погоджено ухвалою секції.

Зазначені міркування та ухвали секції лягли в основу конструкції двоєженства, як злочину передбаченого статтю 111 проекту особливої частини кримінального кодексу, підготовленого В. Маковським, а також незабаром в статтю 144 проекту особливої частини кримінального кодексу, підготовленого Ю. Макаревичем [9, 10].

У своєму проекті В. Маковський злочин двоєженство включив у Розділ XVIII під назвою «Злочини проти родинних зв'язків», натомість відповідний стаття у проекті Ю. Макаревича був включений у злочини проти відносин зі шлюбом.

Редакції (зміст) відповідних статтів, запропонованих доповідачами, різнилися, при цьому, обидва спікери у своїх проектах зазначали про обов'язок дотримання висновків, які були викладені у відповідних ухвалах та висновках комісії.

За наслідками обговорень, версія, яка була запропонована Ю. Макаревичем була прийнята з незначними редакційними поправками в арт. 102 проекту особливої частини Кримінального кодексу у першому читанні та включена у Розділ XIV під назвою «Злочини проти шлюбу». За положеннями цього статті, той, хто реєстрував шлюб попри те, що попередній шлюб не був розірваний або визнаний недійсним чи хто реєстрував шлюб з особою, попередній шлюб якої не був розірваний чи визнаний недійсним, підлягав позбавленню волі до п'яти років [11].

Під час другого читання проекту цілого кримінального кодексу, до фактичного змісту арт. 102 не було внесено жодних змін, однак у зв'язку з об'єднанням загальної та особливої частин кодексу, був змінений номер статті на 187 і цілого розділу на XXIX, при цьому, назва такого була збережена.

Жодних істотних змін не було внесено і під час третього читання проекту кримінального кодексу, однак, у зв'язку із змінами інших приписів, черговий раз була змінена нумерація статті на 193 та цілого розділу на XXX.

Остаточну версію двоєженства включену в проект кримінального кодексу було надіслано Міністру юстиції, де за наслідками законодавчої роботи було єдине коригування, яке полягало у зміні артикулу на 197 [12].

Таким чином, автори проекту кримінального кодексу висловили погляд, що найважливішим порушенням, спрямованим проти інституції шлюбу було визнання такого недійсним, оскільки з великої групи свідомих правовідносин цієї категорії виокремлювалися звичайні злочини двоєженства, через його суспільну важливість та історичні традиції населення. У законодавчих обґрунтуваннях артикулу йшлося про те, що двоєженство породжує неприпустимі відносини у суспільстві, яке шанує принципи моногамії, а саме неможливості існування двох окремих сімей, заснованих на шлюбі одного чоловіка.

Польський кримінальний кодекс 1932 року надавав прокурору право опротестувати дійсність шлюбу та порушити кримінальну справу у разі укладення нового шлюбу за умови збереження попереднього [13, с. 115, 116].

Важливим є те, що крім позбавлення волі, штраф як основне покарання також міг встановлюватися при вчиненні злочинів проти сім'ї, до яких відносились бігамія (двоєженство, двошлюбність) [14, с. 170–179].

Як зазначалося вище, проступок передбачений ст. 197 вимагав обов'язкової наявності попереднього шлюбу, який мав бути нерозірваним та не визнаним недійсним.

Висновки. Враховуючи наведене, у кримінальному кодексі Польщі 1932 року був відкинутий погляд, який кваліфікував двоєженство, як правопорушення виключно проти моралі чи проти сімейних прав, оскільки констатовано, що шлюб служив не тільки для статевого задоволення, а складав релігійну та важливу суспільну інституцію, а також мав політичне значення.

Таким чином, слідуючи думкам кодифікаційної комісії моногамний характер шлюбу теж мав охоронятися кримінальним законом.

Разом з цим, двоєженство каралося не стільки через сексуальне насильство та вірність подружжя, скільки через порушення нормативних вимог до інституту шлюбу.

Список використаних джерел:

1. Липитчук О. До питання про соціологічні дослідження в кримінальному судочинстві: досвід польських вчених міжвоєнного періоду. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Вип. 51. С. 40–50.
2. Липитчук О. В. Система судових органів та судочинство Республіки Польща (1918–1939 рр.): дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. 198 с.
3. Марисюк К. Майнові покарання в Україні (911–2001 рр.). Питання кримінально-правової політики: монографія. Івано-Франківськ:, 2012. 335 с.
4. Гловацький І. Ю. Поняття “політичний злочин” та його види за законодавством Польщі у міжвоєнний період (1918-1939 рр.). *Вісник Львівського юридичного інституту. Серія юридична*. Львів, 2005. Вип. 1. С. 267–283.
5. Kodeks Makarawicza. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19320600571/O/D19320571.pdf>
6. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny // *DzURP*, 1932. Nr. 60. Poz. 571.
7. Makarewicz J. Kodeks karny z komentarzem. *Czwarte wydanie*. Lwów : Wydawnicwo zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1935. 642 s.
8. Protokół posiedzenia Sekcji Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej z dnia 28 maja 1923 r., [w:] *Protokoły obrad, SPK, t. II, Lwów 1925, s. 139–159. strona URL : <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/en/dlibra/publication/39727/edition/40611>*.

9. Projekt wstępny części szczególnej kodeksu karnego opracowany z polecenia Sekcji Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej przez Profesora Waclawa Makowskiego, SPK, t. IV, z. 1, Warszawa 1926, s. 35.
10. Projekt wstępny części szczególnej kodeksu karnego opracowany przez redaktora głównego Prof. Dr. Juliusza Makarewicza, SPK, t. IV, z. 2, Lwów 1926, s. 58
11. Projekt części szczególnej kodeksu karnego w redakcji przyjętej w pierwszym czytaniu, s. 23.
12. Sekretarz Generalny Komisji Kodyfikacyjnej przekazał projekt we wrześniu 1931 r. (J. Jamontt, E.S. Rappaport, R. Lemkin, *op. cit.*, s. XV).
13. Konspekt prawa cywilnego: Według wykładu profesora I. Balińskiego / Opracował Julian Bohusz. Warszawa: Saturn, 1922. 216 s.
14. Koredczuk J. Przestępstwa przeciwko rodzinie w ujęciu polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych. *Rodzina i jej prawa*. Wrocław : Kolonia Limited, 2012. S. 167–180.

УДК 342.15

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.02>

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ

Мосейчук Тарас Анатолійович,
аспірант кафедри державного
будівництва
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна)

У статті аналізуються доктринально-правові основи принципу територіальної цілісності держави як фундаментальної засади конституційного ладу та міжнародного правопорядку. Це дослідження акцентує увагу на важливості цього принципу для підтримання глобального миру і стабільності, а також для захисту державного суверенітету від зовнішніх посягань, агресії та незаконних змін територіальних кордонів. Особлива увага приділяється співвідношенню понять «територіальна цілісність» та «територія держави», що розглядається через характеристику їх змісту та складових.

У статті розглянуто основні міжнародно-правові документи, які гарантують територіальну цілісність держав та містять норми *jus cogens*, що забороняють зміну державних кордонів силовими методами та порушення територіальної недоторканності, як імперативної вимоги міжнародно-правового характеру. В статті також досліджується співвідношення принципу територіальної цілісності держави з правом народу на самовизначення, що неоднозначно трактується в науці та правовій практиці, і може нести державно-правові конфлікти у випадках, коли прагнення окремих народів до самовизначення загрожує територіальній цілісності існуючих держав. На основі конкретних історичних і сучасних прикладів розглядається, як ці конфлікти ілюструють реалізацію і виклики принципу територіальної цілісності.

Стаття акцентує на необхідності чіткого доктринально-правового підґрунтя, правового регулювання і конституційного забезпечення територіальної цілісності, що є критично важливим для забезпечення стабільності і правопорядку в державі. Вона пропонує теоретичні та практичні висновки щодо захисту територіальної цілісності і суверенітету держав у сучасному міжнародному середовищі, що визначає її внесок у науковий дискурс з цих питань.

Ключові слова: територіальна цілісність, суверенітет держави, державний кордон, недоторканність кордонів, право на самовизначення.

THEORETICAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE PRINCIPLE OF TERRITORIAL INTEGRITY OF THE STATE

Moseichuk Taras Anatoliiovych,
Postgraduate Student
at the Department of State Building
(Yaroslav Mudryi National Law
University, Kharkiv, Ukraine)

The article analyzes the doctrinal and legal foundations of the principle of territorial integrity of the state as a fundamental pillar of constitutional order and international law. This study emphasizes the importance of this principle for maintaining global peace and stability,

as well as for protecting state sovereignty from external encroachments, aggression, and illegal changes to territorial borders. Special attention is paid to the correlation between the concepts of "territorial integrity" and "state territory", which is examined through the characterization of their content and components.

The article reviews key international legal documents that guarantee the territorial integrity of states and contain *jus cogens* norms prohibiting the alteration of state borders by force and violations of territorial inviolability, as an imperative requirement of international law. The article also explores the relationship between the principle of territorial integrity and the right of peoples to self-determination, which is interpreted ambiguously in science and legal practice and may lead to state-legal conflicts when the aspirations of certain peoples for self-determination threaten the territorial integrity of existing states. Based on specific historical and contemporary examples, the conflicts that illustrate the challenges of implementing the principle of territorial integrity are analyzed.

The article emphasizes the need for a clear doctrinal and legal foundation, legal regulation, and constitutional provision of territorial integrity, which is critically important for ensuring stability and law and order in the state. It offers theoretical and practical conclusions on the protection of territorial integrity and state sovereignty in the modern international environment, contributing to the scientific discourse on these issues.

Key words: territorial integrity, state sovereignty, state border, inviolability of borders, right to self-determination.

Актуальність дослідження доктринальних засад принципу територіальної цілісності зумовлена ключовою роллю цього принципу у запобіганні міждержавним і внутрішньодержавним конфліктам і агресії, що набуває особливої ваги в умовах зростання геополітичних напружень і територіальних суперечок. У зв'язку з цим наявність достатнього повного теоретично-правового підґрунтя дозволяє забезпечити ефективне правове регулювання цього принципу, гарантій та механізму забезпечення та захисту не тільки на рівні національного законодавства, але й і міжнародного права. Крім того розробка теоретично-правових засад принципу територіальної цілісності держави сприяє визначенню взаємозв'язку і співвідношенню його з правом народів на самовизначення, що становить актуальне завдання сучасної державно-правової та міжнародно-правової науки. Актуальність такого дослідження проявляється в необхідності правового регулювання механізмів відновлення територіальної цілісності, зміцнення конституційного правопорядку, модернізації управління де окупованою територією.

Метою статті є комплексне дослідження теоретично-правових основ принципу територіальної цілісності держави у сукупності його доктринальних, конституційно-та міжнародно-правових характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу науковців до проблематики теоретико-правових засад принципу територіальної цілісності держави. Серед тих, хто зробив вагомий внесок у дослідження цієї теми, можна виділити таких науковців, як В. Кравченко, який розглядав питання правового регулювання територіальної цілісності в контексті конституційного права, та В. Ліпінський, що акцентував на історичних аспектах формування цього принципу. А. Надутий і О. Гречко вивчали міжнародно-правові механізми захисту територіальної цілісності, приділяючи увагу сучасним викликам і загрозам. Л. Дюгі досліджував взаємодію територіальної цілісності з концепцією суверенітету, а К. Клименко зосередився на співвідношенні права на самовизначення та територіальної недоторканності. Загальні засади територіальної цілісності знайшли своє відображення в наукових

працях Т. Цимбрівського, Н. Камінської, М. Рубашенко, В. Погорілко та інших. Їхні праці формують міцну теоретичну основу для подальших досліджень, підкреслюючи важливість територіальної цілісності у збереженні міжнародного правопорядку.

Виклад основного матеріалу. Територія держави традиційно розглядається фізичним простором, в межах якого держава здійснює свій суверенітет, реалізує публічно-владні повноваження з управління наявними ресурсами та інфраструктурою. Принцип територіальної цілісності спрямований на забезпечення охорони цих меж, захист державної території від будь-яких незаконних посягань з боку інших держав чи недержавних акторів. Цей принцип вимагає від міжнародного співтовариства поваги до існуючих кордонів держав, гарантує недоторканність території і забороняє зміну кордонів силовими методами. Таким чином, територія держави стає основою для реалізації принципу територіальної цілісності, який захищає державний суверенітет. У свою чергу, принцип територіальної цілісності забезпечує стабільність і міжнародний правопорядок, утворюючи непорушність територіальних меж держави.

Територіальна цілісність є ключовою характеристикою суверенної держави, яка забезпечує єдність і неподільність її території. Л. Дюгі підкреслював, що виключна належність території одній колективності є основою для існування держави, оскільки без цього вона не могла б здійснювати політичну владу. Таким чином, територія є невід'ємною частиною державної "особистості" і має бути нероздільною, як і сама держава. Наявність суверенної території є обов'язковою умовою державності, а її неподільність і цілісність – основними характеристиками [1, с. 131–133].

Принцип територіальної цілісності спрямований на збереження нерозривності державної території, що є конститутивним елементом держави. Без суверенітету, що здійснюється на власній території, держава не може існувати. У конституціях більшості держав зазначено, що народ є джерелом суверенітету, а держава – інструментом його реалізації.

Єдність і цілісність державної території означає, що всі її частини перебувають у нерозривному взаємозв'язку і характеризуються внутрішньою єдністю в межах державного кордону. Ці характеристики підкріплюються конституційними гарантіями, зокрема статтею 73 Конституції України, яка передбачає, що зміна території можлива тільки шляхом проведення всеукраїнського референдуму. Це положення підтверджує суверенне право народу на зміну території держави законним шляхом [2].

Конституційний порядок зміни території забезпечує захист державної цілісності від будь-яких незаконних дій, що порушують цей порядок. Належність території Українському народу, зафіксована в Конституції, виключає можливість передачі її іншій державі без порушення цілісності державної території. Передача території іншій державі не тільки змінює правовий режим, але й порушує суверенітет України над цією територією, що суперечить міжнародному праву. Конституційний порядок зміни території також унеможливує наділення місцевих громад правом вирішувати це питання, адже це було б грубим порушенням Конституції України.

В державознавстві прийнято виділяти кілька основних, історично сформованих підходів до розуміння категорії «територія держави», серед яких наведемо наступні.

Oxford English Dictionary визначає сучасну державну територію як організований поділ країни, що знаходиться під управлінням певного уряду.

Р. Челлен визначив, що в політичній науці територія визначається як простір, організований політичною структурою, що є ключовою складовою держави разом з народом, суспільством і владою [3].

В. Липинський розвинув це поняття, стверджуючи, що територія є важливим елементом державної політики і єдиним з матеріальних чинників, необхідних для

формування незалежної держави. Науковець у своїй праці «Листи до братів-хліборобів» ще на початку ХХ ст. відзначав, що територія є ключовим елементом у формуванні та існуванні незалежної держави та державного життя. Він розглядав територію як важливий матеріальний фактор у політиці держави, зауважуючи, що «сама за себе територія не має значення, адже можна мати чудову територію, але ніколи не здобути на ній влади або не стати державою». Територія держави виконує також важливу роль у формуванні національної ідентичності, оскільки вона визначає тип господарської діяльності і сприяє взаємодії між людьми, що закріплюється у спільній національній культурі та історичній пам'яті народу [4]. Ми повністю підтримуємо вищевказану позицію з огляду на повноту його визначення.

Поняття державної території охоплює не лише фізичний простір, а й змістовно включає інституційні аспекти, пов'язані з організацією державної влади та забезпеченням суверенітету держави на цій території. Це простір, де держава володіє сукупністю своїх повноважень і здійснює контроль за всіма видами людської діяльності, а також ресурсами та середовищем [5]. Територія держави є сферою, де вона забезпечує територіальне верховенство та суверенітет, які означають її владу на цій території та незалежність у внутрішніх і зовнішніх питаннях [6].

В процесі історичної еволюції теоретично-правових основ поняття «територія держави» відбувалася трансформація правового регулювання. Сьогодні існує низка міжнародно-правових актів, що гарантують належність державам і регламентують статус державної території. Проте таке регулювання має не повний характер, не забезпечує правового алгоритму вирішення територіально-юрисдикційних конфліктів. Тому вкрай важливу роль відіграє національне законодавство. В конституціях багатьох країн визначений статус як державної території в цілому, так і окремих її складових, що забезпечує більш чітке і деталізоване правове регулювання

Згідно ст. 2 Конституції України суверенітет України поширюється на всю її територію. У конституційному праві під державним суверенітетом розуміється політико-правова властивість держави самостійно і незалежно від влади інших держав здійснювати свої функції на своїй території і за її межами на міжнародній арені. При цьому складовими частинами території держави є земля (сухопутна територія); річки, озера, штучні водойма, морські внутрішні та територіальні води, що омивають територію держави (водна територія); повітряний простір над сухопутною і водною територіями, до космічного простору (повітряна територія); простір під сухопутною і водною територіями, до технічно доступної глибини (підземна територія); континентальний шельф; виключна (морська) економічна зона. Крім того, виділяються об'єкти, що прирівняні до території держави (морські та повітряні судна, космічні кораблі та станції, які діють під прапором держави, трубопроводи, підводні кабелі, нафтові морські вишки, тощо) [2].

Характеризуючи сучасні доктринальні основи поняття «територія держави», слід визначити три основні його аспекти: географічний, як частини земного простору, що належить певній державі, і характеризується розміром, географічною протяжністю, населеністю, особливостями ландшафту, наявністю корисних копалин, річок, виходів к морю та ін.; громадсько-політичний, як простору самовизначення народу, в межах якого реалізується народний суверенітет, забезпечується і захищається життєвий простір громадян держави; публічно-правовий, як простору реалізації суверенітету держави, однієї з основ організації та здійснення публічної влади. Територія держави – інтегруючий чинник, що забезпечує матеріальну основу організації народу та здійснення публічної влади.

Принцип територіальної цілісності відіграє важливу роль у міжнародному праві, що знайшло відображення в багатьох міжнародно-правових документах. У цих актах

містяться конкретні норми, які спрямовані на захист територіальної недоторканності держав. Наприклад, принципи територіальної цілісності та непорушності кордонів закріплені у Заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. В цьому документі проголошено: держави-учасниці мають поважати територіальну цілісність кожної з держав-учасниць; відповідно цьому вони зобов'язуються утримуватися від будь-яких дій, несумісних з цілями і принципами Статуту ООН, проти територіальної цілісності, політичної незалежності та єдності держав, зокрема від таких дій, які передбачають застосування сили чи погрозу її застосування; держави-учасниці будуть рівною мірою утримуватися від того, щоб перетворювати територію країн в об'єкт воєнної окупації чи інших прямих і непрямих заходів застосування сили в порушення міжнародного права або в об'єкт набуття за допомогою таких заходів або погрози їх здійснення. Жодна окупація або набуття такого роду не буде визнаватися законною. Крім того, у Заключному акті наголошено: держави-учасниці розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони усіх держав в Європі, і тому вони будуть утримуватися зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони мають, відповідно, утримуватися також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення і узурпацію частини або усієї території будь-якої держави-учасниці [7].

Принципи територіальної цілісності та недоторканності кордонів займають центральне місце в сучасному міжнародному праві. Вони є фундаментальними нормами *jus cogens*, тобто загальнообов'язковими та міжнародно прийнятими нормами найвищої сили, які регулюють міжнародні відносини. Жорсткий імперативний характер цих норм означає, що вони мають однозначне трактування і застосування, а відхилення від них не допускається ні в односторонньому порядку, ні за угодою між державами.

Деякі експерти вважають, що принцип територіальної цілісності спрямований виключно на захист держави від зовнішньої агресії. Це підкріплюється формулюванням у пункті 4 статті 2 Статуту ООН, де зазначено, що всі члени ООН повинні утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави. Водночас застосування цього принципу нерозривно пов'язане з реалізацією права на самовизначення. Згідно з Декларацією про принципи міжнародного права, ніщо не повинно тлумачитися як дозвіл на дії, що можуть призвести до розчленування або порушення територіальної цілісності суверенних держав, які дотримуються принципу рівноправності й самовизначення народів [8].

Ілюструючи це, можна навести приклад конфліктів на Балканах у 1990-х роках, де прагнення до самовизначення окремих народів призвело до серйозних викликів територіальній цілісності колишньої Югославії. Аналогічно анексія Криму росією у 2014 році викликала широку міжнародну реакцію, оскільки порушила принципи територіальної цілісності та суверенітету України, що закріплені в численних міжнародних угодах.

Принцип територіальної цілісності є фундаментальним елементом сучасного правопорядку, що забезпечує недоторканність території держави в межах її визнаних кордонів. Це поняття означає, що територія держави є невід'ємною, і жодна частина її не може бути відокремлена або анексована іншою державою чи групою держав без її згоди. Основною складовою цього принципу є заборона застосування сили або загрози силою з метою зміни міжнародно визнаних кордонів.

Поняття територіальної цілісності держави є комплексним, адже включає як територіальну, так і політичну складові, що є нерозривними і взаємопов'язаними. Належність

території певній державі легітимізує юрисдикцію держави та створюваних нею органів влади в межах державних кордонів. При цьому порушення територіальної цілісності може проявлятися не лише у прямому посяганні на територію, але й у діях щодо використання її ресурсів без дозволу суверена. Політичний аспект територіальної цілісності проявляється в захисті прав держави на її ресурси та забороні будь-яких форм сепаратизму або зовнішнього втручання. Важливо розрізняти поняття «територіальна цілісність» і «територіальна недоторканність», оскільки перше підкреслює внутрішню єдність, а друге – захист від зовнішніх загроз. Позиції вчених підтверджують, що територіальна недоторканність має ширший зміст, адже стосується всіх складових державної території, що підлягають захисту від будь-яких порушень.

Принцип територіальної цілісності включає також визнання суверенітету держави над її територією, що передбачає виключне право держави здійснювати юрисдикцію на цій території. Це означає, що інші держави повинні поважати політичну незалежність і територіальну недоторканність кожної держави, утримуючись від втручання у внутрішні справи, у тому числі шляхом підтримки сепаратизму чи інших рухів, спрямованих на порушення території.

Ще однією складовою вказаного принципу є вимога захисту від зовнішньої агресії, що включає як військові дії, так і інші форми тиску, такі як економічна блокада або політичний шантаж, які можуть загрожувати територіальній цілісності. Принцип також передбачає неприпустимість визнання будь-яких змін територій, що були здійснені шляхом анексії або окупації.

Водночас принцип територіальної цілісності пов'язаний із правом на самовизначення народів, що іноді може створювати правові колізії. І у даному контексті неодноразово порушувалося питання щодо співвідношення вказаного права і принципу територіальної цілісності держав, яке одностайно вирішується на користь останнього. У своїй Резолюції 1514 (XV) від 14 грудня 1960 р. Генеральна Асамблея ООН заявила: ... (2) усі народи мають право на самовизначення, в силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток; ... (6) будь-яка спроба, що спрямована на те, щоб частково або повністю зруйнувати національну єдність і територіальну цілісність країни, несумісна з цілями і принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй [9]. Держави зобов'язані дотримуватися принципу рівноправності народів, але це не повинно вести до порушення територіальної цілісності суверенних держав. Таким чином, принцип територіальної цілісності виступає гарантом стабільності і безпеки, забезпечуючи мирне співіснування держав і захист їхніх територій від будь-яких форм агресії.

Висновки. Територія держави є фундаментальним інститутом її суверенітету, оскільки в межах цієї території держава реалізує свою владу, здійснює свою владу, управління та розпорядження ресурсами та інфраструктурою. Принцип територіальної цілісності захищає ці межі від будь-яких незаконних посягань і гарантує, що зміна кордонів може відбуватися лише мирним шляхом, з дотриманням норм міжнародного та конституційного права та в порядку, встановленому конституцією держави. Єдність і неподільність території є невід'ємними характеристиками суверенної держави, що підтверджує важливість збереження її цілісності. В Україні конституційний порядок зміни території забезпечує законність цих процесів і виключає можливість передачі території без порушення її цілісності. Отже, принцип територіальної цілісності підтримує стабільність і внутрішньодержавний і міжнародний правопорядок, забезпечує непорушність державних кордонів.

Територія держави є комплексним поняттям, яке охоплює не тільки фізичний простір, але й політичні та правові аспекти організації державної влади. Визначення цього

поняття варіюються від просторового поділу, як зазначає Oxford English Dictionary, до більш глибоких концептуалізацій, які включають роль території у формуванні національної ідентичності та державної політики, як підкреслює В. Липинський. Конституційні норми, такі як стаття 2 Конституції України, закріплюють суверенітет на всій території держави, включаючи різні складові – повітряний простір, водні ресурси та підземні території. Національне законодавство відіграє ключову роль у визначенні статусу території та її складових, а міжнародні правові акти забезпечують основи для врегулювання територіальних конфліктів. Таким чином, сучасне розуміння території держави інтегрує географічний, громадсько-політичний та публічно-правовий аспекти, що забезпечують матеріальну та правову основу для організації та здійснення публічної влади.

Принцип територіальної цілісності є основоположним у міжнародному праві, забезпечуючи захист території держави в межах її визнаних кордонів від будь-яких форм агресії або змін. Це поняття включає як внутрішню єдність території, так і захист від зовнішніх загроз, таких як анексія чи окупація. Основні міжнародно-правові документи закріплюють ці принципи як норми *jus cogens*, що вимагають від держав поваги до суверенітету і територіальної цілісності один одного. Принцип територіальної цілісності також пов'язаний із правом народів на самовизначення, але це право не повинно призводити до порушення територіальної цілісності держав. Важливість цього принципу полягає у забезпеченні стабільності та безпеки держави, а його порушення, як показують історичні приклади, може мати серйозні наслідки для міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства: Репринтное воспроизведение издания 1908 года. Одеса : Юрид. літ., 2005. 958 с.
2. Конституція України, № 254к/96-ВР (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.08.2024).
3. Челлен Р. Про політологію, її зв'язок з іншими галузями знань та вивчення політичного простору. Київ: Поліс, 2005. 144 с.
4. Липинський В. Листи до братів хліборобів (9-те вид.). Львів: Дзвін. 1995. 470 с.
5. Сміт Е. Національна ідентичність / Пер. П. Таращук. Київ: Основи. 1994. 223 с.
6. Вільховська М. Пріоритети чорноморської Пальміри. Урядовий кур'єр. 2006. № 6.
7. Заключний акт наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (дата звернення: 25.08.2024).
8. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Статут Орг. Об'єдн. Націй від 26.06.1945 р. : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 25.08.2024).
9. Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам: Прийнята Резолюцією 1514 (XV) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1960 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml (дата звернення: 25.08.2024).

УДК 316.42:342.78(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.03>

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПОВНОМАШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Цуркан Олександр Миколайович,
orcid.org/0009-0008-6413-5277
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

В статті досліджено соціально-правові засади стратегії розвитку держави в умовах повномасштабної агресії. Встановлено, що у сучасних умовах Україна стикається з безпрецедентними викликами через повномасштабну агресію Російської Федерації, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, яка призвела до значного погіршення соціально-правової ситуації в країні, створення нових ризиків та загроз для національної безпеки. Зокрема, значно погіршилась економіка, зменшилась кількість населення держави, збільшилась кількість переміщених і незахищених осіб, які потребують належної соціальної підтримки та захисту. Таким чином, дослідження соціально-правових засад стратегії розвитку держави в умовах повномасштабної агресії є надзвичайно актуальним. Воно покликане не лише аналізувати існуючі проблеми, але й пропонувати ефективні рішення для їх подолання, що сприятиме зміцненню державної безпеки та стабільності України у цей складний період.

Досліджено, що непередбачуваність військових дій і терористичних актів з боку Російської Федерації ускладнює прогнозування подальшого розвитку ситуації в державі та вимагає прийняття оперативних і ефективних рішень для забезпечення стабільності та безпеки держави. Проблема стає ще актуальнішою через необхідність удосконалення правової бази та розробки стратегій, спрямованих на захист національних інтересів України в умовах війни. Існуючі заходи, вживані державою до цього часу, не завжди адекватно відповідають поточним викликам, що підкреслює необхідність нових підходів та механізмів для забезпечення захисту прав громадян та відновлення територіальної цілісності країни. Пріоритетним напрямом у політиці держави щодо захисту прав та свобод осіб є прийняття ефективних механізмів направлених у першу чергу на задоволення базових потреб людини, забезпечення доступу до послуг, раціональне використання ресурсів громад і бюджетів усіх рівнів тощо.

Визначено, що прийняття соціально-правових засад стратегії розвитку держави в умовах повномасштабної агресії є ефективним механізмом направленим у першу чергу на задоволення базових потреб людини, де запропоновані ефективні рішення для їх подолання, сприятимуть зміцненню державної безпеки та стабільності України у цей складний період.

Ключові слова: стратегія розвитку, соціально-правові засади, війна, державна безпека.

SOCIAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE STATE DEVELOPMENT STRATEGY IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE AGGRESSION OF THE RUSSIA AGAINST UKRAINE

Tsurkan Oleksandr Mykolaiovych,
orcid.org/0009-0008-6413-5277
Graduate Student
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The article examines the socio-legal foundations of the state's development strategy in conditions of full-scale aggression. It has been established that in modern conditions, Ukraine faces unprecedented challenges due to the full-scale aggression of the Russian Federation, which began on February 24, 2022, which led to a significant deterioration of the social and legal situation in the country, the creation of new risks and threats to national security. In particular, the economy has significantly deteriorated, the number of the state's population has decreased, and the number of displaced and vulnerable people who need proper social support and protection has increased. Thus, the study of the socio-legal foundations of the state's development strategy in conditions of full-scale aggression is extremely relevant. It is designed not only to analyze existing problems, but also to propose effective solutions to overcome them, which will contribute to strengthening the state security and stability of Ukraine in this difficult period.

It has been studied that the unpredictability of military actions and terrorist acts by the Russian Federation makes it difficult to predict the further development of the situation in the state and requires the adoption of operational and effective decisions to ensure the stability and security of the state. The problem becomes even more urgent due to the need to improve the legal framework and develop strategies aimed at protecting Ukraine's national interests in wartime conditions. The existing measures taken by the state until now do not always adequately meet the current challenges, which emphasizes the need for new approaches and mechanisms to ensure the protection of citizens' rights and the restoration of the country's territorial integrity. The priority direction in the state policy regarding the protection of the rights and freedoms of individuals is the adoption of effective mechanisms aimed primarily at meeting basic human needs, ensuring access to services, rational use of community resources and budgets at all levels, etc.

It was determined that the adoption of the social and legal principles of the state development strategy in the conditions of full-scale aggression is an effective mechanism aimed primarily at meeting basic human needs, where the proposed effective solutions to overcome them will contribute to strengthening the state security and stability of Ukraine in this difficult period.

Key words: development strategy, social and legal principles, war, state security.

Постановка проблеми. Непередбачуваність військових дій і терористичних актів з боку Російської Федерації ускладнює прогнозування подальшого розвитку ситуації в державі та вимагає прийняття оперативних і ефективних рішень для забезпечення стабільності та безпеки держави. Проблема стає ще актуальнішою через необхідність удосконалення правової бази та розробки стратегій, спрямованих на захист національних інтересів України в умовах війни. Існуючі заходи, вживані державою до цього часу, не завжди адекватно відповідають поточним викликам, що підкреслює необхідність нових підходів та механізмів для забезпечення захисту прав громадян та відновлення територіальної цілісності країни.

Вступ. У сучасних умовах Україна стикається з безпрецедентними викликами через повномасштабну агресію Російської Федерації, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, яка призвела до значного погіршення соціально-правової ситуації в країні, створення нових ризиків та загроз для національної безпеки. Зокрема, значно погіршилась економіка, зменшилась кількість населення держави, збільшилась кількість переміщених і незахищених осіб, які потребують належної соціальної підтримки та захисту. Таким чином, дослідження соціально-правових засад стратегії розвитку держави в умовах повномасштабної агресії є надзвичайно актуальним. Воно покликане не лише аналізувати існуючі проблеми, але й пропонувати ефективні рішення для їх подолання, що сприятиме зміцненню державної безпеки та стабільності України у цей складний період.

Мета і завдання статті полягає в тому щоб на основі чинного законодавства здійснити аналіз соціально-правових засад стратегії розвитку держави в умовах повномасштабної війни в Україні, визначити найбільш проблемні питання та запропонувати шляхи їх усунення.

Огляд останніх досліджень. Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Баулін, Ю. Битяк, А. Васильєв, В. Галуцько, І. Голосніченко, С. Гончарук, Є. Додін, А. Дубінський, С. Дністрянський, А. Закалюк, О. Зайчук, В. Зуй, Р. Каложний, Б. Кістяківський, Л. Кельман, Л. Коваль, А. Комзюк, В. Колпаков, Т. Коломоець, М. Коржанський, В. Котюк, В. Курило, В. Лихолоб, Д. Лук'янов, Н. Матузов, М. Міхеєнко, О. Негодченко, О. Остапенко, Н. Оніщенко, В. Петков, В. Погорілко, П. Рабінович, А. Селіванов, М. Хавронюк, О. Ярмиш та інші. Але, у своїй більшості вони увагу звертали на загальні положення адміністративного права, або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики, що потребує додатково вивчення.

Наукова новизна дослідження. Пріоритетним напрямом у політиці держави щодо захисту прав та свобод осіб є прийняття ефективних механізмів направлених у першу чергу на задоволення базових потреб людини, забезпечення доступу до послуг, раціональне використання ресурсів громад і бюджетів усіх рівнів тощо. На сьогодні недостатньо дослідженні питання соціально-правових засад стратегії розвитку держави в умовах повномасштабної війни в Україні, що потребує додаткового його вивчення та аналізу. Повністю погоджуємось із думкою, що засвоюючи соціальний досвід у процесі спілкування й діяльності, індивід диференціює об'єкти за їх значущістю, орієнтується на них. Таким чином формуються ціннісні орієнтації як своєрідний стрижень свідомості. І якщо цінності являють собою об'єктивну сторону реального життя, то ціннісні орієнтації – суб'єктивне їх сприйняття особистістю, усвідомлений ціннісний вибір [1]. Але, слід зазначити, що частково ці орієнтири було змінено у зв'язку із воєнним станом. Так, відповідно до законодавства воєнний стан визначається, як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. На думку, професора М. Корнієнка воєнний стан доцільно розглядати як засіб відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи. Відповідно, права людини визначають межі діяльності публічної влади

щодо введення воєнного стану та засоби, що нею використовуються. При цьому низка прав не може бути обмежена, а обмеження інших прав не може знищувати їх сутність. Окрім визначення прав людини, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, конституційно-правові норми визначають особливості реалізації окремих прав за досліджуваних обставин: права на власність та права на працю [3]. Дійсно вектор держави направлений на розроблення механізмів захисту національних інтересів України у всіх сферах діяльності, а саме розроблюються стратегії національної безпеки у першу чергу. Законодавець Стратегію національної безпеки України визначає, як – документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки [4]. Законом України «Про національну безпеку України», визначено пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, до яких віднесено: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція [4]. Ці пріоритети лягли в основу рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» де чітко зазначається, що зовнішньополітична діяльність держави спрямована передусім на забезпечення незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності України. Україна, прагнучи зміцнити заснований на демократичних нормах і цінностях міжнародний порядок, бере активну участь у протидії тероризму, розповсюдженню зброї масового ураження, міжнародній злочинності, наркоторгівлі, торгівлі людьми, політичному та релігійному екстремізму, нелегальній міграції, кіберзагрозам, негативним наслідкам зміни клімату, а також у попередженні та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору – стратегічний курс держави [5]. Таким чином, держава не змінює свій напрямок направлений на демократію, забезпечення прав та свобод громадян, вона лише корегує його з урахуванням військової агресії зі сторони російської федерації та розробляє механізми покращання діяльності всіх ланок державних органів. Так, на увагу заслуговує особлива стратегія, Стратегія людського розвитку, оскільки без людей не буде існувати і держави. Ця Стратегія визначає, що людський розвиток потребує пріоритетної уваги з боку держави. За показником індексу людського розвитку, який відображає узагальнені характеристики людського потенціалу з урахуванням здоров'я, доступу до знань, тривалості і рівня життя населення, Україна посіла 74-ту позицію серед 189 держав і територій, які представлено в Доповіді про стан людського розвитку за 2019 рік, що опублікована на офіційному вебсайті Програми розвитку ООН. З одного боку, це означає належність України до держав із високим рівнем людського розвитку (індекс людського розвитку – 0,779), з іншого боку – Україна з 1991 року демонструє незначний прогрес у зазначеній сфері порівняно з іншими державами цієї групи [6].

Дана стратегія повністю переплітається із стратегією демографічного розвитку України на період до 2040 року, якою, що необхідно створити умови для всебічного розвитку людини протягом життя, розширення можливостей реалізації потенціалу та свободи особистості, її громадянської активності заради формування згуртованої спільноти громадян, здатних до активної творчої співучасті у гармонійному, збалансованому та сталому розвитку держави. Окрім того, було затверджено План заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки, який складався з 200 пунктів за

п'ятьма стратегічними цілями. Слід зазначити, що розроблення цієї стратегії здійснювалось з урахуванням інших не менш важливих для нашої держави стратегій, а саме, Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, Стратегії людського розвитку, Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, Національної стратегії у сфері прав людини, Національної молодіжної стратегії до 2030 року, Національної економічної стратегії на період до 2030 року, Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року, Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі тощо [7]. Військові дії призвели до міграційних процесів, а саме масового переміщення осіб як поза межі держави так і всередині неї, саме на вдосконалення державної політики у сфері внутрішнього переміщення громадян України та інших осіб, розроблено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках, де розроблено належні та доступні заходи направлені для розв'язання проблем та мінімізації негативних наслідків, пов'язаних з внутрішнім переміщенням [8].

Висновки. Таким чином, прийняття соціально-правових засад стратегії розвитку держави в умовах повномасштабної агресії є ефективним механізмом направленим у першу чергу на задоволення базових потреб людини, де запропоновані ефективні рішення для їх подолання, сприятимуть зміцненню державної безпеки та стабільності України у цей складний період.

Список використаних джерел:

1. Шайгородський Ю. Ж. Політична культура як чинник розвитку демократичного політичного режиму в Україні. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні. Київ. ІПЕНД ім. І.М. Кураса НАН України. 2021. С. 304–351. URL: https://lib.iitta.gov.ua/729431/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D1%8F%D0%BA_%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B-A.pdf (дата звернення 27.05.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 27.05.2024).
3. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31.
4. Про національну безпеку України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 27.05.2024).
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення 27.05.2024).
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку." URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (дата звернення 27.05.2024).
7. СТРАТЕГІЯ демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/> (дата звернення 27.05.2024).
8. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 27.05.2024).

УДК 347.963

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.04>

ЩОДО СТАНДАРТІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО КОМПЕТЕНЦІЇ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ)

Чорний Максим Михайлович,
orcid.org/0009-0001-4228-4406
аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена дослідженню загальних аспектів щодо змісту та сутності стандартів процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, які належать до компетенції Державного бюро розслідувань. Висвітлено зміст поняття «стандарт». Акцентовано увагу, що все частіше в науковій літературі зустрічаються дослідження присвячені стандартам у тій або іншій сфері суспільного життя (ця тенденція набула також свого прояву в юриспруденції та, зокрема, щодо прокурорської діяльності).

Проаналізовано положення проекту професійного стандарту «Прокурор», розробленого Асоціацією правників України за сприянням Програми USAID «Справедливість для всіх». Надано позитивну оцінку проекту та висловлено деякі зауваження, що мають рекомендаційний характер. Запропоновано визначення поняття стандартів процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, які належать до компетенції Державного бюро розслідувань, а саме – сукупність дій, інструкцій та ключових ідей, що витікають з норм міжнародного та національного законодавства та регулюють діяльність прокурора під час реалізації вказаного напрямку його діяльності. Серед ознак такого виду стандартів виокремлено те, що вони: 1) витікають з положень правових актів різного рівня (Конституції України, міжнародних договорів, Закону України «Про прокуратуру», Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів тощо); 2) є обов'язковими для виконання прокурорами адже сприяють належному виконанню покладеної на прокуратури функції організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням; 3) враховують специфіку процесуального керівництва (у нашому випадку процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, які належать до компетенції Державного бюро розслідувань); 4) базуються на загальних стандартах, що висуваються до прокурорської діяльності (співвідносяться як ціле та частина); 5) не є стабільними, а залежать від політичних, соціальних та інших факторів.

Ключові слова: прокурор, прокуратура, досудове розслідування, процесуальне керівництво, Державне бюро розслідувань.

**REGARDING THE STANDARDS OF PROCEDURAL GUIDANCE
BY THE PROSECUTOR IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION
(ON THE EXAMPLE OF CRIMINAL OFFENSES THAT BELONG
TO THE COMPETENCE OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATION)**

Chorny Maksym Mykhailovych,
orcid.org/0009-0001-4228-4406
Postgraduate Student at the Department
of Organization of Judicial,
Law Enforcement Agencies and Advocacy
(National University "Odesa Law
Academy", Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the study of general aspects regarding the content and essence of the standards of procedural management of pre-trial investigation of criminal offenses that belong to the competence of the State Bureau of Investigation. The meaning of the concept of "standard" is highlighted. Attention has been drawn to the fact that increasingly in the scientific literature there are studies devoted to standards in one or another sphere of social life (this tendency has also acquired its manifestation in jurisprudence and, in particular, in relation to prosecutorial activity).

The provisions of the "Prosecutor" professional standard project, developed by the Ukrainian Bar Association with the assistance of the USAID "Justice for All" Program, were analyzed. The project was given a positive assessment and some recommendations were made. It is proposed to define the concept of standards of procedural guidance for pre-trial investigation of criminal offenses that belong to the competence of the State Bureau of Investigation, namely, a set of actions, instructions and key ideas that flow from the norms of international and national legislation and regulate the activity of the prosecutor during the implementation of the indicated direction of his activity. Among the features of this type of standards are the following: 1) they derive from the provisions of legal acts of various levels (the Constitution of Ukraine, international treaties, the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office", the Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors, etc.); 2) are mandatory for prosecutors to perform because they contribute to the proper performance of the function of organization and procedural management of pre-trial investigations assigned to prosecutors; 3) take into account the specifics of procedural management (in our case, procedural management of the pre-trial investigation of criminal offenses that are within the competence of the State Bureau of Investigation); 4) are based on the general standards put forward for the prosecutor's activity (related as a whole and a part); 5) are not stable, but depend on political, social and other factors.

Key words: prosecutor, prosecutor's office, pre-trial investigation, procedural management, State Bureau of Investigation.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років в науковій літературі все частіше зустрічаються дослідження присвячені існуючим стандартам у тій або іншій сфері суспільного життя. Ця тенденція набула також свого прояву в юриспруденції. Так, можна зустріти поняття «етичні стандарти діяльності суддів», «національні стандарти суддівської освіти», «стандарти у сфері судочинства», «міжнародно-правові стандарти в сфері захисту прав людини». Подібні конструкції використовуються також щодо прокуратури, до прикладу, «міжнародні стандарти діяльності прокурорів», «європейські стандарти діяльності прокурорів», «стандарти безпеки та захисту прокурорів та їх сімей». Крім того, нещодавно Наказом Генерального прокурора від

24.04.2024 р. № 84 було оновлено Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування [1].

Дослідження проблематики стандартів процесуального керівництва досудовим розслідуванням (на прикладі кримінальних правопорушень, які належать до компетенції Державного бюро розслідувань) потребує визначення змісту поняття «стандарт». Слово «standart» з англійської означає «норма», «зразок», «шаблон» [2]. Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» від 05 червня 2014 р., стандарт – документ, що розроблений на основі консенсусу і затверджений уповноваженим органом, який встановлює правила, інструкції, характеристики, призначені для багаторазового використання з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі [3].

Мета дослідження. Визначення змісту та сутності стандартів процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, які належать до компетенції Державного бюро розслідувань, як одного з напрямків діяльності прокуратури в рамках процесуального керівництва.

Стан наукової розробки. Зауважимо, що загальні аспекти значення та ролі стандартів у прокурорській діяльності знайшли висвітлення у роботах деяких науковців та практиків. Серед них, до прикладу, Я. Берназюк, А. Лапкін, Р. Мазурик, Ю. Макошій, С. Подкопаєв та інші. У той саме час переважна більшість проведених досліджень розглядає стандарти прокурорської діяльності через призму ідей та засад, що закріплені у міжнародних або європейських документах. Вважаємо такий підхід дещо завузьким, адже стандарти діяльності прокурорів не мають обмежуватися виключно положеннями правових документів наднаціонального рівня, а витікають як з них, так і з положень національного законодавства (до прикладу, нормативно-правових актів, актів Генерального прокурора тощо). Наведене ще раз підкреслює актуальність теми дослідження та потребу у її всебічному опрацюванні.

Виклад основного матеріалу. В аспекті обраного напрямку дослідження вкрай цікавими до аналізу видається проєкт професійного стандарту «Прокурор», розроблений Асоціацією правників України за сприянням Програми USAID «Справедливість для всіх», яка реалізує проєкт «Підтримка реформи Класифікатора професій, розробка стандартів юридичної професії в Україні». В цьому документі наводяться загальні відомості про професію прокурора, а також перелік трудових функцій прокурора та перелік дій, необхідних для їх реалізації, коло компетенцій, знань та вмінь тощо.

Так, на думку авторів документа, організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням загалом охоплює такі трудові дії:

- початок досудового розслідування;
- доручення органу досудового розслідування проведення досудового розслідування, а за наявності підстав – доручення розслідування іншому органу досудового розслідування;
- доручення слідчому, органу досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або надання вказівок щодо їх проведення, взяття участі у них, а в необхідних випадках – особисте проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій;
- доручення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам;
- скасування незаконних та необґрунтованих постанов слідчих та прокурорів нижчого рівня;
- ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого для його відводу або у випадку неефективного досудового розслідування;

- прийняття процесуальних рішень, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування;
- погодження або відмова у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій чи самостійне подання слідчому судді таких клопотань;
- повідомлення особі про підозру, погодження або відмова в погодженні підозри;
- затвердження чи відмова у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, внесення змін до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійне складення обвинувального акту чи зазначених клопотань та звернення з ними до суду;
- взяття участі в судовому провадженні за скаргами;
- оскарження судових рішень;
- дотримання стандартів доброчесності, правил прокурорської етики, принципу незалежності, політичної нейтральності;
- збереження об'єктивності та неупередженості;
- виявлення старанності, здатності до самоорганізації та самодисципліни, здатності до саморозвитку та навчання, роботи зі значним навантаженням [4].

Звернемо увагу також на той факт, що на думку розробників проєкту організація та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням потребує наявність знань щодо матеріального і процесуального законодавства України, міжнародних договорів України, інших нормативно-правових актів, у т.ч. з питань організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, наказів Генерального прокурора з основних напрямів прокурорської діяльності, Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, правових висновків Верховного Суду тощо. У цілому погоджуємося з запропонованим переліком знань, проте вважаємо, що прокуророві необхідно орієнтуватися не лише у правових висновках Верховного Суду, а у судовій практиці загалом. Наведена теза обґрунтовується тим, що поняття «судова практика» є ширшим за «висновки Верховного Суду» та охоплює, до прикладу, також правові позиції Верховного Суду України. Крім того, варто розуміти, що наведений перелік знань має загальний характер і залежно від категорії кримінальної справи можуть знадобитися більш поглиблені знання у певній галузі права. Розглянемо деякі приклади.

Так, у випадку прокурорського нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва при розслідуванні кримінальних правопорушень про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) прокуророві знадобляться більш детальні знання щодо стягнення та сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) або спроб щодо ухилення від їх сплати.

У свою чергу, у випадку здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, які належать до компетенції Державного бюро розслідувань, прокуророві необхідні поглиблені знання щодо діяльності Державного бюро розслідувань, у тому числі щодо підслідності кримінальних правопорушень та інших організаційних аспектів діяльності цього державного правоохоронного органу. Зупинимося на цьому аспекті більш детально. Так, наразі, ключовим блоком у діяльності ДБР є розслідування злочинів проти основ національної безпеки. Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека України це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [5]. У КК України перелік злочинів проти основ національної безпеки України розміщено у першому розділі Особливої частини цього кодексу, що свідчить про особливу значущість охоронюваних

суспільних відносин [6]. Як наслідок, досудове розслідування у цій категорії злочинів потребує надзвичайно високої якості роботи з формування чіткої та змістовної доказової бази, аналізу показань свідків та, у подальшому, виконання всіх покладених завдань на прокурора як представника держави у суді. Видається логічним, що залежно від того, наскільки ефективною була робота прокуратури разом слідчим ДБР в межах досудового розслідування, залежить те, яке покарання у подальшому буде призначене судом, наскільки справедливим воно буде стосовно вчинюваних дій та, взагалі, чи будуть досягнуті завдання кримінального провадження визначені у ст. 2 КПК України. У 2023 р. ДБР здійснювало розслідування в 1 957 кримінальних провадженнях цієї категорії та розпочало досудове розслідування у 657 кримінальних провадженнях цієї категорії. Серед них зокрема:

- 395 кримінальних проваджень – за фактом державної зради (ст. 111 КК України);
- 90 кримінальних проваджень за фактом колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України);
- 12 кримінальних проваджень щодо пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України) та інші [7].

Повертаючись до огляду проєкту стандарту, необхідними уміннями (навичками) його автори визначають такі: стресостійкість та емоційна стабільність, здійснення моніторингу змін національних та міжнародних нормативно-правових актів, навички вербального, логічного, абстрактного та критичного мислення, вміння висловлювати мотивовану позицію щодо законності оскаржуваного судового рішення, визначення підстав для доручення розслідування, а також вміння виконати відповідні адміністративні та процедурні дії для передачі справи [4].

Підтримуючи у цілому ініціативу Асоціації правників України, вважаємо, що запропонований до публічного обговорення проєкт Професійного стандарту «Прокурор» визначає певні алгоритми дій прокурора при реалізації покладених на прокуратуру функцій або ж надає певні інструкції для поведінки прокурора. У той самий час, положення проєкту не надають переліку самих стандартів здійснення прокурорської діяльності.

Таким чином, видається логічним вирішення питання щодо можливості висвітлення в проєкті стандарту переліку ключових принципів, ідей, з урахуванням яких має здійснюватися діяльність прокурора, у тому числі, під час процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, у тому числі тих, що належать до компетенції Державного бюро розслідувань.

Висновки. У якості висновку пропонуємо визначення поняття стандарт процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, які належать до компетенції Державного бюро розслідувань, як сукупність дій, інструкцій та ключових ідей, що витікають з норм міжнародного та національного законодавства та регулюють діяльність прокурора під час реалізації вказаного напрямку діяльності. До ознак таких стандартів зараховуємо те, що вони:

- 1) витікають з положень правових актів різного рівня (Конституції України, міжнародних договорів, Закону України «Про прокуратуру», Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів тощо);
- 2) є обов'язковими для виконання прокурорами адже сприяють належному виконанню покладеної на прокуратури функції організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням;
- 3) враховують специфіку процесуального керівництва (у нашому випадку процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, які належать до компетенції Державного бюро розслідувань);

- 4) базуються на загальних стандартах, що висуваються до прокурорської діяльності (співвідносяться як ціле та частина);
- 5) не є стабільними, а залежать від політичних, соціальних та інших факторів.

Список використаних джерел:

1. Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування: Наказ Генерального прокурора від 24.04.2024 р. № 84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0084905-24#n6>.
2. Словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/s/standart>.
3. Простандартизацію: Закон України від 05.06.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
4. Проєкт Професійного стандарту «Прокурор». URL: <https://uba.ua/ukr/events/prezentacija-proktu-profesijnogo-standartu-prokuror>.
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
7. Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2023 рік. URL: <https://dbr.gov.ua/reports/kopiya-zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2023-rik>.

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.77

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.05>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ДАНИХ У ЄС: НОВІ ПРАВИЛА ДЛЯ ОНЛАЙН РІТЕЙЛЕРІВ

Волинець Віталій Валентинович,
orcid.org/0009-0003-0714-236X
доктор юридичних наук,
професор кафедри
готельно-ресторанної справи
(Київський університет туризму
економіки і права, м. Київ, Україна)

Статтю присвячено розвитку онлайн ритейлу, який нерозривно пов'язаний із захистом персональних даних. Для функціонування успішного бізнесу недостатньо надати споживачам товар, не потурбувавшись про захист їх конфіденційних даних. В Європейському Союзі цьому питанню відводиться особливе значення, а тому усвідомлюючи значну загрозу і очевидні наслідки, було введено нові регуляторні обмеження, які мають ефективно забезпечувати надійний захист конфіденційної інформації. Одним із таких революційних кроків у сфері онлайн торгівлі став прийнятий у 2016 році Загальний регламент захисту даних (GDPR). Введений в дію Регламент значно посилив вимоги щодо обробки та захисту персональних даних в країнах ЄС.

Впровадження нових стандартів вплинуло на онлайн ритейлерів не лише підвищенням рівня прозорості у зборі та обробці даних клієнтів, але й забезпеченням прав користувачів на доступ і видалення їхньої інформації. Зважаючи на розвиток цифрових технологій, посилюється і вплив кіберзагроз на сферу онлайн торгівлі. Такі нововведення спрямовані на зміцнення довіри споживачів і збереження їхніх прав у цифровій економіці. Порушення нових норм може призвести до суттєвих фінансових санкцій та зашкодити репутації компаній. В рамках цього особлива увага приділяється механізмам отримання згоди користувачів та їхньому праву на захист особистих даних.

Таким чином, впровадження цих правил є актуальним і необхідним питанням для адаптації бізнесу до сучасних вимог у сфері захисту інформації. Своєчасна імплементація нових норм допомагає забезпечити відповідність міжнародним стандартам і підвищити конкурентоспроможність онлайн ритейлерів на міжнародному ринку. Разом з тим, необхідність дослідження цієї теми обумовлена швидким розвитком цифрових технологій і зростанням обсягу персональних даних, що обробляються в процесі співпраці з онлайн ритейлерами. Важливо зрозуміти, як нові правові вимоги впливають на бізнес-процеси. Дослідження ефективності впровадження нових правил допоможе

виявити головні виклики та знайти шляхи для підвищення конкурентоспроможності онлайн ритейлерів на міжнародному економічному ринку. Головним чином цьому сприятимуть вже впроваджені в дію нормативно-правові акти, які встановлюють правові рамки для прозорого і безпечного використання даних, підвищуючи відповідальність онлайн ритейлерів за збереження конфіденційності інформації. Завдяки цьому, бізнес не лише стане ще ближчим до міжнародних стандартів, але й зміцнить довіру споживачів до онлайн платформ. Ця обставина є визначальним фактором успіху на ринку онлайн торгівлі.

Ключові слова: e-commerce, онлайн ритейлери, регламент GDPR, кібербезпека, конфіденційність даних, правове забезпечення, безпека.

LEGAL SECURITY OF DATA PRIVACY IN THE EU: NEW RULES FOR ONLINE RETAILERS

Volynets Vitalii Valentynovych,

orcid.org/0009-0003-0714-236X

Doctor of Juridical Sciences, Professor
at the Department of Restaurant Service
in Hotels

(Kyiv University of Tourism, Economics
and Law, Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the development of online retail, which is inextricably linked with the protection of personal data. To run a successful business, it is not enough to provide products to consumers without worrying about protecting their confidential data. In the European Union, this issue is given special importance, and therefore, realizing the significant threat and obvious consequences, new regulatory restrictions were introduced, which should effectively ensure reliable protection of confidential information. One of these revolutionary steps in the field of online trade was the General Data Protection Regulation (GDPR) adopted in 2016. The enacted Regulation significantly strengthened the requirements for the processing and protection of personal data in EU countries.

The introduction of new standards affected online retailers not only by increasing the level of transparency in the collection and processing of customer data, but also by ensuring users' rights to access and delete their information. Taking into account the development of digital technologies, the influence of cyber threats on the sphere of online trade is also increasing. Such innovations are aimed at strengthening consumer confidence and preserving their rights in the digital economy. Violation of the new regulations can lead to significant financial sanctions and damage the reputation of companies. As part of this, special attention is paid to mechanisms for obtaining consent of users and their right to protection of personal data.

Thus, the implementation of these rules is an urgent and necessary issue for business adaptation to modern requirements in the field of information protection. Timely implementation of new norms helps ensure compliance with international standards and increase the competitiveness of online retailers on the international market. At the same time, the need to research this topic is due to the rapid development of digital technologies and the growth of the amount of personal data processed in the process of cooperation with online retailers. It is important to understand how new legal requirements affect business processes. The study of the effectiveness of the implementation of new rules will help identify the main challenges and find ways to improve the competitiveness of online retailers in the international economic market. Mainly, this will be facilitated by the already implemented legal acts, which establish a legal framework for transparent and safe use

of data, increasing the responsibility of online retailers for maintaining the confidentiality of information. Thanks to this, the business will not only become even closer to international standards, but also strengthen consumer trust in online platforms. This circumstance is a determining factor of success in the online trade market.

Key words: e-commerce, online retailers, GDPR regulation, cyber security, data privacy, legal protection, security.

Розвиток онлайн торгівлі нерозривно пов'язаний із низкою процесів, які відрізняють цей вид бізнесу від традиційного. Вибираючи товар в мережі інтернет і переходячи за посиланням на інші сайти, споживач не може бути впевненим, що цей процес безпечний і що це ніяким чином не вплине на втрату його персональних даних. Будь-яка онлайн платформа повинна створити максимум безпеки для своїх споживачів та для себе особисто, оскільки втрата даних тягне за собою значні фінансові обмеження. Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що для ефективного функціонування бізнесу необхідне підсилене правове забезпечення конфіденційності даних як споживачів так і надавачів комерційних послуг в мережі Інтернет. Дослідження правового питання забезпечення конфіденційності даних позитивно вплине не лише на європейське законодавство, а й стане підґрунтям для формування глобальних стандартів захисту персональної інформації, сприяючи розробці ефективних правових механізмів, забезпечуючи безпеку даних на міжнародному рівні.

Дослідженням питання конфіденційності даних у ЄС займалися вітчизняні науковці В. Іванов [1], М. Бем та І. Городинський [6], Ю. Мала [7], В. Сталіров [8] та інші. Незважаючи на розробленість теми, питання щодо правового забезпечення конфіденційності даних у ЄС залишається відкритим і потребує доопрацювання.

Мета дослідження – полягає у розкритті особливостей правового забезпечення конфіденційності даних у ЄС, в частині встановлення нових правил для онлайн ритейлів.

Завданнями дослідження є встановлення нормативно-правових актів, які вплинули на формування законодавства ЄС у сфері захисту персональних даних. Важливо розкрити зміст Регламенту GDPR, його правові та практичні аспекти. В процесі дослідження необхідно розглянути функції ритейлерів щодо захисту своїх конфіденційних даних та персональних даних користувачів. Підбити висновки опрацьованих завдань та визначити перспективи подальших досліджень.

Результати. Онлайн простір це сфера, яка вабить до себе онлайн користувачів. Реалізація товарів через e-commerce має низку переваг, серед яких зручність і доступність товарів і послуг, широкий вибір продукції, можливість порівняння цін, а також зниження витрат на логістику та обслуговування. Крім того, електронна комерція забезпечує швидкий доступ до ринків товарів і послуг по всьому світу, дозволяючи підприємствам розширювати свою клієнтську базу без географічних обмежень. Онлайн платформи також сприяють підвищенню рівня обслуговування клієнтів завдяки можливості цілодобового доступу до товарів та послуг.

За період розвитку онлайн торгівлі поширеного явища набув онлайн ритейл. Його зміст полягає в тому, що великі супермаркети чи інтернет магазини, купуючи товари за оптовими цінами, продають їх з певної націнкою. Ритейл це певна «різниця» в ціні, яку встановлює магазин для того, щоб вигідно продати товар. Онлайн ритейл – це вид продажу товару через віртуальні магазини та сторінки в соціальних мережах. Купівля здійснюється у формі безготівкових навантажень. Це зручно як для продавців так і для споживачів, оскільки не потрібно фізично йти до магазину і вибирати товар, витрачаючи на це власні ресурси і час.

В умовах онлайн торгівлі і купівлі товарів через інтернет використовуються безготівкові розрахунки, тому досить важливо, щоб під час розрахунків шахраї не скористалися персональними даними клієнта і не заволоділи цінною інформацією. Персональні дані – це відомості або сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована чи може бути ідентифікована завдяки певному набору інформації. До персональної може бути віднесена будь яка інформація, за якою особу можна ідентифікувати серед всіх інших осіб. Зокрема це ПІБ, вік, гендерна приналежність, номер та серія документів, адреса електронної пошти, номер телефону, IP адреса тощо. Законодавство захищає персональні дані від безпідставної обробки. В рамках цього людина, аби здійснити якусь операцію із наданням персональних даних, має дати згоду на їх обробку, інакше це вважатиметься порушенням законодавства і може мати негативні наслідки [1].

Європейський Союз виступає рушійною силою у сфері правового регулювання захисту персональних даних. В Хартії основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року закріплено право на приватність як основну цінність [2]. Ст. 7 Хартії гарантує право на приватність, а ст. 8 – встановлює гарантії захисту персональних даних. Так, відповідно до ст. 8 Хартії, персональні дані повинні оброблятися відповідно до встановлених правил для конкретних цілей і лише на підставі згоди суб'єкта даних чи інших законних підстав, визначених законодавством. Разом з тим, стаття 8 дає право доступу до своїх персональних даних та право на їх виправлення, вказуючи, що захист цих даних має здійснюватися під наглядом незалежного органу [2].

Саме ЄС одним із перших звернув увагу на захист персональних даних і на основі цього було створено низку нормативно-правових актів, які б врегульовували це питання. Таким документом була й Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року [3]. Цей міжнародно-правовий документ був одним із найфункціональніших у сфері регулювання захисту персональних даних, а також слугував взірцем для розробки інших нормативно-правових документів, які регулювали подібні питання.

Директива 95/46 ЄС [3] повністю відповідала потребам розвитку тогочасного економічно-бізнесового поля. Однак, незважаючи на її функціональні можливості, досить скоро розвиток і удосконалення технологічних процесів, поява нових сфер регулювання, а також обсягів автоматизованої обробки персональних даних призвели до появи нових питань, вирішення яких мало стати неминучим для продовження розвитку онлайн бізнесу. У зв'язку з цим постала потреба в розробці нового регулювання на рівні Європейського Союзу, яке б розширювало та доповнювало положення Директиви, запроваджуючи додаткові гарантії для суб'єктів даних і встановлюючи нові вимоги для володільців і розпорядників персональних даних. В рамках цих питань у 2007 році ЄС підписує Лісабонський договір [4]. Положення договору визначало право кожного на захист своїх персональних даних, надаючи Європейській Раді та Парламенту повноваження встановлювати спільні правила обробки персональних даних для всіх держав-членів ЄС.

Дискусії щодо необхідності загальноєвропейського регулювання обробки та захисту персональних даних почало свій шлях у 2009 році за ініціативи Європейської комісії. Нормативним документом, який би визначав всебічне регулювання питання захисту персональних даних і їх обробки, став Загальний регламент про захист персональних даних (General Data Protection Regulation, GDPR, надалі – Регламент) [5]. Проект цього документа був опублікований Європейською комісією для обговорення у січні 2012 року, а саме ухвалення на рівні ЄС відбулося 14 квітня 2016 року. 25 травня 2018 року Регламент GDPR набрав чинності [6, с. 26].

Як зазначає вітчизняна дослідниця Ю. Мала, сфера впливу регламенту GDPR поширюється на весь ринок, що функціонує в ЄС. Його впровадження підвищує рівень захисту конфіденційних відомостей як серед споживачів, так і серед надавачів онлайн послуг. GDPR [5] – це документ, що містить 99 статей, які визначають захист даних громадян Євросоюзу і разом з цим, призначені для компаній та організацій, які займаються збором та обробкою персональних даних. Дія Регламенту поширюється на всі компанії, інтернет-сайти, комерційні і некомерційні платформи, які обробляють особисту інформацію громадян ЄС, незалежно від місцезнаходження чи проживання. Для того, щоб працювати на онлайн-ринку ЄС, компанії необхідно запровадити юридичні, організаційні та технічні заходи для захисту персональних даних.

Стаття 13 Регламенту GDPR [5] визначає обставини, які зобов'язують компанії наймати Data Protection Officer (DPO), – внутрішнього співробітника, який відповідає за запровадження заходів безпеки та моніторингу діяльності ритейлерів щодо виконання ними вимог регламенту.

Дослідниця вказує, що діяльність Регламенту GDPR ґрунтується на 6 принципах. Відповідно до ст. 5 Регламенту першим принципом є законність та прозорість. Ритейлери збирають особисту інформацію про клієнтів на законних підставах і публічно повідомляють про це за допомогою Політики конфіденційності. Інформація щодо процесу збору, обробки та зберігання інформації має бути легкодоступною і повною.

Наступним принципом є визначення конкретних цілей. Відповідно до цього, ритейлер має пояснити споживачу для чого збирається інформація і як зібрані дані будуть використовуватися надалі. Визначені ритейлерами цілі повинні бути вичерпними і стосуватися надання послуг чи продажу товару.

Збір та обробка персональних даних має проводитися лише для комерційної діяльності і заявлених компанією цілей. Цей принцип означає, що ритейлери повинні збирати стільки інформації, скільки потрібно для використання її в комерційних цілях. Ще один принцип – точність та оновлення даних, визначає особливості гарантування правдивості даних. Відповідно до цього принципу ритейлери дозволяють споживачам видаляти чи виправляти некоректно введену інформацію.

Принцип обмеженого терміну зберігання передбачає, що тривалість зберігання інформації про надані персональні дані встановлено чіткими часовими рамками, відповідно до часу виконання конкретних задач. Це означає, що надання персональних даних і їх обробка відзначається конкретною метою, після вирішення якої необхідність в зберіганні таких даних втрачається.

Шостим принципом Регламенту, відповідно до статті 5 є забезпечення конфіденційності та безпеки. Ритейлери захищають дані від незаконної обробки та випадкової втрати. У випадку, коли такі дані з якоїсь причини було втрачено, клієнта повідомляють про цей факт протягом 3-денного терміну [7].

Вітчизняний дослідник В. Сталіров наводить технічні та організаційні заходи безпеки, які мають проводити ритейлери для того, щоб виконувати вимоги Регламенту і бути повноцінними учасниками на ринку. Так, задля забезпечення високого рівня безпеки, до функцій ритейлерів відносять:

- псевдонімізацію і шифрування;
- забезпечення конфіденційності та цілісності, доступності й стійкості систем та сервісів обробки персональної інформації клієнтів;
- здатність в найкоротші терміни відновити доступність даних;
- регулярне тестування заходів безпеки [8].

Наведені заходи безпеки впроваджуються і виконуються ритейлерами для того, щоб відповідати вимогам законодавства ЄС. Недотримання GDPR Регламенту може нести

в собі негативні наслідки для ритейлерів, зокрема штрафи чи можливість працювати. Сума штрафу в основному залежить від розміру завданих збитків, кількості потерпілих і ступеню винуватості компанії. Максимальний розмір штрафу, за словами Ю. Малої, 746 млн євро було накладено на найбільшу світову платформу електронної комерції Amazon, коли виявилось, що компанія використовувала персональні дані користувачів для проведення рекламних кампаній без їх згоди [7].

Досить часто Регламент критикують за його надмірну суворість викладених положень, що наче б то ускладнює саму обробку персональних даних у певних сферах, зокрема й в комерції. Зважаючи на це, деякі міжнародні дослідники наголошують на тому, що цей акт містить набір узгоджених правил захисту персональних даних для успішного використання в ЄС, визначаючи, тим самим, простір для юридичної визначеності як серед ритейлерів, так і серед споживачів [9, с. 12].

Доречно зазначити, що саме захист конфіденційності даних є однією з головних проблем для більшості ритейлерів, оскільки це трудомісткий і фінансово затратний процес. Навіть такі великі маркетплейси як Temu зіштовхується з пильною увагою регуляторів до збору та використання персональних даних. У 2023 році компанію звинуватили в порушенні зберігання та використання конфіденційних даних. Буцім то компанія збирала конфіденційну інформацію без згоди користувачів. Експерти з питань приватності висловили занепокоєння з цього приводу, однак компанія всі заперечення відкинула, наполягаючи на тому, що вона не збирає дані клієнтів та не використовує їх без відома. Водночас регулятор рекомендував споживачам, купляючи товар в інтернеті, не завантажувати застосунок ритейлерів, а заходити через перевірені браузері. Таким чином є шанс не втратити свої конфіденційні дані, помилково натиснувши на якесь посилання [10].

Найближчим часом у ЄС цифровий простір має стати більш безпечним та прозорим. Для цього по всій території ЄС застосовуватимуться Акти про цифрові послуги (DSA). Цей акт запроваджує нові правила для модернізації контенту, конфіденційності та прозорості користувачів. Нові зобов'язання в ЄС які зобов'язують ритейлерів дотримуватися правил, щодо запобігання поширенню шкідливого контенту, заборон чи обмеження певних методів таргетування на користувачів, обмін внутрішніми даними з регуляторами та пов'язаними з ним науковцями.

Наразі цей акт стосується маркетплейсів, які мають понад 45 млн користувачів у ЄС. Починаючи від лютого 2023 року вони поширюються на всі маркетплейси незалежно від їх розміру. Будь який ритейлер, що порушує встановлене ЄС законодавство в частині захисту персональних даних, автоматично загрожує штраф у розмірі до 6% від їх глобального обороту. Якщо такі порушення систематичні – порушникам можуть повністю заборонити діяльність в Європі [11].

Дослідження правового регулювання конфіденційності даних визначено низкою нормативно-правових актів, прийнятих ЄС для врегулювання важливих питань. Ефективна діяльність ритейлерів пов'язана із намірами заробити більше коштів, залучаючи при цьому значну кількість споживачів. Необхідність дотримання законодавства ЄС у сфері захисту конфіденційних даних вплине не лише на спроможність ритейлерів функціонувати на міжнародному ринку, але й бути перспективним гравцем, виконуючи всі відповідні правила, прийняті ЄС. Наразі питання правового забезпечення захисту конфіденційності даних є нагальним питанням, що потребує удосконалення, оскільки на міжнародній арені з'являються нові й нові виклики, вирішення яких має вплинути не лише на загальні умови ведення онлайн бізнесу, але й забезпечити сталу роботу, пов'язані із захистом даних.

Висновки. Дослідження встановило, що ключовим нормативно-правовим актом ЄС у сфері захисту персональних даних наразі є Регламент GDPR. Цей документ

є найбільш притомні серед тих, що приймалися до цього, регулюючи лише окремі питання захисту конфіденційності даних споживачів і ритейлерів. Ритейлери наразі виконують важливу функцію у забезпеченні захисту як власних конфіденційних даних, так і персональних даних користувачів. Продовжуючи власну діяльність вони повинні забезпечувати ефективні заходи безпеки, прозорість та стабільність, а також дотримання всіх інших принципів, визначених регламентом GDPR.

В подальших дослідженнях планується спрямувати зусилля на аналіз практичних аспектів, пов'язаних із викликами, що виникають в ритейлерів під час впровадження регламенту GDPR, а також вивчення впливу нових технологій, зокрема штучного інтелекту та блокчейну, як елементів впливу на захист персональних даних. Окрім цього планується розглянути питання адаптації законодавства до нових викликів, пов'язаних із кібербезпекою та захистом даних в електронній комерції.

Список використаних джерел:

1. Іванов В. Захист персональних даних під час використання онлайн-форм. 2023. URL: <https://vkr.ua/publication/zakhist-personalnikh-danikh-pid-chas-vikoristannya-online-form> (дата звернення: 27.08.2024).
2. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 р. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu> (дата звернення: 27.08.2024).
3. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року.
4. Лісабонський договір 2007. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf> (дата звернення: 26.08.2024).
5. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) від 27 квітня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення 23.08.2024 р.).
6. Бем М., Городинський І. Захист персональних даних: правове регулювання та практичні аспекти. «К.І.С.», 2021. 160 с. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Handbook_Pers_Data_Protect_2021.pdf (дата звернення: 25.08.2024).
7. Мала Ю. Правила GDPR: як українським компаніям обробляти персональні дані громадян ЄС. «STALIROV&CO», 2023. URL: <https://stalirov.lawyer/uk/posts/reglamenti-gdpr-v-ukrayini> (дата звернення: 27.08.2024).
8. Сталіров В. Gdpr compliance: що це та кому потрібно виконати умови регламенту про захист персональних даних? «STALIROV&CO», 2022. URL: <https://stalirov.lawyer/uk/posts/gdpr-dlya-ukrayins-kih-it-kompanij> (дата звернення: 26.08.2024).
9. Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних. К.: К.І.С., 2020. С. 34.
10. Історії компаній: як китайський маркетплейс Temu за два роки вийшов на світовий ринок. 2024. URL: <https://ua-retail.com/2024/08/yak-kytayskyu-marketpleys-temu-za-dva-roky-vuyshov-na-svitovu-riven/> (дата звернення: 26.08.2024).
11. ЄС: нові правила регулювання IT-платформ. Lex Inform, 2023. URL: <https://lexinform.com.ua/v-sviti/yes-novi-pravy-la-regulyuvannya-it-platform/> (дата звернення: 26.08.2024).

УДК 347.78

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.06>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА СЛІДУВАННЯ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ

Карашук Оксана Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної
власності та інформаційного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)

Шум Юлія Миколаївна,
магістр
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)

Право слідування – це відносно новий для України правовий інститут, який набирає все більшої ваги у сучасному правозастосуванні, особливо у контексті гармонізації законодавства нашої держави з нормами Європейського Союзу. Його розвиток обумовлений необхідністю адаптації національної правової системи до міжнародних стандартів, що, в свою чергу, створює нові виклики та можливості. На даний момент, право слідування перебуває на початкових етапах свого становлення, що зумовлює наявність певних прогалин та невизначеностей у національному законодавстві. У зв'язку з цим, актуальним стає подальше дослідження цього інституту для усунення законодавчих недоліків та формування більш чіткої правової бази. Метою цієї статті є не лише визначення загального поняття "право слідування", але й аналіз його теоретичних основ та особливостей практичного застосування в різних правових системах світу, що дозволяє краще зрозуміти перспективи його розвитку та удосконалення. В статті досліджені історичні аспекти впровадження права слідування в різних країнах. Проаналізовано законодавство України про право слідування та стан імплементації положень Директиви про право слідування. Новий Закон "Про авторське право і суміжні права" значно розширив поняття і регулювання права слідування. Відзначаємо це, як позитивний момент у процесі гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, а також, це додатково демонструє, що Україна виконує зобов'язання, взяті нею перед Європейським Союзом. Важливо зазначити, що право слідування є невідчужуваним правом, але це право успадковується. В контексті даного питання також було проаналізовано рішення ЄСПЛ у справі Fundacio Gala-Salvador Dalí та VEGAP проти ADAGR, в якому Європейський суд з прав людини визначив принципове питання щодо тлумачення права слідування після смерті автора та прав на роялті від перепродажу картин. Суд підтвердив, що країни мають право самостійно встановлювати правила успадкування цих прав. Враховуючи міжнародні норми, він визначив, що законодавство країни, де проживав та помер художник, є вирішальним для встановлення права слідування.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, право слідування, українське законодавство, Європейський Союз.

THEORETICAL AND PRACTICAL FEATURES OF THE RESELL RIGHT IN COPYRIGHT LAW

Karashchuk Oksana Oleksandrivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate
Professor,
Associate Professor at the Department
of Intellectual Property
and Information Law
(Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

Shum Yuliia Mykolaivna,
Master
(Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

The resale right (*droit de suite*) is a relatively new legal institution that is gaining increasing importance in modern law enforcement, especially in the context of harmonisation of Ukrainian legislation with the EU *acquis*. Its development is driven by the need to adapt the national legal system to international standards, which, in turn, creates new challenges and opportunities. At the moment, the right of followership is at the initial stages of its formation, which leads to certain gaps and uncertainties in national legislation. In this regard, further research of this institution becomes relevant in order to eliminate legislative shortcomings and form a clearer legal framework. The purpose of this article is not only to define the general concept of the "droit de suite", but also to analyse its theoretical foundations and peculiarities of practical application in different legal systems of the world, which allows for a better understanding of the prospects for its development and improvement. The article examines the historical aspects of the implementation of the resale right in different countries. The legislation of Ukraine on the right of resale and the state of implementation of the provisions of the Directive on the right of resale are analyzed. The new Law "On Copyright and Related Rights" significantly expanded the concept and regulation of the right of resale. We note this as a positive moment in the process of harmonizing Ukrainian legislation with EU legislation, and it additionally demonstrates that Ukraine fulfills its obligations to the European Union. It is important to note that the right of resale is an inalienable right, but this right is inheritable. In the light of this matter, the decision of the European Court of Human Rights in the case of *Fundacio Gala-Salvador Dali and VEGAP v. ADAGP* was analyzed, in which the European Court of Human Rights determined a fundamental question regarding the interpretation of the right of resale after the death of the author and the rights to royalties from the resale of paintings. The court confirmed that countries have the right to independently establish rules for the inheritance of these rights. Taking into account international norms, he determined that the legislation of the country where the artist lived and died is decisive for establishing the right of resale.

Key words: Intellectual property law, copyright, resale right, ukrainian legislation, European Union.

Постановка проблеми. Визначення права слідування виглядає в усьому світі приблизно так: «Право слідування (право перепродажу, право дольової участі) є правом авторів оригіналів творів образотворчого мистецтва на одержання частини суми від публічного перепродажу цих творів (до яких можуть бути прирівняні оригінали рукописів письменників і композиторів), тобто на аукціонах (наприклад, у Франції), через комерсантів або

комерційних агентів (наприклад, у Німеччині)». Проте, чи можемо ми сказати, що це визначення узгоджується з українським законодавством, станом на сьогодні? Вважаємо, що ні.

Право слідування є невідчужуваним правом автора або його спадкоємців на отримання справедливої винагороди за кожний продаж оригіналу або примірника твору, визначеного відповідно до сучасного законодавства. Це право застосовується до творів художньої, літературної або музичної спрямованості, таких як малюнок, картина, гравюра, естамп, літографія, скульптура, гобелен, а також твори з кераміки та скла, фотографічні твори та інші аналогічні види творчості.

Право слідування залишається у власності автора протягом його життя, а після його смерті переходить до його спадкоємців. Це право діє до закінчення строків чинності майнових прав інтелектуальної власності на відповідний твір, визначених законом – протягом 70 років після смерті автора. Право слідування застосовується до кожного наступного продажу оригіналу або примірника твору, якщо такий продаж відбувається після першого продажу, і при цьому право це залишається у власності автора чи його спадкоємців.

Право слідування одне з найбільш цікавих прав автора і одне з найважливіших, що відзначає значимість автора як такого. Загалом, варто сказати, що право слідування – це інститут, який є малодослідженим, в тому числі, у зв'язку з його відносною молодістю та адаптаційними процесами, яким воно все ще піддається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання права слідування розглядаються в працях таких відомих учених-цивілістів, як Ю. М. Капіца, Л. Р. Майданик, О. О. Штефан, Р. І. Самсін, Г. О. Андрощук та інші. Водночас деякі теоретичні й практичні аспекти права слідування залишаються недостатньо дослідженими.

Метою цієї статті є не лише визначення загального поняття "право слідування", але й аналіз його теоретичних основ та особливостей практичного застосування в різних правових системах світу, що дозволяє краще зрозуміти перспективи його розвитку та удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з історії. Як взагалі закріпилось право слідування у Європі та у всьому світі?

Вперше право слідування з'явилося у законодавстві Франції у 1920 році. На міжнародному рівні право слідування або право на часткову участь в кожному продажу твору було введено до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів під час Брюсельського перегляду у 1948 році.

Згідно статті 14ter Бернської конвенції: *«щодо оригіналів творів мистецтва і оригіналів рукописів письменників і композиторів автор, а після його смерті особи або установи, уповноважені національним законодавством, користуються невідчужуваним правом часткової участі в кожному продажу твору, що йде за першим його відступленням, здійсненим автором твору [1].*

Охорона в інших країнах надається за принципом взаємності і в обсязі, що допускається законодавством країни, в якій витребується ця охорона.

Як наслідок, існує тенденція серед продавців творів мистецтва, продавати їх в країнах, у яких не діє «droit de suite», щоб не платити винагороду.

У квітні 1996 р. Європейська комісія висунула пропозиції, спрямовані на «усунення перекосу ринку творів сучасного мистецтва». На думку комісії, диспаритет країн ЄС щодо права слідування є перешкодою для правильного функціонування ринку. Наприклад, британський художник Девід Хокні (David Hockney) міг розраховувати на право слідування під час перепродажу своїх картин у Парижі, а спадкоємці французького художника Матісса під час перепродажу його картин у Лондоні такого права не мали.

У відповідь на пропозицію Єврокомісії англійські законодавці зазначили, що в результаті введення в ЄС права слідування найбільший англійський ринок може переміститися за межі ЄС, у країну без такого права, наприклад до Швейцарії або США.

Проте комітети ЄС з економіки і соціальної політики підтримали пропозицію Єврокомісії, і в 2001 р. вона вступила в силу. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/84/ЄС визначає право слідування як невід'ємне і невідчужуване. Вона містить шкалу роялті для авторів оригінальних робіт. У ст. 6 (1) і 8 (2) Директиви йдеться, що роялті повинні виплачуватися автору роботи, а після його смерті призначеним ним правонаступникам. [2]

Наразі положення Директиви виглядає наступним чином:

Стаття 6 «Особа, які мають право отримувати роялті»

Передбачене статтею 1 роялті виплачують автору твору, а після його смерті – особам, які є правонаступниками автора, з урахуванням статті 8(2) [3].

Кожна країна по-різному впроваджує право слідування до свого законодавства.

Так, наприклад, у ФРН право слідування відрізнялось тим, що застосовувалось не лише у разі продажу творів мистецтва через дилерів у зв'язку із відсутністю правових процедур застосування цього права і, як наслідок, відмовою дилерів платити роялті і приховуванням імен продавців та покупців. Верховний Суд ФРН встановив, що дилери можуть приховувати імена покупців лише у разі особистої сплати винагороди авторові. Пізніше в цій країні було встановлено обов'язковий розмір роялті та врегульовано його сплату через колективні управління.

У Португалії до об'єктів права слідування були спочатку включені лише рукописи.

У Фінляндії, в свою чергу, право слідування поширювалось на будь-який професійний або публічний перепродаж твору мистецтва, за винятком творів архітектури, фотографічних творів, предметів народної творчості та серійного індустріального дизайну. Аналогічне регулювання було і в Швеції.

А от, наприклад, у Австрії, Ірландії, Великій Британії та Нідерландах права слідування не існувало. У США, окрім штату Каліфорнія, де право слідування існувало ще з 1976 р., уряд застерігався від запровадження права слідування, так як вважав, що сплата такої винагороди є економічно не вигідною [4].

Право слідування, хоча і відноситься до авторського права, але не є виключним правом. Автор не має змоги контролювати чи дозволяти наступні продажі оригіналу твору – замість цього, він має право вимагати частку від кожного такого продажу. На відміну від виключного права, яке дозволяє або забороняє конкретні використання твору, право слідування фактично є правом на отримання грошової компенсації.

З іншого боку, право слідування виступає як обтяження права власності на оригінал твору. Тобто, право розпорядження оригіналом твору, яке набуває особа, що стає його власником, обмежується обов'язком здійснення відрахувань на користь автора при подальшому продажу. Це обмеження права власності визначається статтею 3 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [5].

– Право слідування передбачає, що до моменту продажу оригіналу твору, власник має обов'язок відрахувати частку від ціни продажу на користь автора.

– Після продажу оригіналу, автор має право вимагати від продавця сплатити частку від ціни продажу. Тим самим у продавця з'являється зобов'язання виплатити цю частку автору.

– Після продажу обтяження права власності продавця припиняється разом з припиненням права власності та виникає нове обтяження права власності покупця (новий власник оригіналу твору). Право слідування автора буквально "слідує" за правом власності на оригінал твору.

– До виплати грошового зобов'язання, право слідування має дві функції: вимагати від продавця оплати та стає обтяженням для права власності покупця.

– Після виконання грошового зобов'язання, право слідування знову стає обтяженням для права власності оригіналу до його наступного продажу.

В Україні право слідування регулюється декількома законодавчими актами. Це, насамперед, ЗУ «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закон), Цивільним кодексом України та Угодою про асоціацію з ЄС, яка теж визнається частиною національного законодавства України.

Новий Закон про авторське право значно розширив поняття і регулювання права слідування. Відзначаємо це, як позитивний момент у процесі гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, а також, це додатково демонструє, що Україна виконує зобов'язання, взяті нею перед Європейським Союзом.

Хотіли б позитивно відмітити той факт, що в новому законі було:

– розширено перелік суб'єктів, які можуть здійснювати перепродаж (на відміну від попередньої редакції, яка передбачала таку можливість лише аукціонам, галереям тощо).

– визначені конкретні розміри відрахувань для автора, які, на нашу думку, є доволі справедливими. Цей підхід має на меті забезпечити економічні інтереси як відомих, так і молодих митців, які створюють у різних стилях і напрямках.

Нижче демонструємо такі відрахування:

- 6 відсотків – для ціни продажу, еквівалентної від 50 євро до 3000 євро включно;
- 5 відсотків – для ціни продажу, еквівалентної від 3000,01 євро до 50 000 євро включно;
- 3 відсотки – для діапазону ціни продажу, еквівалентної від 50 000,01 євро до 200 000 євро;
- 1 відсоток – для діапазону ціни продажу, еквівалентної від 200 000,01 євро до 350 000 євро;
- 0,5 відсотка – для діапазону ціни продажу, еквівалентної від 350 000,01 євро до 500 000 євро;
- 0,25 відсотка – для ціни продажу вище еквівалентної 500 000 євро [6].

Законом також визначено, випадки, за якими сплата справедливої винагороди не здійснюється. Це включає в себе випадки, коли наступний продаж та його придбання відбувається між фізичними особами без участі торгових посередників (з винятками) або ж ціна наступного продажу не перевищує еквівалент 50 євро.

Також, право слідування закріплене в Угоді про асоціацію з ЄС. В ній воно визначене як таке, що є невідчужуваним правом, від якого не можна відмовитись, навіть заздалегідь [7].

Важливо додати, що право слідування є невідчужуваним правом, але це право успадковується.

Вже йшла мова про те, як Європа вирішила консенсус, який стосувався різного, в її межах, регулювання права слідування, ухваливши Директиву, проте її тлумачення спершу теж було неоднозначним і призводило до колізійного її розуміння. Край цьому поклав спір між Фондом Gala-Salvador Dali та VEGAP проти ADAGP, який був представлений перед Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) і виник внаслідок розбіжностей у тлумаченні статей 6 (1) і 8 (2) Директиви щодо передачі прав після смерті автора.

Фонд Сальвадора Далі (далі – Фонд) був заснований у 1983 р. самим Сальвадором Далі для просування та захисту його художньої та інтелектуальної спадщини. Відповідно до статуту

Фонду, його завданням є: «Просування, розвиток, поширення, підвищення престижу, захист і охорона на території іспанської держави, а також іншої держави, художньої, культурної та інтелектуальної спадщини митця, його майна та прав будь-якого характеру; його життєвого досвіду, його думки і його прагнень, його проєктів і ідей, а також художніх, інтелектуальних і культурних творів; його пам'яті, а також всесвітнього визнання його геніального внеску в розвиток образотворчих мистецтв, культури і сучасної думки».

Художник помер у 1989 р. В нього не було дітей і він передав всю свою спадщину в руки держави. Управління спадщиною виявилось справою все постійних труднощів. У 1996 р. держава поклала відповідальність за нього на міністерство культури, яке передало справи Фонду. Нині Фонд володіє правами на інтелектуальну власність художника, використовує системи контролю, підтвердження або позбавлення прав, ліцензування, здійснює контроль над комерційним використанням авторських матеріалів, фотографій тощо. Фонд бореться із шахрайством і зловживанням, заохочуючи жорсткість заходів за спекуляцію на імені художника, щоб уникнути обману щиро зацікавлених людей.

У 1997 р. Фонд доручив іспанській організації з колективного управління авторськими правами VEGAP здійснювати його права щодо робіт Далі і збирати роялті. Восени 1997 р. VEGAP доручив своєму сестринському відділенню у Франції – ADAGP управляти правами на роботи Далі у Франції. З моменту набуття чинності цієї угоди ADAGP збирало і передавало VEGAP збори з єдиним винятком: роялті, одержувані за правом прямування, передавалися шести спадкоємцям Далі по боковій лінії, які проживають у Франції, що відповідало французьким законам.

У грудні 2005 р. Фонд і VEGAP порушили у суді Парижа судову справу проти ADAGP, претендуючи на отримання роялті від перепродажу картин Далі у Франції. Вони стверджували, що згідно з іспанським та французькими законами щодо успадкованого рухомого майна Далі, слід керуватися законом Іспанії, оскільки художник жив у цій країні і мав іспанське громадянство.

Паризький суд заявив, що положення Директиви про передачу права слідування після смерті автора допускають неоднозначне тлумачення, і звернувся до Європейського суду за роз'ясненням. Європейський суд зазначив, що країни вільні у визначенні кола осіб, які можуть користуватися правом слідування. Більше того, було наголошено, що під час написання Директиви не було мети втручатися у різні національні закони, що належать до спадкоємства.

Паризький суд знову зібрався у липні 2011 р. Він вирішив, що слід керуватися законом про спадкування тієї країни, де прожив свої останні роки і помер художник, тобто у цьому випадку Іспанії. Іспанська держава в особі Фонду, названого Сальвадором Далі єдиним спадкоємцем, має стати одержувачем роялті від перепродажу картин у Франції. Суд наказав ADAGP виплатити VEGAP всі кошти, отримані з жовтня 1997 р. від реалізації картин у Франції [2].

У справі Fundacio Gala-Salvador Dali та VEGAP проти ADAGP, Європейський суд з прав людини визначив принципове питання щодо тлумачення права слідування після смерті автора та прав на роялті від перепродажу картин. Суд підтвердив, що країни мають право самостійно встановлювати правила успадкування цих прав. Враховуючи міжнародні норми, він визначив, що законодавство країни, де проживав та помер художник, є вирішальним для встановлення права слідування.

Отже, рішення суду у справі визначило, що іспанський Фонд Gala-Salvador Dali має право на роялті від перепродажу картин у Франції, якщо залишок картини був проданий у цій країні. Це рішення відповідає принципам справедливості та відповідності міжнародним нормам у сфері авторського права, забезпечуючи захист інтелектуальної власності та інтересів усіх сторін у справі.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що право слідування в сфері інтелектуальної власності є ключовим аспектом, що регулює взаємодію між творцями та користувачами інтелектуальних продуктів. Захист права слідування сприяє стимулюванню творчості та інновацій, оскільки вона гарантує авторам відповідне визнання та винагороду за їхні ідеї та роботу. Ефективне застосування права слідування сприяє розвитку конкуренції та інноваційного середовища, що підтримує економічний розвиток. Важливість права слідування вимагає постійного удосконалення законодавства та механізмів його захисту, щоб врахувати сучасні технологічні та соціальні трансформації.

Список використаних джерел:

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Конвенція Всесвіт. орг. інтелект. власності від 24.07.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.
2. “Справа Сальвадора Далі” і право слідування: роз'яснення директиви ЄС, Геннадій Андрощук, Юридична газета, 22 травня 2015 року. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/sprava-salvadora-dali-i-pravo-sliduvannya-roz-yasnennya-direktiv-es.html>.
3. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 року про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва: Директива Європ. Союзу від 27.09.2001 р. № 2001/84/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-01#Text.
4. Штефан О. Право слідування в Україні та інших країнах світу. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. № 5 (49). С. 3–14.
5. Право слідування ("droit de suite"): правова природа та колективне управління, Олександр Мисенко, від 03.11.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/amyisenko/article/31524>.
6. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

УДК 346.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.07>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СТРАХОВИХ РЕЗЕРВІВ

Кулакова Вікторія Денисівна,

orcid.org/0009-0005-4534-2367

аспірантка

(Науково-дослідний інститут

приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук

України, м. Київ, Україна)

В статті розглядається поняття страхових резервів та їх правові основи в контексті страхової діяльності. Аналізується процес формування і управління страховими резервами, звертаючи увагу на законодавчі норми та вимоги, що регулюють цю сферу. Розглядаються методи оцінки резервів, їх вплив на фінансову стабільність страхових компаній та захист інтересів страхувальників. У статті висвітлюються ключові аспекти, які сприяють ефективному управлінню страховими резервами відповідно до вимог законодавства і забезпечують стабільність страхового ринку. Фінансові характеристики страховиків ґрунтуються на відокремленні страхових резервів від загального обсягу залученого капіталу. Це розмежування є необхідним для безперервного укладання страхових договорів та надання страхових відшкодувань. Формування цих резервів є важливою складовою фінансової стратегії страховика, що забезпечує стабільність і надійність на страховому ринку. Основною метою створення страхових резервів є гарантування здатності виконувати майбутні страхові виплати відповідно до умов страхових договорів та договорів перестраховання. Фундаментальним принципом у розрахунку страхових резервів є оцінка невиконаних зобов'язань страховика. Незважаючи на те, що кожен вид резерву може мати різну мету, вони всі слугують спільній цілі: забезпеченню фінансових гарантій відповідно до умов страхових угод. Для оптимальної організації страхових резервів система управління має включати чотири ключові компоненти: управління ризиками, процеси накопичення грошових коштів, контрольні механізми та стратегії заощаджень. У результаті розмір страхових резервів повинен відповідати зобов'язанням страховика, водночас інвестиції, зроблені з цих резервів, повинні відповідати принципам ліквідності, прибутковості та управління ризиками.

Ключові слова: страхові резерви, правовий режим майна, страхування, страхова компанія, платоспроможність, страхове відшкодування.

LEGAL REGIME OF ASSETS OF INSURANCE RESERVES

Kulakova Viktoriia Denysivna,

Postgraduate Student

(Academician F. H. Burchak Scientific

Research Institute of Private Law and

Entrepreneurship of National Academy

of Law Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine)

The article explores the concept of insurance reserves and their legal framework in the context of insurance activities. The author investigates the process of formation and management of insurance reserves, paying attention to legislative norms and requirements governing this

sphere. Methods of reserve evaluation, their impact on the financial stability of insurance companies, and the protection of policyholders' interests are analyzed. The article highlights key aspects that help ensure effective management of insurance reserves in accordance with legal requirements and ensure the stability of the insurance market. The financial characteristics of insurers are based on the separation of insurance reserves from the total volume of raised capital. This division is essential for the continuous conclusion of insurance contracts and the provision of insurance compensations. The formation of these reserves is a crucial component of an insurer's financial strategy, ensuring stability and reliability in the insurance market. The primary goal of establishing insurance reserves is to guarantee the ability to fulfill future insurance payments according to the terms of insurance contracts and reinsurance agreements. A fundamental principle in calculating insurance reserves is assessing the insurer's outstanding liabilities. Although the purpose of each type of reserve may differ, they all serve a common goal: to provide financial guarantees according to the insurance agreements. For optimal organization of insurance reserves, the management system should incorporate four key components: risk management, cash accumulation processes, control mechanisms, and savings strategies. As a result, the size of insurance reserves must correspond to the insurer's liabilities, while ensuring that investments made with these reserves align with liquidity, profitability, and risk management principles.

Key words: insurance reserves, legal regime of assets, insurance, insurance company, solvency, insurance indemnity.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших умов забезпечення платоспроможності страховиків є наявність страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань. Управління страховими резервами є важливим аспектом фінансової стійкості страхових компаній та захисту інтересів страхувальників. Однак існує ряд складнощів у формуванні та управлінні цими резервами відповідно до вимог законодавства. Зазначені труднощі вимагають розробки оптимальних стратегій управління страховими резервами, що безпосередньо залежить від особливостей правового режиму майна страхових резервів, який має визначатись законодавством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику страхових резервів та їх правового режиму вивчали Л. Шірінян (щодо розподілу страхових платежів на доходи і резерви), О. В. Олійник (щодо розміру страхових резервів та активів страховика), В. Д. Базилевич (щодо класифікації страхових резервів), Ю. Алескерова (щодо управління капіталом страхових компаній). Проте малодослідженими залишаються питання правового режиму майна страхових резервів, адже від цього режиму залежать ефективність управління страховими резервами, їх формування і використання.

Метою статті є виявлення прогалин у сучасному правовому полі та розробка рекомендацій для розвитку відповідних правових механізмів, що враховують особливості формування страхових резервів та визначення правового режиму їх майна.

Виклад основного матеріалу. Фінансова характеристика страховиків базується на відокремленні страхових резервів від загального обсягу залученого капіталу. Це необхідно для постійного укладання договорів страхування та виплат страхових компенсацій. Створення цих резервів виступає важливою складовою фінансової стратегії, яка забезпечує стабільність та надійність їхнього функціонування на страховому ринку. Мета формування страхових резервів полягає в забезпеченні можливості виконання майбутніх страхових виплат згідно з умовами укладених страхових договорів та перестраховування.

Відповідно до ч. 1-3 ст. 43 Закону України «Про страхування» страховик зобов'язаний формувати технічні резерви за всіма зобов'язаннями за договорами страхування

(перестраховання), проводити оцінювання розміру сформованих технічних резервів та застосованих методів, а також припущень для їх розрахунку, у тому числі з використанням статистичних даних, у порядку, встановленому нормативно-правовими актами Регулятора. Види технічних резервів, порядок та вимоги до їх розрахунку, вимоги до припущень, на яких базується розрахунок технічних резервів, методи оцінювання припущень встановлюються нормативно-правовими актами Регулятора. Технічні резерви для оцінки платоспроможності відображають суму грошових коштів, яку страховик мав би сплатити для передачі всіх зобов'язань за договорами страхування (перестраховання) іншому (умовно приймаючому) страховику [1].

Згідно зі ст. 45 Закону України «Про страхування» страховик зобов'язаний постійно мати обсяг прийнятних активів для покриття технічних резервів. Перелік, характеристики та вимоги до активів, що є прийнятними для покриття технічних резервів, встановлюються нормативно-правовими актами Регулятора. Інвестиції в активи для покриття технічних резервів здійснюються з метою забезпечення дотримання виконання зобов'язань за договорами страхування (перестраховання). Такі інвестиції мають максимально відповідати суті, валюті та строковості зобов'язань за договорами страхування (перестраховання). Вимоги до якості, ліквідності та диверсифікованості активів для покриття технічних резервів встановлюються нормативно-правовими актами Регулятора. Активи, сформовані для покриття технічних резервів, не можуть бути обтяжені для забезпечення виконання інших зобов'язань, ніж зобов'язання за договорами страхування (перестраховання). Активи, сформовані для покриття технічних резервів за договорами страхування за класами страхування життя (крім інвестиційного страхування), не є власністю страховика і не можуть бути обтяжені для забезпечення виконання інших зобов'язань, ніж зобов'язання за договорами страхування. Перелік активів для покриття технічних резервів страховика ведеться у вигляді окремого реєстру активів, порядок ведення якого встановлюється нормативно-правовими актами Регулятора [1].

Відповідно до п. 9-10 ч. 3 розділу 1 Положення про порядок формування страховиками технічних резервів, затверджено Постановою Правління Національного банку України 29 грудня 2023 року № 203, страховик зобов'язаний формувати і вести облік таких технічних резервів: резерв премій; резерв збитків, який включає: найкращу оцінку резерву заявлених, але не виплачених збитків з урахуванням вартості грошей у часі (далі – резерв заявлених, але не виплачених збитків); найкращу оцінку резерву збитків, які виникли, але не заявлені з урахуванням вартості грошей у часі (далі – резерв збитків, які виникли, але не заявлені); маржу ризику у резерві збитків. Страховик має право прийняти рішення про формування резерву збитків, які виникли, але недостатньо задокументовані, у складі резерву заявлених, але не виплачених збитків з урахуванням вимог, визначених у цьому Положенні. Страховик формує та веде облік технічних резервів окремо за зобов'язаннями за договорами прямого страхування, за зобов'язаннями за договорами вхідного перестраховання [з урахуванням матеріальності (суттєвості)] та за зобов'язаннями за договорами вихідного перестраховання. Рівень матеріальності (суттєвості) вважається порушеним, якщо розмір отриманої премії за договорами вхідного перестраховання за останні 12 місяців перевищує 10% від розміру отриманих премій за таким портфелем договорів [2].

Таким чином, відповідно до положень Закону України «Про страхування», страховики зобов'язані формувати технічні резерви для покриття своїх зобов'язань за договорами страхування та перестраховання. Ці резерви мають відображати реальну суму коштів, необхідних для передачі зобов'язань іншому страховику у випадку ліквідації чи іншої необхідності. Регулятор визначає порядок і методи розрахунку резервів,

включаючи використання статистичних даних для їх оцінки. Важливим є постійне дотримання вимог до активів, які мають покривати технічні резерви, з урахуванням їхньої якості, ліквідності та відповідності зобов'язанням. Ці активи не можуть бути використані для інших цілей, крім покриття страхових зобов'язань, що є гарантією захисту інтересів страхувальників. Регулятор також визначає вимоги до обліку резервів, зокрема резервів премій та збитків, з урахуванням їхнього матеріального значення. Наразі українське законодавство забезпечує вимоги до формування технічних резервів, що сприяє фінансовій стабільності страхових компаній та захисту інтересів страхувальників, але потребує подальшого вдосконалення для підвищення прозорості та відповідності міжнародним стандартам.

Отже, наразі необхідно звертатися не тільки до Закону, а й до нормативно-правових актів Регулятора, що безпосередньо визначають види технічних резервів, порядок та вимоги до їх розрахунку, вимоги до припущень, на яких базується розрахунок технічних резервів, методи оцінювання припущень, реєстр переліку активів для покриття технічних резервів страховика тощо.

Важливим елементом в управлінні страховими резервами є розуміння та врахування теорії ймовірностей. Згідно з цією теорією, страхові об'єкти можуть бути піддані ризикам в різний час та на різних територіях. Це означає, що страховик повинен приділяти увагу не лише ймовірності настання події, але й визначенню можливого ризику в різних сценаріях. Величина страхових виплат, яку страховик зобов'язаний виконати при страховому випадку, визначається страховою сумою, встановленою в умовах договору страхування. Ця величина може варіювати в межах страхової суми відповідно до умов договору. Такий підхід дозволяє страховим компаніям ефективно управляти фінансовими ресурсами та забезпечувати фінансову стійкість у разі великих страхових подій [3, с. 303].

Основним принципом розрахунку страхових резервів є оцінка невиконаних зобов'язань страховика. Мета у кожного виду резерву своя, але всіх їх об'єднує одне призначення – забезпечити фінансові гарантії відповідно до договорів страхування. Відповідно до цього принципу, джерело формування спеціального економічного регламенту страхових резервів здійснюється за рахунок коштів, які надходять від страхувальника у вигляді страхових премій. Ці кошти не належать клієнту і можуть бути в його розпорядженні лише на час дії договору страхування [4].

Для оптимізації процесу організації страхових резервів з метою забезпечення фінансової непохитності страхових компаній, потрібно розглядати модель системи управління страховими резервами, яка має містити в собі 4 позиції: управління ризиком, керування процесом накопичення грошових ресурсів, процесом контролю та процесом заощадження.

Розмір страхових резервів не може бути постійним, оскільки відповідальність страховика за діючими договорами також постійно змінюється через безпосередність процесів страхування. Ймовірний і ризиковий характер руху грошових коштів говорить про можливість невідповідності між обсягом сформованих резервів і потребою страхової виплати. Відповідно до прийнятої техніки формування страхових резервів та вимог законодавства кожен вид зобов'язань страхової компанії повинен перекиватися окремим страховим резервом, що закріплюється в наказі про облікову політику страхової компанії [5, с. 33].

Однією з найважливіших умов забезпечення платоспроможності страховиків є наявність страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань. Резерви є тимчасово вільними спеціальними оборотними страховими ресурсами. Резервні кошти враховуються, як резерви майбутніх виплат за

страховими зобов'язаннями перед клієнтами. Абсолютна величина коштів, що акумулюється в резервах, повинна постійно збільшуватися разом із зростанням кількості діючих договорів. Страхові резерви утворюються з одержаних страхових внесків. Законодавство України не відносить страхові платежі до доходів від страхової діяльності в момент їх надходження, а передбачає попередній розподіл таких платежів на зароблені і незароблені страхові платежі. Одержані страхові платежі стають доходами, тобто заробленими платежами поступово, з плином часу, оскільки ймовірність настання страхового випадку і відповідно ймовірність виплати страхового відшкодування поступово знижуються. У зв'язку з цим страхові платежі потребують розподілу на доходи і резерви [6].

Фахівці в сфері страхування зазначають, що використання коштів страхових резервів має цільове призначення. Страховик у змозі їх використовувати тільки у разі настання страхового випадку за укладеними ним договорами страхування. Інакше кажучи, особливість організації діяльності страховика визначається своєрідністю страхового процесу, на вході і на виході якого знаходяться гроші, які лише тимчасово затримуються у страховика. Одним із критеріїв фінансової надійності страховика виступає достатність страхових резервів, які відображають обсяг страхових зобов'язань за укладеними договорами страхування. Розмір страхових резервів має бути адекватний прийнятим страховим зобов'язанням. Виконання страхових зобов'язань в першу чергу має здійснюватися за рахунок коштів страхових резервів, а їх достатність обумовлено правильно визначеною тарифною ставкою. Акумуляовані у страхові резерви премії деякий час перебувають у розпорядженні страховика і можуть бути інвестовані з метою одержання додаткового доходу. Проте тимчасово вільні кошти страхових резервів, інвестовані страховиком, підлягають регулюванню з боку держави, бо вони є коштами страхувальників і мають бути повернуті їм при настанні страхової події. Крім того, при розміщенні тимчасово вільних коштів страхових резервів необхідно враховувати характер розподілу ризику; термін страхування; обсяг акумуляованих коштів; необхідність в інвестиційному доході. Проведення страхування потребує спочатку внесення страхової премії, а потім – надання страхової послуги у вигляді виплати страхової суми або страхового відшкодування. Моменти надходження страхових премій і виплати страхового відшкодування, як правило, не збігаються, що дає змогу страховикові акумулювати значні кошти у вигляді страхових резервів [7, с. 194].

Отже, кошти страхових резервів мають суворо цільове призначення і можуть використовуватися страховиком виключно для виконання страхових зобов'язань за укладеними договорами. Важливим критерієм фінансової надійності страхової компанії є достатність страхових резервів, що відповідають обсягу прийнятих зобов'язань. Акумуляовані премії можуть бути інвестовані для отримання додаткового доходу, однак ці інвестиції регулюються державою, оскільки кошти належать страхувальникам і повинні бути доступними при настанні страхової події. Активи страховика, сформовані за рахунок цих резервів, мають відповідати критеріям ліквідності, диверсифікації, надійності та прибутковості. Це забезпечує своєчасне виконання страховиком його зобов'язань перед клієнтами.

В спеціальній літературі зі страхування досить структуровано наводиться класифікація страхових резервів. Так, страхові резерви поділяються на технічні резерви і резерви із страхування життя (математичні резерви). Відповідно, технічні резерви поділяються на резерви збитків та резерви премій. Резерви збитків включають резерв заявлених, але не врегульованих збитків, та резерв збитків, що відбулися, але не заявлені. Резерви премій складаються з резерву незароблених премій, резерву коливань збитковості та резерву катастроф. Науковець розраховує технічні резерви, виходячи

із базової страхової премії, адже вона є основним джерелом формування технічних резервів. Так, резерв незароблених премій – це частина базової страхової премії, яка надійшла за договорами, що укладені та діють як у звітному періоді, так і в період дії договору страхування, який виходить за межі звітного періоду. Для розрахунку резерву незароблених премій види страхової діяльності поділяються на три облікові групи. До першої облікової групи належать такі види страхування: страхування від нещасних випадків та хвороб; добровільне медичне страхування; страхування засобів наземного транспорту; страхування засобів повітряного та морського транспорту; страхування вантажів; інші види майнового страхування; страхування відповідальності власників автотранспортних засобів; страхування інших видів відповідальності. Для першої облікової групи є два варіанти розрахунку резерву незароблених премій. Відповідно до першого варіанта незароблена премія обчислюється окремо за кожним договором страхування методом *pro rata temporis* – розрахунок незаробленої премії пропорційно невикористаному строку дії договору страхування на звітну дату. Незароблену премію визначають як добуток взятої для розрахунку базової страхової премії на відношення строку дії договору страхування, який ще не закінчився (у днях), до всього строку дії договору страхування (у днях). За другим варіантом незароблена премія розраховується за «методом 1/24» – базова страхова премія, отримана за договорами страхування, утворюється залежно від місяця набуття відповідальності страховиком, періодичності сплати бруто-премії та строку дії договору. До другої облікової групи належать такі види страхування: страхування фінансових ризиків; страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів. Незароблена страхова премія за цими видами страхування визначається за кожним договором страхування в розмірі базової страхової премії до повного вичерпання строку дії договору страхування. Види страхування, які передбачають можливість укладання договорів страхування з відкритими (невизначеними) датами початку та кінця дії, належать до третьої облікової групи. У цій групі незароблена страхова премія розраховується за кожним договором страхування в розмірі 40% базової страхової премії на звітну дату. Сума незаробленої страхової премії, обчисленої за всіма договорам кожного виду страхування, становить резерв незароблених премій страховика з цього виду страхування на звітну дату. Резерв заявлених, але не врегульованих збитків створюється страховиком для забезпечення виконання зобов'язань та включає витрати на врегулювання збитків за договорами страхування, не виконаними чи виконаними не в повному обсязі, які виникли у зв'язку з настанням страхових подій, які були у звітному чи в попередньому періоді та про факт настання яких було повідомлено страховику належним чином. Величина неврегульованого збитку визначається за кожною заявою страхувальника (застрахованої особи), але не може перевищувати правову суму, визначену договором страхування. Розмір резерву заявлених, але не врегульованих збитків визначається за кожною неврегульованою претензією і відповідно до суми збитку, викликаного настанням страхової події, підлягає компенсації згідно з договором страхування. Величина резерву заявлених, але не врегульованих збитків відповідає сумі заявлених збитків протягом звітного періоду. Ця величина збільшується на суму неврегульованих збитків за періоди, які передували звітному, та зменшується на суму вже сплачених протягом звітного періоду збитків. Резерв збитків, які виникли, але не заявлені призначений для забезпечення виконання страховиком взятих зобов'язань, включаючи витрати з урегулюванню збитків за договорами страхування та збитки, що сталися у звітному періоді в результаті настання страхових подій, про факт настання яких страховику не було заявлено чи було заявлено в неналежному порядку, зазначеному в договорі страхування, чи згідно із законом. Резерв катастроф призначений для

покриття надзвичайного збитку, який виявився результатом непереборної сили чи масової аварії, внаслідок чого у страховика виникає необхідність у виплаті страхових компенсацій за великою кількістю договорів страхування. Критерієм віднесення до катастрофічних ризиків є, як правило, не ступінь самого ризику, а ймовірний характер настання страхових випадків за укладеними договорами страхування. Резерв коливань збитковості слугує для компенсації витрат страховика за здійснення страхових виплат у випадках, коли значення збитковості страхової суми у звітному періоді перевищує очікуваний (нормативний) рівень збитковості, який є основою для обчислення нетто-ставки страхового тарифу за видом страхування. Страхові організації можуть самостійно визначати напрями використання коштів з резерву попереджувальних заходів за дотримання чинного законодавства та за погодженням з державним органом нагляду за страховою діяльністю. Заходи фінансуються виходячи з фактичної наявності коштів на попереджувальні заходи на підставі укладених договорів з фізичними чи юридичними особами, які здійснюють зазначені заходи. Резерв попереджувальних заходів утворюється шляхом відрахувань від страхової брутто-премії в розмірі певного відсотка, закладеного в страховому тарифі [8, с. 460–462].

Отже, технічні резерви складаються з резервів збитків та премій. Резерви збитків включають заявлені, але не врегульовані збитки, та збитки, що відбулися, але не були заявлені. Резерви премій охоплюють незароблені премії, коливання збитковості та катастрофи. Для точного розрахунку незароблених премій використовуються методи *pro rata temporis* або «1/24», залежно від договору страхування. Резерви збитків забезпечують виплати за страховими подіями, враховуючи як заявлені, так і незаявлені випадки. Окрім того, передбачені резерви для покриття надзвичайних збитків (катастроф) та коливань збитковості. При цьому, страхові організації також мають право використовувати резерв попереджувальних заходів відповідно до законодавства та згоди державного наглядового органу.

Резерви зі страхування життя формуються у сфері страхування життя, яка включає: страхування життя на випадок смерті, дожиття до певного віку, строку або події в житті; пенсійного страхування; страхування життя з умовою періодичних виплат (ренти, анuitету) та/або за участю страхувальника в інвестиційному доході страховика. Утворення таких резервів регламентується окремим положенням про формування страхових резервів у сфері страхування життя, узгодженим з державним регулятором. Страховий резерв зі страхування життя — це резерв, що формується страховиком за окремою страховою угодою для виконання зобов'язань за майбутніми виплатами, передбаченими умовами угод страхування. Метод розрахунку резерву зі страхування життя визначається такими чинниками: різновиди ризиків, що покриваються угодою страхування життя; співвідношення страхових сум за ризиком смерті й ризиком дожиття; способи внесення страхових внесків (одноразовий або розстрочений); різновиди страхових виплат (одноразові, серійні, змішані); рух грошових коштів та їх інвестування. Особливості формування резервів зі страхування життя можуть визначатися також типами страхових продуктів. З позиції отримання інвестиційного доходу світова практика пропонує різні види полісів зі страхування життя. Основними з них є: традиційні поліси (без участі в прибутку); поліс із участю в прибутку; пайові поліси. За традиційними полісом інвестиційний дохід забезпечується страховиком. Весь страховий внесок або його частина, залежно від моделі руху грошових коштів за окремою угодою використовується страховиком на формування страхового резерву. Варіант управління страховим резервом такого типу передбачає повну відповідальність страховика за отримання інвестиційного доходу [6].

Формування резервів зі страхування життя здійснюється відрахуванням частини страхової премії, яка передбачена для забезпечення страхових виплат (нетто-премії), та

частини інвестиційного доходу від розміщення тимчасово вільних коштів страховика. Технічні резерви – це показник, який виражає грошову оцінку обов'язків страховика за страховими зобов'язаннями, і одночасно – сума коштів, що є гарантією виконання зобов'язань перед страхувальниками з огляду на наявні у портфелі страховика договори страхування. Технічні резерви дають змогу страховику бачити загальний обсяг відповідальності за діючими договорами їх страхування. Обсяг технічних резервів, як зазначає О. В. Олійник, має бути достатній для покриття відшкодування всіх збитків за діючими договорами страхування, навіть у випадках припинення надходження премій за договорами. З огляду на це при оцінюванні фінансового стану страховика та його надійності, розміру статутного фонду і резервів, вільних від зобов'язань, правильно розрахованої тарифної ставки та збалансованого страхового портфеля важливе місце має надаватися достатності страхових резервів. Резерви зі страхування життя мають у своєму складі резерви довгострокових зобов'язань (математичні резерви); резерви належних виплат страхових сум. Величина резервів довгострокових зобов'язань обчислюється актуарно, окремо за кожним договором за методикою формування резервів зі страхування життя. Страховики країн ЄС, які здійснюють ризикові види страхування, формують резерви премій та резерви збитків. Резерв незаробленої премії – це страховий резерв, призначений для виплат страхового відшкодування в майбутньому, а отже, являє собою витрати майбутніх періодів. Резерв катастроф формується з метою забезпечення страхових виплат у разі настання природних катастроф або значних промислових аварій, у результаті яких буде завдано збитків численним страховим об'єктам і коли постає потреба здійснювати виплати страхового відшкодування в сумах, що значно перевищують середні розміри збитків, які взято до уваги при розрахунку страхових тарифів. Резерв коливань збитковості дозволяє страховикам компенсувати перевищення своїх витрат, що пов'язані з відшкодуванням збитків, у випадках, коли фактична збитковість страхової суми за видом страхування на звітний період перевищує очікуваний рівень збитковості, який узято за основу при розрахунку тарифної ставки за цим видом страхування. Що ж до резерву збитків, то фіксуються суми виплат, які передбачаються за страховими випадками, що настануть до закінчення фінансового року. При цьому резерв є сумою таких елементів: невизначених збитків, які розраховуються в розмірі 5% від сум надходжень страхових премій; заявлених, але ще не врегульованих збитків, тобто збитків, за якими ще не складений розрахунок страхового відшкодування; урегульованих, але ще не сплачених збитків, тобто збитків, які заявлені страхувальником і зафіксовані в реєстрах обліку страховиком та за якими складений розрахунок страхового відшкодування, але відшкодування ще не надане. На жаль, порядок визначення розміру технічних резервів, який застосовують українські страховики, недостатньо відбиває обсяг відповідальності страховика за діючими на момент оцінки договорами страхування [7, с. 194–195].

Отже, достатність резервів є критерієм надійності страхової компанії, оскільки вони повинні покривати всі можливі збитки навіть у випадку припинення надходження премій. Резерви зі страхування життя включають резерви довгострокових зобов'язань (математичні резерви) та резерви належних виплат страхових сум, що обчислюються актуарно. Резерв незаробленої премії, резерв катастроф та резерв коливань збитковості також відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності страховика. Це дозволяє страховику належним чином підготуватися до виплат за страховими випадками. Проте порядок визначення технічних резервів в Україні, на нашу думку, потребує вдосконалення, оскільки він недостатньо точно відображає відповідальність страховика за поточними договорами страхування.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо класифікувати страхові резерви страхової компанії наступним чином:

- 1) технічні резерви:
  - a) резерви збитків:
    - i) резерв заявлених, але не врегульованих збитків;
    - ii) резерв збитків, які виникли, але не заявлені;
  - b) резерви премій:
    - i) резерв незароблених премій;
    - ii) резерв коливань збитковості;
    - iii) резерв катастроф;
- 2) резерви із страхування життя:
  - a) довгострокових зобов'язань (математичні резерви);
  - b) належних виплат страхових сум.

Страхові резерви є ключовим елементом фінансової стабільності страхових компаній, забезпечуючи виконання їхніх зобов'язань перед застрахованими особами. Правовий режим майна страхових резервів спрямований на захист інтересів страхувальників та забезпечує ефективне використання резервів для покриття ризиків. Нормативна база, яка встановлює вимоги до формування, використання та інвестування страхових резервів, грає важливу роль у збереженні платоспроможності страхових компаній. Це створює надійний механізм управління ризиками та підтримує довіру споживачів до страхового ринку.

Проте, наразі, відповідно до закону, активи для покриття технічних резервів мають відповідати суті, валюті та строковості зобов'язань, що ускладнює диверсифікацію інвестицій страховиків. Непослідовність у цих вимогах може обмежувати можливість для інвестиційних стратегій, що призводить до меншої ліквідності та гнучкості. В умовах економічної нестабільності в Україні та волатильності валют, страхові компанії можуть стикатися з труднощами у дотриманні цих вимог, що може підвищити ризик платоспроможності.

Правовий режим майна страхових резервів страхової компанії пропонуємо визначити як врегульований законодавством та встановлений власником майна або уповноваженим ним органом (окрім коштів страхових резервів із страхування життя, які не є власністю страховика) порядок, умови формування та використання страхових резервів, які формуються для виконання страховою компанією умов договору страхування та її інвестиційної діяльності. При цьому активи, сформовані для покриття технічних резервів, не можуть бути обтяжені для забезпечення виконання інших зобов'язань, ніж зобов'язання за договорами страхування (перестрахування). Отже, з правової точки зору, резервний (страховий) фонд і статутний капітал (статутний фонд) є певним забезпеченням інтересів кредиторів. Хоча українське законодавство поступово адаптується до міжнародних стандартів, таких як Solvency II, ще залишається значна різниця в підходах. Це створює труднощі для міжнародних страховиків, які працюють в Україні, та може призвести до ризиків при інтеграції з глобальними ринками страхування.

Наразі на ринку страхових послуг посилюється конкуренція, що призводить до зниження страхових тарифів за послуги, наслідком чого є незабезпечення формування страхових резервів та може створити загрозу банкрутству страхової компанії, знизити рівень довіри споживачів, тому регулятору слід детально здійснювати пруденційний нагляд та слідкувати за якістю активів страховиків.

Список використаних джерел:

1. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

2. Постанова Правління Національного Банку України від 29.12.2023 № 203 «Про затвердження Положення про порядок формування страховиками технічних резервів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0203500-23#Text>.

3. Алескерова Ю., Сідак О. Управління капіталом страхових компаній. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 18. С. 300–306.

4. TOP Insurance journal. URL: <https://forinsurer.com/top>.

5. Яблуновська Г. С. Резерви страхових компаній України. Трансформація страхового ринку України в світлі сучасних економічних викликів: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, м. Миколаїв, 18-19 квітня 2023 р. Миколаїв: МНАУ, 2023. С. 31–33.

6. Шірінян Л., Глуценко А. Комплексна оцінка факторів фінансової стійкості страхових компаній України, 2005. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/14338/1/8.pdf>.

7. Олійник О. В., Нагаєва Г. О. Страхування: навч. посіб. Харків: Стильна типографія, 2020. 256 с.

8. Базилевич В. Д. Страхування. К.: Знання, 2008. 1019 с.

УДК 346

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.08>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КОНЦЕСІЮ ЯК ВИДУ СТИМУЛЮЮЧОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДО ПРАВА ЄС

Курепіна Олена Юріївна,
orcid.org/0009-0001-2096-7943
кандидат юридичних наук, докторант
(Державна установа «Інститут
економіко-правових досліджень імені
В. К. Макутова Національної академії
наук України», м. Київ, Україна)

У статті відзначається, що важливого значення набувають інвестиційно орієнтовані правові засоби організації господарських зв'язків та залучення фінансових коштів бізнесу у повоєнне відновлення економіки, серед яких особливого значення набуває концесія. Наголошується на тому, що концесія складає важливу частину змістовних блоків переговорної рамки щодо вступу до ЄС, у зв'язку з чим актуалізується потреба у обґрунтуванні напрямів наближення концесійного законодавства України до права ЄС, а саме у частині визначення шляхів транспозиції у національне законодавство Директиви 2014/23/ЄС. Обґрунтовано положення про важливість врахування підходів, які отримали закріплення у праві ЄС, щодо відмежування концесійного договору та державного контракту, що зумовлює предмет регулювання законодавства про концесію у ЄС. Суперечливе відтворення зазначених підходів у законодавстві України заклало внутрішню колізію у Законі України «Про концесію», яка полягає у закріпленні можливості повного відшкодування здійснених концесіонером інвестицій (ч. 2 ст. 34) всупереч встановленому обмеженню предметної сфери Закону України «Про концесію» шляхом виключення з-під сфери дії цього Закону проєктів, які передбачають повне відшкодування (абз. 3 ч. 6 ст. 2). Встановлено, що Закон України «Про концесію» передбачає можливість покладення на концесіонера окремих соціально-трудоових обов'язків, в той час як обов'язки з дотримання екологічних, кліматичних та інноваційних вимог, що отримали закріплення у Директиві 2014/23/ЄС, не знайшли належного рівня відтворення та деталізації. Визнається, що виправданим та релевантним вимогам права ЄС є захід, яким передбачається розроблення низки законопроєктів, у тому числі, щодо запровадження процедур укладення договорів концесії згідно з принципами та положеннями Директиви 2014/24/ЄС. У зв'язку з цим логічним продовженням запланованих законодавчих змін пропонується визнати закріплення вимоги про поширення законодавства про публічні закупівлі на концесійні відносини та відносини, що виникають у межах державно-приватного партнерства (зважаючи на те, що концесія кваліфікується як форма здійснення державно-приватного партнерства).

Ключові слова: концесія, стимулюючий правовий режим господарювання, інвестиції, публічні закупівлі, право ЄС.

SOME ASPECTS OF ALIGNING UKRAINIAN CONCESSION LEGISLATION AS A TYPE OF THE LEGAL REGIME STIMULATING ECONOMIC ACTIVITIES WITH EU LAW

Kurepina Olena Yuriiivna,
orcid.org/0009-0001-2096-7943
Candidate of Juridical Sciences,
doctoral researcher
(State Organization “V. Mamutov Institute
of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences
of Ukraine”, Kyiv, Ukraine)

The article highlights the growing importance of investment-oriented legal instruments for organizing business relations and attracting financial resources for post-war economic recovery, with particular emphasis on concession. It is noted that concession plays a significant role in the substantive blocks of the negotiation framework for EU accession, thus underscoring the need to justify the directions for aligning Ukraine's concession legislation with EU law, particularly in terms of the transposition of Directive 2014/23/EU into national law. The article justifies the importance of considering the approaches enshrined in EU law regarding the distinction between concession contracts and public contracts, which defines the scope of EU concession legislation. The contradictory reproduction of these approaches in Ukrainian legislation has created an internal conflict in the Law of Ukraine «On Concession», which allows for the full reimbursement of investments made by the concessionaire (Part 2 of Article 34), contrary to the limitation of the Law's scope by excluding projects that provide for full reimbursement (Paragraph 3 of Part 6 of Article 2). It is established that the Law of Ukraine «On Concession» allows for the imposition of certain social and labor obligations on the concessionaire, while obligations to comply with environmental, climate, and innovation requirements, enshrined in Directive 2014/23/EU, have not been adequately reflected or detailed. It is acknowledged that a justified and EU law-compliant measure involves the development of a series of legislative proposals, including the introduction of procedures for concluding concession contracts according to the principles and provisions of Directive 2014/24/EU. In this regard, a logical continuation of the planned legislative changes is the proposal to establish a requirement for the application of public procurement legislation to concession relations and relations arising within public-private partnerships (considering that concession is qualified as a form of public-private partnership).

Key words: concession, legal regime stimulating economic activities, investment, public procurement, EU law.

Постановка проблеми. Можливості держави безпосередньо здійснювати фінансування відбудови об'єктів житлово-комунального господарства, виробничих фондів, об'єктів соціальної інфраструктури тощо традиційно є обмеженими, зважаючи на значну вартість реалізації інвестиційних проєктів. В умовах, коли країна потерпає від військової агресії та потребує значних ресурсів на задоволення оборонних потреб, важливого значення набувають інвестиційно орієнтовані правові засоби організації господарських зв'язків та залучення фінансових коштів бізнесу у відновлення економіки. Одним з таких засобів правового регулювання взаємовідносин держави, територіальних громад та бізнесу на інвестиційно-інноваційній основі слід визнати концесії, які розглядаються крізь призму стимулюючого правового режиму господарювання, визначення якого було запропоновано у попередніх авторських дослідженнях [1].

Саме концесійний механізм стимулювання позитивних економічних трансформацій отримав на особливу увагу у стратегічних правових актах та концептуальних документах програмної спрямованості.

Зокрема, у Розділі 3 «Архітектура інвестицій та відновлення» Плану України, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 244-р, наголошується на тому, що Міністерство економіки України тісно співпрацює з представниками реального сектору економіки щодо створення сприятливих умов розвитку концесійної діяльності. Додатково відзначається, що Міністерство фінансів України здійснює оцінку доцільності залучення державних інвестицій та оцінку фіскальних ризиків, пов'язаних з державними інвестиціями, насамперед щодо державно-приватного партнерства та концесій [2, с. 33]. Своєю чергою низка заходів, передбачених у Розділі 8 «Бізнес-середовище», переслідує мету узгодження національного законодавства у сфері державних закупівель, включаючи концесії та державно-приватне партнерство, з *acquis* ЄС [2, с. 187]. У Розділі 11 «Транспорт» стверджується, що потенціал для залучення приватних інвестицій мають проекти будівництва концесійних доріг, запровадження системи збору плати за проїзд з вантажних транспортних засобів та інші [2, с. 270]. Прогнозованість фіскальної політики, зокрема концесій та природоохоронного законодавства, відповідно до стандартів ЄС, задекларовано у Розділі 13 «Управління критично важливими матеріалами» ключовим фактором для залучення інвестицій [2, с. 304].

Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями [3] неодноразово згадує про переваги та можливості концесії як засобу реалізації публічних інвестицій. Зокрема, підкреслюється, що всі публічні інвестиції мають бути відображені у відповідному бюджеті – державному або місцевому – незалежно від джерел (доходи бюджету, включаючи гранти, внутрішні та зовнішні запозичення, кошти міжнародної технічної допомоги) та механізмів фінансування (пряме бюджетне фінансування, надання субвенцій, надання кредитів з бюджету та під державну або місцеву гарантію, концесія, державно-приватне партнерство). Окремо зроблено наголос на тому, що стосовно проектів державно-приватного партнерства та концесії буде додатково надана оцінка пов'язаних з їх реалізацією фіскальних ризиків [3, с. 9, 13].

Взаємозв'язок з відповідними позиціями Дорожньої карти реформування системи управління публічними інвестиціями простежується під час ознайомлення з положеннями розділу «Публічні інвестиційні проекти» Бюджетної декларації на 2025–2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 № 751. Так, міститься застереження про те, що відповідно до нової моделі управління публічними інвестиціями, передбаченої зазначеною Дорожньою картою, доступ до бюджетного фінансування (зокрема, за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій та іноземних урядів) або державної підтримки (в рамках державно-приватного партнерства (концесії), державні гарантії) матимуть тільки ті публічні інвестиційні проекти, які пройшли попередній скринінг та пріоритетизацію і включені до єдиного проектного портфеля [4, с. 40–41].

Важливо наголосити на тому, що концесія, яка крізь призму норм права ЄС розглядається у нерозривному зв'язку з публічними закупівлями, що логічним чином пояснює розміщення аналізу стану розвитку законодавства України про концесію у розділі 5 «Публічні закупівлі» Звіту про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС 2023 року, складає важливу частину змістовних блоків переговорної рамки щодо вступу до ЄС. У Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС 2023 року привертається увага до того, що попри істотні зміни, яких зазнав Закон України «Про концесію» у 2019 році, норми останнього дотепер не в повній мірі

відповідають вимогам, встановленим у праві ЄС [5, с. 81]. У зв'язку з цим План заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.02.2024 № 133-р, передбачає розробку та прийняття низки нормативно-правових актів, спрямованих на виконання рекомендації Європейської Комісії, сформульованої як «Здійснити прогрес в імplementації актів права ЄС, зокрема щодо концесій та державно-приватного партнерства» [6].

Зважаючи на вищевказане, актуалізується потреба у проведенні поглибленого аналізу концесійного законодавства України із обґрунтуванням напрямів його наближення до права ЄС, а саме у частині визначення шляхів транспозиції у національне законодавство Директиви 2014/23/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 26.02.2014 про укладення договорів концесії (далі – Директива 2014/23/ЄС) [7].

Вказаним обумовлюється науковий інтерес до окресленого кола проблем та доцільність виконання представленої дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових розробках юридичного профілю проблематика застосування правових засобів, спрямованих на створення сприятливих умов для здійснення господарської діяльності, знайшли вияв у працях Ю. Є. Атаманової, В. Е. Вакім, М. Д. Василенка, О. М. Вінник, С. І. Єршової, О. Р. Зельдіної, Л. В. Крупи, О. Е. Ліллемяе, Д. В. Лічак, А. В. Матвеевої, Т. В. Некрасової, Я. В. Петруненка, О. П. Подцерковного, В. В. Поєдинок, С. В. Серебряка, Д. Ю. Сіюшова, Л. В. Таран, В. А. Устименка, І. М. Феофанової, В. В. Чайковської, В. С. Щербини та ін.

В той же час у запропонованому дослідженні приділяється увага недостатньо висвітленим у наукових джерелах питанням, пов'язаним із визначенням пріоритетних напрямів наближення концесійного законодавства України, норми якого складають основу стимулюючого правового режиму господарювання, до права ЄС.

Метою статті є висвітлення деяких аспектів наближення законодавства України про концесію як виду стимулюючого правового режиму господарювання до права ЄС.

Результати дослідження. Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про концесію» від 03.10.2019, концесія визначається як форма здійснення державно-приватного партнерства, що передбачає надання концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції [8].

З наведеного вище визначення поняття «концесія» випливає те, що така форма організації господарських зв'язків забезпечується концесійним договором у значенні договору між концесіонером та концесієдавцем, який визначає порядок та умови реалізації проєкту, що здійснюється на умовах концесії (п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про концесію»).

Слід наголосити на тому, що важливого значення набуває питання відмежування концесійного договору та державного контракту, що зумовлює предмет регулювання законодавства про концесію у ЄС та суперечливо отримало відтворення у законодавстві України.

Як наголошується у Аналітичній записці № 31 «Державні закупівлі. Директиви ЄС-2014: договори концесії», підготовленої за спільної ініціативи Організації

економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, «... якщо спеціальні положення, що регулюють діяльність у певному секторі, виключають ризики концесіонера, гарантуючи йому повернення інвестицій чи витрат, то такий договір не може вважатися концесією. Аналогічно, якщо концесіонер отримує винагороду за регульованими тарифами, розрахованими у такий спосіб, що це покриває усі його витрати та інвестиції, це буде вважатися не концесією, а державним контрактом.» (курсив мій – ОК) [9, с. 5].

Додатково на зазначену обставину звертається увага у преамбулі Директиви 2014/23/ЄС (доступна для ознайомлення у редакції документа станом на 01.01.2016). Зокрема, у п. 18 преамбули наводиться наступне положення:

«18. Труднощі, пов'язані з тлумаченням понять концесії та державного договору, призвели до тривалої правової невизначеності серед зацікавлених сторін і дали поштовх численним постановам Суду Європейського Союзу. Таким чином, визначення концесії має бути уточнене, зокрема, посилаючись на концепцію підприємницького ризику. Головна особливість концесії, а саме право на використання робіт або послуг, завжди передбачає передачу концесіонеру підприємницького ризику економічного характеру, враховуючи можливість того, що він не компенсує зроблені інвестиції та витрати в ході використання робіт або послуг, наданих за звичайних умов експлуатації, навіть якщо частина ризику залишається в державного замовника або в організації-замовника. Застосування спеціальних норм, що регулюють надання концесій, не було б виправданим, якби державний замовник або організація-замовник звільнили суб'єкта підприємницької діяльності від будь-яких можливих втрат, гарантуючи мінімальний дохід, рівний або вищий за зроблені інвестиції і витрати, які суб'єкт підприємницької діяльності повинен понести в рамках виконання договору. У той же час необхідно зазначити, що певні домовленості, які оплачуються виключно державним замовником або організацією-замовником, повинні кваліфікуватися як концесії, де компенсація інвестицій і витрат, понесених суб'єктом підприємницької діяльності для виконання роботи або надання послуги, залежить від фактичного попиту на них або від забезпечення надання послуги або від коштів.» [7; 10, с. 543].

Крім того, абз. 1 п. 19 преамбули Директиви 2014/23/ЄС розвиває положення п. 18, звертаючи увагу на те, що у разі коли врегулювання за конкретними секторами усуває ризик, передбачаючи гарантії концесіонеру щодо безбитковості стосовно інвестицій та витрат, понесених для виконання договору, такий договір не слід розглядати як концесійний в контексті цієї Директиви [7; 10, с. 543].

Зазначений критерій визначення предмета регулювання концесійного законодавства отримав відтворення у Законі України «Про концесію», зокрема абз. 3 ч. 6 ст. 2 містить застереження про те, що дія цього Закону не поширюється на проекти, які передбачають отримання інвестором повного відшкодування здійснених ним інвестицій за рахунок коштів державного або місцевого бюджету. Проте зазначене суперечливо розвивається у подальших статтях Закону України «Про концесію», а саме про певні відступи від сформульованого в абз. 3 ч. 6 ст. 2 правила наочно свідчить ч. 2 ст. 34 цього Закону, яка містить наступне положення:

«2. Концесійним договором можуть бути передбачені платежі концесіонера на користь концесієдавця та/або платежі концесієдавця на користь концесіонера. Умови та порядок здійснення таких платежів визначаються концесійним договором відповідно до закону.

Платежі концесієдавця на користь концесіонера можливі у випадку, якщо концесіонер не може отримати повне відшкодування здійснених ним інвестицій за рахунок користувачів (споживачів) послуг.» (курсив мій – ОК) [8].

Отже, ч. 2 ст. 34 Закону України «Про концесію» всупереч встановленому обмеженню предметної сфери Закону України «Про концесію» (абз. 3 ч. 6 ст. 2) допускає повне відшкодування здійснених концесіонером інвестицій. Вказане додатково свідчить про неврахування підходів до визначення кола відносин, що охоплюються Директивою 2014/23/ЄС, та відмежування концесійних договорів від державних контрактів. Відтак, виявлена у Законі України «Про концесію» колізія підлягає виключенню шляхом приведення ч. 2 ст. 34 у відповідність із абз. 3 ч. 6 ст. 2 цього Закону та врахування положень Директиви 2014/23/ЄС.

Заслужують на увагу критерії надання концесії, передбачені Директивою 2014/23/ЄС, а саме ст. 41 встановлює те, що критерії надання повинні бути пов'язані з предметом концесії та не надавати необмеженої свободи вибору державному замовнику або організації-замовнику. Зазначені критерії можуть включати, зокрема, екологічні, соціальні або пов'язані з інноваціями критерії (п. 2). Норма п. 2 ст. 41 Директиви 2014/23/ЄС є логічним продовженням припису п. 3 ст. 30 цієї Директиви, згідно з якою держави-члени вживають належних заходів для забезпечення того, щоб виконання концесійних договорів суб'єкти підприємницької діяльності здійснювали відповідно до діючих зобов'язань у сфері охорони навколишнього середовища, соціального та трудового права, встановлені правом Союзу, національним законодавством, колективними договорами або положеннями міжнародного екологічного, соціального та трудового права, переліченими у Додатку X [7; 10, с. 585, 594].

Важливо і те, що екологічні та соціально-трудова критерії можуть визнаватися невід'ємною частиною характеристик предмета концесії, про що свідчить норма ст. 36 Директиви 2014/23/ЄС. Так, наголошується на тому, що технічні та функціональні вимоги визначають характеристики, необхідні для робіт або послуг, що є предметом концесії. Вони повинні бути викладені в концесійних документах. Ці характеристики можуть стосуватись конкретного процесу виробництва або виконання та надання певних робіт або послуг за умови, що вони пов'язані з предметом договору і відповідають його вартості та цілям. Характеристики можуть, наприклад, включати рівень якості, *рівні екологічних та кліматичних параметрів, елементи всіх вимог (зокрема, доступність для осіб з обмеженими фізичними можливостями)* та оцінку відповідності, результативність, безпечність або обсяг, термінологію, символи, тестування та методи випробувань, маркування та етикетування, або інструкції для користувачів (п. 1) [7; 10, с. 588].

Водночас Закон України «Про концесію» не містить належного рівня конкретизації екологічних, соціально-трудова та інноваційних критеріїв, які мають висуватися як до претендентів на отримання концесії, так і до предмета концесії. Як впливає зі змісту ч. 4 ст. 8 Закону України «Про концесію», в умовах проведення концесійного конкурсу обов'язково зазначаються:

- опис об'єкта концесії;
- строк проведення концесійного конкурсу;
- загальний опис критеріїв відбору претендентів або вимог до переможця (у разі проведення концесійного конкурсу в ЕТС без проведення прекваліфікації);
- визначення істотних умов концесійного договору, зокрема визначення переліку робіт та послуг, що повинні надаватися концесіонером, визначення прогнозованих джерел доходу концесіонера;
- розмір реєстраційного внеску, що підлягає сплаті претендентом;
- граничний обсяг та форма державної підтримки (якщо така підтримка передбачена);
- вимоги до розміру та форми забезпечення конкурсної пропозиції (за наявності);
- утворення юридичної особи - резидента України для укладення концесійного договору у разі, якщо переможцем конкурсу буде визначено нерезидента або об'єднання юридичних осіб, учасниками якого є нерезиденти;

– інші умови за рішенням концесієдавця.

Додатково ч. 4 ст. 8 Закону України «Про концесію» містить положення про те, що умовами проведення концесійного конкурсу можуть бути передбачені обов'язки концесіонера щодо:

– працевлаштування в рамках виконання концесійного договору певної кількості працівників балансоутримувача або інші соціальні зобов'язання, що покладаються на концесіонера (за наявності);

– внесення одноразового фіксованого платежу на користь концесієдавця, балансоутримувача, міжнародної фінансової організації відповідно до статті 34 цього Закону;

– фінансування будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту, технічного переоснащення) об'єктів суміжної інфраструктури (залізничних, автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо), які не є об'єктом концесії, але необхідні для реалізації проекту, що здійснюється на умовах концесії, та умови повернення таких інвестицій;

– інші зобов'язання за рішенням концесієдавця.

Як можна переконатися, норма ч. 4 ст. 8 Закону України «Про концесію» передбачає можливість покладення на концесіонера окремих соціально-трудоових обов'язків, в той час як обов'язки з дотримання екологічних, кліматичних та інноваційних вимог не знайшли належного рівня відтворення та деталізації. Вбачається, що в цій частині Закон України «Про концесію» має бути приведений у відповідність з Директивою 2014/23/ЄС.

Слід також звернути увагу на те, що Директива 2014/23/ЄС, як згадується в Аналітичній записці № 31 «Державні закупівлі. Директиви ЄС-2014: договори концесії», є частиною пакету законів, що реформують процедури ЄС у сфері закупівель [9, с. 2]. Саме Главою 8 «Державні закупівлі» Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС охоплюються концесійні відносини. Зокрема, п. 1 ст. 149 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС визначає сферу застосування Глави 8 наступним чином: «1. Ця Глава застосовується до державних контрактів на виконання робіт, постачання товарів та надання послуг, а також до контрактів на виконання робіт, постачання товарів і надання послуг у комунальному та інфраструктурному секторах, а також договорів концесії на виконання робіт та надання послуг.» [11].

Відтак, виправданим та релевантним вимогам права ЄС слід визнати п. 1 Операційного плану реалізації у 2024–2025 роках Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024–2026 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.02.2024 № 76-р [12], яким передбачається розроблення низки законопроектів, у тому числі, щодо запровадження процедур укладення договорів концесії згідно з принципами та положеннями Директиви 2014/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 26.02.2014 про державні закупівлі та скасування Директиви 2004/18/ЄС (далі – Директива 2014/24/ЄС) [13].

У зв'язку з цим логічним продовженням запланованих законодавчих змін виглядатиме закріплення вимоги про поширення законодавства про публічні закупівлі на концесійні відносини та відносини, що виникають у межах державно-приватного партнерства (зважаючи на те, що концесія кваліфікується як форма здійснення державно-приватного партнерства).

Адже на даний час Закон України «Про концесію» встановлює, що на відносини, що виникають у зв'язку з вибором концесіонера, виконанням концесійного договору та наданням державної підтримки проектів, що здійснюються на умовах концесії,

не поширюється дія законодавства про публічні закупівлі (ч. 4 ст. 2). Аналогічним чином законодавство про публічні закупівлі не поширюється на відносини, що виникають у зв'язку з вибором приватного партнера та виконанням договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, та з наданням державної підтримки здійснення державно-приватного партнерства (ч. 4 ст. 2 Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 [14]).

Підсумовуючи вищенаведене, варто зауважити, що наведені у цьому дослідженні пункти та статті Директиви 2014/23/ЄС, на користь імплементації яких було наведено аргументи, визнані у якості обов'язкових елементів Директиви 2014/23/ЄС, що підлягають імплементації у законодавство України. Зазначене підтверджується оновленою редакцією Додатку XXI до Глави 8 «Державні закупівлі» Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (Рішення № 1/2018 Комітету Асоціації Україна – ЄС у торговельному складі від 14.05.2018 [15]).

Висновки. За підсумками виконаного дослідження можна дійти наступних висновків:

– відзначається, що важливого значення набувають інвестиційно орієнтовані правові засоби організації господарських зв'язків та залучення фінансових коштів бізнесу у повоєнне відновлення економіки, серед яких особливого значення набуває концесія;

– наголошується на тому, що концесія складає важливу частину змістовних блоків переговорної рамки щодо вступу до ЄС, у зв'язку з чим актуалізується потреба у обґрунтуванні напрямів наближення концесійного законодавства України до права ЄС, а саме у частині визначення шляхів транспозиції у національне законодавство Директиви 2014/23/ЄС;

– обґрунтовано положення про важливість врахування підходів, які отримали закріплення у праві ЄС, щодо відмежування концесійного договору та державного контракту, що зумовлює предмет регулювання законодавства про концесію у ЄС. Суперечливе відтворення зазначених підходів у законодавстві України заклало внутрішню колізію у Законі України «Про концесію», яка полягає у закріпленні можливості повного відшкодування здійснених концесіонером інвестицій (ч. 2 ст. 34) всупереч встановленому обмеженню предметної сфери Закону України «Про концесію» шляхом виключення з-під сфери дії цього Закону проєктів, які передбачають повне відшкодування (абз. 3 ч. 6 ст. 2). Доводиться, що виявлена у Законі України «Про концесію» колізія підлягає виключенню шляхом приведення ч. 2 ст. 34 у відповідність із абз. 3 ч. 6 ст. 2 цього Закону та врахування положень Директиви 2014/23/ЄС;

– встановлено, що Закон України «Про концесію» передбачає можливість покладення на концесіонера окремих соціально-трудоових обов'язків, в той час як обов'язки з дотримання екологічних, кліматичних та інноваційних вимог, що отримали закріплення у Директиві 2014/23/ЄС, не знайшли належного рівня відтворення та деталізації. У зв'язку з цим запропоновано Закон України «Про концесію» в цій частині привести у відповідність до Директиви 2014/23/ЄС;

– визнається, що виправданим та релевантним вимогам права ЄС є захід, встановлений Операційним планом реалізації у 2024-2025 роках Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки, яким передбачається розроблення низки законопроєктів, у тому числі, щодо запровадження процедур укладення договорів концесії згідно з принципами та положеннями Директиви 2014/24/ЄС. У зв'язку з цим логічним продовженням запланованих законодавчих змін пропонується визнати закріплення вимоги про поширення законодавства про публічні закупівлі на концесійні відносини та відносини, що виникають у межах державно-приватного партнерства (зважаючи на те, що концесія кваліфікується як форма здійснення державно-приватного партнерства).

Список використаних джерел:

1. Курепіна О. Ю. Стимулюючий правовий режим господарювання у системі господарського права: поняття та співвідношення зі спеціальним режимом господарювання. *Економіка та право*. 2023. № 3. С. 18–40. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.018>.
2. Про схвалення Плану України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 244-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-%D1%80#Text>.
3. Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/Дорожня_карта_УПІ.pdf.
4. Бюджетна декларація на 2025-2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 № 751. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/751-2024-%D0%BF#Text>.
5. Commission staff working document Ukraine 2023 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. Brussels, 8.11.2023. SWD(2023) 699 final. *European Commission website*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.
6. План заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.02.2024 № 133-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133-2024-%D1%80#Text>.
7. Consolidated text: Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts (Text with EEA relevance) Text with EEA relevance. *Офіційний веб-сайт Eur-lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0023-20240101/>
8. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 № 155-IX. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-IX#Text>.
9. Brief 31 «Public Procurement. 2014 EU Directives: Concessions». *OECD*. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2014/07/2014-eu-directives_g17a25f7/5js4vmnhxxq3-en.pdf.
10. Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС. Збірник директив ЄС з питань державних закупівель (Зі вступним словом Стіна Бруун-Нільсена та Доктора Юджина Стюарта), січень 2015 року. *Донецька обласна державна адміністрація (Міжнародні правила держзакупівель)*. URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/zakupivli/dodatok-31dyrektyvy-yes-po-zakupivlyah-1.pdf>.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
12. Операційний план реалізації у 2024-2025 роках Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.02.2024 № 76-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2024-%D1%80#Text>.

13. Consolidated text: Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC (Text with EEA relevance) Text with EEA relevance. *Офіційний веб-сайт Eur-lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0024-20240101>.

14. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.

15. Оновлення Додатку XXI до Глави 8 «Державні закупівлі» Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію і надання позитивного висновку стосовно Стратегії реформування системи публічних закупівель («дорожньої карти»): Рішення № 1/2018 Комітету Асоціації Україна – ЄС у торговельному складі від 14.05.2018. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-18#Text.

УДК 346.13

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.09>

РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мирось Катерина Володимирівна,
orcid.org/0009-0005-5416-0821
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
правового регулювання економіки
(Харківський національний
економічний університет імені
Семена Кузнеця, м. Харків, Україна)

У статті розглянуто як вплинув воєнний стан на господарсько-договірні відносини та які було внесено законодавчі зміни у сфери суспільного життя, які регулюються господарським та цивільним законодавством. Статистичні дані та судова практика вказують, що найбільш вразливими стали договірні зобов'язання, які пов'язані з позикою, страхуванням фізичних осіб та їх майна, договори що пов'язані з кредитуванням та багато інших.

Зважаючи на чинне цивільне та господарське законодавство в частині рівня соціально-економічного стану нашої країни, Україна під час євроінтеграції розвивається дуже швидко і має досить високу підтримку з боку європейських країн. Але введення в Україні військового стану 24 лютого 2022 року, який вплинув не лише на діяльність органів влади (під час забезпечення фінансової стабільності та безпеки країни для досягнення стратегічних цілей та підвищення ефективності національної політики), а й призупинив деякі реформи, динаміку розвитку не тільки господарсько-договірних відносини, а й забезпечення зростання і розвитку суспільства в цілому.

Розглянуто основні обмеження які зазначені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», Постанови Кабінету міністрів «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», Закону України «Про торгово-промислові палати України» та ін. Розглянуто прогалини в законодавстві стосовно потужностей підприємств та примусове відчуження майна, які можуть безпосередньо застосовуватися державою до суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Зроблено висновки, що внаслідок бойових дій, постійних та масованих обстрілів, а також тимчасової окупації певної частини українських територій стало об'єктивно неможливим виконання для фізичних осіб договірних зобов'язань та те що діюче законодавство, яке прийняте після введення воєнного стану, на всій території України, містить в собі багато неточностей та є суперечливим відносно ведення господарської діяльності та потребує доопрацювання.

Ключові слова: господарсько-договірні відносини, воєнний стан, законодавство України, договірні зобов'язання.

REGULATION OF ECONOMIC AND CONTRACTUAL RELATIONS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Myros Kateryna Volodymyrivna,
ocrid.org/0009-0005-5416-0821
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Legal Regulation of the Economy
(Semen Kuznets Kharkiv National
University of Economics,
Kharkiv, Ukraine)

The article examines how the state of war affected economic and contractual relations and what legislative changes were made in the spheres of social life regulated by economic and civil legislation. Statistical data and judicial practice indicate that contractual obligations related to loans, insurance of individuals and their property, contracts related to lending and many others have become the most vulnerable.

Taking into account the current civil and economic legislation in terms of the level of the socio-economic status of our country, Ukraine is developing very quickly during European integration and has a fairly high level of support from European countries. But the introduction of martial law in Ukraine on February 24, 2022, which affected not only the activities of the authorities (while ensuring the financial stability and security of the country in order to achieve strategic goals and increase the effectiveness of national policy), but also suspended some reforms, the dynamics of development not only economically -contractual relations, but also ensuring the growth and development of society as a whole.

The main restrictions specified in the Law of Ukraine "On the legal regime of martial law", the Resolution of the Cabinet of Ministers "Some issues of ensuring the conduct of economic activity in the conditions of martial law", the Law of Ukraine "On the transfer, forced alienation or seizure of property in the conditions of the legal regime of martial law or emergency" were considered. state", the Law of Ukraine "On Chambers of Commerce and Industry of Ukraine", etc. Gaps in the legislation regarding the capacities of enterprises and forced expropriation of property, which can be directly applied by the state to business entities in conditions of martial law, are considered.

It was concluded that as a result of hostilities, constant and massive shelling, as well as the temporary occupation of a certain part of Ukrainian territories, it became objectively impossible for individuals to fulfill contractual obligations and that the current legislation, which was adopted after the introduction of martial law, on the entire territory of Ukraine, contains many inaccuracies and is contradictory regarding the conduct of economic activity and needs to be revised.

Key words: economic and contractual relations, martial law, legislation of Ukraine, contractual obligations.

Актуальність дослідження. Однією з головних проблем регулювання господарсько-правових відносин в Україні є введення режиму воєнного стану кожним суб'єктом господарювання постало питання як вести господарську діяльність, а перед органами державного управління всіх рівнів – захист цілісності держави та збереження економіки. Військовий стан вніс певні обмеження в порядок ведення господарської діяльності та поведінки суб'єктів господарювання. Під час воєнного стану, окрім боротьби з ворогом, основним завданням держави є збереження економічної стабільності та інвестиційної привабливості. Адаптуючи законодавче регулювання

господарської діяльності до реалій сьогодення, ми не лише зберігаємо стан економіки, навіть у воєнний час, а й забезпечуємо розвиток, орієнтований на майбутнє.

Мета статті: Всебічне та ґрунтовне дослідження господарської діяльності у воєнний час, аналіз практичних аспектів діяльності суб'єктів господарювання, проведення детального аналізу законодавства України, що регулює господарсько-договірні відносини в умовах воєнного стану, встановити основні напрями вдосконалення законодавства, що регулює порядок провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи. При написанні статті використовувались такі методи як діалектичний (поняття нормативно-правового регулювання, основні завдання господарсько-договірних відносин), системно-структурний (зміст права на ведення контролю з боку державних органів за додержанням господарсько-правових відносин, систему способів захисту прав суб'єктів господарювання), формально-логічного (аналіз законодавства з питань захисту суб'єктів господарювання під час укладання, ведення та порушення законодавства під час господарсько-правових відносин) та інші загальнонаукові і спеціальні методи пізнання.

Результати. Теоретичні аспекти відносно становлення дефіцій господарсько-договірних відносин регулюються в працях таких вчених: А. Беляєва, С. Бервено, О. Вінник, А. Гаврилішин, А. Луць, В. Малишко, В. Мамутова, В. Мартем'янова, В. Мілаш, О. М. Петрук, В. Щербина та інших науковців.

Питання господарсько-договірних відносин під час введення військового стану досить чітко визначене в національному законодавстві: Закон України «Про оборону України» [1], «Про правовий режим воєнного стану» [2], Постанови Кабінету міністрів «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [3], Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [4], Закону України «Про торгово-промислові палати України» [5], та деяких інших.

Вимоги з боку держави становлять умови дійсності господарських договорів і дозволяють визначити дійсність господарських договорів, створюючи тим самим оптимальні правові основи для нормального функціонування всієї системи господарсько-договірних відносин під час військового стану. Саме в такий час є досить важливим здатність суб'єктів господарювання укладати господарські договори, можливість зміни змісту і форми господарських договорів, повноваження сторін на укладення господарських договорів, визначення волевиявлення сторін деяким спеціальними вимогами які встановлені законодавством.

Господарські договірні відносини – це зобов'язання між суб'єктами, які закріплені в певному договорі, та містять взаємні права та обов'язки учасників (сторін) господарських відносин і спрямовані на досягнення договірних зобов'язань.

Відповідно до ст. 179–180 Господарського Кодексу України (далі ГК України) «договір – юридичний факт, на підставі якого виникають господарсько-договірні зобов'язання» [6], у другому – відбувається його отождоження з господарськими зобов'язаннями. (ст. 189 ГК України має назву «Ціна у господарських зобов'язаннях, незважаючи на те, що фактично йдеться про ціну, як істотну умову господарського договору» [6].

Також є закріплення, що «передбачено можливість визнання недійсними господарських зобов'язань, які укладено учасниками господарсько-договірних відносин з порушенням хоча б одним із них господарської компетенції, а також окремі умови цих зобов'язань» відповідно до ст. 207 ГК України [6].

Відповідно до ст. 626 Цивільного Кодексу України (далі ЦК України) «договір-домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [7].

Дуже важливу роль у вирішенні питання про господарський договір відіграє принцип свободи договору, насамперед у вільному волевиявленні сторін, суб'єкти перебувають у однаковому правовому становищі по відношенню один до одного, а кожен із них учасники цього договору, як ці відносини, містять усі необхідні елементи для самостійного вираження та визначення кола необхідних елементів для досягнення мети всіма учасниками господарсько-договірних відносин. Дані умови не можуть бути порушені, навіть, під час під час введення режиму воєнного стану. «Режим воєнного стану належить до спеціальних режимів ведення господарської діяльності» відповідно до ГК України.

Відповідно до статті 417 ГК України визначено що «у період дії воєнного стану на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану » [6]. Воєнний стан в Україні визнається особливим періодом, тому відповідно до ч. 1 ст. 417 Господарського кодексу України господарська діяльність під час воєнного стану здійснюється відповідно до норм про спеціальний режим господарювання.

У ГК України закріплено 9 видів створення і функціонування спеціальних режимів господарювання: 1). спеціальні (вільні) економічні зони; 2). концесії; 3 виключна (морська) економічна зона України; 4) господарська діяльність на державному кордоні України; 5) господарська діяльність в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, на тери-торіях і об'єктах, що особливо охороняються; 6) спеціальний режим господарювання в окремих галузях економіки; 7) щодо здійснення господарської діяльності на території пріоритетного розвитку була виключена відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 09.07.2022 р. № 2389 [8]; 8) здійснення господарської діяльності в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; 9) здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану (ст. 417).

У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» запроваджується дуже широкий перелік заходів, які можуть бути введені під час його дії та мають вплив на здійснення господарської діяльності, а саме в частині господарсько-договірних відносин: 1) встановлення (посилення) охорони об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливого режиму їх роботи. [9]; 2) запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану. [10]; 3) використання потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінення режиму їхньої роботи, проведення інших змін виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю; 4) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану [11] і ін.

Переглянувши Законі України «Про правовий режим воєнного стану», можемо сказати, що в ньому зазначений досить широкий перелік заходів. Таки вони можуть бути запроваджуватися під час введення воєнного стану та мають впливати на здійснення господарської діяльності, але вони потребують окремого визначення в нормах законодавства. Один із прикладів, це стосовно вилучення у підприємств, установ

і організації усіх форм власності, окремих громадян та примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави ані підстав, ані умов для такого вилучення немає, до того ж відсутній порядок компенсації вилученого обладнання. Тому розглянувши деякі положення та заходи, які зазначені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» можемо сказати, що є досить спірним питання із вилученням обладнання, техніки та використання потужностей суб'єктів господарювання та можемо стверджувати, про необхідність приведення інших законодавчих актів у відповідність до їх правової регламентації в частині відшкодування збитків суб'єктам господарювання.

Також необхідно звернути увагу на, що у відповідь на військові дії в Україні, Торгово-промислова палата України опублікувала лист № 1.2024/02.0-7.1 від 28 лютого 2022 року, в якому підтвердила, що військові напади країни агресора на Україну є саме форс-мажорною обставиною [12].

Зазвичай у будь-якому виді договору, укладеного між сторонами, є положення щодо дій сторін у разі настання форс-мажорних обставин та наслідків, що виникають для сторін у частині виконання договірних зобов'язань у разі настання форс-мажору.

Відповідно до чинного законодавства України воєнний стан – це форс-мажор, що чітко визначений у ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати України». Так, «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, безлади, вторгнення та інше» [13].

В зв'язку з прийняттям, що військові напади країни агресора на Україну є саме форс-мажорною обставиною, суб'єкти господарювання інтерпретували неправильно законодавчі положення і на практиці досить часто зустрічаються випадки, коли одна зі сторін їх використовує на свою користь, таким чином уникаючи невиконання договірних зобов'язань. Але дія форс-мажорних обставин не може звільнити сторони від обов'язків, які зазначені в господарському договорі, а лише є підставою для призупинення або відстрочити виконання певних обов'язків до закінчення їх дії. Також досить часто є неправильне розуміння в частині відповідальності за невиконання або неналежне виконання господарських договорів, а саме в частині, що суб'єкт господарювання не звільняється від відповідальності за прострочення або невиконання умов договору у вигляді санкцій. Тобто воєнний стан не є причиною відстрочити або не виконувати зобов'язання за господарським договором.

Також є можливість отримати сертифікат у Торгово-промисловій палаті України про форс-мажор. Для цього необхідно подати заяву (зразки заяв та бланки заповнення розміщені на сайті Торгово-промислової палати) про засвідчення форс-мажорних обставин та документи, які підтверджують таку обставину. Тарифи залежать від суб'єкта подання та виду заяви – термінової чи в загальному порядку. При розгляді заяви Торгово-Промислова Палата може вимагати додаткових пояснень та документів. Дані заяви розглядаються протягом семи робочих днів із дня звернення суб'єкта господарської діяльності та протягом двадцяти одного робочого дня з дня звернення фізичної особи (строки розгляду залежать від обсягів та складності поданих документів). Але, як показує практика, що навіть коли військовий стан визначено

в Листі Торгово-промислової палати, як обставина непереборної сили та відноситься до форс-мажору, він не може застосовуватися як виключне право для доказу неможливості належним чином виконання зобов'язань при проведенні господарської діяльності.

Висновки. Таким чином, адаптація нормативно-правової бази в частині проведення та регулювання господарської діяльності під час військового стану, дасть змогу суб'єктам господарювання перспективно розвиватися в умовах сьогодення. Аналіз діючого законодавства, яке прийняте після введення воєнного стану, на всій території України, показав, що нормативно-правова база містить в собі багато неточностей та є суперечливою відносно ведення господарської діяльності та потребує доопрацювання. Найбільшою проблемою під час розгляду нормативно-правових актів стосовно ведення господарської діяльності під час введення військового стану – є відсутність деталізованої процедури, яка б відповідала загальному законодавству, стосовно відчуження майна в юридичних та фізичних осіб. Тому вважаємо першочерговою задачею, в умовах воєнного стану, усунути прогалини для безперервного функціонування діяльності суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 13.09.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.09.2024).
3. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Каб. Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.09.2024).
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#n58> (дата звернення: 14.09.2024).
5. Проторгово-промислові палатив України: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.09.2024).
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.09.2024)
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.09.2024)
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09.07.2022 р. No2389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#n6> (дата звернення 16.09.2024).
9. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листоп.2021 р. No 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20> (дата звернення 16.09.2024).
10. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лип.2011 р. No 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#n9> (дата звернення 16.09.2024).
11. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17 трав.2012 р. No 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення 17.09.2024).
12. Лист Торгово-Промислової Палати від 28 лютого 2022 року 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucsi.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631> (дата звернення 17.09.2024).

УДК 349.222.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.10>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ В УКРАЇНІ

Смолярова Марина Леонідівна,
orcid.org/0000-0002-6385-181X

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
(Національний університет «Запорізька
політехніка», м. Запоріжжя, Україна)

У статті автором здійснюється аналіз законодавства у сфері професійної підготовки майбутніх правників у закладах вищої освіти та визначаються проблемні питання в системі юридичної освіти в Україні. Приділено увагу нормативно-правовому забезпеченню професійної підготовки правників в Україні.

Акцентовано, що дискусійні питання щодо професійної підготовки правників досліджувалися і продовжують активно вивчатися вченими різних областей наук, а також зацікавленими представниками юридичного бізнесу. Ґрунтуючись на результатах аналізу праць вітчизняних науковців автором підкреслено, що проблемні питання професійної підготовки правників ще не достатньо досліджені, тому вимагають теоретичної розробки та розширення конкретних соціально-правових досліджень.

В сучасних умовах правники мають бути готовими до постійного навчання, критичного мислення та інноваційного підходу до розв'язання правових питань. Важливо не лише знати законодавчі норми, але й розуміти соціальні та економічні процеси, що впливають на їх зміну. Гнучкість і здатність швидко реагувати на зміни – одні з ключових якостей, які роблять правників конкурентоспроможними в сучасному суспільстві. Для розв'язання проблем у сфері підготовки правників необхідно реалізувати низку заходів, які стосуються як системи юридичної освіти, так і їх професійного розвитку. Тенденції та проблеми в системі вищої юридичної освіти дозволяють окреслити кілька важливих завдань, а саме: стандартизацію освітніх програм; акредитацію навчальних закладів; ліцензування правничої діяльності; регулювання стажування та професійної практики; постійне підвищення кваліфікації; здійснення юридичної діяльності за етичними нормами та контроль за їх дотриманням; інтеграція з міжнародним правовим полем.

На основі виявлених недоліків у законодавстві розроблені пропозиції щодо вдосконалення механізму забезпечення професійної підготовки правників в Україні. Система підготовки правників в Україні повинна забезпечувати високий рівень їх професіоналізму та відповідність сучасним викликам і законодавчим змінам, а також підтримувати якість правосуддя та правового обслуговування.

Ключові слова: правники, юридична освіта, професійна підготовка, система юридичної освіти, рівень освіти, стандарти вищої освіти.

LEGAL REGULATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF LAWYERS IN UKRAINE

Smoliarova Marina Leonidivna,
orcid.org/0000-0002-6385-181X
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Constitutional, Administrative,
and Labor Law
(National University "Zaporizhzhia
Polytechnic", Zaporizhzhia, Ukraine)

The article provides an analysis of legislation in the field of professional training for future lawyers in higher education institutions and identifies problematic issues within the legal education system in Ukraine. Attention is given to the regulatory framework for the professional training of lawyers in Ukraine.

It is emphasized that the controversial issues surrounding the professional training of lawyers have been, and continue to be, actively studied by scholars from various fields as well as by interested representatives of the legal business sector. Based on the analysis of domestic scholars' works, the author highlights that the problematic aspects of lawyers' professional training have not yet been sufficiently researched and thus require further theoretical development and expanded socio-legal studies.

In the modern context, lawyers must be prepared for continuous learning, critical thinking, and an innovative approach to solving legal issues. It is important not only to know legal norms but also to understand the social and economic processes that influence their change. Flexibility and the ability to quickly respond to changes are among the key qualities that make lawyers competitive in contemporary society. To address the problems in the field of legal training, a series of measures need to be implemented, which concern both the system of legal education and professional development. Trends and issues in the higher legal education system outline several important tasks, including the standardization of educational programs, accreditation of educational institutions, licensing of legal practice, regulation of internships and professional practice, continuous professional development, adherence to ethical norms in legal activities, and control over their compliance, as well as integration with the international legal field.

Based on the identified shortcomings in the legislation, proposals have been developed to improve the mechanism for ensuring the professional training of lawyers in Ukraine. The system of lawyer training in Ukraine must ensure a high level of professionalism and responsiveness to modern challenges and legislative changes, as well as maintain the quality of justice and legal services.

Key words: lawyers, legal education, professional training, legal education system, education level, higher education standards.

Сучасному суспільству потрібні компетентні правники, які не тільки володіють глибокими знаннями законодавства та мають навички правозастосування, але й здатні адаптуватися до швидкозмінного світу. Для цього правники мають бути готовими до постійного навчання, критичного мислення та інноваційного підходу до розв'язання правових питань. Важливо не лише знати законодавчі норми, але й розуміти соціальні та економічні процеси, що впливають на їх зміну. Окрім цього, сучасні правники повинні бути обізнані в питаннях цифрових технологій, штучного інтелекту та кібербезпеки, оскільки ці сфери все більше впливають на правову практику. Гнучкість і здатність швидко реагувати на зміни – одні з ключових якостей, які

роблять правників конкурентоспроможними в сучасному суспільстві. Для розв'язання проблем у сфері підготовки правників необхідно реалізувати низку заходів, які стосуються як системи юридичної освіти, так і їх професійного розвитку. Крім цього, важливого значення набувають й проблеми у правовому регулюванні професійної підготовки правників, що потребує чіткого та сучасного нормативного забезпечення.

Дискусійні питання щодо професійної підготовки правників досліджувалися і продовжують активно вивчатися вченими різних областей наук, а також зацікавленими представниками юридичного бізнесу. В якості найбільш відомих українських дослідників з проблем професійної підготовки правників можна назвати: О. Бандурка, Ф. Думко, В. Дяченко, А. Рибачук, С. Сливка, В. Тацій, М. Шерман та інших. Якщо проаналізувати зміст і напрямок їх наукових досліджень, то можна відмітити, що більшість праць висвітлюють ті чи інші аспекти юридичної освіти. Але, на наш погляд, є необхідність висвітлення цього питання в напрямку можливостей встановлення ефективного законодавчого механізму забезпечення професійної підготовки правників в Україні.

Метою даної статті є проведення аналізу законодавства у сфері професійної підготовки майбутніх правників у закладах вищої освіти та виявлення проблемних питань в системі юридичної освіти в Україні.

Підготовка правників в Україні здійснюється на основі Закону України «Про вищу освіту»; Постанов Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти»; стандартів вищої юридичної освіти, які встановлюються Міністерством освіти і науки України (наприклад, наказу МОН України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 20.07.2022 р. № 644) та професійною правничою спільнотою. Підготовка правників в Україні зазвичай починається з бакалаврату, де студенти отримують базові знання у сфері права, а потім продовжується на рівні магістратури, де йде поглиблене вивчення окремих правових дисциплін та розвиток професійних навичок. Окрім академічних знань, важливий акцент робиться на проходженні практики в різних юридичних установах – судах, прокуратурах, адвокатських об'єднаннях (бюро), державних органах. У багатьох університетах діють юридичні клініки, де студенти можуть надавати юридичні консультації під керівництвом викладачів або юристів, що практикують.

Створення якісної вищої юридичної освіти в Україні ускладнюються через відсутність впродовж тривалого часу єдиних вимог до підготовки юристів. Зокрема, через неоднаковість підходів різних юридичних наукових шкіл до визначення змісту підготовки юридичних кадрів затягувалося розроблення стандарту вищої освіти з права [1, с. 444].

На думку А. Рибачук основними напрямками розвитку вищої юридичної освіти в сучасних умовах є:

- реалізація і вдосконалення правової бази, коректування і розробка нормативних документів відповідно до Конституції України, Закону України «Про вищу освіту»;
- формування і забезпечення соціально економічних механізмів розширення доступу громадян до одержання вищої юридичної освіти за рахунок засобів державного бюджету і інших джерел фінансування;
- збільшення внеску системи вищої юридичної освіти в розвиток фундаментальних і прикладних наукових досліджень і розповсюдження правових знань; підвищення правової культури громадян;
- забезпечення умов для розвитку особи і творчих здібностей студентів, індивідуалізації форм, методів і систем навчання, зокрема на основі варіативних освітніх програм з метою подолання відриву одержуваних знань від реальної юридичної практики;

– вдосконалення науково-дослідної діяльності ВНЗ на основі розвитку наукових шкіл по пріоритетних напрямках юридичної науки, оперативне використання її результатів в юридичній освіті [1, с. 445–446].

Правове регулювання вирішує кілька важливих завдань: стандартизацію освітніх програм; акредитацію навчальних закладів; ліцензування правничої діяльності; регулювання стажування та професійної практики; постійне підвищення кваліфікації; здійснення юридичної діяльності за етичними нормами та контроль за їх дотриманням; інтеграція з міжнародним правовим полем.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про вищу освіту» термін «професійний стандарт» визначається, як затверджені в установленому порядку вимоги до знань, умінь та навичок випускників вищих навчальних закладів, що визначаються роботодавцями і слугують основою для формування кваліфікацій. Професійні стандарти співвідносяться з рівнями національної і галузевих рамок кваліфікацій і групуються за галузевими ознаками [2]. Наприклад, до професійного стандарту вчені відносили «кваліфікаційний паспорт юриста, що являє собою необхідну класифікаційну характеристику (професіограму) вимог, які пред'являються випускнику юридичної вищої школи. Це своєрідна типова модель фахівця, що служить для закладів вищої освіти орієнтиром у підготовці кадрів. Вона включає визначення, якими параметрами повинен відповідати юрист, якими особистими та професійними якостями він повинен володіти (освіта, досвід, вік, стан здоров'я, психічні якості, морально-етичні установки та ін.)» [3, с. 35]. Вважаємо, що необхідно закріпити на законодавчому рівні стандарти вищої юридичної освіти, які відповідатимуть як національним, так і міжнародним вимогам. Це дозволить уніфікувати підготовку правників на рівні всієї країни, забезпечити високу якість знань та навичок.

Під терміном «акредитація» розуміється процедура надання вищому навчальному закладу певного типу права провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення [2]. Відсутність ефективних механізмів гарантування якості освіти на національному рівні та на рівні правничих шкіл призводить до низки серйозних наслідків, що негативно впливають на систему підготовки правників і загалом на правове середовище країни. Слід розробити та впровадити чіткі правила акредитації юридичних факультетів і спеціальностей. Це забезпечить контроль за якістю освітніх послуг та дасть можливість студентам навчатися в установах, які відповідають високим стандартам підготовки.

Під терміном «ліцензування» розуміється процедура визнання спроможності вищого навчального закладу певного типу розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення [2]. Відсутність ефективної внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти призводить до ряду негативних наслідків, які впливають на якість підготовки студентів і загальну ефективність освітнього процесу. Важливо у законодавстві закріпити вимоги щодо обов'язкової сертифікації або ліцензування правників після завершення їхньої освіти. Це забезпечить підтвердження кваліфікації та здатності випускників працювати за професією.

Також існує проблема пов'язана з відсутністю або недостатністю практичної складової у більшості освітніх програм підготовки правників та труднощами системного залучення правників-практиків до викладання права. Система юридичної освіти, що орієнтована лише на передачу готових знань, не формує у здобувачів вищої освіти

достатніх навичок критичного мислення, аналізу та практичного застосування отриманих знань. Це призводить до того, що молоді фахівці не готові до реальної роботи, оскільки їм бракує досвіду самостійного розв'язання складних правових питань та вміння адаптуватися до непередбачуваних ситуацій. На жаль, більшість випускників не відповідають вимогам стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право». Так, практика показує, що вони не можуть скласти процесуальні документи (позов до суду, проєкт скарги, довіреності, договір тощо). Одним із ключових завдань для закладів вищої освіти повинно стати забезпечення того, щоб випускники були готові до реальної правозастосовної практики. Наразі, згідно з новими вимогами, фахівець має бути здатним почати практичну діяльність одразу після закінчення навчання, що вимагає серйозного переосмислення методів підготовки здобувачів вищої освіти з напрямку «право». Як ми вже вище зазначали, що практична діяльність у юридичних клініках або під час навчально-виробничої практики та стажування у юридичних фірмах, судах та інших установах повинна бути невіддільною частиною освітнього процесу. Це дасть здобувачам вищої освіти можливість отримати досвід написання процесуальних документів, взаємодії з клієнтами та розв'язання реальних правових питань під наглядом досвідчених фахівців. Тобто важливо закріпити в законодавстві вимоги щодо обов'язкової практики або стажування для майбутніх правників. Це сприятиме формуванню практичних навичок та адаптації молодих спеціалістів до роботи в реальних умовах. Законодавче визначення умов та стандартів для юридичних стажувань гарантуватиме, що кожен правник отримає необхідний досвід, перш ніж почати самостійну професійну діяльність.

Постійне підвищення кваліфікації також має велике значення для ефективної діяльності правників. Одним з основних напрямків діяльності роботодавців у сфері професійного розвитку працівників є забезпечення підвищення кваліфікації працівників безпосередньо у роботодавця або в навчальних закладах[4]. Тому на рівні законодавства необхідно запровадити механізми обов'язкового підвищення кваліфікації для правників, які вже працюють. Це може включати регулярні курси, сертифікаційні програми та участь у професійних конференціях. Важливо також, щоб підвищення кваліфікації було безперервним процесом, а законодавство забезпечувало механізми стимулювання правників до постійного професійного розвитку.

При професійній підготовці правників важливо приділяти увагу підвищенню рівня обізнаності щодо питань професійної етики та прав людини. Важливим елементом правового регулювання має бути законодавче закріплення Етичного кодексу для правників, що регулюватиме їхні професійні обов'язки та поведінку. Це сприятиме підтримці високих стандартів професійної етики та забезпечить відповідальність правників перед суспільством. Чинні Етичні кодекси були затверджені професійною правничою спільнотою. Так, Етичний кодекс юридичного бізнесу був затверджений на XX Черговому засіданні Правничої Асамблеї Асоціації правників України 2 серпня 2023 року [5]. А з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року були затверджені «Правила адвокатської етики» [6]. Держава має впровадити органи або механізми контролю за дотриманням етичних норм, включно з можливістю дисциплінарних заходів для правників, які порушують ці норми.

Умови підготовки правників за законодавством України повинні бути узгоджені з актами міжнародного права. Законодавство у сфері юридичної освіти має сприяти інтеграції підготовки правників до міжнародної правової спільноти. Це включає визнання міжнародних сертифікацій та можливість правникам з України брати участь у міжнародних проєктах, правових форумах та обміні досвідом. Важливо враховувати вплив європейського законодавства та міжнародних договорів на правову систему України, що вимагатиме відповідної адаптації підготовки правників.

Таким чином, правове регулювання професійної підготовки правників повинно бути комплексним і враховувати як освітні, так і етичні, практичні й кваліфікаційні аспекти. Це сприятиме не лише підвищенню якості підготовки, але й зміцненню правової системи України. Крім того, система підготовки правників в Україні повинна забезпечувати високий рівень їх професіоналізму та відповідність сучасним викликам і законодавчим змінам, а також підтримувати якість правосуддя та правового обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Рибачук А. В. Сучасний стан та проблематика фахової підготовки майбутніх юристів. / *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. №28, 2011 р. С. 441–447.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII / *Офіційний вісник України*. 2014. № 63, ст. 1728.
3. Скакун О. Ф., Овчаренко Н. І. Юридична деонтологія: [Підручник]. Под ред. проф. Скакун О.Ф. Х.: Основа, 1999. 280 с.
4. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI / *Офіційний вісник України*. 2012. № 11, ст. 395.
5. Етичний кодекс юридичного бізнесу: Кодекс від 15.11.2023 р. URL: <https://uba.ua/ukr/news/Code-of-Ethics-for-Legal-Business> (дата звернення: 17.09.2024).
6. Правила адвокатської етики: Правила в редакції від 15.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17/card6#Public> (дата звернення: 17.09.2024).

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.17

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.11>

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛІВ ТА СУДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Ганенко Ігор Сергійович,
orcid.org/0000-0002-9993-1117
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті здійснено дослідження ролі міжнародних трибуналів та судових організацій у здійсненні правосуддя в контексті збройного конфлікту. Зауважено, що починаючи з ранніх стадій розвитку цивілізації поряд із іншими категоріями справ, в т.ч. вирішувала питання пов'язані із веденням війни та збройними конфліктами, відповідні положення містилися у стародавніх джерелах права, міждержавних угодах, філософсько-правових і релігійних доктринах, а вже у XVIII–XX ст. відбулося впровадження перших стандартів міжнародного гуманітарного права (Конвенція про догляд за пораненими і хворими солдатами воюючих армій 1864 р.), розроблено засоби та методи ведення війни (Гаазькі конференції 1899 і 1907 рр., Версальський договір 1919 р.). Підкреслено, що за наслідками Другої світової війни в системі міжнародних відносин відбулися важливі інституційні та правові зміни, які привели до створення системи міжнародного правосуддя (Нюрнберзький трибунал 1945 р., Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії / Токійський трибунал 1946 р.), а подальші війни та збройні конфлікти у світі в XX–XXI ст. – до міжнародних судів та трибуналів ad hoc та МКС. Визначено, що характерними рисами системи міжнародних трибуналів та судових органів є: створені за участі міжнародних урядових організацій та держав-учасниць відповідних міжнародних договорів, у більшості випадків застосовується принцип діяльності ad hoc, дотримуються гарантій справедливого судочинства та виконують функції відновлення справедливості і примирення, створюють прецеденти щодо застосування та тлумачення міжнародного гуманітарного права, прав людини і міжнародного кримінального права. Узагальнено, що попри значимість для міжнародного права та актуальність діяльності міжнародних трибуналів та судових організацій виділяють ряд недоліків їх функціонування: політизація процесів та селективність правосуддя, обмежена територією, воєнним конфліктом або положенням міжнародного права юрисдикція, тривалість розгляду справ, недостатне

фінансування діяльності міжнародних, відсутність власних виконавчих органів для забезпечення виконання судових рішень, складність формування доказової бази в умовах воєнного конфлікту, віддаленість від місця події та потерпілих осіб, мінімальний вплив на місцеві громади, закритість судових процесів та відсутність належної комунікації з громадськістю, обмеження принципу універсальності та зменшення авторитету даних судових органів та ін.

Ключеві слова: міжнародний трибунал, судові організації, Міжнародний кримінальний суд, правосуддя, збройний конфлікт.

THE ROLE OF INTERNATIONAL TRIBUNALS AND JUDICIAL ORGANIZATIONS IN ADMINISTRATION OF JUSTICE IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT

Hanenko Ihor Serhiyovych,

orcid.org/0000-0002-9993-1117

Candidate of Juridical Sciences,

Associate Professor, Associate Professor

at the Department of Criminal Procedure
and Criminalistics

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article examines the role of international tribunals and judicial organizations in the administration of justice in the context of armed conflict. It was noted that starting from the early stages of the development of civilization along with other categories of cases, including resolved issues related to the conduct of war and armed conflicts, relevant provisions were contained in ancient sources of law, interstate agreements, philosophical, legal and religious doctrines, and already in the XVIII–XX centuries. the first standards of international humanitarian law were implemented (Convention on the Care of Wounded and Sick Soldiers of Warring Armies in 1864), the means and methods of waging war were developed (The Hague Conferences of 1899 and 1907, the Treaty of Versailles in 1919). It is emphasized that as a result of the Second World War, important institutional and legal changes took place in the system of international relations, which led to the creation of a system of international justice (Nuremberg Tribunal in 1945, International Military Tribunal for East Asia / Tokyo Tribunal in 1946), and subsequent wars and armed conflicts in the world in the XX–XXI centuries. – to international courts and ad hoc tribunals and the ICC. It was determined that the characteristic features of the system of international tribunals and judicial bodies are: they are created with the participation of international governmental organizations and states that are parties to relevant international treaties, in most cases the principle of ad hoc activity is applied, they observe the guarantees of a fair trial and perform the functions of restoring justice and reconciliation, creating precedents on the application and interpretation of international humanitarian law, human rights and international criminal law. In general, despite the significance for international law and the relevance of the activities of international tribunals and judicial organizations, a number of shortcomings in their functioning are highlighted: politicization of processes and selectivity of justice, jurisdiction limited by territory, military conflict or provisions of international law, duration of proceedings, insufficient financing of international activities, lack of own of executive bodies to ensure the execution of court decisions, the difficulty of forming an evidence base in the conditions of a military conflict, the distance from the scene of the event and the victims, minimal impact on local communities, the closedness of court processes and the lack of proper communication with the public, the limitation of the principle of universality and the reduction of the authority of these judicial bodies etc.

Key words: international tribunal, judicial organizations, International Criminal Court, justice, armed conflict.

Постановка проблеми. Практика сучасних воєнних конфліктів свідчить про масштабні порушення норм міжнародного гуманітарного права, які включають в себе воєнні злочини, злочини проти людяності, акти геноциду, злочини агресії. Незважаючи на наявність міжнародних правових механізмів, більшість таких злочинів залишаються без належного розслідування і покарання, що ставить під сумнів ефективність функціонування міжнародних трибуналів і судових організацій, таких як Міжнародний кримінальний суд (МКС), Міжнародний суд ООН, а також тимчасових трибуналів, які створюються для розслідування справ під час конкретних воєнних конфліктів. А тому, в умовах російсько-української війни актуальним залишається проблема дослідження ефективності та реальної ролі цих міжнародних судових органів у забезпеченні правосуддя під час та після збройних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню окремих аспектів ролі міжнародних трибуналів та судових органів, в т.ч. в контексті збройних конфліктів, присвятили свої праці такі науковці, як: І. М. Жаровська (історико-правова ретроспектива дослідження міжнародних трибуналів *ad hoc*) [1], Я. М. Жукорська, К. А. Мудрик (роль міжнародних кримінальних трибуналів у сучасному міжнародному праві) [2], М. Ковалів (внесок Нюрнберзького трибуналу у формування норм міжнародного права щодо злочинних організацій) [3], У.З. Коруц (вплив практики міжнародних кримінальних трибуналів на визначення пропаганди війни як міжнародного злочину) [4], А. А. Матковський (вплив трибуналів *ad hoc* на становлення та розвиток механізму міжнародної кримінальної відповідальності) [5], Д. Є. Махаринець (ретроспективний аналіз міжнародних кримінальних трибуналів у період середина ХХ – початок ХХІ ст.) [6] та ін.

Мета статті полягає у дослідженні ролі міжнародних трибуналів та судових організацій у здійсненні правосуддя в контексті збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Судова система на ранніх стадіях розвитку цивілізації, поряд із іншими категоріями справ, в т.ч. вирішувала питання пов'язані із веденням війни та збройними конфліктами. Зокрема, судами розглядалися справи в сфері захисту територій, дотримання військової дисципліни, притягнення до відповідальності за злочини вчинені на війні (наприклад, за вчинення державної зради, пограбування, порушення прав цивільних осіб та ін.). Так, відповідні норми містили такі стародавні джерела права як: Закони Хаммурапі в Стародавньому Вавилоні, кодекс Юстиніана в Римській імперії, лицарський кодекс честі та відповідні міждержавні угоди в період Середньовіччя, філософсько-правовій і релігійній доктрині та ін. Наприклад, ідею католицької доктрини справедливої війни (лат. *bellum justum*) було сформовано А. Августиним, Т. Аквінським, Ф. де Віторія і Г. Гроцієм, які підкреслювали необхідність дотримання моральних норм в умовах війни, захисту прав цивільних осіб та серед критеріїв ведення війни важливе значення надавали «відплаті за несправедливість» [7, с. 14].

Епоха Відродження зумовила посилення ролі права, що в свою чергу вплинула на значення правового врегулювання питання війни та миру, також гуманістичні ідеї того часу сприяли розвитку принципів справедливості, які впливали на ставлення до війни та воєнних злочинів. Зокрема, перші спроби укладення міжнародних угод з обмеження воєнних дій з'являлися вже в ХVII ст. (наприклад, Вестфальський мир 1648 р., Утрехтський мир 1713 р. та ін.), але вони залишалися малоефективними через відсутність централізованого органу для нагляду за їх дотриманням. У період Просвітництва та Наполеонівських війн (ХVIII–ХІХ ст.) почали запроваджувати перші стандарти міжнародного гуманітарного права (наприклад, була прийнята Женевська конвенція / Конвенція про догляд за пораненими і хворими солдатами воюючих армій 1864 р. [8]). Кінець ХІХ – початок ХХ ст. ознаменувався проведенням

Гаазьких конференцій 1899 і 1907 рр., на яких було закладено основи сучасного міжнародного гуманітарного права, прийнято угоди, що регулювали засоби та методи ведення війни, такі як заборона використання отруйних газів, правил щодо поводження з полоненими та захисту цивільних осіб. Після завершення Першої світової війни (1914–1918 рр.) було укладено Версальський договір (1919 р.), який став ключовим документом для врегулювання наслідків війни, окрім територіальних змін і репарацій, він також передбачав покарання осіб винних у військових злочинах. Зокрема договір містив положення про притягнення німецького кайзера Вільгельма II до відповідальності за «вищий злочин проти міжнародної моралі та святості договорів», а німецьких офіцерів і чиновників – до відповідальності за воєнні злочини (Лейпцизький судовий процес) [9]. Проте, механізм притягнення до відповідальності військових злочинців після Першої світової війни був неефективним через відсутність відповідного міжнародного правового інструменту та політичної волі країн-переможців [17, с. 137]. Так, Лейпцизький процес показав, що національні суди не могли забезпечити належне правосуддя за злочини вчинені в ході воєнних конфліктів, та послужив стимулом для створення більш структурованих міжнародних механізмів правосуддя в майбутньому.

Після завершення Другої світової війни виникла необхідність побудови ефективною системи міжнародної безпеки та миру, яка б запобігала новим глобальним воєнним конфліктам і забезпечувала відповідальність за воєнні злочини вчинені в т.ч. в ході війн та збройних конфліктів. Результатом цього стали важливі інституційні та правові зміни, які привели до створення системи міжнародного правосуддя, зокрема, було створено такі міжнародні трибунали та судові органи, як: Нюрнберзький трибунал (1945 р.), Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії / Токійський трибунал (1946 р.). Подальші війни та збройні конфлікти у світі в ХХ–ХХІ ст. засвідчили, що система міжнародного правосуддя потребує постійного розвитку та удосконалення з урахуванням нових глобальних викликів, а тому були створені такі міжнародні суди та трибунали, як: Міжнародний трибунал з Югославії (1993 р.), Міжнародний трибунал з Руанди (1994 р.), Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне (2002 р.), Надзвичайні палати в судах Камбоджі (2006 р.), Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів (2012 р.), Спеціалізовані судові палати та спеціалізована прокуратура щодо Косово (2016 р.), Трибунал ООН для Сирії, комісія ООН (Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic), Трибунал ООН для Лівану (Special Tribunal for Lebanon) [20, с. 280].

Узагальнюючи особливості діяльності зауважених вище міжнародних трибуналів та судових організацій, створених за наслідками воєнних конфліктів, зауважимо їх специфічні риси:

1. Підстава створення міжнародних судів та трибуналів: рішення держав-союзників, які перемогли у Другій світовій війні, прокламація Головнокомандуючого союзними окупаційними військами, Рішення Ради Безпеки ООН, угода між урядом держави та ООН.

2. Принцип діяльності *ad hoc*: більшість міжнародних трибуналів та судових організацій «були створені для вирішення конкретних справ, щодо злочинів вчинених на одній території, в межах одного часового періоду, в рамках однієї війни та збройного конфлікту» [6, с. 141].

3. Склад міжнародних трибуналів та судових організацій: до складу входять представники держав-союзників, які перемогли у Другій світовій війні, судді та прокурори з різних країн-учасниць, призначені Радою Безпеки ООН, місцеві та інтернаціональні судді та прокурори.

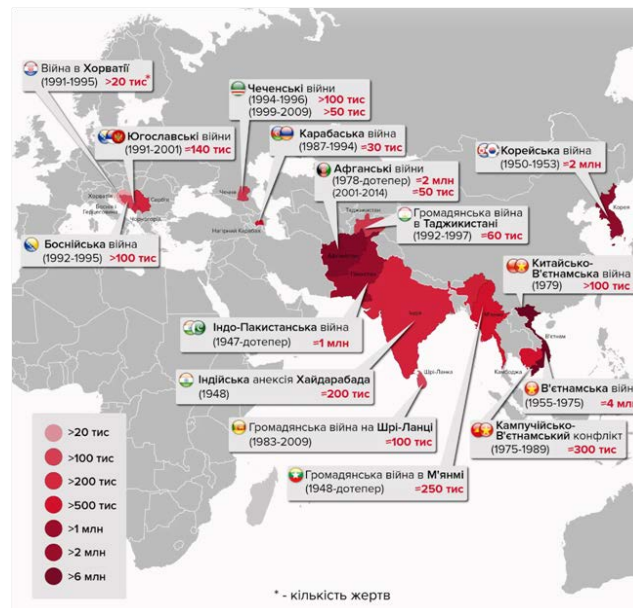
4. Мандат та юрисдикція міжнародних трибуналів та судових організацій спрямований на розслідування та притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду, порушення міжнародного гуманітарного права, юрисдикція зазвичай обмежується територіальним конфліктом або певним періодом часу.

5. Процесуальні гарантії, які включають забезпечення справедливого судового процесу, право на захист, презумпцію невинуватості, право на апеляцію та ін.

6. Міжнародні трибунали та судові організації виконують функції відновлення справедливості та примирення, оскільки їх рішення часто розглядаються як спосіб встановлення історичної правди та подолання наслідків конфлікту.

7. Вплив на розвиток міжнародного права: діяльність міжнародних трибуналів та судових організацій створюють прецеденти щодо застосування та тлумачення міжнародного гуманітарного права, прав людини і міжнародного кримінального права [18, с. 132].

Діяльність міжнародних трибуналів та судових організацій ad hoc, які мали обмежену юрисдикцію, зростання кількості збройних конфліктів у світі (до прикладу – Рис. 1.) продемонструвала необхідність створення постійнодіючого міжнародного судового органу, який би займався розслідуванням та судовим переслідуванням осіб винних у вчиненні геноциду, злочинів проти людства (катування, викрадення, системні вбивства та ін.), воєнних злочинів (позбавлення військовослужбовців права на справедливий суд, приниження противника, напади на цивільну інфраструктуру та ін.) та злочину агресії [20, с. 280]

Рис. 1. Наймасштабніші військові конфлікти ХХ ст. та території Європи та Азії (з відкритих джерел, за матеріалами сайту “24Канал”, https://24tv.ua/mara_naykrivavishih_konfliktiv_za_shho_voyuvav_svit_u_hh_stolitti_n1129184)

Таким органом став Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), який діє на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. (далі – Римський статут). Ст. 1 Римського статуту визначає, що МКС є «постійнодіючою установою та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено

в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя» [10]. Римський статут регламентує порядок роботи МКС, а також визначає перелік злочинів, які підпадають під його юрисдикцію (ст. 5 «а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; д) злочин агресії» [21, с. 188]).

Попри значимість для міжнародного права та актуальність діяльності міжнародних трибуналів та судових організацій виділяють ряд недоліків їх функціонування:

1. Політизація процесів та селективність правосуддя в силу тиску з боку основних геополітичних гравців та/або об'єднань держав, блокування розслідування, невизнання юрисдикції міжнародних трибуналів або не притягнення до відповідальності окремих осіб. [24, с. 75]. Наприклад, США не тільки не ратифікували Римський статут, але й відкликали свій підпис, оскільки керівництво країною вважало, що діяльність МКС «загрожує американським військовим і порушує національний суверенітет» [11], а у 2016 р. президент РФ В.Путін видав указ в якому прямо заборонив ратифікувати Римський статут. Україна підписала Римський статут ще у 2000 р., проте, вже у 2001 р. Конституційний суд України за поданням Л.Кучми (президента України 1994–2005 рр.) визнав положення Римського статуту як такі, що не відповідають нормам Конституції України – «визнати Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20 січня 2000 р., який вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції»» [12]. Після тимчасової окупації РФ АР Крим та ОРДЛО у 2014 р. та 2015 р. Верховна Рада України ухвалила заяви про визнання юрисдикції МКС щодо розслідування міжнародних злочинів вчинених на території України за період починаючи з 21.11.2013 р., а в 2016 р. внесла відповідні зміни до Конституції України – ст. 124 «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [13]. Попри неодноразові політичні заяви представників українського уряду про ризики ратифікації Римського статуту України в умовах російсько-української війни у 2024 р. було прийнято Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [14], що, як зауважує Прес-служба Апарату Верховної Ради України, «сприятиме запобіганню і стримуванню вчинення особливо тяжких злочинів у майбутньому, Україна зможе ефективно співпрацювати з цією міжнародною установою, що сприятиме забезпеченню покарання осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства» [15].

2. Обмежена територією, воєнним конфліктом або положенням міжнародного права юрисдикція міжнародних трибуналів та судових організацій. Наприклад, лише Рада Безпеки ООН передає на розгляд Міжнародного кримінального суду справи щодо країн, які не ратифікували Римський статут, при цьому таке рішення може бути заблоковано постійними членами Ради ООН, як, зокрема відбулося коли РФ та Китай заблокували кілька резолюцій Ради Безпеки щодо Сирії, що унеможливило передачу справи до Міжнародного кримінального суду для розслідування воєнних злочинів, вчинених у ході сирійського конфлікту. Зокрема, юрисдикція Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії стосувалася лише злочинів скоєних на території колишньої Югославії під час збройних конфліктів (1991-2001 рр.), злочини вчинені в ході інших воєнних конфліктів даним трибуналом не розглядалися [17, с. 44].

3. Тривалість розгляду справ у зв'язку із складністю доказової бази, необхідність взаємодії з органами різної юрисдикції, дослідження значних обсягів інформації.

Наприклад, Міжнародний трибунал з Югославії діяв у 1993–2017 рр., Міжнародний трибунал з Руанди – у 1994–2015 рр., Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне – у 2002–2013 рр., що викликало у потерпілих та правозахисників сумніви щодо справедливості судового процесу.

4. Недостатнє фінансування діяльності міжнародних трибуналів та судових організацій, оскільки вони часто стикаються з браком фінансових і людських ресурсів, а також фінансування їх діяльності здійснюється за рахунок держав-членів, що призводить до тривалих термінів розгляду справ, зниження якості розслідувань і можливих компромісів у справедливому судочинстві,

5. Міжнародні трибунали та судові організації не мають власних виконавчих органів для забезпечення виконання своїх рішень, що ставить їх в залежність від добровільного співробітництва держав та часто призводить до невиконання вироків або уникнення підсудними відповідальності. Зокрема, уникнути арешту за обвинуваченням МКС вдалося таким високопосадовцям, як: Омар аль-Башир (екс-президент Судану) при візиті до Йорданії, Саїф аль-Іслам Каддафі (син колишнього лівійського лідера М. Каддафі) після захоплення лівійськими збройними угрупованнями, Вільям Самоей Арап Руто (президент Кенії) після виборів, в.путін (президент рф) під час візиту до Монголії та ін.

6. Складність формування доказової бази в умовах воєнного конфлікту. Наприклад, для подолання даного недоліку в діяльності Міжнародного кримінального суду в умовах російсько-української війни було створено Міжнародний центр з переслідування за злочини агресії проти України (за підтримки Європарламенту, Парламентської асамблеї Ради Європи, Євроюсту, Парламентської асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї НАТО, Міністерства юстиції США та ін. держав) [23, с. 18]. В межах діяльності центру «незалежні прокурори з різних країн зможуть щодня співпрацювати в єдиному місці, швидко та ефективно обмінюватися доказами та узгоджувати спільну стратегію розслідування та обвинувачення, центр сприятиме ефективній підготовці справ і братиме участь в будь-якому майбутньому судовому переслідуванні за злочин агресії, незалежно від юрисдикції, до якої будуть подані на розгляд справи» [16].

Також, виділяють такі недоліки функціонування міжнародних трибуналів та судових органів в умовах збройного конфлікту, як: віддаленість від місця події та потерпілих осіб, мінімальний вплив на місцеві громади, закритість судових процесів та відсутність належної комунікації з громадськістю, обмеження принципу універсальності та зменшення авторитету даних судових органів та ін.

Висновки. Починаючи з ранніх стадій розвитку цивілізації поряд із іншими категоріями справ, в т.ч. вирішувала питання пов'язані із веденням війни та збройними конфліктами, відповідні положення містилися у стародавніх джерелах права, міждержавних угодах, філософсько-правових і релігійних доктринах, а вже у XVIII–XX ст. відбулося впровадження перших стандартів міжнародного гуманітарного права (Конвенція про догляд за пораненими і хворими солдатами воюючих армій 1864 р.), розроблено засоби та методи ведення війни (Гаазькі конференції 1899 і 1907 рр., Версальський договір 1919 р.). За наслідками Другої світової війни в системі міжнародних відносин відбулися важливі інституційні та правові зміни, які привели до створення системи міжнародного правосуддя (Нюрнберзький трибунал 1945 р., Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії / Токійський трибунал 1946 р.) [22, с. 112], а подальші війни та збройні конфлікти у світі в XX–XXI ст. – до міжнародних судів та трибуналів ad hoc та МКС. Характерними рисами системи міжнародних трибуналів та судових органів є: створені за участі міжнародних урядових організацій та держав-учасниць відповідних міжнародних договорів, у більшості випадків застосовується принцип

діяльності ad hoc, дотримуються гарантій справедливого судочинства та виконують функції відновлення справедливості і примирення, створюють прецеденти щодо застосування та тлумачення міжнародного гуманітарного права, прав людини і міжнародного кримінального права [19, с. 43]. Попри значимість для міжнародного права та актуальність діяльності міжнародних трибуналів та судових організацій виділяють ряд недоліків їх функціонування: політизація процесів та селективність правосуддя, обмежена територією, воєнним конфліктом або положенням міжнародного права юрисдикція, тривалість розгляду справ, недостатнє фінансування діяльності міжнародних, відсутність власних виконавчих органів для забезпечення виконання судових рішень, складність формування доказової бази в умовах воєнного конфлікту, віддаленість від місця події та потерпілих осіб, мінімальний вплив на місцеві громади, закритість судових процесів та відсутність належної комунікації з громадськістю, обмеження принципу універсальності та зменшення авторитету даних судових органів та ін.

Список використаних джерел:

1. Жаровська І. М. Міжнародні трибунали АД НОС: історико-правова ретроспектива. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 385–389.
2. Жукорська Я. М., Мудрик К. А. Роль міжнародних кримінальних трибуналів у сучасному міжнародному праві. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2016. № 2. С. 29–37.
3. Ковалів М. Внесок Нюрнберзького трибуналу у формування норм міжнародного права щодо злочинних організацій. *COPERNICUS Political and Legal Studies Vol. 1, Issue 2 (June 2022)*. С. 33–39.
4. Коруц У. З. Вплив практики міжнародних кримінальних трибуналів на визначення пропаганди війни як міжнародного злочину. *Право і суспільство*. №1/2021. С. 265–272.
5. Матковський А. А. Вплив трибуналів ad hoc на становлення та розвиток механізму міжнародної кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2023. С. 627–631.
6. Махаринець Д. Є. Ретроспективний аналіз міжнародних кримінальних трибуналів у період середина ХХ – початок ХХІ ст.ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція»: збірник наукових праць. №64/2023. С.140–144. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc64/26.pdf> DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.26> (дата звернення: 11.07.24).
7. Борисова О. В. Доктрина справедливої війни у розробці християнських мислителів часів середньовіччя. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 4(352), 2022. С. 4–20.
8. Перша Женевська конвенція (22 серпня 1864р.) «Про покращення становища поранених в польових арміях. URL: (дата звернення : 13.07.24).
9. Договір союзних держав із Німеччиною (Версальський договір) (витяг): Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Бельгія від 28.07.1919 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_081#Text (дата звернення: 15.07.24).
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду: ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 23.06.24).
11. Рада ратифікувала Римський статут. Що це означає. BBC NEWS Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c5ydp427j61o> (дата звернення: 15.06.24).
12. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України

Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут): Конституційний Суд України від 11.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення: 05.07.24).

13. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4761> (дата звернення: 11.07.24).

14. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 12.07.24).

15. *Верховна Рада України* ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. *Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html> (дата звернення: 17.07.24).

16. В Гаазі офіційно розпочав свою роботу Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України (ІСПА). Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/v-gaazi-oficiino-rozposav-svoyu-robotu-miznarodnii-centr-z-peresliduvannya-za-zlocin-agresiyi-proti-ukrayini-icsra> (дата звернення: 15.07.24).

17. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект : монографія / А.О. Кавунська, М.В. Корнієнко, О. О. Шкута. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 212 с. URL:

18. Свиначенко Ю. П. Шкута О. О. Нормативно-правове регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Правові новели*. 2024. № 22. Т. 3. С. 131–136. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/22-3_2024/23.pdf

19. Свиначенко Ю. П. Шкута О. О. Особливості взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2024 р., № 1 (83) том 2 С. 42–46. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/1-2_2024/9.pdf

20. Leheza Y., Len V., Shkuta O., Titarenko O., Cherniak N. Foreign experience and international legal standards for the application of artificial intelligence in criminal proceedings (Зарубіжний досвід та міжнародно-правові стандарти застосування штучного інтелекту у кримінальному процесі). *Revista De La Universidad Del Zulia*, 2022. 13(36), 276–287. URL: <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/37557/41177>

21. Shkuta Oleh, Korniienko Maksym, Yankovyi Mykola. Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», P. 185–190. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>

22. Shkuta O., Leheza Y., Telelym I., Anosienkov A., Yaroshak O. National Security in the Conditions of the Russia-Ukraine War: Legal Regulation and Islamic Law Perspectives. *Al-Ahkam*, 2024, 34(1), 99–120. URL: <https://doi.org/10.21580/ahkam.2024.34.1.20413>

23. Shkuta Oleh, Tarasenko Oleksandr, Shvets Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 38 (2). 2024. 6–21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920

24. Shkuta O. O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and. *European Reforms Bulletin*, № 2, 2020, С. 74–77. URL: <http://dSPACE.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.12>

КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Заїка Ігор Володимирович,
orcid.org/0009-0008-0472-0909
аспірант кафедри адміністративного,
господарського права
та фінансово-економічної безпеки
(Сумський державний університет,
м. Суми, Україна)

Статтю присвячено комплексному аналізу контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні. У статті досліджено як теоретичні основи, так і правові засади здійснення контролю за використанням та охороною земель, проаналізовано систему органів, уповноважених здійснювати таку діяльність у сфері земельних відносин та зроблено акцент на роль органів місцевого самоврядування. Особлива увага приділена формам і методам контролю, зокрема використанню сучасних технологій.

Автор звертає увагу на необхідність подальшого удосконалення існуючих механізмів контрольно-наглядової діяльності, зважаючи на численні порушення у сфері землекористування, що спостерігаються в Україні попри наявність розгалуженої системи суб'єктів контролю.

Особливу увагу в статті приділено аналізу контрольно-наглядової діяльності органів місцевого самоврядування. Автор підкреслює, що ці органи реалізують свої повноваження через нормотворчі але не юрисдикційні адміністративні процедури, спрямовані на дотримання вимог законодавства щодо стану використання земель, виконання заходів щодо охорони земель.

У статті наведено порівняльний аналіз систем контрольно-наглядової діяльності в різних країнах, таких як США, Велика Британія, Канада, Німеччина, детально розглянуті особливості організації контролю за земельними відносинами в кожній з цих країн, виділено як спільні риси, так і відмінності.

На основі проведеного аналізу запропоновані шляхи вдосконалення системи контролю за використанням земельних ресурсів в Україні, в тому числі оптимізацію системи органів контролю, впровадження ризик-орієнтованого підходу, розширення застосування сучасних технологій та посилення ролі громадського контролю. Особливу увагу приділено доцільності децентралізації контрольно-наглядових функцій та інтеграції екологічних аспектів у систему контролю за земельними відносинами.

Стаття не лише узагальнює існуючі підходи до організації контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, але й пропонує конкретні шляхи вдосконалення системи заходів контрольно-наглядової діяльності в Україні на основі аналізу міжнародного досвіду.

Результати дослідження, які викладені в даній статті, можуть бути використані при розробці законодавчих ініціатив та вдосконаленні практики здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин.

Ключові слова: земельні відносини, контрольно-наглядова діяльність, адміністративний контроль, земельні ресурси, використання земель, органи місцевого самоврядування, децентралізація, міжнародний досвід.

CONTROL AND SUPERVISORY ACTIVITIES IN THE FIELD OF LAND RELATIONS

Zaika Ihor Volodymyrovych,
orcid.org/0009-0008-0472-0909
Postgraduate Student at the Department
of Administrative, Commercial Law
and Financial and Economic Security
of the Educational and Research
(Sumy State University, Sumy, Ukraine)

The article is devoted to a comprehensive analysis of control and supervision activities in the field of land relations in Ukraine. The article examines the theoretical foundations and legal basis for exercising control over the use and protection of land, analyses the system of bodies authorised to carry out such activities with a special emphasis on the role of local self-government bodies. Particular attention is paid to the forms and methods of control, including the use of modern technologies.

The author draws attention to the need for further improvement of the existing mechanisms of control and supervision, given the numerous violations in the field of land use observed in Ukraine despite the existence of an extensive system of controlling entities. Particular attention is paid to the analysis of control and supervision activities of local self-government bodies.

The author emphasises that these bodies exercise their powers through rule-making and non-jurisdictional administrative procedures aimed at ensuring compliance with the requirements of the law regarding the state of land use, implementation of land protection measures, and availability of relevant documentation by landowners and land users.

The article provides a comparative analysis of control and supervision systems in different countries, in particular, in the USA, the UK, Canada and Germany. The author examines in detail the peculiarities of organising control over land relations in each of these countries, highlighting both common features and differences.

Based on the analysis, the author proposes ways to improve the control system in Ukraine, including optimisation of the structure of controlling bodies, introduction of a risk-oriented approach, expansion of the use of modern technologies and strengthening the role of public control. Particular attention is paid to the need for decentralisation of control and supervision functions and integration of environmental aspects into the system of control over land relations.

The article not only summarises the existing approaches to the organisation of control and supervision activities in the field of land relations, but also suggests specific ways to improve this system in Ukraine based on the analysis of international experience. The results of the study can be used in developing legislative initiatives and improving the practice of control and supervision in the field of land relations.

Key words: land relations, control and supervision activities, administrative control, land resources, land use, local self-government bodies, decentralization, international experience.

Земельні ресурси є фундаментальною основою національного багатства та економічного розвитку України. В умовах триваючої земельної реформи та лібералізації земельного ринку, питання ефективного контролю та нагляду в сфері земельних відносин набуває важливого значення. Земля є обмеженим та цінним ресурсом, тому контроль за її використанням має важливе значення для сталого розвитку держави та суспільства в цілому. Контрольно-наглядова діяльність у цій сфері є ключовим інструментом забезпечення законності, раціонального використання та охорони земель.

Контрольно-наглядова діяльність у сфері земельних відносин є ключовим інструментом забезпечення законності, раціонального використання та охорони земель. Вона спрямована на запобігання порушенням земельного законодавства, виявлення незаконних дій та притягнення винних осіб до відповідальності. Проте, незважаючи на наявність розгалуженої системи суб'єктів контролю, в Україні досі спостерігаються численні порушення у сфері землекористування, що свідчить про необхідність подальшого удосконалення існуючих механізмів контрольно-наглядової діяльності.

Метою даної статті є комплексний аналіз сучасного стану контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні, порівняння її з аналогічними системами в інших країнах та формування рекомендацій щодо її вдосконалення.

Аналіз актуальних наукових досліджень. Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі земельного права, державного управління та контролю. Зокрема, питання контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин розглядали такі вчені, як В. Авер'янов, Г. Бистрик, А. Гетьман, Г. Дудич, М. Ковальський, П. Кулинич, А. Мартин, С. Мельничук, А. Мірошніченко, В. Носік, В. Пахомова, О. Світличний та інші. Разом з тим, враховуючи динамічні зміни у земельному законодавстві та практиці його застосування, тема дослідження потребує подальшого дослідження та актуалізації.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: діалектичний, системно-структурний, формально-логічний та порівняльно-правовий.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для вдосконалення законодавства та практики здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, а також у навчальному процесі при викладанні відповідних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. З аналізу Закону України «Про основні засади державного нагляду у сфері господарської діяльності» вбачається, що контрольна та наглядова діяльність уповноважених суб'єктів перебуває у взаємозв'язку між собою та є синонімією, тому доречно оперувати дефініцією «контрольно-наглядова діяльність».

На думку Бистрик Г. М., під контрольно-наглядовою діяльністю варто розуміти одну із основних правових форм діяльності держави, яка здійснюється державою шляхом видання контрольно-правових актів або рішень, що приймаються відповідними органами державної влади у межах передбачених конституцією та законами повноважень, і має на меті забезпечення перевірки відповідності дій суб'єктів та об'єктів правового регулювання чинному законодавству, сприяння утвердженню режиму законності і правопорядку [1, с. 117–118].

Отже, для розуміння контрольно-наглядової діяльності уповноважених суб'єктів варто зрозуміти коло суб'єктів реалізації, предмет та об'єкт суспільних відносин, які виникають в процесі контрольно-наглядової діяльності та мету, на яку направлена така реалізація.

З теорії держави та права відомо, що об'єктами державного нагляду та контролю є діяльність юридичних і фізичних осіб, що здійснюється в межах встановлених норм.

Із аналізу норм Земельного кодексу України вбачається, що земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею [2].

На думку Дмитренка С. М. земельні відносини – це самостійна група регульованих нормами законодавчих та підзаконних актів суспільноправових відносин, які: а) мають своїм об'єктом категорію національного значення та цінності – землю, а також всі виникаючі у зв'язку із використанням, володінням та управлінням останньою права; б) в обов'язковому порядку включають в перелік своїх учасників державу

в особі спеціально уповноважених державних органів та їх посадових осіб; в) допускають використання особливого, владно-імперативного інструментарію регулювання поведінки учасників, у тому числі контрольо-регулятивних заходів; г) мають фінансово-економічний аспект, який передбачає використання земель для отримання прибутків окремими суб'єктами, через що діяльність останніх повинна постійно контролюватись на предмет відсутності порушень правил та стандартів поводження із земельними ділянками [3, с. 38].

На думку автора статті, особливості адміністративного контролю за земельними відносинами зумовлені предметом, суб'єктним складом, та змістом правовідносин, які виникають у процесі реалізації державної політики. Так, наприклад, кожна категорія землі має свою соціально-економічну та екологічну специфіку. Суб'єкти земельних правовідносин індивідуально визначені і взаємно пов'язані між собою суб'єктивними правами та обов'язками. Зазначені відносини, перебувають під охороною держави та потребують державної волі щодо розпорядження землею, і як наслідок – ефективного адміністративного контролю.

Слушною є думка Пахомова В. В. з цього приводу, який до особливостей адміністративного контролю за земельними відносинами відносить адміністративно-правовий механізм регулювання земельних відносин та інструменти прямого впливу, такі як: інструменти нормативно-правового регулювання, інституціональні інструменти; адміністративно-контрольні інструменти; дозвільні інструменти [4, с. 171].

Більшість адміністративістів, у тому числі А. Гетьман, Г. Дудич, М. Ковальський, розрізняли такі види адміністративного контролю, як законодавчий, організаційний, інституційний.

В. Б. Авер'янов виокремлював наступні види контролю, а саме: загальний, спеціальний (за характером і обсягом контрольних повноважень), попередній, поточний (оперативний), наступний (за часом проведення), зовнішній, внутрішній (за характером організаційних зв'язків контролюючого суб'єкта з підконтрольним об'єктом), державний, громадський (за суб'єктом здійснення) [5, с. 98].

При цьому, проаналізувавши чинне законодавство вбачається, що контрольо-наглядову діяльність у сфері земельних відносин здійснюють державні, самоврядні та громадські суб'єкти, які наділені різним обсягом тотожних контрольо-наглядових повноважень.

Відповідно до Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» основними завданнями державного контролю за використанням та охороною земель є: забезпечення додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами земельного законодавства України; забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель; запобігання порушенням законодавства України у сфері використання та охорони земель, своєчасне виявлення таких порушень і вжиття відповідних заходів щодо їх усунення; забезпечення додержання власниками землі та землекористувачами нормативів у сфері охорони та використання земель, запобігання забрудненню земель та зниженню родючості ґрунтів, погіршенню стану рослинного і тваринного світу, водних та інших природних ресурсів [6].

Питання контрольо-наглядової діяльності у сфері земельних відносин із боку державних органів розкрито досить глибоко на науковому рівні, тому свою увагу я хочу зосередити на контрольо-наглядовій діяльності органів місцевого самоврядування.

З аналізу норм адміністративного законодавства вбачається, що органи місцевого самоврядування в Україні реалізують свої повноваження через нормотворчі та не юрисдикційні адміністративні процедури, які спрямовані на дотримання вимог

законодавства щодо стану використання земель, виконання заходів щодо охорони земель; наявності у землевласників і землекористувачів проектної документації та документів, які підтверджують право власності на земельні ділянки та їх цільове призначення.

Питання контролю в сфері земельних відносин США врегульовано як на федеральному, так і на рівні штатів, особливо, коли мова йде про оцінку земельних ресурсів, перевірку дотримання законодавства в сфері охорони земель, та забезпечення відповідної якості ґрунтів. Основним органом на федеральному рівні є Бюро управління земельними ресурсами (Bureau of Land Management), яке відповідає за управління державними землями та їх охорону. Окремі штати мають власні закони та органи, що контролюють використання приватних земельних ділянок. У США контрольно-наглядова діяльність є більш децентралізованою, ніж в Україні, що дозволяє краще враховувати регіональні особливості [7].

На території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії діють регіональні нормативно-правові акти, які визначають розмір та порядок отримання земельної ділянки фізичними особами та окремими фермерськими господарствами, а головне – регулюють відносини щодо землеволодіння, охорони земель, встановлюючи повноваження регіональних державних органів у цій сфері [8, с. 167].

У Канаді контроль за земельними відносинами також здійснюється на провінційному рівні. Органи контролю кожної провінції відповідають за нагляд за використанням земель, при цьому федеральні органи, такі як Міністерство навколишнього середовища та зміни клімату, здійснюють контроль за охороною земель, які належать державі. У Канаді існує чітке розмежування між приватними та державними землями, що впливає на характер наглядової діяльності [8, с. 164].

У Німеччині земельні відносини регулюються на рівні федеральних земель (Bundesländer), кожна з яких має власні органи контролю за використанням землі. Окрім цього, важливу роль відіграє Федеральне агентство з охорони природи (Bundesamt für Naturschutz), яке контролює дотримання природоохоронного законодавства. Законодавча база Німеччини націлена на інтеграцію екологічних аспектів у контроль за земельними відносинами, що відрізняє її від інших країн [9].

Таким чином, аналіз систем контрольно-наглядової діяльності в різних країнах дозволяє виділити декілька спільних рис:

- 1) децентралізація контрольно-наглядових функцій у більшості країн;
- 2) використання різних підходів до контролю за приватними та державними землями;
- 3) акцент на екологічні аспекти у сфері охорони земель.

Однак, існують і суттєві відмінності, зокрема в ступені інтеграції екологічних та економічних інтересів при контролі за використанням земель. Наприклад, у Німеччині значно більшу роль відіграє захист довкілля, тоді як у США та Канаді спостерігається більша увага до економічного використання земельних ресурсів.

Для України важливим напрямом реформування системи контролю за земельними відносинами може бути впровадження децентралізації та посилення ролі місцевих органів влади на рівні громад. Також доцільним є інтегрування екологічних стандартів та практик, що успішно діють у Німеччині, до національного законодавства. Застосування цифрових технологій, таких як супутниковий моніторинг та геоінформаційні системи, може значно підвищити ефективність нагляду за використанням земель.

Висновуючи вищевикладені практики для підвищення ефективності контрольно-наглядової діяльності пропонується вжиття заходів з:

- оптимізації структури контролюючих органів, з метою чіткого розмежування їх повноваження;
- впровадження ризик-орієнтованого підходу до планування перевірок;
- впровадження до застосування надсучасних технологій та систем автоматизованого моніторингу за станом використанням та охороною земель;
- посилення ролі громадського контролю задля забезпечення прозорості контрольних процедур;
- розробки чітких критеріїв оцінки ефективності контрольно-наглядової діяльності.

Іншим важливим напрямком є вивчення та адаптація міжнародного досвіду, зокрема практик країн ЄС, щодо організації контролю у сфері земельних відносин.

Реалізація запропонованих заходів дозволить суттєво підвищити ефективність контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, що сприятиме зміцненню законності, раціональному використанню та охороні земельних ресурсів України. Подальші дослідження в цій сфері мають бути спрямовані на розробку конкретних механізмів впровадження запропонованих змін та оцінку їх впливу на стан земельних відносин в Україні.

Висновки. Контрольно-наглядова діяльність у сфері земельних відносин є одним з ключових інструментів забезпечення раціонального використання та охорони земель в Україні. Незважаючи на наявність розгалуженої системи суб'єктів контролю, в Україні досі спостерігаються численні порушення у сфері землекористування, що свідчить про необхідність удосконалення існуючих механізмів. Здійснений аналіз міжнародного досвіду виявив спільні риси та відмінності в організації контролю за земельними відносинами, зокрема тенденцію до децентралізації та посилення екологічних аспектів використання земель. Виснувано, що досвід інших країн свідчить про необхідність децентралізації та інтеграції екологічних аспектів до системи контролю. Для України актуальним є реформування системи нагляду з врахуванням світових тенденцій та децентралізація, що сприятиме сталому розвитку земельних відносин. Для підвищення ефективності контрольно-наглядової діяльності в Україні запропоновано низку заходів, реалізація яких сприятиме зміцненню законності, раціональному використанню та охороні земельних ресурсів. Подальші дослідження контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин мають бути спрямовані на розробку конкретних механізмів впровадження яких повинно мати позитивний вплив на стан земельних відносин в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бистрик Г. Контрольно-наглядова діяльність як форма правової діяльності органів державної влади. *Держава і право*. 2009. № 46. С. 115-123. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8978> (дата звернення: 29.09.2024).
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 29.09.2024).
3. Дмитренко С. М. Адміністративно-правове забезпечення самоврядного контролю у сфері земельних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2011. 242 с.
4. Пахомов В. Адміністративно-правове регулювання земельних відносин в Україні: поняття, завдання та функції. *Форум права*. 2015. № 3. С. 167-172. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2015_3_31 (дата звернення: 29.09.2024).

5. Адміністративне право України. Академічний курс : Підручник / ред. В. Авер'янов. Київ, 2004. Т. 1 : Загальна частина.
6. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення: 28.09.2024).
7. Bureau of Land Management. URL: <https://www.blm.gov>.
8. Ступень М., Гулько Р., Микула О. Теоретичні основи державного земельного кадастру : Навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2006. 336 с.
9. Bundesamt für Naturschutz. URL: <https://www.bfn.de/> (дата звернення: 29.09.2024).
10. Мельничук С. Контрольна правозастосовна форма реалізації функцій сучасної держави Україна: теоретичні питання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 3. С. 3–6. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/3/3.pdf> (дата звернення: 29.09.2024).
11. Адміністративне право України (загальна частина) / ред. О. Остапенко. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

УДК 342.951.132.4

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.13>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Козін Анастасія Олегівна,
orcid.org/0009-0000-5793-6852
доктор філософії в галузі права,
старший науковий співробітник відділу
актуальних питань філософії права
та юридичної лінгвістики
(Приватна установа
«Науково-дослідний інститут
публічного права», м. Київ, Україна)

Наукова стаття присвячена питанням запобігання корупції в органах місцевого самоврядування в Україні, зокрема, в період правового режиму воєнного стану. Визначено загальні особливості запобігання корупції з метою забезпечення ефективної реалізації повноважень органів місцевого самоврядування в Україні. Визначено поняття корупції та загальні характеристики цього явища, ризику наявності корупції в діях посадових осіб місцевого самоврядування та інших осіб, що здійснюють повноваження у сфері місцевого самоврядування. Проаналізовано заходи протидії і запобігання корупції в органах місцевого самоврядування. Визначено нормативно-правове регулювання запобігання корупції в органах місцевого самоврядування, особливості державної антикорупційної політики, а також особливості реформування системи запобігання корупції. Наведено способи проведення з державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування та іншими особами, що уповноважені на здійснення повноважень місцевого самоврядування інформаційно-роз'яснювальної роботи з метою запобігання корупції в органах місцевого самоврядування та ознайомлення з вимогами щодо доброчесної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій місцевого самоврядування, та іншими вимогами, зокрема, такими як обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища; одержання подарунків, неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними; обмеження щодо суміщення з іншими видами діяльності; щодо спільної роботи близьких осіб; щодо особливостей врегулювання конфлікту інтересів тощо. Визначено осіб, що здійснюють повноваження місцевого самоврядування, на яких розповсюджуються вимоги щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, обмеження щодо запобігання корупції. Визначено проблеми запобігання корупції в діяльності органів місцевого самоврядування та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова. Місцеве самоврядування, запобігання корупції, уповноважені на виконання функцій місцевого самоврядування, конфлікт інтересів, доброчесна поведінка.

**LEGAL REGULATION OF CORRUPTION PREVENTION
IN LOCAL GOVERNMENT BODIES**

Kozin Anastasiia Olehivna,
orcid.org/0009-0000-5793-6852
PhD in Law, Senior Research Associate
at the Department of Topical Issues
of Philosophy of Law
and Legal Linguistics
(Private institution "Scientific Institute
of Public Law", Kyiv, Ukraine)

The scientific article is devoted to the issues of preventing corruption in local self-government bodies in Ukraine, in particular, during the legal regime of martial law. The general features of the prevention of corruption have been determined in order to ensure the effective implementation of the powers of local self-government bodies in Ukraine. The concept of corruption and general characteristics of this phenomenon, the risks of corruption in the actions of local self-government officials and other persons exercising powers in the field of local self-government are defined. Measures to counter and prevent corruption in local self-government bodies are analyzed. Normative and legal regulation of corruption prevention in local self-government bodies, features of the state anti-corruption policy, as well as features of the reform of the corruption prevention system are determined. The methods of conducting information and explanatory work with civil servants, local self-government officials and other persons authorized to exercise the powers of local self-government with the aim of preventing corruption in local self-government bodies and familiarizing them with the requirements for honest behavior of persons authorized to perform the functions of local self-government self-government, and other requirements, in particular, such as restrictions on the use of official powers or one's position; receiving and dealing with gifts, improper benefits or gifts; restrictions on combining with other types of activities; regarding joint work of relatives; regarding the specifics of conflict of interest settlement, etc. The persons exercising the powers of local self-government, who are subject to requirements for the prevention and settlement of conflicts of interest, and restrictions on the prevention of corruption, have been identified. The problems of preventing corruption in the activities of local self-government bodies are identified and ways of solving them are proposed.

Key words. Local self-government, prevention of corruption, authorized to perform the functions of local self-government, conflict of interests, virtuous behavior.

Постановка проблеми. Проблема корупції на всіх рівнях влади, зокрема, на рівні органів місцевого самоврядування є можливою як в Україні, так і в багатьох країнах світу, тож політика антикорупційної діяльності є важливим механізмом побудови державності, елементом реформування адміністративного сектору і не тільки. Корупція є явищем, що потребує постійного моніторингу та дослідження, слідкування за корупційними ризиками – це важливий спосіб визначення потужних заходів протидії. Представницьким органам місцевого самоврядування притаманний політичний вплив на вирішення питань місцевого значення, що є значним ризиком наявності корупційних дій, тож дослідження повноважень органів місцевого самоврядування, що мають ризик наявності корупції та визначення способів недопущення таких корупційних дій є актуальним питанням, що потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань запобігання корупції, впливу конфлікту інтересів на здійснення функцій уповноваженими

особами, зокрема, під час дослідження повноважень органів місцевого самоврядування, займалися такі науковці як: Алісов Є., Мартиновський В., Настюк В., Шевчук О., Трепак В., Щур Н., Михненко А., Михальченко М., Михальченко О., Невмерижицький Є., Марич Є., Марчук Р., Шевченко О., Марич Є., Волянський П., Гудков Д., Василевська Т., Бодун Т., Олешко О., Гайдук А. та інші.

Метою наукової статті є дослідження питань запобігання корупції в діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема, під час правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корупцію вважають однією із найбільших проблем у світі, та визначають її походження ще у далекому минулому і дотепер. З появою осіб, що наділялись владними повноваженнями з'явилося як явище – корупція, що завжди завдавала значної шкоди суспільству та державі.

У правовій доктрині єдине визначення поняття «корупція» відсутнє, як і єдина думка стосовно походження цього поняття, деякі науковці вважають, що поняття «корупція» (лат. *corruptio*) визначається як підкуп політичних діячів чи посадових осіб; деякі інші науковці вважають, що «корупція» (поєднання лат. «*correi*» та «*rumperere*», що у результаті «*corrumpere*»), що визначається як причетність представників однієї зі сторін до порушень, що у результаті порушують нормальний розвиток судового процесу чи владного процесу [1].

Закон України «Про запобігання корупції» визначає поняття «корупція» як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки або пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка або пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2].

Належність корупції до соціальних явищ вважається однією із основних ознак, адже виникає у результаті суспільних відносин за умови наявності особи, що має владні повноваження (можливість розпоряджатися ресурсами, приймати рішення на власний розсуд тощо) [3, с. 110].

Підстави виникнення корупції є набагато ширшими ніж просто наявність владних повноважень, адже здебільшого вчинення корупційних дій є результатом дій як особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, так і особи, яка має на меті вирішити за допомогою першої особи свою проблему у незаконний спосіб. Багато науковців стверджують, що рівень корупції у державі напряму залежить від рівня бідності населення, обидва явища складають проблему для розвитку будь якої країни [4, с. 310–312].

Негативний вплив корупції, що знижує розвиток держави та суспільства, прослідковується, зокрема, у некоректному формуванні ідеологічної складової реформ (реформу складно запровадити у разі, якщо ідеологічна складова не відповідає дійсності чи реаліям, в яких живе суспільство); у нестабільності політичних інститутів та наявності дисбалансу функцій та повноважень державної влади; у неналежному контролі за діяльністю керівників та посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування; у відсутності належних алгоритмів протидії корупції; у недостатній роботі з суспільством з метою проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів про шкоду, яку завдає корупція суспільству і державі тощо [5].

Корупція є не лише загальнодержавним явищем, адже може бути і на міжнародному рівні, внаслідок здійснення співробітництва у процесах за участі іноземного капіталу, інвестиційних чи приватизаційних процесах з міжнародним елементом тощо [6, с. 72].

Процеси, що породжують корупцію, можуть виникати у відносинах будь-якої сфери: політичній (адже корупція безпосередньо пов'язана зі здійсненням публічної влади), соціальной (адже здійснюється у всіх сферах соціального життя), правовій чи економічній, на будь-якому рівні, та у будь-якій формі, однак завжди породжують розвиток безпосередніх підстав вчинення корупційних діянь [7, с. 22]. Важливим аспектом є те, що корупція як явище не існує за межами влади, адже зазвичай у корупційних відносинах прослідковується владний елемент [8, с. 126–134; 9].

Досліджуючи правову підставу виникнення корупції вважаємо, що саме недосконало виписане законодавство стимулює корупційну діяльність. Колізійні норми, не виписані алгоритми та інструкції, не чітко закріплені повноваження та компетенція – це підстава для виникнення корупційних відносин.

Органи місцевого самоврядування мають компетенцію та повноваження, власні або делеговані, що виписані у основних законодавчих актах цієї сфери, зокрема, у Конституції України, у Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації». Алгоритми і інструкції чи порядки реалізації вищезазначених повноважень закріплені на рівні підзаконних нормативно-правових актів, однак не завжди. Наближеність повноважень органів місцевого самоврядування до вирішення питання на місцях і так складає низку факторів, що стимулюють корупцію, однак не врегульовані підзаконними нормативно-правовими актами алгоритми реалізації повноважень підсилюють корупційну діяльність можливістю не понести відповідальність за вчинене. Складена ситуація є проблемною та потребує вирішення.

Реалізація повноважень представницьких органів місцевого самоврядування покладається на голову, депутатів рад та посадових осіб місцевого самоврядування, що у правовому статусі частково прирівняні до державних службовців. Реалізацію повноважень виконавчих органів рад як органів місцевого самоврядування здійснюють державні службовці різних категорій, рангів тощо. Таким чином, значна кількість осіб, що мають різні правові статуси залучена до реалізації повноважень органів місцевого самоврядування, а отже реалізація таких повноважень потребує посиленого правового регулювання з метою покращення боротьби з корупцією.

Враховуючи особливості здійснення повноважень місцевого самоврядування та наявність уповноважених осіб на реалізацію функцій місцевого самоврядування з різним правовим статусом, недопущення здійснення корупційних дій має бути підкріплене: постійними зусиллями держави формувати у сфері запобігання корупції актуальну, обґрунтовано ідеологічно підкріплену політику; формувати на кожен крок, необхідний для реалізації повноважень органів місцевого самоврядування, нормативні алгоритми, інструкції – належне законодавче закріплення; системним моніторингом та контролем за реалізацією органами місцевого самоврядування повноважень; посилення відповідальності осіб, уповноважених на здійснення функцій місцевого самоврядування, перед громадськістю.

Різний правовий статус осіб, що здійснюють функції місцевого самоврядування може породжувати конфлікт інтересів, зокрема, потенційний конфлікт інтересів несе ризик наявності приватного інтересу у конкретної особи, тобто вплив на об'єктивність прийняття рішень такою особою; а відповідно конфлікт інтересів має місце тоді, коли приватний інтерес особи на об'єктивність прийняття рішень вже вплинув.

Науковцями поняття «конфлікт інтересів» досліджується за різних аспектів, тож і визначення цього поняття не є однорідними. Пропонуються такі визначення поняття «конфлікт інтересів»: як наявність ситуації особистої зацікавленості особи, що впливає на об'єктивність виконання повноваження, що містить ризик порушення законних інтересів та спричинення шкоди для громадян, держави, суспільства тощо

[10]; як колізія між законними інтересами держави/ суспільства в межах компетенції уповноваженої особи, та приватними інтересами відповідної уповноваженої особи [11]; як конфлікт між суспільно-правовими обов'язками та приватними інтересами особи, уповноваженої на реалізацію функцій місцевого самоврядування, за якого приватні інтереси такої особи неправомірно впливають на виконання офіційних обов'язків [12, с. 109]; як конфлікт між приватними інтересами особи, уповноваженої на здійснення функцій місцевого самоврядування, та публічно-правовими обов'язками особи, що реалізує свої особисті інтереси, на противагу офіційним функціям [13]; як конфлікт обов'язку і приватного інтересу, в якому уповноважена особа знаходиться під впливом приватних інтересів, що впливають на виконання повноважень [14]; як ситуація, за якої уповноважена особа має приватні інтереси, що впливають або можуть вплинути на неупереджену реалізацію повноважень органу [15, с. 102].

Наявність великої кількості визначень, запропонованих науковцями у сфері права, до поняття «конфлікт інтересів» свідчить про наявність великої кількості практичних ситуацій, в яких потенційний конфлікт інтересів чи реальний конфлікт інтересів мав місце, що свідчить про необхідність моніторингу таких ситуацій і посилення нормативного регулювання функцій і повноважень, за яких могла скластись корупція.

Процес запобігання корупції, зокрема, в органах місцевого самоврядування є ефективним у разі наявності активних дій з боку антикорупційних органів та міжнародних органів, чії повноваження у відповідній сфері розповсюджуються на представників органів місцевого самоврядування: Національне агентство з питань запобігання корупції в Україні (контролює фінансову та владну складову представників органів місцевого самоврядування); Європейська комісія та Міжнародний валютний фонд (щодо виконання вимог міжнародних угод в частині усунення корупційних ризиків), Всесвітній банк (в частині фінансової підтримки реалізації антикорупційних заходів) тощо.

Інструмент електронного декларування, що контролюється Національним агентством з запобігання корупції, є ефективним способом контролю за збагаченням уповноважених осіб як з боку антикорупційних органів, так і з боку громадськості, що вкотре підтверджує ефективність систем електронної публічної звітності.

Загалом, громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування також є ефективним інструментом запобігання корупції, а відкритість діяльності органу місцевого самоврядування перед громадськими об'єднаннями, активістами, населенням стимулює посилення такого контролю, забезпечує можливість його здійснення.

Висновки. За результатом дослідження аспектів запобігання корупції в органах місцевого самоврядування, важливо підсумувати, що недосконалість нормативно-правового закріплення реалізації повноважень є передумовою наявності корупції в органах місцевого самоврядування; різний правовий статус осіб, уповноважених на здійснення місцевого самоврядування, що передбачає різний рівень відповідальності, є корупційним ризиком для тих, чия відповідальність за виконання повноважень не є підвищеною. Низький рівень правової культури населення, нерозуміння інструментів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування створює сприятливе середовище для наявності корупційної складової. Формування антикорупційної політики та антикорупційної реформи має відбуватись із урахуванням сучасного рівня корупції в країні та реалій рівня життя населення, адже створення сприятливих умов для підвищення рівня життя населення є чинником, що автоматично знижує рівень корупції у державі.

Список використаних джерел:

1. Відповідальність за корупційні правопорушення : навч. посіб. / Алісов Є. О., Мартиновський В. В., Настюк В. Я., Шевчук О. М. Харків: Юрайт, 2017. 168 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14824/1/Alisov_Martunovskiy_Nastuk_Shevchuk_2017.pdf
2. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
3. Трепак В. М. Ідентифікуючі ознаки корупції: визначення й характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Випуск 35. Частина II. Том 3. С. 110.
4. Щур Н. О. Бідність і корупція – загрозові виклики сучасності. *Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 27 трав. 2011. Київ, 2011. С. 310–312.
5. Михненко А. М. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління». 2013. 14 с.
6. Михальченко М., Михальченко О., Невмерижицький Є. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз: монографія. Київ: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2010. 615 с.
7. Марич Є. В., Марчук Р. П. Боротьба з корупцією (бібліотека державного службовця): навч. посіб. Київ: КМЦППК, 2012. 64 с.
8. Шевченко О.В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2(6). С. 126–134. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik_06_12.pdf.
9. Марич Є. В. Боротьба з корупцією (Бібліотека державного службовця): посібник. К.: КМ ЦППК, 2012. 64 с.
10. Волянський П. Б. Шляхи запобігання конфлікту інтересів на державній службі. *Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне наукове фахове видання*. 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=726>
11. Гудков Д. В. Конфлікт інтересів та шляхи його врегулювання в національному законодавстві. *Право і суспільство*. 2014. № 1-2. С. 120–124.
12. Василевська Т. Е. Конфлікт інтересів на державній службі: етичні аспекти. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 1. С. 106–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nivanb_2014_1_9
13. Бодун Т. І. Конфлікт інтересів як детермінанта реформування системи влади в Україні. *Збірник наукових праць НАДУ*. Київ. 2009. Вип. 2. С. 224–235.
14. Олешко О. Особливості управління конфліктом інтересів у сфері державної служби. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 1 (24). С. 254–265.
15. Гайдук А. В. Запобігання конфлікту інтересів на публічній службі: проблеми законодавчого врегулювання. *Вісник академії адвокатури України*. 2013. № 1. С. 101–107.

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.14>

МОНІТОРИНГ ЯК ФОРМА КОНТРОЛЮ В ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ

Костенко Юлія Олександрівна,

orcid.org/0000-0003-4079-694X

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського

та адміністративного права

(Донецький національний університет

імені Василя Стуса,

м. Вінниця, Україна)

В роботі обґрунтовано, що сучасний розвиток сфери податкового контролю є неможливим без запровадження новітніх, прогресивних форм його здійснення, зокрема горизонтального моніторингу. Уточнено, що формою податкового контролю є спосіб конкретного вираження й організації контрольних дій (податковий облік, податкова перевірка, моніторинг, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності податкових органів); методи податкового контролю – це прийоми і способи реалізації відповідної форми податкового контролю (аналіз, розрахункова перевірка даних, контрольна та зустрічна звірки, інвентаризація, огляд приміщень, контрольний запуск продукції, опитування, експертиза, електронний аудит тощо).

На підставі дослідження теоретичних підходів щодо поняття «моніторинг» виділено низку його загальних характеристик: безперервність, ретельність, спостереження, аналіз на відповідність бажаному результату, прогнозування, здійснення з метою оцінки та запобігання порушень. Обґрунтовано, що для запровадження горизонтального моніторингу в податковій сфері актуальним питанням є підвищення рівня довіри платників податків як до контролюючих органів, так і до податкової системи в цілому. Розглянуто систему управління комплаєнс-ризиками з наведенням їх визначення, принципів здійснення. Уточнено, що за своїм змістом податковий комплаєнс та горизонтальний моніторинг платників податків являють взаємопов'язані, проте, самостійні форми податкового контролю. Виділено наступні характеристики горизонтального моніторингу платників податків: а) є самостійною формою податкового контролю, що здійснюється на добровільних засадах; б) виступає «розширеною інформаційною взаємодією (співпрацею)» між податковими органами та платниками податків; в) забезпечує дотримання розумного балансу інтересів податкових органів та платників податків; г) є ефективним способом попередження податкових спорів; д) результатом проведення має стати мотивований висновок контролюючого органу щодо оцінки правильності обчислення, повноти та своєчасності сплати податків і зборів за результатами господарської діяльності платників податків.

Ключові слова: податкове законодавство, податкові органи, податковий контроль, моніторинг, податковий комплаєнс, податкова консультація, форма та методи контролю.

MONITORING AS A FORM OF CONTROL IN THE TAX SPHERE

Kostenko Yuliia Oleksandrivna,
orcid.org/0000-0003-4079-694X
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Commercial and Administrative Law
(Vasyl' Stus Donetsk National University,
Vynytsia, Ukraine)

The publication substantiates that the modern development of the sphere of tax control is impossible without the introduction of new, progressive forms of its implementation, in particular horizontal monitoring. It is clarified that the form of tax control is a way of specific expression and organization of control actions (tax accounting, tax audit, monitoring, information and analytical support for the activities of tax authorities); Methods of tax control are the techniques and methods of implementing the appropriate form of tax control (analysis, calculated verification of data, control and counter reconciliations, inventory, inspection of premises, control launch of products, surveys, examination, electronic audit).

On the basis of the study of theoretical approaches to the concept of «monitoring», a number of its general characteristics have been allocated: continuity, thoroughness, observation, analysis for compliance with the desired result, forecasting, implementation in order to assess and prevent violations. It is substantiated that for the introduction of horizontal monitoring in the tax sphere, an urgent issue is to increase the level of taxpayers' confidence both in the regulatory authorities and in the tax system as a whole. The system of management of compliance risks is considered with the provision of their definition, principles of implementation. It is clarified that, in terms of their content, tax compliance and horizontal monitoring of taxpayers are interrelated, however, independent forms of tax control. The following characteristics of horizontal monitoring of taxpayers have been allocated: a) it is an independent form of tax control, which is carried out on a voluntary basis; b) acts as an "extended information interaction (cooperation)" between tax authorities and taxpayers; c) ensures compliance with a reasonable balance of interests of tax authorities and taxpayers; d) are an effective way to prevent tax disputes; e) the result of the conduct should be a motivated conclusion of the supervisory authority on the assessment of the correctness of calculation, completeness and timeliness of payment of taxes and fees based on the results of economic activity of taxpayers.

Key words: tax legislation, tax authorities, tax control, monitoring, tax compliance, tax consultation, form and methods of control.

Вступ. Сучасний розвиток сфери податкових відносин є неможливим без запровадження новітніх, інноваційних технологій та формування якісно нового рівня взаємовідносин між державою в особі податкових органів та платниками податків. Можна сказати що початок 2000-х років у сучасному світі ознаменував нову епоху – еру побудови горизонтальних відносин між суспільством та державою за гаслом «Менше правил, краще виконання правових норм і більша відповідальність з боку суспільства та держави» [1]. У зв'язку з цим очевидна необхідність розробки та запровадження нових форм податкового контролю, які дозволять забезпечити дотримання розумного балансу публічних та приватних інтересів, підвищать рівень довіри та співпраці між податковими органами та платниками податків, тим самим знижуючи в цілому високу ступінь конфліктності податкових правовідносин. Серед вітчизняних наукових досліджень, у яких був започаткований ґрунтовний аналіз відносин щодо

моніторингових форм контролю в податковій сфері, слід виділити роботи В. І. Теремецького, С. І. Лекаря, В. В. Пухальського, А. С. Овчаренко, Л. В. Товкун тощо [2–6]. Проте дискусійність низки положень, й перш за все, перспектив запровадження горизонтального моніторингу платників податків зумовлюють подальший інтерес до цього питання.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у дослідженні сучасного стану правового регулювання моніторингу, як форми податкового контролю.

Результати дослідження. Слід зазначити, що в теорії податкового права немає єдиного підходу до розмежування форм, видів і методів податкового контролю [7; 8, с. 78–91; 9, с. 56–61; 10, с. 1279–1280; 11, с. 390–393]. Безперечно, розгляд питання щодо класифікації податкового контролю є надзвичайно важливим та може бути самостійним напрямом наукового дослідження. У контексті розгляду проблематики цієї роботи, хотілось би підкреслити, що ми не схильні ототожнювати види, форми чи методи (способи) податкового контролю, які, безумовно, виражають різні сторони контрольної діяльності податкових органів. І хотіли б уточнити, що під формою ми схильні розуміти спосіб конкретного вираження й організації контрольних дій (наприклад: облік платників податків та зборів, податкову перевірку, моніторинг тощо). Виходячи зі змісту п. 61.1 ст. 61. Податкового кодексу України (далі – ПК України) саме в межах певної форми податкового контролю реалізується контролюючими органами система відповідних заходів з метою оцінки правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи.

Методи ж податкового контролю – це прийоми і способи реалізації відповідної форми податкового контролю (аналіз, розрахункова перевірка даних, контрольна та зустрічна звірки, інвентаризація, огляд приміщень, контрольний запуск продукції, опитування, експертиза, електронний аудит тощо). Фактично в даному випадку йдеться про певні способи перевірки законності господарських операцій, правильності їх відображення у фінансових документах з метою оцінки на відповідність податковому законодавству та дотримання податкової дисципліни. Методи податкового контролю носять похідний характер від конкретної форми податкового контролю. Представляється, що в межах однієї правової форми можуть застосовуватися різні методи (способи) податкового контролю залежно від завдань, які стоять на вирішенні перед контролюючим органом.

При цьому, відразу хотілося б зробити одне застереження, адже, вітчизняний законодавець те, що ми схильні характеризувати як форми визначає саме як способи здійснення податкового контролю (з чим ми і не погоджуємося), й закріплює їх вичерпний перелік в ст. 62 ПК України, зокрема: 1) ведення обліку платників податків; 2) інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів; 3) здійснення перевірок та звірок відповідно до вимог податкового законодавства; 4) моніторинг контрольованих операцій та опитування посадових (уповноважених осіб) та/або працівників платника податків; 5) облік та моніторинг діяльності фінансових агентів в сфері трансфертного ціноутворення [12].

З цього випливає, що самостійною формою податкового контролю є моніторинг. Для з'ясування сутності цього терміну, перш за все, звернімося до тлумачних словників. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під «моніторингом» (англ. «monitoring» в перекладі «відстеження») розуміється безперервне стеження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату,

а також прогнозування та запобігання критичним ситуаціям [13, с. 687]. Близьке за змістом розуміння поняття моніторингу міститься й в Економічному словнику, зокрема: моніторинг – це комплекс спостережень і досліджень, вивчення стану соціальних явищ і процесів, зіставлення результатів постійних спостережень для одержання обґрунтованих уявлень про їх дійсний стан, тенденції розвитку [14, с. 191].

Дефініція «моніторинг» сьогодні використовується в рамках різних сфер науково-практичної діяльності, й тому, є предметом дослідження вчених в галузі соціології, економіки, державного управління, юриспруденції. Так, в соціології моніторинг виступає методом предметно-практичної та пізнавальної діяльності, який забезпечує оперативне, комплексне й адекватне оцінювання ситуації, на основі якої можна здійснювати ефективне прогнозування та розробку оптимальних управлінських рішень [15, с. 10]. Вчені-економісти моніторинг пов'язують із комплексною системою спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації про стан економічного об'єкта, яка дає оцінку і прогнозує його зміни, розробляє обґрунтовані рекомендації щодо прийняття управлінських рішень [16, с. 13]. В сфері державного управління моніторинг у загальному розумінні визначається, як один з універсальних видів науково-практичної діяльності, що передбачає проведення спеціально організованого спостереження, збору, обробки, збереження, оцінювання інформації й прогнозування розвитку певного об'єкта (системи, явища, діяльності тощо) [17–18].

Відповідно до низки правових актів ЄС моніторинг розуміється як комплексний процес нагляду за різними аспектами суспільного та державного життя, що спрямований на оцінку ризиків та забезпечення стабільності (залежно від сфери виділяють: екологічний, економічний, фінансовий, бюджетний тощо) [19–21].

Виходячи з аналізу наведених визначень можна виділити загальні характеристики поняття моніторингу: безперервне, ретельне, постійне спостереження, аналіз на відповідність бажаному результату, прогнозування, запобігання порушень. Враховуючи наведені характеристики спробуємо визначити зміст поняття «моніторинг» саме як форми податкового контролю. І в цьому аспекті хотілося б, перш за все, звернутися до наукових здобутків вчених-фінансистів, які відстоюють доцільність запровадження в Україні інституту горизонтального моніторингу [4-6; 22, с. 119–121].

Концепція запровадження системи податкового адміністрування на принципах прозорості, довіри до контролюючих органів та податкової системи, добровільного та добросовісного виконання платниками податків правових норм, спрощення правил і вимог з боку влади уперше була запроваджена Нідерландами у 2002 р. [23, с. 176–180]. Наукова рада з державної політики Нідерландів (Scientific Council for Government Policy) опублікувала доповідь щодо майбутнього держави з ключовим напрямом змін щодо побудови саме системи горизонтальних відносин між суспільством та органами публічної влади, що не означає повну відмову від системи вертикального державного управління та нагляду. Проте, на перший план вийшло гасло «Менше правил, краще виконання правових норм і більша відповідальність», що було підтримано й Міністерством фінансів за рахунок запровадження горизонтального моніторингу [1]. Саме тоді Міністерство фінансів країни розпочало підготовку пілотного проекту (у 2005 році було укладено Угоду щодо виконання зобов'язань з 20 підприємствами) щодо впровадження горизонтального моніторингу як нового методу ефективної, взаємовигідної співпраці податкових органів із бізнесом, насамперед, за рахунок успішного сервісного обслуговування великих платників на принципах взаємної довіри, прозорості, транспарентності, взаєморозуміння та взаємовигідної співпраці, відповідальності. Відповідно до умов такої угоди компанія зобов'язана звернутися до податкової служби, коли відмічає податковий ризик, а інспектор зобов'язаний дати свій

висновок протягом певного терміну. Слід також зазначити, що відповідно до змісту зазначеної угоди платник податку бере на себе зобов'язання щодо надання податковому менеджеру фінансових даних відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів (Стандартів бухгалтерського обліку Європейського Союзу та Стандартів Сарбейнса-Окслі (законодавство США). Цей експеримент дав 100% позитивний результат і за два роки кількість компаній, бажаючих укласти подібну угоду з податковими органами збільшилася утричі.

На теперішній час горизонтальний моніторинг вважається альтернативним способом попередження та розв'язання податкових спорів («Alternative dispute resolution» (ADR)) й успішно застосовується у більшості країн ЄС (Німеччині, Нідерландах, Австрії, Франції, Ісландії, Ірландії, Іспанії, Норвегії, Данії тощо), США та Канаді [4, с. 147]. Так, в США діє програма укладення угоди між податковим органом і платником податків до подачі податкової звітності («Pre-Filing Agreement Program») та програма створення гарантій дотримання законодавства «Compliance Assurance Process», згідно якої компанії разом із Службою Внутрішніх Доходів виявляють потенційні податкові ризики до подачі податкової звітності [4, с. 148]. Одним із ключових методів в даному випадку виступає електронний аудит, як комплекс контролюючих заходів податкового органу, який базується на обробці даних спеціалізованим програмним забезпеченням, з поглибленими основами статистики та статистичного аналізу, бухгалтерського обліку платника податку. В окремих випадках передбачається податкове посередництво – визнання податковими органами висновків аудиторських компаній, які відповідають певним критеріям та стандартам, а також надання відповіді на запитання платників податків у максимально стислі терміни.

Показово, що в низці пострадянських країн досліджувана форма податкового контролю також знайшла своє закріплення. Так, відповідно до положень ст. 129–133 Податкового кодексу Республіки Казахстан моніторинг в податковій сфері здійснюється шляхом аналізу фінансово-господарської діяльності платників податків з метою визначення їх реальної податкової бази, контролю за дотриманням податкового законодавства Республіки Казахстан і застосованих ринкових цін, а також з метою контролю трансфертного ціноутворення. При цьому, законодавцем розмежовано два види податкового моніторингу: а) моніторинг великих платників податків (застосовується з 2019 року); б) горизонтальний моніторинг. У свою чергу останній передбачає обмін інформацією і документами між уповноваженим органом і платником податків, який ґрунтується на принципах співробітництва, законності, прозорості, обґрунтованої довіри та розширеної інформаційної взаємодії [24]. Як позитивний момент, хотілося б підкреслити, що безпосередньо ст. 132–133 зазначеного нормативного акту встановлено безпосередній порядок його здійснення, а також права та обов'язку сторін при укладанні Угоди на здійснення кожного з видів податкового моніторингу.

У Податковому кодексі Республіки Узбекистан також окремою Главою 19 «Податковий моніторинг» затверджено механізм його дії [25]. Так, предметом податкового моніторингу є дотримання податкового законодавства, правильність обчислення, повнота та своєчасність сплати (перерахування) податків і зборів юридичною особою, щодо якої здійснюється податковий моніторинг (ч. 1. ст. 169 Податкового Кодексу Республіки Узбекистан). Здійснюється така форма контролю виключно на добровільних засадах на підставі рішення контролюючого органу та регламенту інформаційної взаємодії.

В податковому законодавстві Республіки Грузії також застосовується термін «податковий моніторинг», проте, на наш погляд, він виступає виключно фіскальним інструментом та його визначення не відображає змістовне наповнення цієї категорії. Так,

по-перше, він не є самостійною формою податкового контролю, а реалізується як один із методів здійснення поточного податкового контролю. Зокрема, відповідно до ст. 257-1 Податкового Кодексу Республіки Грузії [26] податковий орган має право проводити податковий моніторинг шляхом приєднання уповноваженої особи/осіб за місцем здійснення господарської діяльності платника податків строком до 6 місяців. По-друге, отриману інформацію податковий орган використовує саме під час податкової перевірки з метою визначення податкового зобов'язання особи. По-третє, метою податкового моніторингу є незалежна кількісна оцінка придбання, витрат, втрат основних видів товарно-матеріальних цінностей, що використовуються платником податків у господарській діяльності, а також постачання готової продукції (за видами) та збору даних про такий облік та/або виявлення можливих ризиків приховування об'єкта оподаткування або пов'язаної з ним інформації. Тобто, «податковий моніторинг» в такій інтерпретації більш відповідає змісту такого методу податкової перевірки, як «податковий хронометраж».

Україна перші кроки у напрямку наближення податкового законодавства до європейських стандартів щодо моніторингових форм контролю почала робити з 2011 року, коли в якості експерименту розпочалося запровадження нової сервісної послуги – горизонтальний моніторинг для великих платників податків [27]. Передбачалося, що останній базується на співпраці між податківцями та платниками податків шляхом збільшення взаємної відповідальності, створення культури консультування, підвищення рівня співробітництва та довіри [28]. Така форма контрольних відносин передбачала укладання між великим платником податків та податковим органом угоди, що закріплює взаємні зобов'язання сторін. Відповідно до угоди великий платник податків подаватиме на розгляд податківцям податкові ризики у режимі реального часу. У свою чергу податковий орган аналізуватиме правомірність відображення операцій у податковій звітності платника податків. До основних переваг такої контрольної форми можна віднести наступні: 1) значне зменшення кількості перевірок та скорочення їх термінів; 2) збільшення довіри до податкових документів платника податків з боку податкових органів; 3) зменшення адміністративного навантаження на платників податків при виконанні обов'язкових податкових процедур через взаємний постійний моніторинг податкових ризиків; 4) усунення перешкод в діяльності платника через запровадження електронних процедур адміністрування та мінімізацію суб'єктивного людського фактору податкових органів.

В цей же час вводиться інститут податкового посередництва, як можливості визнання податковими органами аудиторських висновків, що відповідають певним критеріям та стандартам, а також надання відповіді на запитання платників податків у максимально стислі терміни [2, с. 955]. З цієї метою 31 серпня 2011 року було підписано Генеральну Угоду про співробітництво та взаємодію між Аудиторською палатою України та Державною податковою службою України (далі – ДПС України), в якій передбачено звільнення платників податків – учасників експериментального проекту від податкового контролю з боку податкових органів за умови підтвердження податкової звітності аудиторською фірмою [29]. Не дивлячись на значні переваги запровадженого експерименту, внесення доповнень до ПК України щодо впровадження горизонтального моніторингу великих платників податків так і не відбулося.

Наступним кроком щодо впровадження в Україні моніторингових форм контролю стало внесення доповнень у 2015 та 2023 роках до ст. 62 ПК України п. 62.1.4 та 62.1.5, які встановили моніторинг в сфері трансфертного ціноутворення та затвердження порядку його здійснення [12; 30]. До цілей зазначеного виду моніторингу можна віднести наступні: а) встановлення відповідності умов контрольованих операцій

принципу «втягнутої руки»; б) виявлення потенційних ризиків трансфертного ціноутворення; в) виявлення ризиків відсутності розумної економічної причини (ділової мети); г) проведення аналізу ризиків заниження платником податків податкових зобов'язань; д) забезпечення контролю за своєчасністю та повнотою подання звітів про контрольовані операції, документації з трансфертного ціноутворення, майстер-файлу, звітів у розрізі країн міжнародної групи компаній та іншої інформації, передбаченої п. п. 39.4.9 п. 39.4 ст. 39 ПК України.

На сьогодні Україна підійшла до реалізації нового етапу реформування податкового контролю. Зі слів Д. Гетманцева держава працює над відновленням довіри між платником та владним суб'єктом, для чого: а) держава в особі податкової надає перевагу масовим проактивним попереджувальним та роз'яснювальними заходам, аніж вибірковому адміністративному впливу; б) держава докладє всіх зусиль для забезпечення обґрунтованого, якісного, заснованого на ризик-орієнтованому та системному підході, відбору платників для застосування найжорсткішого та найдорожчого для податкової заходу впливу – перевірки [31].

В цьому контексті хотілося б звернути увагу на один із основних запропонованих податкових важелів – запровадження стратегії управління щодо дотримання податкової дисципліни та управління ризиками «комплаєнсу» (compliance risk management – CRM) в системі податкових органів України. Вбачається, що останній виведе відносини з платниками на новий рівень, який ґрунтується на довірі та партнерстві, а також надасть змогу мінімізувати ризики порушення платниками вимог податкового законодавства, підвищити рівень податкової дисципліни, допомогти платникам уникнути найбільш поширених помилок у майбутньому, максимально спростити подання звітності та сплату податків, спільно вирішувати проблеми й усувати перешкоди у забезпеченні стабільного розвитку економіки.

В такий спосіб формування іміджу ДПС як сервісної служби європейського зразка з високим рівнем довіри у суспільстві планується досягти, зокрема, за рахунок впровадження «податкового комплаєнсу» над чим фактично працює команда фінансового блоку уряду спільно з міжнародними експертами близька десяти років. Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки [32] у структурі ДПС України створено відповідний підрозділ з організації комплаєнсу. 25 липня 2024 року прийнято Постанову КМУ «Про реалізацію експериментального проєкту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі», якою закладено основи впровадження та функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками), які будуть вдосконалюватися відповідно до визначених завдань в Національній стратегії доходів до 2030 року (п. 4.2.2(a)) [33].

Метою експериментального проєкту є впровадження в організацію та діяльність органів податкової служби міжнародних підходів, що ґрунтуються на управлінні податковими ризиками, щодо підвищення рівня дотримання платниками податків своїх податкових обов'язків без залучення до цього процесу платника податків безпосередньо. В цьому контексті виникає питання: чи можна податковий комплаєнс розглядати як альтернативу горизонтальному моніторингу як форми податкового контролю. Для відповіді на це питання звернемося безпосередньо до основних положень, які визначають організаційно-процедурну сторону реалізації цього експерименту.

Так, «комплаєнс» у податковій сфері визначено як комплекс заходів, які здійснюються податковим органом в межах реалізації експериментального проєкту з метою сприяння добровільному дотриманню платниками податків вимог податкового законодавства, іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на

податкові органи, за наявності підстав, у межах та способами, що визначені таким законодавством, шляхом управління податковими ризиками [33]. Методологічною основою та підґрунтям для інтеграції системи управління податковими ризиками в діяльність ДПС України став міжнародний стандарт ISO 31000:2018 «Менеджмент ризиків. Принципи та настанови», що відповідає рекомендаціям ОЕСР.

«Комплаєнс» в перекладі з англійської означає відповідність, згоду [34]. Фактично йдеться про забезпечення відповідності законодавства і міжнародних норм шляхом розробки та дотримання певних внутрішніх політик і процедур. Безпосередньо податковий комплаєнс пов'язано із комплексом мотивів та стимулів платників податків, які спонукають їх добровільно дотримуватись вимог податкового законодавства. Стимулювання добровільної сплати податків неможливо без надання якісних послуг, зручного процесу звітування та ефективного адміністрування. Аналітична робота податківців орієнтована на ризикових платників, що дозволяє забезпечувати належний процес реагування на правопорушення податкового законодавства. Одним із основних елементів системи податкового комплаєнса є ідентифікація та оцінка податкових ризиків.

Управління податковими ризиками – це структурований, повторюваний, безперервно циклічний процес, який містить комплекс заходів з: 1) виявлення (ідентифікації) податкового ризику, його аналізу, оцінки та мінімізації, що має вчинити податковий орган для того, щоб ризик зменшився (це комплекс заходів, які передбачені податковим законодавством від різних видів сервісу до стягнення боргу); 2) моніторингу та перегляду таких ризиків, як постійного процесу з метою побудови системи адміністрування податків та зборів в сталому, актуальному стані; 3) оцінки комплаєнсу, тобто перевірки чи справдилися визначені ризики, чи досягнуто результату, визначення причин не досягнення – фактично це контроль за якістю здійснення роботи податковими органами, в тому числі територіальними, з податковими ризиками.

В такий спосіб, комплаєнс-ризиками – це ймовірність настання певних подій, що призведе до невиконання платником податків вимог податкового законодавства, іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на податкові органи. Проведення ідентифікації та оцінки ризиків є необхідною попередньою роботою, яка проводиться перед виконанням основного завдання – мінімізацією ризиків. Якщо ж контроль податкових ризиків недостатній, то це може призвести до вкрай негативних наслідків: зниження вартості бізнесу, значної переплати податків, притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності.

Розрізняють зовнішні (пов'язані зі зміною законодавства) і внутрішні ризики (обумовлені відновленням персоналу, впровадженням або модернізацією інформаційних систем, появою нових технологій, запровадженням нових видів товарів, реорганізацією компанії, розширенням ринків збуту тощо); за ступенем (низький, середній, високий); за критерієм ймовірності (певні, дуже ймовірні, можливі, малоімовірні, рідкісні); за складовою податкових обов'язків: а) ризик реєстрації (випадки, коли особи, які зобов'язані стати на облік у податковому органі або зареєструватися платниками окремих податків, не перебувають на обліку в податковому органі або не зареєстровані платниками відповідних податків); б) ризик звітності (випадки, коли платники податків подають податкову звітність із запізненням або не подають її взагалі); в) ризик сплати (випадки, коли платники податків сплачують податки, збори, платежі із запізненням або сплачують у неповному обсязі, або не сплачують зовсім, що призводить до виникнення або накопичення податкового боргу); г) ризик декларування (випадки, коли податкові надходження зменшено або може бути зменшено внаслідок неправильного відображення даних у звітності (помилково або умисно).

Залежно від виявленого ступеня податкових ризиків у платників податків, податковим органом визначаються способи реагування до такого платника: від відправлення повідомлень і листів, навчання, роз'яснювальної роботи, інформування про податкові ризики до усіх видів податкових перевірок та вжиття заходів щодо стягнення податкового боргу. Градація платників податків за ступенем ризику відбувається централізовано та відповідно до визначеної методології.

На підставі викладеного резюмуємо, що зміст податкового комплаєнсу можна звести саме до оцінки податкових ризиків, яка являє собою загальний аналітичний процес щодо ідентифікації, аналізу та оцінювання податкового ризику (SWOT та PESTEL – аналізу) без залучення платника податків безпосередньо, що здійснюється відповідно до затвердженої методики. Метою податкового комплаєнсу – є підвищення рівня дотримання платниками податків податкових обов'язків із використанням підходу, що базується на оцінці податкових ризиків з виокремленням причин виникнення останніх; визначення заходів впливу (способів реагування) щодо цих ризиків з урахуванням наявності фінансових, матеріально-технічних, людських та інших ресурсів ДПС України для мінімізації таких податкових ризиків для платників податків в майбутньому.

Безумовно, це шлях до якісних змін в податковому адмініструванні та підвищення довіри до податкових органів платниками. Саме на законодавчому рівні має бути чітко визначено всі елементи системи податкового комплаєнсу. Представляється що за своєю правовою природою останній є нічим іншим як комплекс заходів, що реалізуються в межах такої форми податкового контролю як інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів. Звідси, було б логічним внесення змін та доповнень до Глави 7 «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів» ПК України, де окремою статтею закріпити поняття та основні засади здійснення податкового комплаєнсу.

Висновки. Таким чином, підтримуючи запровадження податкового комплаєнсу в Україні, ми не схильні ототожнювати його з горизонтальним моніторингом платників податків, адже, останній характеризується наступним: а) є самостійною формою податкового контролю, що здійснюється на добровільних засадах (в силу угоди між контролюючим органом та платником податків); б) виступає «розширеною інформаційною взаємодією (співпрацею)» між податковими органами та платниками податків що передбачає доступ до даних платника податків в режимі реального часу; в) забезпечує дотримання розумного балансу інтересів податкових органів та платників податків; г) є ефективним способом попередження податкових спорів; д) результатом проведення має стати мотивований висновок контролюючого органу щодо оцінки правильності обчислення, повноти та своєчасності сплати податків і зборів за результатами господарської діяльності платників податків. У зв'язку з цим, наступним кроком щодо реформування інституту податкового контролю вбачаємо розробку та запровадження горизонтального моніторингу платників податків.

Список використаних джерел:

1. Маас А. Горизонтальний моніторинг: зміни в системі оподаткування Нідерландів. URL: palata-nk.ru.
2. Теремецький В. І. Горизонтальний моніторинг – новий метод здійснення податкового контролю. *Фінансове право*. 2012. № 1. С. 953–961. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/00632425-963e-4f12-9a52-647dccdbd276/content>
3. Лекарь С. І. Горизонтальний моніторинг як прогресивний механізм податкового контролю. *Економічний форум*. 2017. Вип. 2. С. 311–317.

4. Пухальський В. В. Горизонтальний податковий моніторинг як напрям удосконалення податкового контролю. *Молодий вчений*. № 5. 2021. С. 146–151. URL: 601-Текст статті-584-1-10-20210720.pdf
5. Овчаренко А. С. Горизонтальний податковий моніторинг як прогресивний спосіб здійснення податкового контролю: перспективи запровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 246–249. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/57.pdf
6. Овчаренко А. С., Товкун Л. В. Горизонтальний податковий моніторинг як альтернативний спосіб вирішення податкових спорів в системі податкового адміністрування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 267–269. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19789/1/Ovcharenko_267%e2%80%93269.pdf
7. Рева Д.М. Метод податкового контролю як спосіб контрольного впливу. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/Reva.pdf>
8. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Х., 2003. 412 с.
9. Доброскок О. В. Податковий контроль та його ефективність: навч. посіб. К.: Алерта, 2012. 238 с.
10. Пухальський В. В. Методи податкового контролю. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 1279–1285. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/307.pdf>
11. Кучерявенко М. П. Податкові процедури: правова природа і класифікація: монографія. К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. 460 с.
12. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive
14. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 356 с. URL: Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive
15. Шинкарук В. Д., Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Моніторинг і оцінка у соціальній роботі: навчальний посібник. К.: «Компринт», 2022. 360 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u188/posibnik_monitoring.pdf
16. Галіцин В. К. Моделі та технології систем моніторингу в економіці: автореф. дис... д-ра екон. наук: спец. 08.03.02. К.: Київ. нац. екон. ун-т, 2001. 31с.
17. Яріш О. В. Моніторинг як складова управління різними сферами практичної діяльності. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2013. № 24. С. 25–30. URL: Academia.edu
18. Лукіна Т. О. Загальні принципи та організаційні засади моніторингу як засобу управління якістю освіти на різних рівнях. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4148/1/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD-%D0%B3%D1%83.pdf
19. REGULATION (EU) No 473/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 21 May 2013. Official Journal of the European Union. 2013. № 140. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0473>
20. Regulation (EU) No 1173/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 November 2011 on the effective enforcement of budgetary surveillance in the euro area. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2011/1173/oj>

21. DIRECTIVES COUNCIL DIRECTIVE 2011/85/EU of 8 November 2011 on requirements for budgetary frameworks of the Member States. Official Journal of the European Union. L 306. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0041:0047:EN:PDF>

22. Скоромцова Т. О. Горизонтальний моніторинг як новітній метод в технології податкового адміністрування великого бізнесу. Оподаткування та економічна безпека держави в епоху діджиталізації: зб. матер. наук.-практ. круглого столу (Ірпінь, 23 лют. 2018 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2018. С. 119–121. URL: (wunu.edu.ua)

23. Bugnon M. Horizontal Treatment – New Forms and Experiences of Achieving Enhanced Relationship between Tax Administrations, Taxpayers and Tax Intermediaries: The Swiss Approach – With a Focus on the Ruling Practice, Tax Tribune 28, 2012. С. 176–180.

24. Кодекс Республіки Казахстан про податки та інші обов'язкові платежі до бюджету (Податковий кодекс): Закон від 25.12.2017 р. № 120-VI зі змінами на 09.09.2024 р. URL: (zakon.kz)

25. Податковий кодекс Республіки Узбекистан: Закон від 25.12.2007 р. URL: lex.uz

26. Податковий кодекс Грузії: Закон Грузії від 17.09.2010р. № 3591. URL: matsne.gov.ge

27. Податкова вводить VIP – сервіси для платників податків. Економічна правда. 2011. URL: pravda.com.ua

28. Лист Державної податкової служби України від 15.06.2011 р . N 585/3/31-0011. URL: rada.gov.ua

29. Генеральна Угода про співробітництво та взаємодію між Аудиторською палатою України та Державною податковою службою України від 31.08.2011 р. URL: rada.gov.ua

30. Про затвердження Порядку проведення моніторингу контрольованих операцій та Порядку опитування уповноважених, посадових осіб та/або працівників платника податків з питань трансфертного ціноутворення: Наказ Міністерства фінансів України від 14.08.2015 р. № 706. URL: rada.gov.ua

31. Гетманцев Д. Про справжню, а не удавану реформу податкового контролю. Економічна правда. 2024. URL: pravda.com.ua

32. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки: Розпорядження КМУ від 29.12.2021 р. № 1805-р. URL: rada.gov.ua

33. Про реалізацію експериментального проєкту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі: Постанова КМУ від 25.07.2024 р. № 854. URL: tax.gov.ua

34. Костенко Ю. О. Окремі аспекти програми EU4PFM з системи управління державними фінансами. Фінансова система України: сучасні виклики та загрози на шляху до Європейського Співтовариства: матеріали круглого столу (м. Харків, 19 квіт. 2024 р.). Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. фін. права; Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України, лаб. прав. та орг. забезп. діяльності м-ва; Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса, юрид. ф-т. Харків: Право, 2024. С. 29–33.

УДК 339.18:341.1(44)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.15>

ДОСВІД КРАЇН ЄС У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Кудінов Сергій Сергійович,
orcid.org/0000-0002-0582-1030
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
(Державна наукова установа
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук
України», м. Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню досвіду країн ЄС у правовому регулюванні публічних закупівель.

Намагання України інтегруватися в європейський економічний та політичний простір було визначено з перших років незалежності України. Публічні закупівлі залишаються одним з тих напрямів економічної діяльності України, які потребують свого унормування з урахуванням рекомендацій Європейського Союзу.

Проаналізовані окремі положення законодавства країн Європейського Союзу та зроблено висновок, що регулювання державних закупівель у країнах Європейського Союзу розпочалося з формування основних принципів, які застосовуються до системи державних закупівель – вільний рух товарів та послуг, а також заборона кількісних обмежень на імпорту та експорту та всіх заходів, що мають еквівалентний ефект до кількісних обмежень. Вказані принципи залишаються актуальними як для країн Європейського Союзу, так й для України.

Зазначено, що перші правила державних закупівель містилися у Римській угоді, але ці правила були загальні для вільного застосування закупівельними організаціями, тому Комісія Європейського Союзу разом з країнами-членами розробила директиви щодо державної закупівлі реалізації положень Римської угоди. В подальшому директиви були оновлені з урахуванням змін економічній діяльності держав та необхідності вдосконалення державних закупівель.

Зроблено висновок, що в поточний момент законодавство України з публічних закупівель потребує, подальшої гармонізації з відповідними директивами Європейського Союзу, в тому числі шляхом деталізації (спеціалізації, стандартизації) у певних сферах (військовій, комунальній, енергетичній, транспортній тощо) та напрямках (цифровізації, запровадженні екологічних, соціальних стандартів тощо). Сфера публічних закупівель також потребує подальшого розвитку інституційної структури, професіоналізації (як для замовників так і для виконавців), подальшого розвитку електронної системи закупівель, більш ефективного контролю публічних закупівель тощо.

Ключові слова: державні закупівлі, публічні закупівлі товарів, робіт і послуг, директиви ЄС, правове регулювання, міжнародний досвід, адаптація законодавства України.

EXPERIENCE OF EU COUNTRIES IN LEGAL REGULATION PUBLIC PROCUREMENTS

Kudinov Serhii Serhiiovych,
orcid.org/0000-0002-0582-1030
Doctor of Juridical Sciences, Professor
Chief Researcher
(State Scientific Institution "Institute
of Information, Security and Law
National Academy of Legal Sciences
of Ukraine", Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to researching the experience of EU countries in the legal regulation of public procurement.

Ukraine's efforts to integrate into the European economic and political space were determined from the first years of Ukraine's independence. Public procurement remains one of those areas of economic activity in Ukraine that need to be normalized taking into account the recommendations of the European Union.

Separate provisions of the legislation of the countries of the European Union were analyzed and it was concluded that the regulation of public procurement in the countries of the European Union began with the formation of the main principles that apply to the system of public procurement – free movement of goods and services, as well as the prohibition of quantitative restrictions on imports and exports and all measures, having an equivalent effect to quantitative restrictions. These principles remain relevant both for the countries of the European Union and for Ukraine.

It is noted that the first public procurement rules were contained in the Rome Agreement, but these rules were general for free application by procurement organizations, so the Commission of the European Union, together with member countries, developed directives on public procurement to implement the provisions of the Rome Agreement. Later, the directives were updated taking into account changes in the economic activity of states and the need to improve public procurement.

It was concluded that at the moment the legislation of Ukraine on public procurement needs further harmonization with the relevant EU directives, including through detailing (specialization, standardization) in certain areas (military, communal, energy, transport, etc.) and directions (digitalization, implementation environmental, social standards, etc.). The field of public procurement also needs further development of the institutional structure, professionalization (both for customers and for executors), further development of the electronic procurement system, more effective control of public procurement, etc.

Key words: public procurement, public procurement of goods, works and services, EU directives, legal regulation, international experience, adaptation of Ukrainian legislation.

Постановка проблеми. Вдосконалення механізмів правового регулювання вітчизняного законодавства постійно орієнтується на теорію і практику зарубіжних країн, насамперед країн Європейського союзу (ЄС). Відповідно для кращого розуміння напрямку розвитку правового регулювання публічних закупівель в Україні потрібно вивчати та використовувати досвід країн ЄС. Необхідність врахування досвіду ЄС в правовому регулюванні питань державних закупівель обумовлений й зовнішньополітичним курсом нашої країни.

Мета цієї наукової статті полягає у дослідженні досвіду країн ЄС у правовому регулюванні публічних закупівель та його значення для України.

Аналіз наукових публікацій. Окремі аспекти правового регулювання публічних закупівель у ЄС аналізували І. Влялько, К. Водоласкова, Л. Капінус, В. Колотій, О. Костенко, О. Мельников, А. Никоненко, Н. Обушко, П. Пашина, В. Піла, В. Смирчинський, О. Турченко, О. Шатковський, Т. Швидка, С. Яременко та інші.

В той же час на сьогодні Україна за оцінками вітчизняних та міжнародних експертів Україна, ще не відповідає стандартам ЄС у сфері публічних закупівель. В свою чергу ця сфера в ЄС продовжує динамічно розвиватися. Зазначене вказує на актуальність наукових розвідок у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Намагання України інтегруватися в європейський економічний та політичний простір було визначено з перших років незалежності України. Публічні закупівлі залишаються одним з тих напрямів економічної діяльності України, які потребують свого унормування з урахуванням рекомендацій ЄС.

Розглядаючи становлення державних (публічних) закупівель зазначимо, що Договорами про заснування ЄС та Договором про функціонування ЄС не передбачено положення щодо державних закупівель. Проте, Договорами передбачено положення щодо основних принципів, які застосовуються до системи державних закупівель – вільний рух товарів та послуг, а також заборона кількісних обмежень на імпорту, експорт та всіх заходів, що мають еквівалентний ефект до кількісних обмежень. Дані положення застосовуються до товарів, що походять з ЄС та з третіх країн, якщо такі товари та послуги є у вільному обороті в державах-членах ЄС [1, с. 7].

Вказані принципи зберегли свою актуальність і в сучасному законодавстві ЄС. Так, наприклад ч. 1 ст. 18 «Принципи закупівлі» Директиви Європейського Парламенту і Ради від 26.02.2014 № 2014/24/ЄС про публічні закупівлі та про скасування Директиви 2004/18/ЄС зазначено, що публічні замовники повинні однаково і без дискримінації ставитися до суб'єктів господарювання і діяти у прозорий і пропорційний спосіб. Організація закупівлі не повинна бути спрямована на виключення її зі сфери застосування цієї Директиви або штучне звуження конкуренції. Конкуренцію вважають штучно звуженою, коли організація закупівель має на меті неналежне надання переваг певним суб'єктам господарювання або неналежне позбавлення переваг певних суб'єктів господарювання.

Частина 2 вказаної статті передбачає, що держави-члени повинні вживати відповідних заходів для забезпечення дотримання суб'єктами господарювання при виконанні публічних договорів застосованих зобов'язань у сферах екологічного, соціального та трудового права, встановлених правом Союзу, національним правом, колективними договорами або положеннями міжнародного екологічного, соціального і трудового права [2].

В ч. 1 ст. 36 «Принципи закупівлі» Директиви Європейського Парламенту і Ради від 26.02.2014 № 2014/25/ЄС про здійснення суб'єктами закупівель у водній, енергетичній, транспортній галузях та в галузі поштових послуг і про скасування Директиви 2004/17/ЄС зазначено, що замовники повинні однаково і без дискримінації ставитися до суб'єктів господарювання і діяти у прозорий і пропорційний спосіб. Організація закупівлі не повинна бути спрямована на виключення її зі сфери застосування цієї Директиви або штучне звуження конкуренції [3].

Перші правила державних закупівель містилися у Римській угоді, підписаній у 1957 році, за якою створювалися дві організації: Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) та Європейське співтовариство атомної енергії (ЕАЕС (Euratom)). Але ці правила були надто загальні й неточні для вільного застосування закупівельними організаціями. Тому Комісія ЄС разом з країнами-членами розробила директиви щодо державної закупівлі для втілення у життя Римської угоди – забезпечення більш

прозорих, точних правил, яких мають дотримуватися органи державної влади і підприємства з надання комунальних послуг (водо- та енергопостачання, транспорту і послуг зв'язку) [4, с. 21–22].

При цьому засновниками ЄЕС на початковому етапі було всього шість країн, а саме Федеративна Республіка Німеччина, Бельгія, Франція, Італія, Люксембург, Нідерланди. Статтею 12 було передбачено, що Держави-члени повинні утримуватимуться від введення у відношенні один до одного нових мит на імпорт та експорт або рівнозначних зборів і не збільшуватимуть мита та збори, які вони вже застосовують у їхній взаємній торгівлі, а згідно з п.п. а), d) ст. 85 було заборонено: фіксувати прямо чи опосередковано ціни купівлі чи продажу чи інші умови торгівлі; застосовувати різні умови до рівноцінних угод з іншими торговими партнерами, ставлячи їх тим самим у невігідні умови конкуренції [5].

Для реалізації Римської угоди країнами-членами підготовлені керівні документи, які регламентували питання державних закупівель. Так, рішенням Комісії Європейських спільнот від 26 травня 1987 р. № 87/305/ЄЕС засновано дорадчий комітет з питань відкриття державних закупівель. Стаття 2 вказаного рішення передбачає, що завданням комітету є надання допомоги Комісії, або на запит Комісії, або за її власною ініціативою, в оцінці економічних, технічних, правових і соціальних аспектів державних закупівель. Завдання комітету також полягатиме в тому, щоб дати можливість відповідним секторам повніше оцінити проблеми, пов'язані із застосуванням правил Співтовариства в цій сфері. Стаття 4 визначає, що Комітет складається з незалежних експертів, чий діловий і промисловий досвід і компетенція щодо державних закупівель на рівні Співтовариства широко визнані. Члени комітету призначаються Комісією після консультацій із відповідними секторами бізнесу та промисловості [6].

Також можна виділити окремі директиви ЄС, які вплинули на розвиток європейського законодавства у сфері закупівель, а саме: директива 2014/24/ЄС від 26 лютого 2014 року про здійснення державних закупівель в державному секторі; директива 2014/25/ЄС від 26 лютого 2014 року щодо закупівель в сфері комунального господарства; директива 89/665/ЄЕС від 21 грудня 1989 року про застосування процедур оскарження рішень про присудження договорів закупівлі товарів та робіт за державні кошти зі змінами від 2007 року директивою 2007/66/ЄС; директива 92/13/ЄЕС від 25 лютого 1992 року про застосування процедур оскарження рішень про присудження договорів закупівлі товарів та робіт за державні кошти щодо здійснення закупівельних процедур установами, які працюють у сферах водопостачання, енергетики, транспорту та телекомунікацій зі змінами від 2007 року директивою 2007/66/ЄС; директива 2009/81/ЄС від 13 липня 2009 року щодо закупівель в сфері оборони; директива 2014/23/ЄС від 26 лютого 2014 року щодо укладання договорів концесії; директива 2014/55/ЄС від 16 квітня 2014 року про електронне інвойсування (e-інвойсування) в державних закупівлях [1, с. 5].

Зазначені директиви регулюють питання закупівель в окремих сферах економічної діяльності, у тому числі в оборонній сфері, а також регламентують процедури оскарження, електронне інвойсування. На наш погляд така кількість директив виправдана з точки зору нормотворчої діяльності, так як у разі необхідності можливе коригування директиви з конкретного напрямку діяльності, чи взагалі замінити директиву, яка не відповідає поточному стану розвитку економічних відносин та замінити її новою директивою.

Обравши шлях інтеграції в європейській простір, Україна приводить у відповідність з вимогами ЄС національне законодавство. Так, в преамбулі Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх

державами-членами від 14.06.1994 року сторонами визнано важливість зусиль України, спрямованих на перехід економіки України від країни з державною монополією торгівлі і централізованою плановою економікою до ринкової економіки. Пункт 1 ст. 51 вказаної Угоди передбачає, що Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства Співтовариства. Пункт 2 цієї статті зокрема передбачає, що приблизна адекватність законів матиме місце також в галузях щодо правил конкуренції, державної закупки [7].

В подальшому більше двадцяти років тому Законом України від 18.03.2004 № 1629-IV затверджено Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС та визначено привести нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом [8].

Вказана програма визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в ЄС. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. При цьому адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.

Розділом V вказаної Програми, яка є чинною, передбачено, що на першому етапі виконання Програми пріоритетними сферами, в яких здійснюється адаптація законодавства України, є сфери, визначені статтею 51 УПС, в тому числі державні закупівлі [8].

Відповідно, протягом останніх років приймаються заходи, щоб законодавство України максимально інтегрувати в законодавство ЄС. Одним з основоположних прийнято Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 [9]. Прийнято новий Закон України «Про оборонні закупівлі» від 17.07.2020 [10].

Після прийняття законів подальша їх деталізація була здійснена в підзаконних нормативно-правових актах, в тому числі в постановах КМУ для подальшого врегулювання сфери публічних закупівель відповідно до директив ЄС.

Так, в цілому регламентація публічних закупівель була доповнена постановами КМУ від 24.02.2016 р. № 166 «Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків» [11], від 14.09.2020 р. № 822 «Про затвердження Порядку формування та використання електронного каталогу» [12], від 02.08.2022 р. № 861 «Про затвердження порядків підтвердження ступеня локалізації виробництва товарів та проведення моніторингу дотримання вимог щодо ступеня локалізації виробництва предметів закупівлі, внесених до переліку товарів, що є предметом закупівлі, з підтвердженим ступенем локалізації виробництва» [13], від 12.10.2022 р. № 1178 «Особливості здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» [14], від 11.11.2022 р. № 1275 «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» [15].

Однак прийнятих заходів щодо унормування сфери публічних закупівель виявилось недостатньо. Так, Т. І. Швидка, К. К. Халецька прийшли до висновку, що законодавче закріплення та практична реалізація інституту публічних закупівель в Україні потребує ще детального аналізу та доопрацювання, особливо в питаннях,

які пов'язанні з впровадженням екологічних критеріїв, забезпеченням соціальної відповідальності, врахуванням життєвого циклу продукту, прозорістю та конкуренцією [16, с. 160].

О. М. Костенко зауважує, що законодавство ЄС покликане регулювати найбільш складні відносини, ніж регулює законодавство України, що потребує більш детального регулювання. Різниця між процедурами закупівлі в Україні та ЄС полягає в більш глибокій стандартизації процедури в ЄС. Отже, щоб дійсно відкрити можливість взаємної участі в публічних закупівлях, Україна повинна перейняти процедурні моменти, які регулюють термінологію закупівель, тендерну документацію, електронні каталоги й інше, а також провести глибоку перевірку національного законодавства щодо відповідності його Директивам ЄС [17, с. 49].

О. С. Мельников зазначає, що вартісні пороги, перевищення яких призводить до необхідності використання тендерних процедур, у країнах ЄС значно перевищують норми, встановлені українським законодавством. В Україні теж доцільно використовувати більш гнучкий підхід до умов організації конкурсних торгів з урахуванням економічних критеріїв доцільності їх проведення. Хоча одним із основних принципів європейського законодавства у сфері державних закупівель є недискримінація учасників, проте законодавство ЄС відзначає первісну нерівність умов конкуренції для великих та малих фірм, регіонів із різними рівнями економічного розвитку, тощо. Тому існують механізми надання преференцій для допомоги «слабким». В українському законодавстві такі механізми не передбачені, що обмежує участь малих підприємств, депресивних регіонів у ринку державних закупівель [18, с. 439].

Загалом Єврокомісія зазначила частковий прогрес у підготовці сфери та потребу надалі зближати правила публічних закупівель з *acquis* ЄС. Зокрема в найближчий рік потрібно: працювати над гармонізацією законодавства, особливо в питанні концесій та державно-приватного партнерства; призначати більше уповноважених із розгляду скарг з публічних закупівель в комісію Антимонопольного комітету України; звести кількість винятків із закону про публічні закупівлі до мінімуму, необхідного під час дії воєнного стану [19].

З урахуванням наявних проблемних моментів в організації публічних закупівель розпорядженням КМУ від 02.02.2024 р. № 76-р схвалено Стратегію реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки та затверджено операційний план її реалізації у 2024–2025 роках [20].

У вказаній Стратегії зазначено, що метою її розроблення є забезпечення подальшого розвитку та удосконалення існуючої в Україні системи публічних закупівель з урахуванням потреби у відновленні (відбудові) України, що пов'язано з повномасштабним збройним вторгненням Російської Федерації, а також забезпечення проведення ефективних публічних закупівель, розвиток конкурентного середовища у сфері публічних закупівель в Україні, забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у сфері публічних закупівель та послідовної адаптації законодавства України до стандартів ЄС протягом 2024-2026 років.

Отримання необхідних результатів в реалізації стратегії пропонується здійснити шляхом досягнення таких стратегічних цілей: гармонізація законодавства України у сфері публічних закупівель з відповідними директивами ЄС; розвиток інституційної структури публічних закупівель; реалізація проектів відбудови України; професіоналізація публічних закупівель; розвиток електронної системи закупівель; залучення громадянського суспільства до розвитку сфери публічних закупівель; міжнародне співробітництво у сфері публічних закупівель [20].

Висновки:

1. Регулювання державних закупівель у країнах ЄС розпочалося з формування основних принципів, які застосовуються до системи державних закупівель – вільний рух товарів та послуг, а також заборона кількісних обмежень на імпорт та експорт та всіх заходів, що мають еквівалентний ефект до кількісних обмежень. Вказані принципи залишаються актуальними як для країн ЄС, так й для України. На їх основі відбувається удосконалення законодавства з урахуванням економічних потреб та розвитку ЄС.

2. Перші правила державних закупівель містилися у Римській угоді, але ці правила були загальні для вільного застосування закупівельними організаціями, тому Комісія ЄС разом з країнами-членами розробила директиви, в яких деталізовано порядок здійснення державних закупівель. В подальшому директиви були оновлені з урахуванням змін в економічній діяльності держав та необхідності вдосконалення державних закупівель, зокрема шляхом спеціалізації законодавства в окремих сферах та напрямках. На даний час ця сфера нормативно-правового регулювання продовжує залишатися динамічною.

3. В поточний момент законодавство України з публічних закупівель потребує, подальшої гармонізації з відповідними директивами ЄС, в тому числі шляхом деталізації (спеціалізації, стандартизації) у певних сферах (військовій, комунальній, енергетичній, транспортній тощо) та напрямках (цифровізації, запровадженні екологічних, соціальних стандартів тощо). Сфера публічних закупівель також потребує подальшого розвитку інституційної структури, професіоналізації (як для замовників так і для виконавців), подальшого розвитку електронної системи закупівель, більш ефективного контролю публічних закупівель тощо.

Список використаних джерел:

1. Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС. Збірник директив ЄС з питань державних закупівель. URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/zakupivli/dodatok-31dyrektyvy-yes-po-zakupivlyah-1.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).

2. Директива Європейського Парламенту і Ради від 26 лют. 2014 р. № 2014/24/ЄС про публічні закупівлі та про скасування Директиви 2004/18/ЄС URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_052-14#Text (дата звернення: 11.09.2024).

3. Директива Європейського Парламенту і Ради від 26 лют. 2014 р. № 2014/25/ЄС про здійснення суб'єктами закупівель у водній, енергетичній, транспортній галузях та в галузі поштових послуг і про скасування Директиви 2004/17/ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%202014%2025%20%D0%84%D0%A1.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).

4. Водоласкова К. Ю. Адміністративно-правове регулювання державних закупівель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національний авіаційний університет. Київ, 2013. 238 с.

5. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) від 25 берез. 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017/ed19860217#Text (дата звернення: 11.09.2024).

6. Рішення Комісії Європейських спільнот № 87/305/ЄЕС від 26 трав. 1987 р. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nkv6yhcbpeywk_j9vvik7m1c3guxp/vi8rm2w0nyw2 (дата звернення: 11.09.2024).

7. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 черв. 1994 р. № 1629-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/998_012 (дата звернення: 11.09.2024).

8. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1629%D0%B2-15> (дата звернення: 11.09.2024).
9. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19> (дата звернення: 11.09.2024).
10. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17 лип. 2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 11.09.2024).
11. Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків : Постанова КМУ від 24 лют. 2016 р. № 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.09.2024).
12. Про затвердження Порядку формування та використання електронного каталогу : Постанова КМУ від 14 вер. 2020 р. № 822. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.09.2024).
13. Про затвердження порядків підтвердження ступеня локалізації виробництва товарів та проведення моніторингу дотримання вимог щодо ступеня локалізації виробництва предметів закупівлі, внесених до переліку товарів, що є предметом закупівлі, з підтвердженим ступенем локалізації виробництва: Постанова КМУ від 02 серп. 2022 р. № 861. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/861-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.09.2024).
14. Особливості здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12 трав. 2023 р. № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.04.2024).
15. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : Постанова КМУ від 11 лист. 2022 р. № 1275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#n161> (дата звернення: 30.08.2024).
16. Швидка Т. І., Халецька К. К. Шлях Європейського Союзу в регулюванні публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 157-160. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/38.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
17. Костенко О. М. Порівняльно-правовий аналіз процедур публічних закупівель в Україні та Європейському Союзі. *Jurnalul Juridic național: Teorie și Practică*. 2018. № 2(1). С. 46-49. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/1/part_2/10.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
18. Мельников О. С. Організація системи державних закупівель у країнах ЄС. *Теорія та практика державного управління*. № 3 (38). С. 433-440. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_3_60 (дата звернення: 11.09.2024).
19. Які зміни в публічних закупівлях очікує від нас ЄС. URL: <https://dozorro.org/blog/yaki-zmini-v-publichnikh-zakupivlyah-ochikuye-vid-nas-yes> (дата звернення: 19.09.2024).
20. Про схвалення Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки та затвердження операційного плану її реалізації у 2024-2025 роках: розпорядж. КМУ від 2 лют. 2024 р. № 76-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

УДК 342.951:351.811.12

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.16>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Курило Володимир Олександрович,
кандидат юридичних наук,
суддя
(Жовтневий районний суд
міста Харкова, м. Харків, Україна)

Статтю присвячено дослідженню проблемних питань правозастосування при притягненні осіб до відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Детальну увагу приділено притягненню осіб до адміністративної відповідальності. Наведено статистичні дані Національної поліції України щодо дорожньо-транспортних пригод та найпоширеніших причин дорожньо-транспортних пригод з постраждалими в Україні. З'ясовано, що керування транспортними засобами особами в стані алкогольного чи іншого сп'яніння є однією з причин найбільш тяжких дорожньо-транспортних пригод, що створює небезпеку не лише особам, які допускають керування в такому стані, а й небезпеку іншим водіям, пасажиром та іншим учасникам дорожнього руху. Звернено увагу на те, що при розгляді справ про адміністративні правопорушення досить часто виникають дискусії стосовно можливості застосування судами адміністративного стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами стосовно осіб, які вже позбавлені права керування транспортними засобами за постановою суду або взагалі не отримували такого права у встановленому законом порядку. Проаналізовано судову практику судів різних інстанцій з окреслених питань. Наголошено, що в санкції статті 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення законодавцем використано поняття «водій» як особа, яка фактично керує транспортним засобом, а «інша особа» – як особа, яка передала керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані сп'яніння чи під впливом лікарських препаратів. Доведено, що адміністративне стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами може бути накладено й на осіб, які керували транспортним засобом без отримання у встановленому законом порядку відповідного права.

Ключові слова: відповідальність, адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, адміністративне стягнення, позбавлення права керування транспортними засобами.

PROBLEMATIC ISSUES OF LIABILITY FOR OFFENSES IN THE FIELD OF ROAD SAFETY

Volodymyr Oleksandrovych Kurylo,
Candidate of Juridical Sciences,
Judge
(October District Court of the city
of Kharkiv, Kharkiv, Ukraine)

The article is devoted to the study of problematic issues of law enforcement when bringing persons to justice for offenses in the field of road safety. Detailed attention is paid to bringing

people to administrative responsibility. Statistical data of the National Police of Ukraine on traffic accidents and the most common causes of traffic accidents with victims in Ukraine are given. It was found that driving vehicles by persons in a state of alcohol or other intoxication is one of the causes of the most serious traffic accidents, which creates a danger not only to persons who allow driving in such a state, but also to other drivers, passengers and other road users. Attention has been drawn to the fact that when considering cases of administrative offenses quite often there are discussions about the possibility of courts applying an administrative sanction in the form of deprivation of the right to drive vehicles in respect of persons who have already been deprived of the right to drive vehicles by court order or did not receive such a right in the established the law of order. The judicial practice of courts of various instances on the outlined issues was analyzed. It is emphasized that in the sanction of Article 130 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the legislator used the concept of "driver" as a person who actually drives a vehicle, and "another person" as a person who transferred control of a vehicle to a person who is in a state of intoxication or under the influence of drugs. It has been proven that an administrative penalty in the form of deprivation of the right to drive vehicles can also be imposed on persons who drove a vehicle without obtaining the corresponding right in accordance with the procedure established by law.

Key words: responsibility, administrative responsibility, administrative offense, administrative penalty, deprivation of the right to drive vehicles.

Постановка проблеми. За статистичними даними Національної поліції України протягом 2023 року в Україні сталося 23 642 дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), в яких загинуло 3 053 особи, а травмовано 29 502 особи [1]. У порівнянні зі статистичними даними за 2022 рік, кількість ДТП з загиблими та/або травмованими зросла на 26,9%, кількість загиблих осіб зросла на 9,4%, а травмованих осіб – на 27,5% (в 2022 році сталося 18 628 дорожньо-транспортних пригод, в яких загинуло 2 791 особа, травмовано 23 145 осіб) [1]. У 2024 році негативна статистика дорожньо-транспортних пригод, на жаль, не змінилася. Так, протягом січня – серпня 2024 року в Україні сталося 16 621 ДТП, в яких загинуло 1 918 осіб, а травми отримали 20 862 особи [1].

Найпоширенішими причинами ДТП з постраждалими в Україні, за даними «Опендатабот», у 2023 році були: перевищення швидкості – 39,4%, порушення правил маневрування – 18,9%, порушення правил проїзду пішохідних переходів – 9,6%, порушення правил проїзду перехресть – 7,6%, перехід пішоходів у невстановленому місці – 5,5%, недотримання дистанції – 4,5%, керування транспортним засобом у стані сп'яніння – 3,8% та інші порушення [2]. Необхідно відзначити, що керування транспортними засобами особами в стані алкогольного чи іншого сп'яніння є однією з причин найбільш тяжких дорожньо-транспортних пригод, що створює небезпеку не лише особам, які допускають керування в такому стані, а й небезпеку іншим водіям, пасажиром та іншим учасниками дорожнього руху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні питання адміністративної відповідальності у своїх працях досліджували такі науковці, як О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, В. М. Бевзенко, В. В. Зуй, Т. О. Коломоєць та ін. Водночас питання відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху були предметом наукових розробок таких вчених, як О. В. Битяк, В. В. Гордєєв, Т. О. Гуржій, Ю. П. Григорчак, А. О. Собакарь та ін. Однак, після внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення постала необхідність дослідження проблемних питань при правозастосуванні з урахуванням змін адміністративно-правового регулювання.

Метою наукової статті є дослідження проблемних питань відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. При розгляді справ про адміністративні правопорушення досить часто виникають дискусії стосовно можливості застосування судами адміністративного стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами стосовно осіб, які вже позбавлені права керування транспортними засобами за постановою суду або взагалі не отримували такого права у встановленому законом порядку. Окреслене питання є предметом наукових досліджень вчених-адміністративістів.

Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) врегульовано питання притягнення до адміністративної відповідальності осіб за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. При цьому, необхідно відзначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX від 16.02.2021 р., який набрав чинності 17.03.2021 р., внесено зміни до КУпАП та суттєво посилено адміністративну відповідальність за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених статтями 121, 122, 122-4, 124, 126, 127 та 130 цього Кодексу [3].

До внесення вищевказаних змін до КУпАП особи, які притягалися до адміністративної відповідальності, досить часто намагалися уникнути накладення адміністративного стягнення за порушення, передбачені статтею 130 КУпАП, шляхом затягування строків розгляду справ про адміністративні правопорушення, а саме: шляхом подання неодноразових клопотань про надання часу для ознайомлення з матеріалами справи, про відкладення розгляду справи через хворобу чи з інших причин, про надання додаткового часу для пошуку захисника для представництва інтересів, тощо. Разом із цим, після внесення вищезазначених змін законодавцем збільшено строк накладення адміністративного стягнення за вчинення правопорушень, передбачених статтею 130 КУпАП, з трьох місяців до одного року з дня вчинення такого правопорушення.

У пояснювальній записці до «Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» від 27.12.2019 р. № 2695 зазначено про необхідність створення безпечних умов для учасників дорожнього руху, збереження життя і здоров'я громадян, підвищення ефективності впливу на дисципліну учасників дорожнього руху з чітким визначенням правових санкцій за вчинені правопорушення, забезпечення належного рівня реалізації прийнятих рішень в адміністративних та кримінальних справах у сфері безпеки дорожнього руху, уточнення обов'язків водія і пасажера, а також деяких повноважень поліцейських [4].

У судовій практиці досить часто виникає питання, чи можливо накласти адміністративне стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами на особу, яка вже позбавлена такого права, або взагалі його не мала. В обґрунтування неможливості позбавлення особи права керування транспортними засобами суди досить часто посиляються на роз'яснення, надані в абзаці 3 пункту 28 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23.12.2005 р. № 14, в яких зазначено, що суд не вправі застосовувати позбавлення права керувати транспортними засобами тоді, коли винна особа вже позбавлена такого права або взагалі його не мала [5].

Проте варто наголосити, що на теперішній час ці роз'яснення Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 14 не є актуальними для застосування судами, оскільки, після набрання чинності Законом України № 1231-IX від 16.02.2021 р., диспозиції та санкції статей 126 та 130 КУпАП було повністю змінено та викладено у новій редакції. Так, стаття 30 КУпАП визначає загальний порядок позбавлення спеціального права, в тому числі й права керування транспортними засобами. Ч. 2 ст. 30 КУпАП передбачає, що позбавлення наданого даному громадянину права керування транспортними засобами застосовується на строк до трьох років за грубе або повторне порушення порядку користування цим правом або на строк до десяти років за систематичне порушення порядку користування цим правом. Згідно з ч. 3 ст. 30 цього Кодексу, якщо особою, позбавленою права керування транспортним засобом, до закінчення строку дії такого стягнення вчинено нове адміністративне правопорушення, за яке застосовано стягнення у виді позбавлення права керування транспортним засобом, до стягнення за вчинення нового адміністративного правопорушення приєднується невідбута частина стягнення. При цьому загальний строк позбавлення права керування транспортним засобом може перевищувати гранично допустимий строк, передбачений ч. 2 цієї статті [3].

Внесені законодавцем зміни до статті 30 КУпАП додатково підтверджують висновок про те, що суди можуть застосовувати позбавлення права керування транспортними засобами до осіб, які раніше вже були позбавлені за судовим рішенням такого права.

На сторінках наукової літератури зустрічається думка, що суб'єктом правопорушень може бути тільки та особа, на яку покладено обов'язок щодо виконання тих чи інших правил, які охоплюються сферою правового регулювання дорожнього руху. Як правило, такими суб'єктами виступають водії транспортних засобів (особи, що керують транспортним засобом), в окремих випадках – пішоходи, пасажери транспортного засобу [6, с. 194-195].

Однак дискусійним залишається питання щодо можливості позбавлення права керування транспортними засобами особою, яка взагалі не отримувала такого права у визначеному законом порядку.

Слід наголосити, що після внесення змін Законом України № 1231-IX від 16.02.2021 р., статтю 126 КУпАП викладено в новій редакції. Відповідно до ч. 2 ст. 126 КУпАП, за керування транспортним засобом особою, яка не має права керування таким транспортним засобом, або передачу керування транспортним засобом особі, яка не має права керування таким транспортним засобом, передбачена адміністративна відповідальність у виді штрафу в розмірі двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Частиною ч. 4 ст. 126 КУпАП визначено, що керування транспортним засобом особою, позбавленою права керування транспортними засобами, тягне за собою накладення штрафу в розмірі однієї тисячі двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Згідно з ч. 5 ст. 126 КУпАП, повторне протягом року вчинення порушень, передбачених частинами другою – четвертою цієї статті, тягне за собою накладення штрафу в розмірі двох тисяч чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортним засобом на строк від п'яти до семи років та з оплатним вилученням транспортного засобу чи без такого [3].

Санкція ч. 5 ст. 126 КУпАП передбачає накладення адміністративного стягнення у виді штрафу з обов'язковим позбавленням особи, яка вчинила таке порушення, права керування транспортним засобом. При цьому, позбавлення права керування транспортними засобами за цією нормою є безальтернативним обов'язковим стягненням.

Статтею 130 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а також за передачу керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані такого сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів, а так само за відмову особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [3].

Відповідно до положень ст. 15 Закону України «Про дорожній рух» від 30.06.1993 р. № 3353-ХІІ, право на керування транспортними засобами відповідної категорії підтверджується посвідченням водія транспортного засобу з установленим терміном дії. Забороняється керування транспортними засобами особам, до яких застосовано адміністративне стягнення чи кримінальне покарання у виді позбавлення права керування транспортними засобами, протягом строку позбавлення, а також особам, щодо яких державним виконавцем встановлено тимчасове обмеження у праві керування транспортними засобами [7].

У пункті 1.10 Правил дорожнього руху України визначено поняття «водій» як особи, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування транспортним засобом, тимчасовий талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі [8].

Разом із цим, це поняття не відповідає визначенню поняття «водій», яке надано в Конвенції про дорожній рух від 08.11.1968 р., яка ратифікована із застереженням і заявами Указом Президії ВР УРСР № 2614-VIII від 25.04.1974 р. Відповідно до п. v) статті 1 Глави 1 цієї Конвенції, термін «водій» означає будь-яку особу, яка керує транспортним засобом, автомобілем (тощо) [9].

У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.09.2023 р. у справі № 702/301/20 викладено правовий висновок, згідно якого особі, яку визнано винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого відповідною частиною статей 286, 286-1 Кримінального кодексу України, суд може призначити додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами незалежно від того, чи мала така особа на момент вчинення кримінального правопорушення отримане у передбаченому законом порядку посвідчення на право керування транспортними засобами [10].

Хоча вказаний висновок не стосується застосування норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, однак при розгляді цієї справи Об'єднана палата ККС ВС прийшла до висновку, що правова природа додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами не зводиться виключно до вилучення посвідчення водія та не вичерпується такою дією, а застосовується на певний період, тривалість якого визначається судом відповідно до санкції відповідної частини статей 286, 286-1 Кримінального кодексу України, і полягає у забороні керувати транспортними засобами [10].

Безсумнівним є той факт, що особа може керувати транспортним засобом не отримуючи у встановленому законом порядку посвідчення водія, або будучи позбавленою постановою суду такого права в порядку, передбаченому КУпАП. Відтак, в санкції статті 130 КУпАП законодавцем використано поняття «водій» як особи, яка фактично керує транспортним засобом, а «інша особа» – як особа, яка передала керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів.

Виходячи із системного тлумачення положень Закону України № 1231-ІХ від 16.02.2021, відповідно до санкцій частини 5 статті 126, частин 1-4 статті 130 КУпАП, адміністративне стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами може бути накладено й на осіб, які керували транспортним засобом без отримання у встановленому законом порядку відповідного права.

Вказані вище твердження узгоджуються з прецедентною практикою апеляційних судів, які вважають можливим застосувати адміністративне стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами до осіб, які не отримували посвідчення водія, зокрема:

– постанова судді Київського апеляційного суду від 22.04.2024 р. у справі № 375/1383/23 [11].

– постанова судді Вінницького апеляційного суду від 10.05.2024 р. у справі № 144/391/24 [12];

– постанова судді Львівського апеляційного суду від 31.07.2024 р. у справі № 447/1104/24 [13];

– постанова судді Чернівецького апеляційного суду від 08.08.2024 р. у справі № 725/6014/2 [14].

Крім цього, на практиці виникають питання щодо відповідальності осіб, які продовжують керувати транспортними засобами, ігноруючи встановлене постановою суду позбавлення такого права. Так, у разі вчинення особою вперше такого порушення після набрання законної сили постанови суду про позбавлення права керування транспортними засобами, відповідальність настає за ч. 4 ст. 126 КУпАП. У разі повторного протягом року вчинення порушень, передбачених ч. 2-4 ст. 126 КУпАП, адміністративна відповідальність настає за ч. 5 ст. 126 КУпАП.

Однак, у разі, коли особа продовжує керувати транспортним засобом, ігноруючи постанову суду, яка набрала законної сили, відповідальність для такої особи має наставати за статтею 382 Кримінального кодексу України, якою передбачено кримінальну відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню [15].

Невиконання судового рішення полягає у нежитті особою, до якої звернуто виконання постанови суду, що набрала законної сили, передбачених законом заходів щодо її виконання. Невиконання може виражатися у прямій відмові виконати судові рішення або в ухиленні від його виконання [16, с. 1204].

Згідно з правовим висновком, викладеним у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08.02.2023 р. у справі № 464/4690/20 (провадження № 51-212км22), систематичність порушень особою Правил дорожнього руху України свідчить про ухилення останньої від виконання судового рішення, що є однією з форм невиконання судового рішення, як підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 382 КК України [17].

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто ще раз акцентувати увагу на декількох твердженнях: по-перше, в санкції статті 130 КУпАП законодавцем використано поняття «водій» як особи, яка фактично керує транспортним засобом, а «інша особа» – як особа, яка передала керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів; по-друге, адміністративне стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами може бути накладено й на осіб, які керували транспортним засобом без отримання у встановленому законом порядку відповідного права.

Список використаних джерел:

1. Статистика ДТП в Україні. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення 30.09.2024 р.)
2. Перевищення швидкості та перехід у невстановленому місці: топ-причин аварій з постраждалими у 2023 році. URL: https://opendatabot.ua/analytics/dtp-causes?fbclid=IwAR34pCYw5_VHtPP2xu68xF-1zbSPWBLD04B6DGik4juB1cIJhunZWxVIS4 (дата звернення 30.09.2024 р.)
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. додаток до № 51. Ст.1122.
4. Пояснювальна записка до «Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» від 27.12.2019 р. № 2695. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67814 (дата звернення 30.09.2024 р.).
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23.12.2005 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>
6. Горкава В. О. Адміністративна відповідальність у сфері дорожнього руху: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 865. С. 190–197.
7. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р., № 3353-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст.338.
8. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. *Офіційний вісник України*. 2001. № 41. Стор. 35. Ст. 1852.
9. Конвенція про дорожній рух від 08.11.1968 р., яка ратифікована із застереженням і заявами Указом Президії ВР УРСР № 2614-VIII від 25.04.1974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_041#Text (дата звернення 30.09.2024 р.).
10. Постанова у справі № 702/301/20 від 04 вересня 2023 р.: Верховний суд. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675>
11. Постанова у справі № 375/1383/23: Київський апеляційний суд 375/1383/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117851566>.
12. Постанова у справі № 144/391/24 від 10 травня 2024 р.: Вінницький апеляційний суд. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118939934>;
13. Постанова у справі № 447/1104/24 від 31 липня 2024 р.: Львівський апеляційний суд. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120760462>;
14. Постанова у справі № 725/6014/24 від 08 серпня 2024 р. : Чернівецький апеляційний суд. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120883067>.
15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка, Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
17. Постанова у справі № 464/4690/20 від 08 лютого 2023 р.: Касаційний кримінальний суд у складі Верховного суду. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108988222>.

УДК 342.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.17>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Оксютенко Костянтин Володимирович,
докторант
(Інститут держави і права імені
В. М. Корецького Національної академії
наук України, м. Київ, Україна)

Наукова публікація присвячена дослідженню зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування.

Досліджено історію та особливості адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування в США, Канаді, Великобританії, Сінгапурі, Польщі та інших державах Європейського Союзу. Встановлено, що уряди цивілізованих держав приділяють значну увагу розвитку електронного урядування, орієнтованого в першу чергу на реалізацію прав та законних інтересів громадян. Значна увага приділяється двосторонньому зв'язку між органами публічної адміністрації та громадянами із можливістю оперативного отримати консультацію, адміністративні послуги, доступ до публічної інформації, державних реєстрів тощо.

Формулюється висновок про те, що для України як унітарної держави близькою є централізована модель формування в мережі Інтернет єдиного центру відповідальності щодо надання державних послуг для заявників та єдиної інфраструктури їх надання, яка діє у Великобританії. Наразі таку модель реалізовано на національному порталі надання державних послуг (онлайн-сервіс державних послуг) «Дія», а також на порталі EGOV – агрегаторі всеукраїнських та регіональних електронних сервісів на основі відкритих даних.

Зазначається, що для адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування та приведення національного законодавства у даній сфері суспільних відносин у відповідність до права Європейського Союзу важливою є ратифікація Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027).

Ключові слова: електронне урядування, органи публічної адміністрації, зарубіжний досвід, адміністративні послуги, інформаційні технології, публічне адміністрування, суб'єкти владних повноважень, цифровізація, штучний інтелект.

FOREIGN EXPERIENCE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE ELECTRONIC GOVERNMENT DEVELOPMENT

Oksyutenko Kostiantyn
Volodymyrovych,
Doctoral Student
(Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences
Ukraine, Kyiv, Ukraine)

The scientific publication is devoted to the study of foreign experience of administrative and legal support for the development of electronic governance.

The history and peculiarities of administrative and legal support for the development of e-governance in the USA, Canada, Great Britain, Singapore, Poland and other countries of the European Union have been studied. It has been established that the governments of civilized countries pay considerable attention to the development of electronic governance, primarily focused on the realization of the rights and legitimate interests of citizens. Considerable attention is paid to two-way communication between public administration bodies and citizens with the opportunity to promptly receive advice, administrative services, access to public information, state registers, etc.

The conclusion is formulated that for Ukraine, as a unitary state, a centralized model of forming a single center of responsibility for the provision of public services for applicants and a single infrastructure for their provision, which operates in Great Britain, is close to the Internet. Currently, this model is implemented on the national portal for the provision of public services (online service of public services) «Diya», as well as on the EGOV portal – an aggregator of all-Ukrainian and regional electronic services based on open data.

It is noted that the ratification of the Agreement between Ukraine and the European Union and the participation of Ukraine in the European Union program «Digital Europe» (2021–2027) is important for the administrative and legal support for the development of e-government and the bringing of national legislation in this field of social relations into compliance with the law of the European Union.

Key words: electronic governance, public administration bodies, foreign experience, administrative services, information technologies, public administration, subjects of power, digitalization, artificial intelligence.

Актуальність теми. Електронне урядування – є однією із найбільш популярних та відкритих тем для публічного обговорення, адже сама суть цифровізації публічного управління полягає у забезпеченні максимальної відкритості та прозорості діяльності органів публічної адміністрації. Завданням розвитку електронного урядування є забезпечення швидкого та зручного доступу громадян до державних оцифрованих реєстрів, сервісів із надання онлайн послуг та інших інструментів цифрової держави.

В більшості цивілізованих держав за допомогою онлайн сервісів надання адміністративних послуг можна зареєструвати або ліквідувати підприємство, придбати та оформити автомобіль чи нерухомість, зареєструвати шлюб, оформити дозвіл або ліцензію для ведення підприємницької діяльності, отримати довідку про доходи, сплатити податки тощо. Враховуючи публічно-правовий характер вказаних правовідносин, важливою є їх належна адміністративно-правова регламентація.

Враховуючи вищевикладене, дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування має як теоретичне, так і практичне значення.

Різні аспекти правового забезпечення електронного урядування завжди були в центрі уваги науковців. Із останніх наукових праць, пов'язаних із темою даної публікації слід виділити роботи Д. Біленької, М. Бабик, О. Берназюка, М. Віхляєва, О. Гунбіної, Т. Ковальнової, О. Комарова, А. Краковської, Т. Коломоєць, Р. Мельника, А. Омельченка, Р. Стефанчука, В. Пилипчука, І. Тищенкої, В. Цимбалюка та інших науковців.

Окрему увагу дослідженню зарубіжного досвіду упровадження електронного урядування приділила С. Чукут [1; 2].

Проте зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування ще не був предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує підготовку даної публікації.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування та визначення можливості його імплементації в чинне національне законодавство.

Методологія даної публікації включає філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. Враховуючи тему публікації, більшою мірою використовується методологія порівняльного правознавства. Також в процесі дослідження використовуються такі наукові підходи як цивілізаційний, антропоцентричний, телеологічний та синергетичний.

Результати дослідження. Одним із світових лідерів у сфері розвитку електронного урядування є США, в яких цифровізації публічного управління приділяється особлива увага, що проявляється в рівні фінансування відповідних програм, а також у масштабах реформ та їх змістовному правовому забезпеченні.

На офіційному веб-сайті уряду США представлена місія та історія USA.gov. USA.gov є офіційним веб-сайтом уряду США. Двомовним міжвідомчим сайтом USA.gov керує в рамках відповідної програми Служба технологічної трансформації Адміністрації загальних служб США. Веб-сайт USA.gov має законодавчу основу відповідно до розділу 204 Закону про електронний уряд від 2002 року (E-Government Act of 2002). Місія програми USA.gov полягає в тому, щоб полегшити людям пошук і розуміння державних послуг і інформації, які їм потрібні, будь-коли, будь-де, будь-яким способом.

В самому Законі про електронний уряд від 2002 року (E-Government Act of 2002) зазначена мета його прийняття – поліпшити управління та просування послуг і процесів електронного уряду шляхом створення посади Федерального головного інформаційного директора (Federal Chief Information Officer) в Офісі управління та бюджету, а також шляхом встановлення широкої системи заходів, які вимагають використання Інтернет-інформаційних технологій для покращення доступу громадян до урядової інформації та послуг, а також для інших цілей [3].

Також в Законі про електронний уряд від 2002 року (E-Government Act of 2002) зазначено, що Електронний уряд є критично важливим елементом Уряду, який буде реалізовано як частину структури управління, яка також стосується фінансів, людського капіталу та інших викликів для покращення діяльності Уряду [3].

Окрім USA.gov, програма USA.gov обслуговує людей через: USA.gov en Español, іспаномовний аналог USA.gov; Контактний центр USA.gov, який відповідає на запитання англійською та іспанською мовами про державні послуги по телефону або в веб-чаті; USA.gov Outreach, що забезпечує спілкування з людьми англійською та іспанською мовами через соціальні медіа, статті та блог.

Програма USA.gov існувала під різними назвами більше 50 років, починаючи з кол-центрів Федерального інформаційного центру в 1960-х роках і Центру інформації для споживачів, який розповсюджував державні споживчі буклети з Пуєбло, штат Колорадо, починаючи з початку 1970-х років [3]. USA.gov розпочався, коли в 1999 році інтернет-підприємець Ерік Брюер запропонував пожертвувати потужну пошукову систему уряду США. Цей подарунок допоміг пришвидшити попередні роботи уряду зі створення загальнодержавного порталу. А в 2000 році USA.gov запрацював під назвою FirstGov.gov. У 2001 і 2002 роках Управління загального обслуговування та 22 федеральних агентства фінансували цю ініціативу. З 2002 року USA.gov отримує щорічні асигнування від Конгресу США [3].

USA.gov en Español було запущено в жовтні 2003 року як FirstGov.gov en Español у відповідь на виконавчий наказ 13166 «Покращення доступу до послуг для осіб з обмеженим знанням англійської мови». У січні 2007 року FirstGov.gov офіційно змінив назву на USA.gov [3].

Таким чином, функціонування електронного уряду в США регламентовано на рівні окремого закону E-Government Act of 2002, що свідчить про особливу увагу органів публічної адміністрації США до правової регламентації розвитку електронного урядування.

П. Клімушин зазначає, що у світовій практиці реалізовано три моделі електронного урядування із застосуванням порталних технологій: централізована, децентралізована і горизонтальна, які принципово орієнтовані на єдину точку доступу для користувачів і дворівневу систему взаємодії з ними у вигляді фронт- і бек-офісів [4].

Так, загальним у підходах розвинених країн світу до побудови системи порталів державних послуг є: системний підхід до архітектури електронного уряду, якій є визначеною сферою діяльності уповноважених органів державної влади; орієнтація на підвищення прозорості інформаційних ресурсів про державні послуги і розвиток інтерактивних сервісів надання державних послуг; принципова орієнтація на побудову дворівневої системи взаємодії із заявником з приводу надання державних послуг у вигляді фронт- і бек-офісів [4].

Крім того, П. Клімушин виділяє основні відмінності в підходах розвинених країн світу до побудови системи порталів державних послуг, які полягають у наступному:

- система порталів Великобританії – це модель формування в мережі Інтернет єдиного центру відповідальності щодо надання державних послуг для заявників та єдиної інфраструктури їх надання; система порталів державних послуг Великобританії будувалася, в тому числі, для цілей інтеграції міжвідомчого обміну органів влади для надання державних послуг в єдиному інформаційному просторі; портал уряду Великобританії – це один з конкретних інструментів організації надання державних послуг – його девіз: централізоване надання державних послуг;

- система порталів державних послуг США будувалася для цілей формування своєрідної бази мета-даних по державним послугам; така відмінність обумовлена тим, що регіональні та місцеві влади до моменту створення федерального порталу вже мали розвинені системи реалізації державних послуг за допомогою ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій); портал США має набагато більш широку сферу застосування і має децентралізовану структуру надання державних послуг;

- портал Канади має модульну структуру і реалізує завдання централізованої організації міжвідомчої взаємодії за допомогою порталу з приводу надання державних послуг (аналогія з Великобританією), а також передбачає достатні функціональні можливості з пошуку та підбору подібних по тематиці вибраної державної послуги інформаційних ресурсів сторонніх організацій і асоціацій (децентралізована організація інформаційних ресурсів за аналогією з порталом США);

- портал Бельгії позиціонується як горизонтальна державна служба. Тобто портал має єдину точку надання державних послуг (порівняно з Великобританією), однак вибудовування сервісів і інформаційних ресурсів йде знизу – від уповноважених органів влади (порівняння з США); основний напрямок розвитку порталу Бельгії – впровадження в практику реального щоденного життя персональних смарт-карт для здійснення всього спектру інтерактивних операцій, в тому числі надання державних послуг;

- портал Португалії більшою мірою орієнтований, як і портал США, на формування єдиного інформаційного ресурсу отримання державних послуг і пов'язаних з ними послуг за допомогою ІКТ і цим відрізняється від загального ряду європейських порталів, орієнтованих на вдосконалення міжвідомчої взаємодії при наданні державних послуг [4].

Таким чином, для України як унітарної держави близькою є централізована модель формування в мережі Інтернет єдиного центру відповідальності щодо надання державних послуг для заявників та єдиної інфраструктури їх надання, яка діє у Великобританії.

Наразі таку модель реалізовано на національному порталі надання державних послуг (онлайн-сервіс державних послуг) «Дія» за адресою – <https://diia.gov.ua/>.

Одним із лідерів у сфері впровадження електронного урядування в Європейському Союзі є Німеччина.

Deutschland on-line розвивалась як об'єднана стратегія електронного урядування федерального уряду, федеральних штатів (земель) і муніципалітетів. На конференції 26 червня 2003 р. федеральний канцлер і глави урядів земель вибрали спільну стратегію щодо об'єднання e-government на різних землях з метою створення єдиного інтегрованого простору електронного урядування в Німеччині. Федеральний уряд, землі і муніципалітети спільно забезпечують адміністративні послуги он-лайн, портали сполучної ланки в мережі і розвивають загальні інфраструктури і стандарти. Від реєстрації автомобіля і цивільного місця реєстрації резиденції до комерційних реєстрів, важливі гілки публічної адміністрації модернізуються із застосуванням цього методу. 24 проекти, які тим часом еволюціонували, було засновано саме на успішних ініціативах електронного урядування федерального уряду «BundOnline» і «MEDIA@Komm», а також на успішних проектах земель і муніципалітетів. Щоб підтримувати цю кооперацію, федеральний уряд розробив електронну адміністративну систему знань BundOnline, яка була прив'язана до федерального рівня та доступною для земель і муніципалітетів в Інтернеті. Таким чином, відбувався подвійний розвиток: зберігалися кошти і відбувався процес об'єднання адміністрацій, модернізований та оптимізований. Дотримуючись принципу «щось для всього», федеральний уряд, індивідуальні регіони або муніципалітети виступали ініціаторами із зразковими рішеннями. Інші партнери вигравали від цього, тому розширювали лідируючу роль індивідуальних пропозицій електронного урядування в Німеччині до провідної позиції Німеччини у цілому [1, с. 61].

Наразі основні електронні урядові ресурси та сервіси Німеччини сконцентровані на офіційних веб-сайтах – <https://www.bundesregierung.de/breg-en> та <https://www.deutschland.de/en/germany-the-new-federal-government>.

Таким чином, розвиток та, відповідно, правова регламентація електронного урядування в Німеччині відбувалась за децентралізованою моделлю з подальшою передачею ініціативи (зразкових рішень) федеральному уряду, що сприяло накопиченню та поширенню позитивного досвіду здійснення електронного урядування окремими суб'єктами федерації (землями).

На увагу заслуговує досвід правового регулювання та організації (адміністрування) е-урядування в Сінгапурі: уся урядова інформація і всі урядові послуги об'єднані під одним порталом – <http://www.gov.sg/>. Сінгапурський урядовий портал був створений у 1995 р., а в 2004 р. з метою інтеграції основних урядових порталів сюди було приєднано портали eCitizen та Business Town. Цей портал перебуває в адмініструванні Ministry of Digital Development and Information. Основна ідея portalу – простий і зручний портал для того, щоб кожен міг знайти потрібну інформацію легко і швидко. Головна сторінка подає стільки важливої інформації, скільки можливо без перевантаження відвідувачів [1, с. 115].

Також заслуговує уваги позитивний досвід Канади у сфері організації електронного урядування.

У Канаді була розвинута урядова програма «Уряд у режимі он-лайн» (Government On-Line, GOL), яка з 2005 р. забезпечувала громадян Канади всебічною інформацією та всіма необхідними послугами через Інтернет. Усі урядові послуги були переведені в Інтернет до кінця 2005 р. З початку 2001 року в Інтернеті були розміщені всі документи, нормативні акти, інформація про конкурси і тендери. Позитивним є досвід від використання громадсько-інформаційного portalу SmartSudbury (Розумний Садбері), який було започатковано у 2005 році і який став універсальним он-лайнним

порталом, що створив додаткові зручності для жителів і підприємств в отриманні адміністративних послуг. Метою уряду Канади було забезпечення громадян найбільш популярними та поширеними 130 послугами, які були б доступні 24 години на добу, 7 днів на тиждень та якими можна було б скористатись де завгодно, коли завгодно, користуючись двома офіційними мовами Канади – англійською та французькою. Завдяки Government On-Line канадці, канадські приватні підприємства та міжнародні клієнти отримали змогу постійно користуватися послугами в режимі он-лайн. Підтримка впровадження GOL вищими ешелонами політичної влади та верхівкою державного адміністрування створила сприятливе середовище для втілення цього проекту.

Службовці, які несли відповідальність за впровадження е-урядування – GOL, задіяли всі урядові установи та агенції до постачання електронних послуг, тобто це був широкомасштабний проект, який задіяв федеральний і регіональний рівні державної влади. Уряд Канади було сфокусовано на ті послуги, які дійсно потрібні громадянам, а не на ті, які уряд вважає потрібними їм. Це було досягнуто за допомогою професійних опитувань громадян, які проводилися по всій країні. Уряд не робив припущень, що потрібно громадянам, натомість було витрачено значні ресурси на те, щоб дізнатися, чого саме хочуть громадяни. Також було сформовано Дорадчий орган з упровадження GOL, до якого входили видатні громадяни, представники бізнес-середовища, академіки; всі ці люди давали необхідні поради уряду стосовно успішної імплементації е-урядування [1, с. 44–45].

Наразі офіційним веб-сайтом уряду Канади є портал – <https://www.canada.ca/en.html>, на якому сконцентровані всі необхідні інформаційні ресурси та онлайн послуги – сервіси для різних категорій населення.

Наведений позитивний досвід Канади щодо проведення масштабних професійних опитувань громадян з метою визначення їх реальних потреб у сфері електронного урядування (щодо переліку та змісту необхідних адміністративних послуг, які можна отримати онлайн) заслуговує на увагу та впровадження в національну практику електронного урядування.

Враховуючи стратегічну мету України набути повноправного членства в Європейському Союзі, на окрему увагу заслуговує позитивний досвід Республіки Польща у сфері правового забезпечення та організації електронного урядування.

Історія польського електронного урядування розпочалася з 28 листопада 2000 року. Тоді Комітет наукових досліджень опрацював документ на підставі 7 експертиз під назвою «Суспільство глобальної інформації в умовах вступу Польщі до ЄС». Тепер цей документ відомий під назвою «Цілі та напрями розвитку інформаційного суспільства в Польщі». Наступною важливою подією став документ «e-Європа + 2003 – співпраця щодо впровадження інформаційного суспільства в Європі». У ньому документі розглядалася специфіка країн-кандидатів, а також висвітлювались проблеми, що виникали на шляху впровадження інформаційного суспільства. Головними цілями програми були: нівелювання протиріч та розбіжностей в економічному розвитку між країнами-кандидатами та країнами-членами ЄС; співпраця щодо створення інформаційного суспільства в усій Європі; обмін досвідом, поглядами та спостереженнями; дешевий та швидкий Інтернет для всіх; інвестування в людей та їхню освіту; стимулювання користуватися Інтернетом. Передбачалось, що 2003 рік мав стати переломним у вирівнюванні різниці між країнами, що входять до програми e-Європа+. Країни-кандидати впроваджували такі самі критерії, що вже були у країн-членів. Процес імплементації телекомунікаційного права в цих країнах розпочався у 1998 році. Однак найважливішим документом у сфері інформаційного суспільства у Польщі стала

програма тогочасного Міністерства економіки Польщі «е-Польща – план дій щодо розвитку інформаційного суспільства в Польщі у 2001-2006 рр.», що була заснована на європейській ініціативі «е-Європа – інформаційне суспільство для всіх», спрямована на створення глобального інформаційного суспільства. Важливим також є документ щодо цифрового підпису, без якого взагалі важко говорити про е-Government. Так, постанова, що регулює основи електронного підпису, була прийнята в Республіці Польща 16 серпня 2002 року. Також важливу роль відіграла концепція «Польська Брама», що регулювала впровадження та використання публічних послуг у цифровому світі з прикладами розвитку е-адміністрації. Для впровадження е-Government була розроблена Стратегія інформатизації Польщі – «е-Польща на 2004-2006 роки». Її метою стало створення конкурентного народного господарства та підвищення рівня життя громадян через успішну інформатизацію усіх сфер [1, с. 71-72].

На даний час всі необхідні публічні ресурси та засоби комунікації з органами публічної адміністрації в Республіці Польща сконцентровані на порталі gov.pl за однойменною адресою в Інтернет – <https://www.gov.pl/>.

Важливою подією для розвитку правових засад електронного урядування в Європейському Союзі стало прийняття у 2016 році Загального регламенту про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR). Зазначений новий європейський закон про конфіденційність і безпеку даних містить сотні сторінок нових вимог для організацій у всьому світі [5].

Загальний регламент захисту даних (GDPR) є найсуворішим законом про конфіденційність і безпеку в світі. Незважаючи на те, що він був розроблений і прийнятий Європейським Союзом (ЄС), він накладає зобов'язання на організації незалежно від місця їх знаходження, доки вони націлені або збирають дані, пов'язані з громадянами держав-членів ЄС. Загальний регламент захисту даних (GDPR) набув чинності 25 травня 2018 року. Згідно з GDPR передбачено стягнення суворих штрафів з тих, хто порушить його стандарти конфіденційності та безпеки, причому штрафи сягатимуть десятків мільйонів євро. За допомогою GDPR Європа демонструє свою тверду позицію щодо конфіденційності та безпеки даних у той час, коли все більше людей довіряють свої особисті дані хмарним сервісам (службам), а порушення є щоденним явищем [5].

Враховуючи проведений аналіз розвитку адміністративно-правового забезпечення електронного урядування в зарубіжних країнах, а також стратегічну мету України набути повноправного членства в Європейському Союзі, для національних органів публічної адміністрації ключовим завданням є завершення процесу адаптації національного законодавства у сфері електронного урядування до права ЄС.

Так, важливою подією у сфері адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування та приведення національного законодавства у даній сфері суспільних відносин у відповідність до права Європейського Союзу стала ратифікація Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) [6].

У відповідності до пункту 1 ст. 2 вказаної Угоди Україна бере участь у програмі «Цифрова Європа» згідно з принципами та умовами, встановленими статтею 451 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, і Протоколом III до неї, Регламентом (ЄС) 2021/694, а також будь-якими іншими нормативно-правовими актами, що стосуються реалізації програми «Цифрова Європа», в їхніх останніх редакціях, і відповідно до конкретних умов, передбачених цією Угодою.

Якщо інше не передбачено умовами, зазначеними в пункті 1 ст. 2 Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу

«Цифрова Європа» (2021–2027), включно з імплементацією статті 12 (6) Регламенту (ЄС) 2021/694, юридичні та фізичні особи, які зареєстровані в Україні, можуть брати участь у заходах програми «Цифрова Європа» на умовах, рівнозначних тим, що застосовуються до юридичних та фізичних осіб, які зареєстровані у Європейському Союзі, з урахуванням дотримання обмежувальних заходів Європейського Союзу [6].

Програма «Цифрова Європа» – це програма фінансової підтримки ЄС (7.5 млрд. євро на 7 років), яка забезпечує фінансування проектів за п'ятьма напрямками: суперкомп'ютер, штучний інтелект, кібербезпека, цифрові навички, забезпечення широкого використання цифрових технологій в економіці та суспільстві, метою якої є зміцнення та просування потенціалу Європи в ключових сферах цифрових технологій шляхом всестороннього розгортання [7].

Програма підтримує державні органи, неурядові організації та приватних суб'єктів, малі та середні підприємства у ЄС та за його межами.

Статтею 10 Регламенту (ЄС) 2021/694 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2021 року про започаткування Програми та скасування Рішення (ЄС) 2015/2240 передбачено асоційовану або частково асоційовану участь країн Європейської політики сусідства. Участь у Програмі передбачає укладання відповідної угоди та сплату фінансових внесків [7].

Україна бере участь як асоційована країна та сприяє досягненню конкретних цілей програми «Цифрова Європа», визначених статтею 3(2) (a), (b), (d) та (e) Регламенту (ЄС) 2021/694 в останній редакції.

Приєднання до Програми сприяє реалізації цифрових проектів в Україні, посилює співпрацю з міжнародними партнерами шляхом підтримки у рамках Програми проектів, заснованих на принципах цифрового законодавства і політики ЄС, сприяє виконанню зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [7].

Серед переваг участі в програмі «Цифрова Європа» для українського бізнесу: розвиток інноваційної та цифрової інфраструктури; залучення українських експертів/спеціалістів відповідного профілю до реалізації спільних міжнародних проектів; доступ до європейських інструментів конкурсного фінансування та можливість отримати грантову підтримку на реалізацію ідеї (пілотного проекту); розгортання й оптимальне використання цифрових потужностей, інтероперабельності тощо [7].

Таким чином, ефективність адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування в Україні прямо пов'язана із завершенням процесу адаптації національного законодавства до права ЄС та активною участю національних органів публічної адміністрації у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027).

Висновки. Проведене дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування дозволяє сформулювати висновок про те, що в країнах ЄС та США органи публічної адміністрації приділяють особливу увагу орієнтованому на інтереси людини електронному урядуванню. Все робиться для того, що зайшовши на централізований урядовий портал, людина отримала повний спектр інформації про систему органів публічної адміністрації та доступні он-лайн сервіси – доступ до державних реєстрів, отримання адміністративних послуг онлайн, зворотній зв'язок з суб'єктами владних повноважень тощо.

В Україні також активно розвивається портал EGOV – агрегатор всеукраїнських та регіональних електронних сервісів на основі відкритих даних, а також національний портал надання державних послуг (онлайн-сервіс державних послуг) «Дія».

Важливим етапом у розвитку адміністративно-правового забезпечення електронного урядування та приведення національного законодавства у даній сфері суспільних відносин у відповідність до права Європейського Союзу є ратифікація Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027).

Перспектива подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю узагальнення сучасного стану адміністративно-правового забезпечення розвитку електронного урядування в інших країнах Європейського Союзу, Латинської Америки, а також країнах Близького та Далекого Сходу.

Список використаних джерел:

1. Чукут С. А. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / Камінська Т., Каменський А., Пасічник М. та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукут К., 2008. 200 с.
2. Вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування / Збірник матеріалів науково-практичної конференції; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукут, канд. наук з держ. упр. О.В. Загвойської. К., 2008. 1128 с.
3. USAGov's mission and history. USAGov. URL: <https://www.usa.gov/mission-history> (дата звернення: 01.07.2024)
4. Клімушин П. С. Особливості впровадження світового досвіду електронного урядування із застосуванням порталних технологій. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_43.
5. What is GDPR, the EU's new data protection law? GDPR.EU. URL: <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/> (дата звернення: 01.06.2024).
6. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027): Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2926-IX. Дата оновлення: 01.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20#Text> (дата звернення: 01.07.2024).
7. Україна приєдналася до програми Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027). Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/ukrayina-prijednasia-do-programi-jevropeiskogo-soiuzu-cifrova-jevropa-2021-2027> (дата звернення: 01.07.2024).

УДК 349.42:338.439-049.5

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.18>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Пустовіт Юлія Юріївна,

orcid.org/0000-0003-1845-7044

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу нормативно-правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні, що є важливою складовою національної безпеки держави. Автор досліджує сучасний стан правового регулювання у сфері продовольчої безпеки, звертаючи увагу на необхідність вдосконалення законодавчої бази в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділяється нормативно-правовим актам, прийнятим під час війни, які спрямовані на підтримку аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки населення.

У статті аналізуються ключові законодавчі акти, що регулюють земельні правовідносини та господарську діяльність у період воєнного стану. Автор розглядає нововведення, пов'язані з правом на здійснення господарської діяльності на підставі декларацій та спрощення процедур експорту й імпорту продовольчих товарів. Також досліджуються заходи, спрямовані на стабілізацію аграрного сектору та продовольчого ринку в умовах війни.

Особливу увагу приділено проблемам формування законодавчого механізму забезпечення продовольчої безпеки, які не були вирішені у прийнятих під час війни актах. Автор підкреслює необхідність створення комплексного правового механізму для гарантування продовольчої безпеки в умовах воєнного стану та у мирний час, звертаючи увагу на прогалини у правовому регулюванні.

У статті також наголошується на важливості стратегічного підходу до розробки правових засад продовольчої безпеки. Автор підкреслює необхідність ухвалення довгострокової національної стратегії продовольчої безпеки, яка повинна передувати прийняттю спеціального закону «Про продовольчу безпеку України». Така стратегія має включати екологізацію сільського господарства та протидію негативним кліматичним змінам.

Загалом стаття підсумовує, що для ефективного забезпечення продовольчої безпеки України необхідно впроваджувати системний підхід до нормативно-правового регулювання. Прийняті під час воєнного стану акти є тимчасовими заходами, які після відновлення миру повинні бути замінені сталими правовими механізмами, що відповідатимуть сучасним викликам та євроінтеграційним процесам.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, нормативно-правовий акт, продовольча безпека, харчові продукти, суб'єкти владних повноважень.

REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK FOR FOOD SECURITY

Pustovit Yuliya Yuriivna,
orcid.org/0000-0003-1845-7044
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Administrative, Financial,
and Information Law
(State University of Trade and Economics,
Kyiv, Ukraine)

The article is dedicated to the analysis of the regulatory and legal framework for food security in Ukraine, which is a crucial component of the state's national security. The author examines the current state of legal regulation in the field of food security, highlighting the need to improve the legislative framework under martial law. Particular attention is given to the regulatory acts adopted during the war, aimed at supporting the agricultural sector and ensuring food security for the population.

The article analyzes key legislative acts regulating land relations and business activities during martial law. The author explores innovations related to the right to conduct business activities based on declarations and the simplification of procedures for exporting and importing food products. Measures aimed at stabilizing the agricultural sector and the food market in wartime conditions are also examined.

Special attention is given to the problems of forming a legal mechanism for ensuring food security that were not addressed by the wartime acts. The author emphasizes the need to create a comprehensive legal framework to guarantee food security both during martial law and in peacetime, drawing attention to gaps in legal regulation.

The article also stresses the importance of a strategic approach to developing the legal foundations for food security. The author highlights the necessity of adopting a long-term national food security strategy, which should precede the adoption of a special law on "Food Security of Ukraine." Such a strategy should include the ecological modernization of agriculture and the countering of negative climate changes.

Overall, the article concludes that ensuring Ukraine's food security requires a systematic approach to regulatory and legal governance. The acts adopted during martial law are temporary measures that, once peace is restored, should be replaced by sustainable legal mechanisms that meet modern challenges and align with European integration processes.

Key words: administrative-legal framework, regulatory act, food security, food products, public authority entities.

Одним із ключових елементів адміністративно-правового механізму забезпечення продовольчої безпеки є нормативно-правова база, яка створює формальну інституційну основу для розвитку відносин, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки країни.

Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки можна розглядати на кількох рівнях. Зокрема, С. Лушпаєв виділяє такі групи нормативно-правових актів: «які регламентують загальні аспекти продовольчої безпеки; які визначають правовий статус та компетенцію органів державного регулювання у сфері продовольчої безпеки; які встановлюють вимоги до безпечності та якості сільськогосподарської продукції та харчових продуктів; які встановлюють правила виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та харчових продуктів; які регулюють формування державного матеріального резерву та державного інтервенційного фонду» [7, с. 419].

Деякі автори пропонують додати до цієї класифікації окрему групу нормативно-правових актів «які передбачають заходи юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері продовольчої безпеки» [1, с 20].

Розглянемо основні нормативно-правові акти в рамках зазначених груп.

До першої групи нормативно-правових актів, які визначають загальні аспекти продовольчої безпеки, належать наступні законодавчі акти:

Конституція України від 28 червня 1996 року;

Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15 травня 1992 року;

Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 року;

Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 року;

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року;

Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 року;

Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 року;

Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 року;

Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року;

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20 березня 2018 року;

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року та інші.

У статті 1 Конституції України «проголошено Україну як соціальну державу. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Важливою гарантією зазначеного положення Основного закону є обов'язок держави зберігати генофонд Українського народу (стаття 16)».

Положення ч. 1 статті 17 Конституції України передбачають, що «захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави». Це закріплюється положеннями статті 48 Конституції України, яка передбачає, що «кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло». Статтею 50 Конституції України також встановлено «право кожного на вільний доступ до інформації про якість харчових продуктів».

У преамбулі Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15 травня 1992 року зазначається, що «пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу об'єктивно впливає з виняткової значущості та незамінності виробленої продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства. Високий рівень соціального розвитку села є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення республіки».

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року став один із ключових у питанні продовольчої безпеки України. Саме в статті 2 цього Закону вперше визначено поняття продовольчої безпеки, під яким розуміється «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності».

На жаль, це визначення охоплює лише один аспект продовольчої безпеки в Україні – економічну доступність харчових продуктів для населення. Водночас, ні в цьому

Законі, ні в інших нормативно-правових актах не визначені інші компоненти продовольчої безпеки, її принципи, а також не регламентований інституційно-функціональний механізм забезпечення та інші важливі аспекти. Закон містить положення щодо гарантій забезпечення продовольчої безпеки, зокрема: державне регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції, підтримку виробників аграрної продукції та аграрного ринку, а також державну підтримку тваринницьких господарств.

Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 року регулює процес створення та функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні. Протягом тривалого часу в Україні спостерігалася нестабільність цін на аграрному ринку, що була зумовлена спекулятивною діяльністю окремих учасників та недостатньо розвиненою ринковою інфраструктурою. Відсутність центрів для закупівлі сільськогосподарської продукції, вирощеної у приватних господарствах, разом із монополізацією збутових мереж, призвели до штучного заниження закупівельних цін для населення та підвищення їх при реалізації кінцевому споживачу. Це створило значну проблему, особливо у контексті вступу України до Світової організації торгівлі, оскільки вітчизняна агропродукція ризикувала втратити конкурентоспроможність на міжнародному ринку, що ставило під загрозу продовольчу безпеку країни.

До підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють загальні питання продовольчої безпеки, можна віднести:

постанови Кабінету Міністрів України:

«Про Аграрний фонд» від 6 липня 2005 року № 543;

«Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 року № 1158;

«Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 року № 1379;

розпорядження КМУ: «Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення» від 26 травня 2004 року № 332-р.;

наказ Міністерства економіки України: «Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів» від 18 грудня 2009 року № 1426;

наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» від 3 вересня 2017 року № 1073 та інші.

Оцінка стану продовольчої безпеки України здійснюється відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки».

Вказана методика визначає індикатори продовольчої безпеки такими:

1) «добову енергетичну цінність раціону людини, яка визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Граничний (пороговий) критерій встановлений у 2,5 тис. ккал на добу, при цьому 55% добового раціону повинні забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження»;

2) «забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою»;

3) «достатність запасів зерна у державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку

на зерно. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 17%, що відповідає 60 дням споживання»;

4) «економічна доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 60%»;

5) «диференціація вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств з найменшими доходами»;

6) «ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення»;

7) «продовольча незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 30%» [4].

Зазначені індикатори неодноразово піддавалися критиці експертами, оскільки в цьому переліку не враховано аспекти якості та безпеки харчових продуктів, а також показники розвитку агропродовольчого сектору, що є ключовим елементом системи продовольчої безпеки. Граничні критерії економічної доступності харчових продуктів та продовольчої незалежності вважаються завищеними. Крім того, метод визначення економічної доступності містить обмеження, яке не відображає сутності цієї категорії. Більш доцільним є розрахунок диференціації вартості харчування за соціальними групами як співвідношення між вартістю харчування для 10% домогосподарств із найвищими доходами та 10% домогосподарств із найнижчими доходами, а не для 20%, як це було раніше.

Варто зазначити, що в міжнародній статистиці для визначення мінімального рівня продовольчої безпеки застосовуються два кількісні критерії: енергетична цінність щоденного раціону людини (яка повинна складати не менше 2,5 тис. ккал) та витрати на харчові потреби (які не повинні перевищувати 60% сімейного бюджету). Крім того, частка імпорту за окремими видами продукції, особливо тих, що не вирощуються в країні, не повинна перевищувати 25–30% від обсягу вітчизняного продовольчого ринку. Науковці також рекомендують законодавчо закріпити додаткові критерії продовольчої безпеки держави.

Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» від 3 вересня 2017 року № 1073 визначені: «добова потреба дитячого населення в білках, жирах, вуглеводах та енергії (залежно від вікової групи та статі); добова потреба дитячого населення в мінеральних речовинах (залежно від вікової групи); добова потреба дитячого населення у вітамінах (залежно від вікової групи); добові енерговитрати дорослого населення без фізичної активності (залежно від маси тіла та вікової групи)» [12].

Варто зазначити, що на сьогодні є необхідність у вдосконаленні системи моніторингу балансу між потребою та фактичним виробництвом продуктів харчування. Наявні харчові набори для основних соціальних та демографічних груп населення лише частково відповідають сучасним вимогам. Тому необхідно внести відповідні зміни до Методичних рекомендацій з складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів, затверджених наказом Міністерства економіки України від 18 грудня 2009 року № 1426.

До другої групи нормативно-правових актів, що визначають правовий статус і компетенцію органів державного регулювання у сфері продовольчої безпеки, належать закони та підзаконні акти, які деталізують повноваження органів загальної та спеціальної компетенції.

Зокрема, постановами Кабінету Міністрів України затверджені спеціальні положення, які визначають повноваження органів спеціальної компетенції щодо формування та реалізації державної політики в різних напрямках забезпечення продовольчої безпеки, як Міністерство економіки України (Постанова КМУ в редакції від 31 травня 2021 року № 547), Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Постанова КМУ від 2 вересня 2015 року № 667), Міністерство охорони здоров'я України (Постанова КМУ від 25 березня 2015 року № 267), Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм (Постанова КМУ від 30 вересня 2015 року № 895), Державне агентство резерву України (Постанова КМУ від 8 жовтня 2014 року № 517).

Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 року № 517 «Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України» визначає компетенцію цього агентства щодо правового регулювання відносин у сфері продовольчої безпеки держави.

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 року № 667 затверджено Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яке визначає функції та завдання цієї служби. Зокрема, воно охоплює: а) реалізацію державної політики в галузях санітарного та епідеміологічного захисту населення, безпеки та якості харчових продуктів, рослинництва, тваринництва, ветеринарної медицини, дотримання законодавства щодо захисту прав споживачів тощо; б) здійснення ветеринарно-санітарного контролю та державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства; в) контроль впровадження та ефективності фітосанітарних заходів; г) забезпечення реалізації метрологічного нагляду; д) проведення профілактичних заходів; е) здійснення державного нагляду за дотриманням вимог щодо ідентифікації та реєстрації тварин, кормових добавок і кормів, неїстівних продуктів тваринного походження, ветеринарних препаратів, а також підприємств, що займаються вирощуванням, утриманням, виробництвом, переробкою, зберіганням та обігом відповідних об'єктів контролю.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Аграрний фонд» від 6 липня 2005 року №543 визначає Аграрний фонд як державну спеціалізовану бюджетну установу, відповідальну за реалізацію цінової політики в агропромисловому комплексі України. У сфері правового регулювання продовольчої безпеки держави Аграрний фонд виконує низку завдань, зокрема: формує державний інтервенційний фонд для проведення товарних і фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку; виступає замовником при закупівлі товарів (робіт, послуг) за кошти державного бюджету; здійснює операції купівлі-продажу об'єктів державного цінового регулювання на Аграрній біржі для поповнення або скорочення державного інтервенційного фонду; подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо запровадження або скасування тимчасового режиму адміністративного регулювання цін для окремих об'єктів на організованому аграрному ринку. Аграрний фонд проводить товарні інтервенції на організованому аграрному ринку через продаж (поставки) певних об'єктів державного цінового регулювання на умовах споту або форварду з метою досягнення цінової рівноваги, не перевищуючи при цьому максимальну інтервенційну ціну.

До третьої групи нормативно-правових актів, які встановлюють вимоги щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції і харчових продуктів, а також регулюють правила виробництва окремих їх видів, відносяться:

- Закон України «Про пестициди та агрохімікати» від 2 березня 1995 року;
- Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 року;
- Закон України «Про захист рослин» від 14 жовтня 1998 року;
- Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 року;
- Закон України «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 року;
- Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002 року;
- Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 року;
- Закон України «Про насіння та садивний матеріал» від 26 грудня 2002 року;
- Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та продукцію з них» від 6 лютого 2003 року;
- Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 року;
- Закон України «Про виноград та виноградне вино» від 16 червня 2005 року;
- Закон України «Про карантин рослин» від 19 січня 2006 року;
- Закон України «Про ветеринарну медицину» від 16 листопада 2006 року;
- Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року;
- Закон України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 року;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» від 22 липня 2014 року;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань ідентифікації та реєстрації тварин» від 14 серпня 2014 року;
- Закон України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» від 7 квітня 2015 року;
- Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 року;
- Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» від 21 грудня 2017 року;
- Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року;
- Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» від 06 грудня 2018 року;
- Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 6 вересня 2022 року та інші.
- Так, Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 року регулюються відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів і споживачами, а також встановлюється порядок забезпечення безпечності та певних показників якості харчових продуктів, які виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України або вивозяться (пересилаються) з неї. Дія цього закону охоплює санітарні заходи, об'єкти санітарних заходів, вимоги до окремих показників якості харчових продуктів, операторів ринку та виробничі потужності.
- Важливою гарантією правового регулювання безпечності та якості харчових продуктів є закріплення на законодавчому рівні принципів державної політики у цій сфері. Ці принципи, визначені статтею 3 Закону, включають:
- пріоритет збереження та зміцнення здоров'я людей і визнання їхнього права на якісну та безпечну харчову продукцію і продовольчу сировину;

- створення гарантій безпеки для здоров'я під час виробництва, імпорту, транспортування, зберігання, реалізації, використання, утилізації або знищення харчових продуктів та продовольчої сировини;
- державний контроль та нагляд за виробництвом, переробкою, транспортуванням, зберіганням, реалізацією, використанням, утилізацією або знищенням, а також імпортом, з урахуванням охорони довкілля;
- стимулювання впровадження новітніх безпечних науково обґрунтованих технологій у виробництві харчових продуктів та продовольчої сировини, а також розробки нових видів спеціальних та екологічно чистих продуктів;
- підтримку контролю якості харчової продукції з боку громадських організацій;
- координацію дій органів виконавчої влади у розробці та впровадженні політики щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини;
- встановлення відповідальності виробників та постачальників за забезпечення належної якості та безпеки харчової продукції під час її виробництва, транспортування, зберігання та реалізації, а також за продаж продукції, що не відповідає стандартам, санітарним, ветеринарним і фітосанітарним нормам.

Однак після прийняття нової редакції цього закону від 6 вересня 2005 року та зміни його назви ці принципи були виключені. Це створює значну проблему в регулюванні відносин щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів, що є ключовим елементом продовольчої безпеки. Для вирішення цієї проблеми необхідно відновити ці принципи у базовому законодавстві.

Законом України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 року встановлено правові та організаційні основи вилучення з обігу, переробки, утилізації, знищення або подальшого використання неякісної та небезпечної продукції з метою запобігання її негативному впливу на життя і здоров'я людей, майно та довкілля. Цей Закон також регулює відносини, що виникають у процесі вилучення, переробки, утилізації, знищення або подальшого використання такої продукції, і поширюється на власників неякісної та небезпечної продукції, органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також підприємства, які здійснюють переробку, утилізацію або знищення продукції, вилученої з обігу.

На законодавчому рівні визначаються ознаки, за якими продукти харчування та продовольча сировина визнаються небезпечними для життя і здоров'я людини. Відповідно до статті 1 зазначеного Закону, до неякісної та небезпечної продукції належить:

- продукція, яка не відповідає вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів щодо її споживчих властивостей;
- продукція, яка не відповідає обов'язковим вимогам чинних нормативно-правових актів і документів щодо її безпеки для життя і здоров'я людини, майна та навколишнього середовища;
- продукція, яка з моменту збуту споживачам навмисно отримала зовнішній вигляд або властивості певного виду продукції, але не може бути ідентифікована як продукція, за яку вона видається;
- продукція, при маркуванні якої порушено законодавчі вимоги щодо змісту і повноти інформації;
- продукція, строк придатності якої до споживання або використання закінчився;
- продукція, яка не має передбачених законодавством документів, що підтверджують її якість та безпеку.

Серед підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють заходи із забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, слід відзначити, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України:

«Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні» від 22 червня 1999 року № 1109;

«Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або що вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» від 13 травня 2009 року № 468;

«Про затвердження Порядку видачі експлуатаційного дозволу, форми експлуатаційного дозволу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 11 листопада 2015 року № 930;

накази Міністерства аграрної політики та продовольства України:

«Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР)» від 01 жовтня 2012 року № 590;

«Про затвердження Порядку проведення державної реєстрації потужностей, ведення державного реєстру потужностей операторів ринку та надання інформації з нього заінтересованим суб'єктам» від 10 лютого 2016 року № 39;

«Про затвердження Порядку ведення реєстру операторів ринку та потужностей, на які видано експлуатаційний дозвіл» від 10 лютого 2016 року № 40;

«Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю)» від 10 травня 2018 року № 342;

«Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів певних забруднюючих речовин у харчових продуктах для цілей державного контролю» від 25 червня 2018 року № 288;

«Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів залишків пестицидів у продуктах рослинного та тваринного походження для цілей державного контролю» від 25 червня 2018 року № 289;

«Деякі питання здійснення планових заходів державного контролю Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» визначено періодичність здійснення планових заходів державного контролю відповідності діяльності операторів ринку (потужностей) вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, які здійснюються Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, та критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від її провадження» від 31 жовтня 2018 року № 896;

«Про затвердження форми акта, складеного за результатами проведення заходу державного контролю у формі аудиту постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР» від 8 серпня 2019 року № 446;

наказ Міністерства охорони здоров'я України: «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів» від 9 листопада 2010 року № 971 та інші.

Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 року № 896 «Деякі питання здійснення планових заходів державного контролю Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» визначено періодичність проведення планових заходів державного контролю, що стосуються відповідності діяльності операторів ринку (потужностей) вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, які здійснюються Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, а також критерії для оцінки ступеня ризику їхньої діяльності.

Критеріями, за якими оцінюється ступінь ризику від ведення господарської діяльності, є:

- визначені ризики, пов'язані з тваринами, харчовими продуктами, кормами, операторами ринку (потужностей), використанням харчових продуктів або кормів, а також процесами, матеріалами, речовинами чи діяльністю, які можуть негативно вплинути на безпечність харчових продуктів та/або кормів, здоров'я і благополуччя тварин;
- результати попередніх заходів державного контролю;
- ефективність процедур, які оператор ринку (потужностей) застосовує для забезпечення дотримання законодавства щодо харчових продуктів, кормів, здоров'я та благополуччя тварин;

інформація, яка може свідчити про невідповідність господарської діяльності вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я і благополуччя тварин.

До четвертої групи нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення формування державного матеріального резерву та державного інтервенційного фонду, доцільно віднести такі акти: Закон України «Про державні резерви» від 9 серпня 2023 року, Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання зерна державного інтервенційного фонду» від 27 грудня 2008 року № 1128, наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу» від 28 грудня 2018 року № 2003, та інші.

Закон України «Про державні резерви» від 9 серпня 2023 року встановлює правові, організаційні та фінансово-економічні основи для формування, розміщення, зберігання, переміщення, постачання, резервування, оновлення та відпуску матеріальних цінностей державних резервів, а також для створення та функціонування Єдиного реєстру державних резервів.

Статтею 1 цього Закону передбачено, що «державний резерв – це особливі державні запаси матеріальних цінностей, призначені для цільового використання в порядку, встановленому цим Законом. Державні резерви складаються з державного матеріального резерву та мобілізаційного резерву».

Державний матеріальний резерв призначений для: 1) задоволення потреб України в особливий період; 2) забезпечення стратегічних потреб держави; 3) надання гуманітарної допомоги. До складу державного матеріального резерву входять запаси сировини, паливно-енергетичних, матеріально-технічних ресурсів, промислових і продовольчих товарів, а також лікарських засобів та медичних виробів, які призначені для використання як у мирний час, так і в особливий період.

Мобілізаційний резерв – це запас матеріальних цінностей, призначений для забезпечення розгортання в особливий період виробництва військової та іншої промислової продукції, продовольства, ремонту військової техніки та обладнання, а також для виконання робіт з відновлення залізничних і автомобільних шляхів, морських і річкових портів, аеродромів, ліній та інфраструктури електронних комунікаційних мереж, газо- і нафтопродуктопроводів, включно з внутрішньопромисловими системами енерго- і водопостачання та водовідведення, для забезпечення безперебійної роботи промисловості, транспорту, електронних комунікацій і надання медичної допомоги. Мобілізаційний резерв створений для задоволення потреб України в особливий період.

До п'ятої групи нормативно-правових актів, що встановлюють заходи юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері продовольчої безпеки, належать: Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про відповідальність за

шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19 травня 2011 року, Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року, Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 року, Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 року.

Як видно, на даний момент правове регулювання продовольчої безпеки в Україні ґрунтується на різних законах і підзаконних актах. Однак в Україні відсутній спеціальний нормативно-правовий акт, який би безпосередньо врегулював питання продовольчої безпеки. У багатьох юридичних дослідженнях неодноразово зазначалася необхідність прийняття такого спеціального закону (А. Берлач, А. Статівка, Т. Курман). Проте спроби ухвалити подібний закон не увінчалися успіхом. Наприклад, у 2012 році законопроект «Про продовольчу безпеку» був повернутий Президентом України до Верховної Ради з зауваженнями та не був прийнятий. Як наслідок, відносини у сфері продовольчої безпеки залишаються без належного законодавчого регулювання.

Будь-яка функція публічної адміністрації не може бути ефективною без відповідного адміністративно-правового механізму, який забезпечує її реалізацію. Це особливо актуально з урахуванням конституційної вимоги, що органи державної влади та місцевого самоврядування, а також їхні посадові особи повинні діяти в межах своїх повноважень і відповідно до законодавчо встановленого порядку. Це повною мірою стосується і публічного управління у сфері забезпечення продовольчої безпеки України.

Законопроект «Про продовольчу безпеку України» 2011 року мав як переваги, так і недоліки. Серед його переваг варто відзначити комплексне визначення терміну «продовольча безпека», закладення правового механізму її формування, а також визначення системи принципів для забезпечення продовольчої безпеки України.

Серед недоліків цього законопроекту можна виділити його недостатню відповідність принципам забезпечення продовольчої безпеки, що існують у законодавстві ЄС. Крім того, проект недостатньо регулював взаємодію між інститутами громадянського суспільства та публічною адміністрацією під час розробки стратегій і тактики державної політики у сфері продовольчої безпеки.

Закон повинен чітко визначати мету та завдання публічного управління у цій сфері, а також компетенцію та повноваження суб'єктів, відповідальних за її адміністрування. Важливою частиною є встановлення системи принципів, на яких має ґрунтуватися публічне управління у забезпеченні продовольчої безпеки, відповідно до європейських стандартів. Крім того, у законі необхідно передбачити правові основи для співпраці України з країнами ЄС та на міжнародному рівні з метою дотримання європейських та міжнародних стандартів продовольчої безпеки.

Особлива увага мала бути приділена забезпеченню доступності продуктів харчування та основних товарів для кожного громадянина. Важливим є врегулювання процесів ціноутворення, встановлення прожиткового мінімуму та підтримка малозабезпечених верств населення. Однак це завдання також включає забезпечення належного функціонування продовольчої системи України, яка має гарантувати достатню кількість продуктів для задоволення базових потреб населення. Крім того, слід зосередитися на взаємодії публічної адміністрації з інститутами громадянського суспільства [6].

Підсумовуючи стан системи правового забезпечення продовольчої безпеки України на початок 2022 року, можна відзначити, що вона перебувала в стані рівноваги. Україна продовжувала виступати надійним експортером сільськогосподарської продукції,

одночасно забезпечуючи внутрішній ринок необхідною кількістю та якістю продукції. Важливу роль у підвищенні ефективності цієї системи відіграв Саміт ООН з продовольчих систем, що відбувся у вересні 2021 року і сприяв ухваленню низки нормативно-правових актів, зокрема Указу Президента України № 41/2022 від 7 лютого 2022 року «Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні» та розробленого Кабінетом Міністрів України плану заходів щодо трансформації продовольчих систем до 2030 року. Крім того, постановою КМУ від 3 березня 2021 року № 179 була затверджена Національна економічна стратегія на період до 2030 року, яка підкреслює стратегічні переваги України завдяки природним ресурсам, географічному положенню та якості людського капіталу, що може стати основою для стрімкого економічного розвитку країни [11].

Події 24 лютого 2022 року суттєво змінили підходи до розуміння функціонування системи забезпечення продовольчої безпеки України. Військова агресія РФ проти України створила серйозні виклики та загрози, які вимагали негайної та ефективної реакції з боку держави. Відповідно до чинного законодавства України, на територіях, де запроваджено воєнний стан, можуть бути застосовані заходи для стабілізації ситуації та відновлення нормальної життєдіяльності. Важливою складовою цих заходів є нормоване постачання населення основними продовольчими і непродовольчими товарами за порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України [14].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 181 [8] передбачено, що у разі потреби, за порядком, визначеним КМУ, може бути введене нормоване забезпечення населення основними продовольчими та непродовольчими товарами. Такі механізми були затверджені, зокрема, Розпорядженням КМУ «Про утворення Координаційного центру із забезпечення продовольчими продуктами, ліками, питною водою та паливом» від 28 лютого 2022 року № 196 [15] та Постановою КМУ «Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану» від 20 березня 2022 року № 328 Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 328 [2]. Ці документи передбачають безкоштовне постачання продовольчих товарів тривалого зберігання мешканцям територіальних громад областей та м. Києва, де тривають активні бойові дії, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших не заборонених джерел. На обласні та Київську міську військові адміністрації покладається відповідальність за визначення обсягів продовольчих потреб населення, забезпечення зберігання зерна та його переробки на борошно і крупи, а також встановлення норм забезпечення продовольчими товарами на одну особу.

Як засіб реагування після запровадження правового режиму воєнного стану, Кабінет Міністрів України ухвалив низку інших нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання продовольчій кризі. Зокрема, було встановлено максимальний термін розрахунків за постачання продовольчих товарів вітчизняного виробництва, визначених у переліку соціально значущих товарів [19]. Крім того, до цього переліку були включені різні види як продовольчих, так і непродовольчих товарів, починаючи з продуктів харчування і закінчуючи паливом.

У зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану були внесені зміни до порядку здійснення господарської діяльності. Так, згідно з Постановою КМУ від 18 березня 2022 року № 314, «під час воєнного стану право на провадження господарської діяльності може бути надано суб'єктам господарювання на підставі подання декларації про здійснення господарської діяльності до Міністерства економіки, а для

суб'єктів, що займаються охоронною діяльністю, – до Міністерства внутрішніх справ, без необхідності отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг)» [3].

Крім згаданої процедури, нормативно було визначено перелік видів господарської діяльності, які не можуть здійснюватися на підставі подання декларації під час воєнного стану, і для яких необхідне отримання дозвільного документа, залежно від конкретного виду господарської діяльності.

Декларацію про здійснення господарської діяльності можна подати: 1) через центр надання адміністративних послуг, незалежно від задекларованого (zareєстрованого) місцезнаходження (місця проживання), місця провадження господарської діяльності або місцезнаходження відповідного об'єкта; 2) через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, зокрема за допомогою мобільного додатку «Дія».

Зазначені нововведення залишаються чинними до завершення або скасування правового режиму воєнного стану [3].

5 березня 2022 року Кабінет Міністрів України скасував квоти на експорт значної кількості сільськогосподарської продукції, вживаючи термінових заходів для забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Водночас було заборонено вивезення живої худоби, м'яса та м'ясних субпродуктів, гречки, жита, цукру, вівса, проса та деяких інших позицій. Пізніше експорт багатьох сільськогосподарських товарів, зокрема пшениці, знову дозволили [10].

Постановою КМУ від 7 березня 2022 року № 220 затверджено порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню під час воєнного стану в Україні. Зокрема, «кошти, що надійшли на рахунок для допомоги постраждалому цивільному населенню в умовах воєнного стану, першочергово спрямовуються на задоволення продовольчих потреб – закупівлю продуктів харчування, включно з дитячим харчуванням, питної води та їх доставку до місць призначення тощо» [9].

Постановою КМУ від 7 березня 2022 року № 224 затверджено перелік категорій товарів, які визнаються гуманітарною допомогою без необхідності проведення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному окремому випадку на період воєнного стану, а також внесено зміни до деяких постанов КМУ щодо гуманітарної допомоги. До цього переліку входять різні види м'яса, риби, молочних продуктів, їстівні субпродукти великої рогатої худоби та птиці, овочі, фрукти, горіхи, крупи тощо. Під час воєнного стану пропуск зазначених товарів через митний кордон України здійснюється в місці перетину кордону шляхом подання товаросупровідних документів або декларації, заповненої особою, що транспортує ці товари [13].

22 березня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення щодо спрощення процедури ввезення гуманітарної допомоги з-за кордону. Згідно з прийнятою постановою, з 23 березня для ввезення гуманітарної допомоги потрібен лише один документ – декларація, яку заповнюють на митниці. Також Уряд скасував перелік товарів, які визнавалися гуманітарною допомогою. Це означає, що можна ввозити будь-які легальні товари, що спрямовуються в Україну як гуманітарна допомога, без жодних обмежень. Отримання довідок від органів влади для ввезення гуманітарних вантажів більше не потрібне [18].

Не менш важливим є питання врегулювання земельних правовідносин в умовах воєнного стану. 24 березня 2022 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який визначає особливості регулювання правовідносин, пов'язаних із земельними ділянками державної, комунальної та приватної власності.

Основною метою ухвалення цього Закону було створення сприятливих умов для проведення посівної кампанії 2022 року та вирішення актуальних проблем із залучення земель сільськогосподарського призначення до аграрного виробництва в умовах війни. Для досягнення цієї мети, Законом внесено зміни до низки нормативно-правових актів, зокрема до Земельного кодексу України (зокрема, його Перехідних положень) та законів України «Про оренду землі», «Про землеустрій» тощо [17].

Детальний аналіз Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» показує, що внесені зміни стосуються лише земельного законодавства (оформлення та продовження чинних договорів оренди, призупинення роботи Державного земельного кадастру, електронних торгів, ведення Книги реєстрації земельоводінь і землекористувань в умовах воєнного стану тощо) [5]. Однак, цей Закон не вирішує питання забезпечення продовольчої безпеки і не створює правового механізму її гарантування, особливо в умовах воєнного стану. Більше того, відсутність альтернативних способів укладання договорів оренди земельних ділянок може призвести до зловживань. Зокрема, формування земельних ділянок для передачі в сільськогосподарське товарне виробництво без присвоєння кадастрових номерів і без узгодження з даними Державного земельного кадастру створює ризики нецільового використання земель. Це питання насамперед стосується сільськогосподарських земель Ризики прийняття закону України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану для довкілля [16].

Зрозуміло, що прийняті законодавчі нововведення були спрямовані на якнайшвидшу адаптацію законодавства до поточної ситуації та вирішення проблем, щоб запобігти продовольчій кризі в умовах воєнного стану. Проте ці заходи не повністю відповідають науково обґрунтованому та системному підходу, не враховують потреб євроінтеграційних реформ, необхідності стратегічних змін у напрямку екологізації сільського господарства, сталого розвитку агросфери та протидії негативним кліматичним змінам у аграрному секторі. Продовольча безпека повинна забезпечуватися наявністю відповідних ресурсів, внутрішнім виробничим потенціалом, здатністю підтримувати позитивну демографічну динаміку, стабільність, продовольчу незалежність та суверенітет.

Отже, на сьогодні вкрай важливою є проблема створення цілісного та ефективного механізму правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Усі зазначені вище аспекти мають бути враховані під час якісного та системного оновлення національного законодавства у цій сфері, щоб сформувати належний і дієвий механізм гарантування продовольчої безпеки.

Законодавчі зміни, ухвалені у сфері продовольчої безпеки, діятимуть виключно під час воєнного стану та сприяють стабілізації й розвитку цього сектору економіки в умовах повномасштабної військової агресії росії проти України. Після відновлення мирного життя країна повернеться до звичайних правових процедур у регулюванні продовольчої безпеки та забезпеченні нормального функціонування суспільства. Однак, безсумнівно, виникне потреба в ухваленні Закону України «Про продовольчу безпеку», який закріпить стратегічні основи державної політики в цій галузі. Перед цим має бути розроблена і прийнята довгострокова національна стратегія забезпечення продовольчої безпеки.

Висновок. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки є ключовим елементом національної безпеки будь-якої держави, зокрема України. Аналіз сучасного стану правового регулювання у цій сфері свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавчої бази для адекватного реагування на виклики, що

постають перед державою в умовах воєнного стану. Законодавчі новації, запроваджені під час війни, були спрямовані на стабілізацію продовольчого ринку та забезпечення базових потреб населення, однак мають тимчасовий характер і не вирішують системних проблем.

Прийняті нормативно-правові акти під час воєнного стану, такі як спрощення процедур для господарської діяльності та заходи з підтримки аграрного сектору, відіграють важливу роль у короткостроковій перспективі. Проте, для забезпечення довготривалої продовольчої безпеки необхідне запровадження комплексного правового механізму, який враховуватиме як потреби внутрішнього ринку, так і євроінтеграційні вимоги. Без системних реформ існують ризики недостатньої підготовленості до майбутніх викликів.

Особливо актуальною є потреба у розробці стратегії продовольчої безпеки, яка б враховувала екологізацію сільського господарства, сталий розвиток аграрної сфери та адаптацію до змін клімату. Ця стратегія повинна бути основою для прийняття законів, що визначатимуть довгострокові напрями державної політики у сфері продовольчої безпеки. Прийняття такого комплексного підходу дозволить Україні зберегти продовольчу незалежність та зміцнити свою позицію на міжнародному ринку.

Також слід звернути увагу на необхідність покращення взаємодії між державними органами та громадянським суспільством у питаннях регулювання продовольчої безпеки. Ефективна співпраця на цьому рівні сприятиме більш швидкому та якісному прийняттю рішень у критичні моменти, що, в свою чергу, забезпечить стабільність у сфері продовольчого забезпечення.

Загалом, нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки вимагає системних реформ та стратегічного бачення розвитку аграрної сфери. Лише шляхом прийняття комплексної законодавчої бази та довгострокової стратегії продовольчої безпеки Україна зможе впоратися з сучасними викликами та забезпечити стабільність і суверенітет у цій важливій сфері.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України / О. Батигіна, В. Жушман, В. Корнієнко та ін. / за ред. В. Уркевича, М. Шульги. Х.: Право, 2013. 326 с.
2. Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 328. Офіц. вісник України, 05.04.2022, № 26, ст. 1415.
3. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. Офіц. вісник України, 05.04.2022, № 26, ст. 1399.
4. Деякі питання продовольчої безпеки: Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки: постанова Кабінету Міністрів України № 1379 від 05.12.2007 р. Офіц. вісник України. 2007. № 93. Ст. 3405.
5. Закон про продовольчу безпеку в умовах воєнного стану: роз'яснення щодо застосування. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zakon-pro-prodovolchu-bezpeku-v-umovah-voyennogo-stanu-roz'iasnennya-shchodo-zastosuvannya>.
6. Кузьмічов О. Закон про продовольчу безпеку України як юридична основа публічного адміністрування у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Адміністративне право і процес. 2023. № 1. С. 21–30.
7. Лушпаєв С. Щодо законодавства України про продовольчу безпеку. *Форум права*. 2012. № 2. С. 419–425.

8. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. Офіц. вісник України, 20.05.2022, № 39, ст. 2109.

9. Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 220. Офіц. вісник України, 01.04.2022, № 25, ст. 1307.

10. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.05.2022 р. №549. Офіц. вісник України, 30.09.2022, № 76, ст. 4576.

11. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. №179. Офіц. вісник України, 23.03.2021, № 22, ст. 1015.

12. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.09.2017 р. № 1073. Офіц. вісник України, 07.11.2017, № 87, ст. 2658.

13. Про затвердження переліку категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань гуманітарної допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 224. Офіц. вісник України, 01.04.2022, № 25, ст. 1309.

14. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Офіц. вісник України, 19.06.2015, № 46, ст. 13.

15. Про утворення Координаційного центру із забезпечення продовольчими продуктами, ліками, питною водою та паливом: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 196-р. Офіц. вісник України, 05.04.2022, № 26, ст. 1446.

16. Ризики прийняття закону України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану для довкілля. URL: <https://epl.org.ua/eeco-analytics/ryzyku-pryjnyattya-zakonu-ukrayiny-shhodo-stvorennya-umov-dlya-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeky-v-umovah-voyennogo-stanu-dlya-dovkillya>

17. Роз'яснення Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08.04.2022 р. щодо застосування Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». URL: <https://document.vobu.ua/doc/11197>

18. Уряд спростив проходження гуманітарної допомоги в Україну з-за кордону. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-sprostiv-prohodzhennya-gumanitarnoyi-dopomogi-v-ukrayinu-z-za-kordonu>.

19. Щодо забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 160. Офіц. вісник України, 11.03.2022, № 20, ст. 16.

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.19>

ПИТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ

Чернов Микола Миколайович,
orcid.org/0009-0007-7482-2399
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної
діяльності поліції
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Зміни в сучасному українському суспільстві, його політичній та економічній сферах закономірно впливають на процес становлення і формування нових відносин між державою, її інститутами та громадянським суспільством. Систематична взаємодія влади і суспільства є важливою умовою політичної стабільності та розвитку кожної держави, зокрема й України, адже проблеми її розвитку не можна вирішити без підтримки суспільства. І тільки спільними зусиллями вдасться досягти успіху, зокрема і в діяльності органів Національної поліції України.

В статті узагальнюється досвід Австралії, Естонії, Канади, Німеччини, Перу, США, Фінляндії щодо взаємодії інститутів громадянського суспільства з поліцією. Обґрунтовується висновок, що, маючи різні традиції, історичний досвід, зарубіжні країни використовують доступні їм форми та методи для максимального підвищення ефективності забезпечення публічної безпеки та порядку в інтересах громади, здійснивши перехід від «кризової моделі» профілактики та запобігання правопорушенням в межах упровадження соціального партнерства поліції і населення.

Сучасний курс України на реформування системи органів правопорядку, орієнтація їхньої діяльності на надання якісних соціально-сервісних послуг населенню зумовлюють необхідність вироблення нових форм та методів діяльності поліції, оновлення наявних підходів до організації взаємодії з населенням, тому аналіз зарубіжного досвіду взаємодії поліції та громадськості є актуальним і своєчасним.

Охорона публічного порядку та забезпечення публічної безпеки покладається не лише на поліцію, а й на інших представників суспільства. Зазначається, що в умовах сьогодення взаємодія поліції з громадськістю має плануватися і формуватися на ефективній науково обґрунтованій управлінській основі, адже оптимізація взаємодії поліції з громадськими інституціями у контексті правоохоронної діяльності спрямована на основну мету – надати нового імпульсу вітчизняним формам співпраці, що існували раніше, та запровадити перевірений часом зарубіжний досвід участі населення в правоохоронній діяльності.

Звернено увагу, що взаємодія поліції та громадськості відбувається шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм і заходів для задоволення потреб населення та поліпшення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Визначено, що поліція у своїй діяльності здійснює правове виховання громадян, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності.

Проаналізовано позитивний досвід розвинених країн відносно взаємодії громадянських інститутів і поліції, зроблено низку висновків щодо послідовної адаптації та застосування деяких із них в Україні.

Ключові слова: взаємодія, діяльність, поліція, громадськість, зарубіжний досвід, позаштатні працівники поліції.

ISSUES OF FOREIGN EXPERIENCE OF INTERACTION BETWEEN THE POLICE AND THE PUBLIC

Chernov Mykola Mykolaiovych,
orcid.org/0009-0007-7482-2399
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Administrative Activities of the Police
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Changes in modern Ukrainian society, its political and economic spheres naturally affect the process of formation and formation of new relations between the state, its institutions and civil society. Systematic interaction between the government and society is an important condition for the political stability and development of every state, including Ukraine, because the problems of its development cannot be solved without the support of society. And only by joint efforts it will be possible to achieve success, in particular in the activities of the National Police of Ukraine.

The article summarizes the experience of Australia, Estonia, Canada, Germany, Peru, the USA, Finland in the interaction of civil society institutions with the police. The conclusion is substantiated that, having different traditions, historical experience, foreign countries use the forms and methods available to them to maximize the effectiveness of ensuring public safety and order in the interests of the community, making a transition from the "crisis model" of prevention and prevention of offenses within the framework of the introduction of social partnership between the police and the population.

The current course of Ukraine on reforming the system of law enforcement agencies, the orientation of their activities to the provision of high-quality social and service services to the population necessitate the development of new forms and methods of police activity, updating existing approaches to the organization of interaction with the population, therefore, the analysis of foreign experience of interaction between the police and the public is relevant and timely.

Protecting public order and ensuring public safety is the responsibility not only of the police, but also of other members of society. It is noted that in today's conditions, the interaction of the police with the public should be planned and formed on an effective scientifically based management basis, because the optimization of the interaction of the police with public institutions in the context of law enforcement is aimed at the main goal – to give a new impetus to domestic forms of cooperation that existed before, and to introduce time-tested foreign experience of participation of the population in law enforcement.

Attention is drawn to the fact that the interaction between the police and the public takes place through the preparation and implementation of joint projects, programs and activities to meet the needs of the population and improve the efficiency of the police in performing the tasks assigned to it. It is determined that the police in its activities carries out legal education of citizens, promotes legal knowledge in educational institutions, the media and in publishing.

The positive experience of developed countries regarding the interaction of civil institutions and the police is analyzed, a number of conclusions are made regarding the consistent adaptation and application of some of them in Ukraine.

Key words: interaction, activities, police, public, foreign experience, freelance police officers.

Мета статті – проаналізувати зарубіжний досвід взаємодії поліції з громадськістю в галузі правоохоронної діяльності, підтримання правопорядку, захисту прав, свобод та інтересів людей.

Виклад основного матеріалу. Питання зарубіжного досвіду взаємодії громадськості з органами поліції (міліції) досліджували науковці різних галузей права: О. М. Бандурка, О. А. Банчук, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, С. Г. Братель, І. П. Голосніченко, В. А. Гузь, О. Ф. Долженков, Р. А. Калюжний, О. В. Ковальова, О. В. Кожухар, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, М. В. Корнієнко, О. М. Коропатов, О. В. Крижановська, О. В. Кузьменко, М. М. Майстренко, О. М. Музичук, У. С. Шадська, Х. П. Ярмакі та ін. Незважаючи на наявність значної кількості досліджень, присвячених проблемам зарубіжного досвіду взаємодії громадськості і поліції, все ж вказані аспекти вивчено недостатньо, а враховуючи реформування правоохоронних органів, є вкрай актуальними.

На думку С. Г. Братель, взаємодія поліції з інститутами громадянського суспільства – це спільна діяльність, спрямована на найбільш ефективне виконання правоохоронних завдань та оптимальне використання наявних можливостей. Взаємодія поліції з громадськістю є необхідною умовою їхньої ефективної та прозорої діяльності [1, с. 5].

М. М. Майстренко вказує, що взаємодія поліції з громадськістю – це орієнтований на суспільство підхід, згідно з яким ефективна охорона правопорядку залежить від охорони і підтримки населення, життя та спокій якого охороняються [2, с. 40].

Як відзначили Р. Сибірна та С. Гап'як, взаємодія поліції з населенням заснована на законі, співпраці, яка має спільну мету – підтримання належного стану громадського порядку насамперед на вулицях і в інших громадських місцях, зниження рівня вуличної злочинності, залучення до спільних заходів дедалі більшої кількості населення, збільшення кількості громадських формувань з охорони громадського порядку, підвищення ефективності їхньої роботи [3, с. 41].

Одним із прикладів ефективної взаємодії поліції та громади є діяльність незалежної громадської організації «Припинення злочинів», яка діє в Південній Австралії, яка у взаємодії з поліцією, засобами масової інформації та громадськістю працює над зниженням рівня злочинності [4, с. 132].

Програма «Припинення злочинів» є невід'ємним компонентом національної правоохоронної системи Австралії: вона містить інформацію щодо злочинців та їхньої діяльності і передає ці дані в поліцію. Одним із методів збору є повідомлення на номер телефону або через мережу Інтернет про злочин або підозрілу активність. Особі, що надає інформацію, гарантована повна анонімність, оскільки цей сервіс не робить запит на персональні дані, не веде запис IP-адреси та телефонного дзвінка. Із 1996 року інформація, надана спільнотою «Припинення злочинів», безпосередньо допомогла розкрити понад 30 тис злочинів і відшкодувати майно на суму понад 8,8 млн доларів. Окрім того, програма «Припинення злочинів» є учасником 1 200 програм, що працюють у понад 20 країнах, як частина міжнародної мережі. Ці глобальні зусилля відіграють вирішальну роль у заохоченні людей у всьому світі повідомляти про транснаціональні злочини, такі як торгівля людьми чи наркотиками, допомагають у міжнародному розшуку злочинців тощо [5, с. 97].

У Фінляндії при управлінні поліції МВС створено Дорадчий комітет у справах поліції, у складі якого поряд з посадовими особами цього апарату включені представники провідних політичних партій, профспілок та найбільш великих промислово-торгових фірм, оскільки вважається, що без їх активної підтримки розкриття злочинів та профілактика правопорушень є малоперспективною справою. При цьому ключовою фігурою превентивної діяльності стає не «поліцейський-борець із злочинним світом»,

а «поліцейський-тренер», головною задачею якого має бути навчання і консультування громадян, які не бажають стати жертвою злочинних посягань. Правоохоронна діяльність таким чином, концентрується на безпосередньому та довгостроковому обслуговуванні населення у сфері підвищення його безпеки [6, с. 706].

У США і Німеччині крім добровільних помічників поліції залучаються і помічники, що отримують матеріальну винагороду та створюють лави допоміжної поліції. Допоміжна поліція має право затримувати, у присутності поліцейських осіб, які вчинили правопорушення [7]. На законодавчому рівні закріплюються такі вимоги до членів допоміжної поліції: вік – старше 21 року; наявність посвідчення водія; наявність шкільної освіти; не притягнення до відповідальності за вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень; бути фізично сильним і психічно здоровим; мешкання у межах відповідного населеного пункту, де несе службу; участь в охороні правопорядку мінімум вісім годин на місяць; пройти навчання в Поліцейській академії. Робота у допоміжній поліції надає переваги перед іншими кандидатами під час працевлаштування в поліцію. У Німеччині допоміжні поліцейські сили широко використовуються у багатьох землях. Ці сили були сформовані з метою попередження масових заворушень, але найчастіше використовуються під час охорони публічного порядку у місцях масового скупчення людей і протидії вандалізму в міській смузі. Несення служби здійснюється або пішим патрулюванням, або патрулюванням на велосипеді. Одягнуті представники допоміжних сил поліції у формений одяг, або мають на одязі елементи форми (сорочка) з наявною з лівого боку грудей ідентифікаційною карточкою з фотографією та додатковою світло-зеленою пов'язкою. До їхніх прав під час виконання функцій належать: затримання громадян, які вчинили правопорушення, проведення опитування громадян, установлення їх особи. Несення служби ведеться з використанням засобів зв'язку. Як засоби оборони використовуються газові балончики [4, с. 72].

Цікавою є практика залучання до правоохоронної діяльності громадських помічників поліцейських. Така практика є поширеною в Естонії, Канаді, США та деяких інших країнах, зокрема в Естонії – працює вже понад 25 років [8]. Громадські помічники поліцейських можуть залучатись до патрулювання, до проведення слідчо-оперативних та профілактичних заходів, координують квартальні комітети чи органи самоорганізації населення тощо. В Україні інститут громадських помічників дільничних офіцерів поліції був ліквідований в 2017 році.

В США та Канаді діє програма «Big Brothers Big Sisters» [8]. Вона полягає у тому, що підлітки з сімей у складних життєвих обставинах можуть добровільно отримати ментора (наставника), який може показати їм інший шлях, який вони можуть для себе обрати. Так, наприклад, підліток, який думав стати пожежником може отримати у наставника саме пожежника, який розповість про специфіку роботи, допоможе підготуватись до вступу та ін. Відповідно до цієї програми, наставник має принаймні один-два рази на місяць спілкуватись із підопічним.

Хоча поліцейський не повинен займатись кур'єрською діяльністю, в рамках проведення місцевих заходів, він може допомагати з деякими речами: так, за кордоном часто можна побачити доставку подарунків дітям-сиротам, саме поліцейськими, які переодягаються відповідно до тематики ситуації, а у Перу поліцейські навіть працювали під прикриттям саме у костюмах Санта Клауса та ельфа, і таким чином змогли затримати наркоторговців [8].

Не кожному поліцейському переодягання може видатись комфортним, тому альтернативно вони можуть просто підвозити «Святого Миколая» чи «Санта Клауса». Так само це може бути допомога у доставці продуктових наборів або ліків особам похилого віку. Вказані

приклади підкреслюють спільне вирішення проблем громади та формування позитивного іміджу поліцейського і може стати гарною нагодою для поліцейського поспілкуватись із відповідними групами та оцінити ситуацію у зоні їхнього мешкання [8].

Висновки

1. Враховуючи позитивний досвід США, Естонії, Німеччини щодо роботи з позаштатними працівниками, доцільно було б поновити інститут позаштатних працівників поліції в Україні. Позаштатні працівники можуть виконувати свої обов'язки в різних підрозділах поліції, із закріпленням за конкретним поліцейським. Позаштатні працівники змогли б надавати більш вагому допомогу, зокрема, завдяки постійній співпраці, навчанню, систематизації інформації, одержаних знань та досвіду. Слід врахувати, що до інституту позаштатних працівників необхідно залучати колишніх співробітників поліції (міліції) чи інших правоохоронних органів, адже вони не тільки мають необхідний досвід оперативної-розшукової, слідчої, профілактичної діяльності, а й можуть ним поділитися з молодими поліцейськими.

2. Виконуючи «не притаманні» поліцейським функції, в Перу, допомагаючи представникам громадськості, поліцейські формують позитивний імідж поліцейського.

3. Більш ефективно впровадити в діяльність поліції України програму «Big Brothers Big Sisters», яка працює в Канаді та США, що не тільки покаже роботу поліцейського але і допоможе представнику населення отримати наставника з боку поліцейського; узнати про специфіку та особливості роботи поліцейського та при необхідності визначитись з наступною професією.

4. Досвід Фінляндії показує, що поліція, хоча і є основним державним органом що протистоїть злочинності, але робить це не самостійно а в партнерстві з представниками громадськості – Дорадчим комітетом у справах поліції, оскільки вважається, що без їх активної підтримки розкриття злочинів та профілактика правопорушень є малоперспективною справою. При цьому ключовою фігурою превентивної діяльності стає не «поліцейський-борець із злочинним світом», а «поліцейський-тренер», головною задачею якого має бути навчання і консультування громадян, які не бажають стати жертвою злочинних посягань.

Список використаних джерел:

1. Братель С. Г. Громадський контроль за діяльністю міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 22 с.
2. Майстренко М. М. Імплементация концепції Community policing: від філософської доктрини до дієвого стратегічного напрямку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2(44). С. 39–46.
3. Сибірна Р., Гап'як С. Взаємодія поліції та населення як обов'язкова умова забезпечення безпеки та громадського порядку. Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі : матеріали «круглого столу», м. Львів, 23 листопада 2017 р. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 40–43.
4. Шадська У. С. Безпека громади: пошук спільних рішень : посібник. Київ, 2018. 154 с.
5. Кейдалюк В. О. Міжнародний досвід взаємодії поліції та громадськості. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №1–2. С. 94–98.
6. Назимко Є. С., Буга Г. С., Князев С. М. Зарубіжний досвід взаємодії поліції та територіальних громад на засадах партнерства *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2023. С. 705–707.
7. New York City Police Department Auxiliary Police. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Auxiliary_police (дата звернення: 06.08.2024).
8. Кундрік В. Взаємодія поліції та населення на засадах партнерства у сільській місцевості : посібник. 2-е видання. 52с. URL: <https://www.siseministerium.ee/en/internal-security/volunteers> (дата звернення: 06.08.2024).

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.20>

АНОМАЛІЇ У ПРАВОВІЙ СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Чувакова Ганна Михайлівна,

orcid.org/0000-0001-6380-1233

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права
та держави(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

Дане наукове дослідження привертає увагу до аномалій у правовій сфері інформаційного забезпечення. В першу чергу наголошено на необхідності розмежування термінів «аномалія в праві» та «правові аномалії». У статті доведено, що між ними наявна принципова різниця. Так, аномалії – це відхилення від тих норм, які є загальноприйнятими у суспільстві, в той час як аномалія в праві – це обумовлене різними факторами об'єктивного і суб'єктивного порядку, відхилення від загальної спрямованості правового регулювання, від нормального перебігу і розвитку правових відносин. Проаналізована думка, що правова аномалія – це відхилення від загальноприйнятих норм, які відбуваються внаслідок причин об'єктивного чи суб'єктивного характеру, та які є негативним явищем в суспільстві, проте не є кримінально-караним.

Статтю присвячено аналізу існування аномалій у правовій сфері інформаційного забезпечення, зокрема, акцентовано на тому, що в умовах сьогодення провідну роль відведено саме забезпеченню інформаційної безпеки нашої держави, а також національних інтересів в інформаційній сфері.

Надана інтерпретація термінів «інформація» та «інформаційне забезпечення». Особливу увагу приділено інформаційним правовідносинам, правовим інформаційним презумпціям, а також досліджено та проаналізовано норми чинного законодавства в інформаційній сфері. Крім того, висвітлено право громадян на інформацію й, зокрема, згадані принципи доступу до відкритої інформації.

В межах даної роботи окреслена проблематика аномалій у правовій сфері інформаційного забезпечення. Окремо виділені наслідки цих явищ для різних аспектів суспільного життя та рівня правопорядку.

Наголошено на тому, що інформаційна безпека України являється органічною складовою національної безпеки України, чим і підтверджується актуальність обраної тематики.

Ключові слова: інформація, інформаційна сфера, правова сфера, аномалія, аномалія в праві, правова аномалія, інформаційне забезпечення, право на інформацію, інформаційні правовідносини, презумпції, фікції, правові аксіоми, преюдиційні юридичні факти, публічна інформація.

ANOMALIES IN THE LEGAL SPHERE OF INFORMATION PROVISION

Chuvakova Hanna Mykhailivna,
orcid.org/0000-0001-6380-1233
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of General Theory of Law and the State
(National University Odesa Law
Academy, Odesa, Ukraine)

This research draws attention to anomalies in the legal sphere of information provision. First of all, the need to distinguish between the terms "anomaly in law" and "legal anomalies" is emphasized. The article proves that there is a fundamental difference between them. Thus, anomalies are deviations from those norms that are generally accepted in society, while anomalies in law are caused by various factors of the objective and subjective order, deviations from the general direction of legal regulation, from the normal course and development of legal relations. The opinion was analyzed that a legal anomaly is a deviation from generally accepted norms that occurs as a result of reasons of an objective or subjective nature, and which is a negative phenomenon in society, but is not criminally punishable.

The article is devoted to the analysis of the existence of anomalies in the legal sphere of information provision, in particular, it is emphasized that in today's conditions, the leading role is given to ensuring the information security of our state, as well as national interests in the information sphere.

An interpretation of the terms "information" and "information support" is provided. Special attention is paid to informational legal relations, legal informational presumptions, as well as researched and analyzed the norms of current legislation in the informational sphere. In addition, the right of citizens to information and, in particular, the mentioned principles of access to open information are covered.

Within the scope of this work, the problem of anomalies in the legal sphere of information provision is outlined. The consequences of these phenomena for various aspects of social life and the level of law and order are separately highlighted.

It is emphasized that the information security of Ukraine is an organic component of the national security of Ukraine, which confirms the relevance of the chosen topic.

Key words: information, information sphere, legal sphere, anomaly, anomaly in law, legal anomaly, information provision, right to information, information legal relations, presumptions, fictions, legal axioms, prejudicial legal facts, public information.

Вступ. Стрімкий розвиток глобальних інформаційних потоків останніми десятиліттями, а також високий рівень залежності розвитку країни від сучасних інформаційних технологій призвели до розуміння нагальної потреби у формулюванні наукових поглядів стосовно аномалій у правовій сфері інформаційного забезпечення.

Постановка проблеми. Правова сфера інформаційного забезпечення включає в себе ті основоположні аспекти, які впливають на розвиток суспільства, становлення економіки та безпосередньо на особисте життя кожного громадянина. Проблематика стосується різного роду питань, включаючи аномалії у цій сфері. На жаль, на сьогоднішній час, аномалії у правовій сфері інформаційного забезпечення не достатньо досліджені, тому залишається багато спірних моментів, які потребують детального дослідження та глибокого аналізу.

Стан дослідження. Аномалії правової сфери інформаційного забезпечення є предметом наукових розробок Чувакової Г. М., яка провела ряд досліджень стосовно

аномалій; Маріц Д. О. «Загальна характеристика юридичних аномалій в інформаційному правовідношенні».

Метою статті є дослідження аномалій у правовій сфері інформаційного забезпечення, аналіз методів визначення аномалій в інформаційній сфері, а також визначення змісту аномалій в інформаційних правовідносинах. Окреслення актуальності вказаної теми і проблематика її дослідження.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом забезпечення інформаційної безпеки нашої держави й відповідно національних інтересів в інформаційній сфері набули ще більшої актуальності. Не менш важливим є пріоритетний розвиток системи нормативно-правового регулювання відповідних відносин й належне впорядкування правотворчого процесу.

В першу чергу закцентуємо увагу на трактуванні терміну «інформаційне забезпечення». Під ним можемо розуміти відповідний процес забезпечення належною, важливою інформацією задля ефективного прийняття рішень, виконання функцій, а також досягнення певних стратегічних цілей. Водночас інформаційне забезпечення включає в себе збір, обробку, зберігання, передачу, аналіз інформації, розробку й використання інформаційних систем. Вони є основними компонентами інформаційного забезпечення і взаємодіють між собою для забезпечення ефективного управління та використання інформації.

Вважається, що інформація є основним об'єктом інформаційного суспільства. В силу чого її роль на сьогодні тяжко переоцінити. Саме обіг інформації в суспільстві вказує на появу нового виду суспільних відносин, тобто інформаційних, які являються об'єктом правого регулювання [1, с. 13].

На законодавчому рівні термін «інформація» визначено Законом України «Про інформацію». Згідно з нормами цього Закону, інформацією являються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2].

Не дивно, що на теперішній час одним із провідних факторів соціалізації та об'єднувальною ланкою між державою й суспільством виступає саме інформація. Тому вкрай необхідно забезпечити своєчасне, об'єктивне інформування громадян, надання та отримання актуальної інформації щодо суспільно важливих питань. Саме в цьому передбачається запорука формування демократичної, правової держави та вдосконалення інформаційного суспільства.

Проблематика аномалій пронизує практично всі сфери життєдіяльності. Особливий акцент, безумовно, слід зробити на сфері юриспруденції, оскільки аномалії правової сфери виникають із різноманітних причин й мають неабиякий вплив на поведінку суб'єктів права. До того ж соціальну безпеку громадян пов'язують із світоглядом населення, із рівнем єдності стосовно цінностей, поглядів, саме тому дослідження аномалій правової сфери в сучасних умовах ще більш ґрунтовне.

Вважається, що кількість аномалій правової сфери зростає, на сьогодні з'являються нові різновиди, що є відповідним результатом впливу негативних факторів правового, інформаційного, організаційного, політичного характерів тощо. Одними із провідних причин їх виникнення є колізії в законодавстві та недостатня освіченість населення у правовій сфері інформаційного забезпечення.

Актуальність вивчення аномалій у правовій сфері інформаційного забезпечення пояснюється також тим, що надає можливість критично оцінити передумови виникнення і, що не менш важливо, розробити план для зниження їх негативного прояву.

Першочергово слід звернути увагу на розмежуванні термінів «правова аномалія» й «аномалія у праві», як різновиди аномалій правової сфери, адже між вказаними поняттями існує суттєва різниця [3, с. 419].

Аномалії у праві спочатку не передбачені, але вказані феномени об'єктивно існують і хоча вони є відхиленням від норми, проте не являються юридично караними.

Проблематика аномалій у праві вважається доволі поширеним явищем у науковій сфері, свідомості громадян, культурі, політиці, в державній і громадській діяльності й, відповідно, поміж окремих груп населення. До того ж, соціальну безпеку населення пов'язують із якістю світогляду громадян, рівнем єдності суспільства стосовно тих чи інших цінностей. Таким чином, особливого значення набуває детальний аналіз та вивчення аномалій у праві, як загроз соціальній безпеці населення в умовах сьогодення.

Аномалія у праві – це відхилення від загальних закономірностей, нормального формування та розвитку суспільних відносин, котре зумовлене різноманітними факторами об'єктивного й суб'єктивного порядку.

При цьому більшість вчених наголошують на відсутності в юридичній літературі єдиного підходу щодо розуміння різновидів юридичних аномалій, про що в своїй науковій статті вказувала Н. І. Майданік [4, с. 112]. Вказане твердження можна вважати обґрунтованим, що, в свою чергу, підтверджується різноманітними науковими розробками у цій сфері. Вищезазначене має сенс, адже дослідження в правовій сфері здійснювалися представниками не тільки однієї галузі права, що зі свого боку слугує різними підходами науковців до тлумачення понять «аномалія», «аномалія в праві», «правова аномалія» та їх видів. Проте наразі правова сфера інформаційного забезпечення залишається не дослідженою в Україні.

Аномалії у праві – це обумовлене різними факторами об'єктивного і суб'єктивного порядку, відхилення від загальної спрямованості правового регулювання, від нормального перебігу та розвитку правових відносин [5, с. 64].

Щодо правових аномалій, то це відхилення від загальноприйнятих норм, які відбуваються внаслідок причин об'єктивного чи суб'єктивного характеру, та які є негативним явищем в суспільстві, проте не є кримінально-караним [6, с. 47].

Правовими аномаліями вітчизняні науковці вважають презумпції, фікції, правові аксіоми, преюдиційні юридичні факти.

Презумпцію в праві можна визначити як специфічний засіб юридичної техніки, завдяки якому на підставі індуктивного узагальнення подібних ситуацій припускається існування певного факту із високим ступенем ймовірності, котрий не потребує доказування, але все-таки його можна заперечити та спростувати. Її соціальна сутність обумовлюється тим, що презумпції діють безпосередньо у всіх сферах людської діяльності. Види правових інформаційних презумпцій можна виділити, звернувшись до чинного законодавства. Здійснивши змістовний розгляд низки законів, можливим є виділення наступних основоположних галузевих інформаційних презумпцій:

- презумпція, яка визначає право на інформацію (згідно з ст. 5 ЗУ «Про інформацію» [2];
- рівності суб'єктів інформаційних відносин в правах та можливостях доступу до інформації (ч.1 ст.7 вказаного Закону);
- оприлюднення публічної інформації (п.1 ч.1 ст.3 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» [7];
- обов'язкового прийняття й розгляду звернень громадян, які оформлені належним чином та подані у встановленому порядку (абз. 1 ст. 7 ЗУ «Про звернення громадян» [8].

Презумпціям та правовим фікціям властиві схожі ознаки, проте їх доцільно розрізняти за способом утворення. Фікції виступають як відповідний прийом мислення, коли реально неіснуюче видається за наявне. Так, фікція слугує суто прагматичним цілям. Важливим аспектом є те, що фікції завжди виражені тільки імперативно, однак

презумпції можуть бути ще й диспозитивними. Порівнюючи із правовими аксіомами, презумпції можуть бути спростовані, в той час як аксіоми не бувають спростованими за будь-яких обставин, адже вони відображають вже встановлені, достовірні знання [9, с. 8, 9].

За думкою О. В. Кохановської, поняття «інформаційні права», «право на інформацію» необхідно розуміти як правову фікцію, в силу того, що такі вирази щодо інформації являються доволі таки умовними [10, с. 129].

Серед регуляторів суспільних відносин виділяємо й преюдиційні юридичні факти – факти, встановлені рішенням суду, яке набрало законної сили. В інформаційних правовідносинах це відповідне рішення суду, яке набрало законної сили щодо факту, фактів стосовно осіб, котрі брали участь в справі, й за умови, що це рішення не скасоване рішенням суду вищої інстанції.

Таким чином правові презумпції, фікції, аксіоми та преюдиційні юридичні факти являються специфічними регуляторами інформаційних відносин. Зі свого боку аномалії в правовій сфері інформаційного забезпечення передбачають існування неординарних ситуацій, відносин, що стосується їх змісту, прав та обов'язків осіб.

Підкреслимо, що державна інформаційна політика передбачає створення відповідних правових норм, які забезпечили б можливість учасникам правовідносин вільно реалізувати свої права, зокрема, одне з основних – право на інформацію. Так, необхідним завданням галузі інформаційного права вважається реалізація провідних міжнародних принципів доступу громадян до відкритої інформації, а саме: відкритості й вільного доступу до інформації; повноти, а також достовірності інформації; своєчасності надання інформації; обмеження права доступу до інформації згідно із законними режимами доступу до інформації; право судового оскарження при забороні доступу громадян до відкритої інформації.

Поміж усіх різновидів інформації найбільш важливою для громадянина є та інформація, що впливає на його життя, здоров'я, навколишнє середовище, а також та, яка має вплив на права й обов'язки. Йдеться про інформацію, доступ до якої не може бути обмежено. Її називають «відкритою інформацією».

Щодо наслідків аномалій у правовій сфері інформаційного забезпечення, то вони являють собою доволі помітні наслідки для різних аспектів суспільного життя та правопорядку в цілому. Вони виникають внаслідок порушень в правозастосовній практиці або через недоліки у законодавстві. Відповідно, породжують основу для різноманітних проблем.

В першу чергу аномалії в змозі призвести до порушень прав й свобод громадян. Зі свого боку, вказане може спричинити обмеження основних громадянських прав, зокрема, право на приватність, свободу слова.

Також аномалії правової сфери можуть сприяти збільшенню інформаційних конфліктів, а також судових суперечок. Незрозумілі або ж суперечливі правові норми спонукають громадян звертатися до судів. Відповідно, вказане може призвести до перевантаження судових систем й затримок у вирішенні справ.

Окрему увагу варто приділити питанню кібербезпеки України в сучасних умовах в силу того, що кіберзлочини несуть неабияку загрозу безпеці держави. Концепція протидії кіберзлочинам має бути частиною єдиної сучасної кримінально-правової політики України, яка б відповідала викликам сьогодення та враховувала злочинні загрози іншим об'єктам кримінально-правової охорони в умовах воєнного конфлікту, а саме національній, громадській безпеці тощо [11, с. 313].

В. А. Ліпкан вказував на те, що інформаційна безпека України виступає органічною складовою національної. Її розгляд є необхідним для того, аби сформувати базові знання

та уявлення стосовно національної безпеки. Так, нормальна життєдіяльність суспільства визначається рівнем розвитку, якістю функціонування й безпекою інформаційного середовища, рівнем та відповідним станом нормативно-правового забезпечення.

Таким чином інформаційне законодавство спрямоване на закріплення державної інформаційної політики, котра передбачає забезпечення гарантованого, належного рівня національної безпеки в інформаційній сфері, нормального, сталого розвитку інформаційних технологій та засобів захисту інформації, виключення монополізму в цій області, а також запобігання розроблення інформаційно деструктивних технологій впливу на антропогенну популяцію [12, с. 194].

Висновки. Отже, враховуючи вищенаведені факти, виявлення аномалій у правовій сфері інформаційного забезпечення вважається важливим, основоположним інструментом задля забезпечення безпеки та продуктивності мережі. Такі аномалії можуть вказувати на численні ризики, такі як мережеві вторгнення, атаки на відмову в обслуговуванні, а також зараження шкідливим програмним забезпеченням.

Список використаних джерел:

1. Виноградова Г. В. Правове регулювання інформаційних відносин в Україні / Г. В. Виноградова. К. : Юстініан, 2006. 176 с.
2. Про інформацію: закон України від 02.10.1992. № 48. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 22.11.2024).
3. Чувакова Г. М. Аномалії у праві та їх різновиди. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с.
4. Майданик Н. І. Поняття аномалій зобов'язань у цивільному праві України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. № 3. С. 111–114. URL: <http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/3/21.pdf>
5. Чувакова Г. М. Аномалії у морському праві: національний та міжнародний аспекти. *Lex Portus*. 2019. №5 (19). С. 61–76. URL: https://lexportus.net.ua/vipusk-5-2019/chuvakova_h_m_anomalii_u_morskomu_pravi_natsionalnyi_ta_mizhnarodnyi_aspekty.pdf
6. Ткаля О. В. Різновиди правових аномалій: загальна характеристика. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 47–54. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/8.pdf
7. Про доступ до публічної інформації: закон України від 13.01.2011. № 32. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 22.11.2024).
8. Про звернення громадян: закон України від 02.10.1996 № 47. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.11.2024).
9. Зозуль І. В. Презумпції в адміністративному праві України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.07. / Зозуль І. Василівна; Нац. авіац. ун-т. К., 2013. 19 с.
10. Кохановська О. В. Приватно-правове розуміння інформаційних відносин в Україні. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 128–133. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/f912414c-2191-46c3-8ad1-1489d7ce2bf5>
11. Чуваков О. А. До питання кримінально-правової охорони кібербезпеки України в сучасних умовах. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2024. Івано-Франківськ. Вип. 17 (29). С. 311–317. URL: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.311-317>
12. Липкан В. А. Національна безпека України: Навч. посіб. – 2-ге вид. К : КНТ, 2009. 574 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-154.html>

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.265

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.21>

ПАСТКА ЗАКОНОДАВСТВА: КОЛИ УМОВНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ПРИЗВОДИТЬ ДО НОВИХ ЗАПИТАНЬ

Гаєвський Олег Сергійович,

orcid.org/0009-0009-5119-3088

помічник голови

(Дніпровський районний суд

міста Києва, м. Київ, Україна)

аспірант

(Вищий навчальний заклад

«Національна академія управління»,

м. Київ, Україна)

Стаття присвячена розгляду проблемних питань законодавчого регулювання та застосування умовного звільнення від відбування покарання. Зокрема, проблеми застосування ч. 4 ст. 70 і ст. 71 КК України в ситуації, коли попереднім або одним із попередніх вироків особу було звільнено від відбування покарання з іспитовим строком на підставі ст. 75 КК України, є яскравим прикладом того, як інтерпретація вказаних норм Кодексу, стала своєрідним «обмежувальним запобіжником» у розумінні (сприйнятті) правил складання покарання за вироками в таких ситуаціях, а не «інструментом розвитку». При цьому, хоча першопричиною цих складнощів є неповнота наведених норм КК України, які не містять указівки щодо порядку призначення остаточного покарання за наявності кількох попередніх вироків, значною мірою ця проблема також обумовлена кількома висновками об'єднаної палати Касаційного кримінального суду, яка демонструє суперечливість у застосуванні вказаних норм КК. Зрештою, це створює юридичний лабіринт, де навіть досвідчені юристи не завжди знаходять єдине рішення. Дослідження виявляє суперечності в судовій практиці та пропонує власне бачення вирішення цієї проблеми. Якщо при постановленні вироку виявиться, що існує ще один чи кілька вироків стосовно цієї ж особи, суд має визначити їй остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та/або за сукупністю вироків. Розглянуто застосування практики «самостійного виконання вироку». Така практика може значно погіршити становище особи і замість остаточного покарання, яке може включати часткове або повне поглинання покарань, особа буде змушена відбувати два покарання повністю, якщо після виконання одного вироку буде скасовано звільнення від відбування покарання за іншим вироком. Автором розглядаються питання щодо: порядку застосування норм про сукупність злочинів та вироків у таких ситуаціях; можливості самостійного виконання вироків; звільнення від відбування покарання з випробуванням

після призначення остаточного покарання. На основі аналізу законодавства, судової практики та наукових праць формулюються висновки про необхідність більш чіткого законодавчого регулювання та єдиного підходу в судовій практиці. Автор пропонує власну модель вирішення цієї проблеми, яка базується на системному тлумаченні норм Кримінального кодексу України та принципах справедливості.

Ключові слова: спеціальні правила, алгоритм признання покарання при застосуванні ч. 4 ст. 70, ст. 71 КК України, сукупність вироків, сукупність злочинів, самостійне виконання вироку.

LEGISLATIVE TRAP: WHEN CONDITIONAL RELEASE FROM PUNISHMENT LEADS TO NEW ISSUES

Haievskiy Oleh Serhiiovych,
orcid.org/0009-0009-5119-3088
Assistant Chairman
(Dniprovskiy District Court of Kyiv,
Kyiv, Ukraine)
Postgraduate Student
(Higher Education Institution
"National Academy of Management",
Kyiv, Ukraine)

This article identifies inconsistencies in court practice and proposes a solution to address these inconsistencies. The actual issues of the material and formal grounds of conditional early release, its conditions and legal consequences are analyzed. The following article provides a scientific and theoretical analysis, examining certain aspects of methods and "special" rules employed to impose a sentence of multiple convictions in the said situations. In particular, the question of applying parts 4 and 71 of Article 70 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter - CCU), in cases where a previous or one of the prior sentences involved the person being released from serving a sentence with probation under Article 75 of the CCU, provides a clear illustration of how the interpretation of these Code provisions has become a kind of "restrictive safeguard" in understanding the rules for sentencing in such situations, rather than a "tool for development".

Concurrently, while the fundamental source of these intricacies can be attributed to the incompleteness of the aforementioned norms of the Criminal Code of Ukraine, which lack directives on the methodology for imposing a definitive sentence in the presence of multiple prior convictions, this matter is also considerably compounded by several conclusions of the Joint Chamber of the Criminal Cassation Court, which demonstrate inconsistencies in the implementation of these norms.

The research identifies inconsistencies in judicial practice with regard to offering a personal perspective on the solution to this problem. Specifically, it addresses the following matters: the procedure for applying the rules on the aggregate of crimes and sentences in such situations; the possibility of independently executing sentences; and the question of release from serving a sentence with probation after the imposition of the final sentence.

Following an exhaustive examination of legislation, judicial practice, and scholarly works, the author has determined that there is a pressing need for more explicit legislative regulation and a unified approach to judicial practice. The author proposes a personal model for addressing this issue, based on a systematic interpretation of the provisions of the Criminal Code of Ukraine and the principles of justice.

Key words: special rules, sentencing algorithm under part 4 of Article 70, Article 71 of the Criminal Code of Ukraine, aggregate of sentences, aggregate of crimes, independent execution of a sentence.

Постановка проблеми. Ситуація, що стосується суперечностей у застосуванні ч. 4 ст. 70 та ст. 71 Кримінального кодексу України (далі КК) при звільненні від покарання з випробуванням на підставі статті 75 цього Кодексу, є складною та актуальною проблемою в судовій практиці. Це питання виникає, коли особа, яка вже була звільнена від покарання з випробувальним строком, вчиняє новий злочин до чи після попереднього вироку. Проблема полягає у тому, що об'єднана палата Касаційного кримінального суду дає відмінні трактування цих норм, що ускладнює досягнення правової визначеності.

Наприклад, у постанові від 25 червня 2018 року в справі № 511/37/16-к було запропоновано алгоритм дій, який передбачав обов'язкове застосування ч. 4 ст. 70 КК. Однак, у пізніших рішеннях, таких як постанова від 15 лютого 2021 року в справі № 760/26543/17, об'єднана палата фактично відійшла від цього підходу, зазначивши, що кожен вирок має виконуватися самостійно, як проте і вказується у п. 23 Постанови пленуму Верховного суду України № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання».

Ця суперечливість призводить до проблем у правозастосуванні, а також до значної варіативності у вирішенні питання про призначення покарання. У результаті, варто зауважити, що попри складність, а можливо, і завдяки їй, його вирішенню приділяється надзвичайно мало уваги в юридичній науці.

Мета статті: У межах цієї статті проводимо науково-теоретичний аналіз та дослідження окремих аспектів, методів та «спеціальних» правил, які застосовуються для призначення покарання за сукупністю вироків у вказаних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частина четверта статті 70 КК регулює питання призначення покарання за сукупністю злочинів [1]. Вона передбачає, що при остаточному призначенні покарання за декілька кримінальних правопорушення враховується вже відбуте покарання за попереднім вироком, навіть якщо воно було відбуте лише частково.

Однак у цій нормі не диференціюються правові наслідки залежно від того, чи призначене особі покарання відбуватиметься нею реально, чи умовно. Це призвело до різних підходів у правозастосуванні щодо того, як призначати покарання в разі, якщо за попереднім вироком особу було звільнено від відбування покарання з випробуванням, а згодом встановлено вчинення ще одного злочину до винесення цього вироку.

Тому, в українській правовій системі існують дискусії щодо способу застосування покарання в таких випадках, оскільки законодавець не надає чітких вказівок щодо диференціації наслідків, коли йдеться про умовне чи реальне відбування покарання.

При цьому, слід зауважити, що положення ст. 70, 71 КК України (в редакції 2001 року), за своїм змістом і обсягом не відрізняються від тих, що були передбачені ст. 42, 43 КК України (затверженому Законом від 28 грудня 1960 року «Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР»).

У п. 15, 16 Постанови пленуму Верховного Суду України № 22 від 22 грудня 1995 року «Про практику призначення судами кримінального покарання», п. 20, 25 Постанови пленуму Верховного суду України № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» відображені однакові висновки про застосування зазначених норм права, а саме:

– правила призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами або пунктами однієї статті кримінального закону, якими передбачена відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції. В такому ж порядку призначається покарання і в разі вчинення особою дій,

одні з яких кваліфікуються як закінчений злочин, а інші як готування, замах, або співучасть.

– коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші - після постановлення першого вироку, покарання за другим ви роком призначається як за сукупністю кримінальних правопорушень, так і за сукупністю вироків [2, 3].

Тобто, з наведеного вбачається, що діяв алгоритм за якого покарання визначалося спочатку - за правилами ч. 1 ст. 70 КК (ч. 1 ст. 42 КК 1960 року) за сукупністю правопорушень, вчинених до винесення першого вироку; після цього - за правилами ч. 4 ст. 70 КК (ч. 3 ст. 42 КК 1960 року); потім - за сукупністю злочинів, вчинених після винесення першого вироку; і остаточно - за кількома ви роками.

Даний алгоритм вказується і у постанові від 25 червня 2018 року у справі № 511/37/16-к об'єднаної палати Касаційного кримінального суду, яка зазначає, що коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші - після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом ви роком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку - за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього - за правилами ч. 4 ст. 70 КК, потім - за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку; і остаточно - за сукупністю вироків відповідно до ч. 1 ст. 71 цього Кодексу. У кримінально-правовій ситуації, коли вчинення нового злочину в період іспитового строку стає фактичною підставою для визнання (скасування) призначеного за попереднім ви роком покарання у виді позбавлення волі, від відбування якого звільнялась особа, таким що належить відбувати реально, його самостійне виконання при застосуванні ч. 4 ст. 70 КК не допускається за наявності підстав для подальшого призначення остаточного покарання за правилами ч. 1 ст. 71 вказаного Кодексу [4].

На цей же порядок вказує і Вартилицька А.І., як автор розділу Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу, додатково відмічаючи, що невідбутою частиною покарання за попереднім ви роком треба вважати у т.ч. покарання, від відбування якого особу звільнено з випробуванням (статті 75, 79, 104 КК). У разі, коли особа була засуджена до позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 104 КК) і в період іспитового строку звільнення вчинила новий злочин, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання [5, с. 179; 6, с. 181].

З цього приводу, у постанові від 23 вересня 2019 року у справі № 199/1496/17 об'єднана палата Касаційного кримінального суду також зазначила про те, що норми, передбачені ст. 70, 72, 75–78 КК не передбачають окремого порядку призначення покарання за сукупністю злочинів у випадку, якщо особа, щодо якої було застосоване звільнення від покарання з іспитовим строком, вчинила до ухвалення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, або засуджується до покарання, від відбування якого звільняється з іспитовим строком [7].

Окрім того, об'єднана палата Касаційного кримінального суду зробила такий висновок щодо застосування норми права: *кримінально-правові норми, передбачені статтями 70, 75 КК не передбачають окремого порядку призначення покарання за сукупністю злочинів в тих випадках, коли особа, щодо якої було застосоване звільнення від покарання з іспитовим строком, вчинила до ухвалення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, від відбування якого вона також звільняється з іспитовим строком. Оскільки самостійне виконання таких вироків не засноване на вимогах закону про кримінальну відповідальність, призначаючи остаточне покарання згідно з вимогами ч. 4 ст. 70 КК, суд має право вмотивовано вирішити питання про звільнення особи від відбування*

остаточного покарання з випробуванням, та визначити іспитовий строк в порядку та в межах, передбачених ст. 75 КК [7].

Також, щодо цього порядку Грищук В.К., як автор відповідного розділу Науково-практичного коментаря Кримінального Кодексу України, зауважує, що хоча КК не встановлює особливості призначення покарання за наявності поєднання ситуацій, передбачених ч. 4 ст. 70 і ст. 75. При цьому суд не може змінювати призначені покарання за попередніми вироками, а остаточне покарання не може бути нижчим від покарання, призначеного за попереднім вирок, оскільки в таких випадках при поглиненні або складанні покарань суд має виходити з розміру всього покарання, призначеного за попереднім вирок, а не з його невідбутої частини [8, с. 210; 9, с. 188].

Тому, вважаємо за доцільне зазначити, що відмічалась необхідність застосування положень ч. 4 ст. 70 КК, при призначенні покарання, за кримінальні правопорушення, що були вчинені особою до постановлення попереднього вироку, за яким вона засуджена до покарання зі звільненням від його відбуванням з випробуванням на підставі ст. 75 КК.

Цей підхід ґрунтувався на тому, що норми, передбачені статтями 70, 72, 75–78 КК не передбачають окремого порядку призначення покарання за сукупністю злочинів у випадку, якщо особа, щодо якої було застосоване звільнення від покарання з іспитовим строком, вчинила до ухвалення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, або засуджується до покарання, від відбування якого звільняється з іспитовим строком.

Відповідно, якщо особа, щодо якої було застосоване звільнення від відбування покарання на підставі і в порядку ст. 75 КК, вчинила до ухвалення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, від відбування якого також звільняється з випробуванням, суд визначає остаточне покарання згідно ч. 4 ст. 70 КК, а також звільняє особу від відбування остаточного покарання, встановивши іспитовий строк за правилами ст. 75 КК.

При цьому, вважалось, що самостійне виконання вироків порушує приписи ч. 4 ст. 70 КК, які не визначають відмінних варіантів призначення покарання залежно від того, чи застосовано при призначенні покарання звільнення від його відбування з випробуванням. Закон про кримінальну відповідальність в ч. 1 ст. 70 КК встановив три альтернативних способи призначення покарання: поглинання менш суворого більш суворим, повне складання покарань, часткове складання покарань. Зміст ст. 70 КК не передбачає самостійного виконання вироків.

Однак, в послідуючих рішеннях об'єднана палата Касаційного кримінального суду фактично змінивши вказані підходи в цьому питанні зазначила у постанові від 15 лютого 2021 року у справі № 760/26543/17, що якщо до особи, котра вчинила кримінальне правопорушення, вирок суду було застосоване звільнення від відбування покарання з випробуванням, а потім було встановлено, що вона винна ще й в інших злочинах, вчинених до постановлення цього вироку, в таких випадках питання про відповідальність особи за сукупністю вчинених нею кримінальних правопорушень має вирішуватись в залежності від того, чи залишається незмінним попередній вирок, за яким особа звільнена від відбування покарання з випробуванням, на момент постановлення нового вироку, і яке рішення приймає суд у новому вирокі щодо покарання за злочини, вчинені до постановлення попереднього вироку. У випадку, коли попередній вирок залишився незмінним і прийняте в ньому рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням зберігає свою законну силу, а новим вирокі особі призначається покарання, яке вона має відбувати реально, положення ч. 4 ст. 70 КК щодо призначення остаточного покарання особі з урахуванням попереднього вироку не застосовуються, а кожний вирок - попередній, за яким особа звільнена від відбування

покарання з випробуванням, та новий, за яким їй призначено покарання, що належить відбувати реально - виконуються самостійно. У разі встановлення судом, що кримінальні правопорушення за новим вироком були вчинені особою до постановлення декількох попередніх вироків, за які особа засуджена до покарань, що належить відбувати реально, остаточне покарання призначається на підставі ч. 4 ст. 70 КК за правилами, передбаченими частинами 1-3 цієї статті, тобто шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених особі покарань за новим вироком та попередніми вирокami [10].

У постанові від 14 червня 2021 року у справі № 443/806/19 об'єднана палата Касаційного кримінального суду розвинула попередній висновок та вказала, що у випадку, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення, яким їй призначається покарання у виді позбавлення волі, до постановлення двох вироків по інших справах, кожен із яких виконується самостійно, зокрема, по одному із яких призначено покарання у виді позбавлення волі, яке належить відбувати реально, а інший вирок виконується самостійно у зв'язку з призначенням покарання у виді позбавлення волі, але зі звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України, то при призначенні покарання вимоги ч. 4 ст. 70 КК застосовуються тільки до вироку, яким особу засуджено до позбавлення волі, яке належить відбувати реально [11].

Отже, на нашу думку, з цих двох висновків об'єднаної палати Касаційного кримінального суду, на відміну від попередніх двох, слідує, що, якщо особа засуджується до покарання, що належить відбувати реально, за кримінальні правопорушення, що вчинені до постановлення попереднього вироку, за яким вона звільнена від відбування покарання з випробуванням, положення ч. 4 ст. 70 КК не застосовуються і кожен вирок виконується самостійно.

Такий правозастосовний підхід кореспондується з п. 23 Постанови пленуму Верховного суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання», відповідно до якого, коли особа, щодо якої було застосоване таке звільнення, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно [3].

Також, вказана позиція підтримана і Задоя К.П., який обґрунтовуючи необхідність існування відповідного правозастосовного тлумачення із таким же концептуальним підходом, вважає, що коли особа, щодо якої було застосоване звільнення від відбування покарання з випробуванням, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно. Якщо новим вироком особа також звільняється від відбування призначеного їй покарання з випробуванням, кожен вирок так само виконується самостійно [12, с. 105–109].

При цьому підтримуємо позицію вчених, що фактичним поясненням такого підходу вказується презумпція законності та обґрунтованості попереднього вироку.

Однак, таке правозастосування наведених норм КК зазнає критики інших науковців. Так, Грищук В. К. зауважує, що складений у судовій практиці з цього приводу підхід (якщо особу звільнено від відбування покарання з випробуванням, а потім з'ясовується, що до засудження вона вчинила інший злочин, за який особа засуджується до покарання, що слід відбувати реально, то застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається, а кожен

вирок виконується самостійно. Якщо новим вирокком особа також звільняється від відбування призначеного їй покарання з випробуванням, то кожен вирок так само виконується самостійно) погіршує правове становище засудженого, не бере до уваги різницю між такими кримінально-правовими інститутами, як призначення покарання і звільнення від покарання та його відбування, а також суперечить ч. 4 ст. 70 як нормі, що не містить жодних винятків із загального алгоритму призначення покарання за сукупністю злочинів. Ця норма підлягає застосуванню у випадках «розірваної» сукупності злочинів незалежно від того, чи особа раніше звільнялась від відбування покарання з випробуванням [8, с. 210].

Цієї ж думки притримується і Арманов М. відмічаючи про те, що це положення (самостійне виконання вироків) суперечить чинному законодавству та детермінує погіршення правового становища засудженого. Самостійне виконання вироків, на думку вченого, у цьому випадку, порушує приписи ч. 4 ст. 70 КК [13, с. 66].

Бабанли Р.Ш. вважає, що з метою вирішення наведеного питання за доцільне його розглянути крізь призму двох аспектів: реального та перспективного, тобто визначити, який із підходів узгоджується із вимогами КК, а також який із підходів є більш вдалим з огляду на завдання кримінальної юстиції в частині визначення способу кримінально-правового впливу на особу та який, відповідно, має знайти своє відображення у правозастосовній практиці в перспективі. На переконання вченого, результати аналізу ч. 4 ст. 70 КК не визначають різних варіантів призначення покарання залежно від того, чи застосовано при первинному призначенні покарання звільнення від відбування покарання з випробуванням, а тому, незалежно від того, чи є покарання реальним, чи умовним, закон про кримінальну відповідальність встановив три можливих варіанти призначення покарання: поглинання менш суворого більш суворим, повне складання покарань, часткове складання покарань. Аналіз згаданої позиції (йдеться про можливість самостійного виконання вироків) фактично продукує четвертий варіант: самостійне виконання відповідних вироків. Таким чином, він погоджується із твердженням про невідповідність підходу положенням, закріпленим у ч. 4 ст. 70 КК [14, с. 311–315].

Розділяючи цю думку вчених, зауважимо, що, на наше переконання, положення ст. 70, 71, 72 КК України вказують на однозначний намір законодавця виключити можливість існування множинних покарань за різними вирокками. Тому, якщо при постановленні вироку буде з'ясовано, що існує ще один чи кілька вироків стосовно цієї ж особи, суд має визначити їй остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та/або за сукупністю вироків. Їх самостійне виконання вироків порушує приписи ч. 4 ст. 70 КК України, яка не визначає відмінних варіантів призначення покарання залежно від того, чи застосовано при призначенні покарання звільнення від його відбування з випробуванням. Априорі, ст. 70 КК взагалі не передбачає самостійного виконання вироків.

Так, згідно з вимогами ст. 50, 65 КК сукупна кримінально-правова оцінка суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, вчинених до постановлення попереднього вироку, про частину з яких стало відомо після його ухвалення, та особи, яка їх вчинила, що виявляється у обранні судом виду і розміру покарання засудженому, законодавчо забезпечена виключно положеннями ч. 4 ст. 70 КК, підстав до відступу від вимог яких чинне законодавство не містить.

Законодавець в ч. 1 ст. 70 КК встановив три альтернативних способи (правила) призначення остаточного покарання: поглинання менш суворого більш суворим, повне складання покарань, часткове складання покарань.

Суд, призначивши покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, коли особа до ухвалення вироку в першій справі вчинила інші кримінальні

правопорушення, має право лише після призначення остаточного покарання за спеціальними правилами ч. 4 ст. 70 КК вмотивовано вирішити питання про звільнення особи від відбування остаточного призначеного покарання з випробуванням в порядку, передбаченому ст. 75 КК, або на підставі сукупної оцінки всіх вчинених кримінальних правопорушень не застосовувати такого з урахуванням суспільної небезпечності як вчиненого, так і особи.

Вирішення питання про звільнення особи від відбування покарання в порядку ст. 75 КК є наступним етапом правозастосування, якому передують етапи призначення покарання, похідним від нього, та приймається на підставі норм матеріального права з іншого розділу Загальної частини КК, де в судовому рішенні окремо мотивується висновок про призначення покарання (його вид і розмір, в тому числі за сукупністю кримінальних правопорушень), а після цього - мотиви та підстави про звільнення особи від його відбування (які окремо обґрунтовуються у вирокі), а отже безпідставним є ототожнення змісту прийнятого судом рішення про застосування ст. 75 КК з призначенням покарання.

Тому лише за результатами призначення покарання за сукупністю всіх вчинених особою кримінальних правопорушень, згідно вимог і спеціальних правил ч. 4 ст. 70 КК, суд має право вмотивовано вирішити питання про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням. Звільнення від відбування покарання не є складовою його призначення.

Самостійне виконання вироків порушує приписи ч. 4 ст. 70 КК, які не визначають відмінних варіантів призначення покарання залежно від того, чи застосовано за одним з вироків звільнення особи від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК, в той час як за іншими особою засуджено до реального його відбування.

Відповідно, вважаємо, що в основу рішення про те, чи може суд при призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, якщо про один із них стало відомо після ухвалення вироку, яким особою засуджено до покарання від відбування якого її звільнено з іспитовим строком, призначити остаточне покарання та звільнити від його відбування з іспитовим строком мають бути покладені засади, визначені ст. 11, 50 КК, механізми реалізації яких закладені в нормах, передбачених ст. 65–87 КК.

Суть закону про кримінальну відповідальність в цьому випадку полягає в тому, що при визначенні покарання особі, яка вчинила більше одного кримінального правопорушення, за жоден із яких вона не була притягнута до відповідальності до ухвалення вироку, має передбачати оцінку всієї сукупності діянь, вчинених до ухвалення вироку. Це допомагає краще зрозуміти рівень суспільної небезпеки як самої особи, так і скоєних нею кримінальних правопорушень, що є необхідною умовою для обрання як форми реалізації кримінальної відповідальності, так і належного заходу кримінально-правового впливу.

У свою чергу, штучний розрив такої сукупної оцінки вчинків особи, наслідком якого є ізолювання їх оцінка за різними вирокіми, якщо про один із них стало відомо після ухвалення першого вироку, яким винуватого засуджено до покарання від відбування якого звільнено з іспитовим строком, суперечить сутності закону про кримінальну відповідальність, позаяк порушує єдиний підхід до оцінки злочинних дій та особи відповідно до положень ст. 50, 65, 75 КК. Суд може звільнити особу від покарання з випробуванням, якщо він впевнений у можливості її виправлення без відбування строку. Таке рішення базується на інформації про скоєний злочин на момент вироку. Однак, якщо особа вчинила кілька кримінальних правопорушень, це може значно вплинути на оцінку судом можливості її виправлення і на розмір та вид покарання.

Саме тому у випадку, коли після винесення першого вироку стає відомо про нове кримінальне правопорушення, суд повинен вирішити, чи можливо звільнити особу від покарання з випробувальним строком, враховуючи всі скоєні злочини.

При цьому, не можна вважати, що рішення суду щодо призначення покарання згідно з ч. 1-4 ст. 70 КК є переглядом або зміною попереднього судового рішення, оскільки це відбувається в рамках процедури, визначеної кримінальним процесуальним законом. Таке рішення не суперечить принципам обов'язковості судових рішень та праву на оскарження.

Кримінально-правові норми, зокрема ст. 70 КК, чітко зобов'язують суд прийняти рішення щодо остаточного покарання, враховуючи раніше ухвалені вироки, у зв'язку з виявленням нових злочинів, про які раніше не було відомо.

Застосування практики «самостійного виконання вироку» може значно погіршити становище особи. Замість остаточного покарання, яке може включати часткове або повне поглинання покарань, особа може змушена відбувати два покарання повністю, якщо після виконання одного вироку буде скасовано звільнення від відбування покарання за іншим вироком. Також «самостійне виконання вироку» може погіршити правове становище особи, у тому випадку, коли вона була під вартою під час попереднього провадження, після чого її звільнили з випробувальним строком. Позаяк, у такому разі в новому провадженні не будуть застосовані вимоги ч. 4 ст. 70 КК щодо зарахування строку попереднього ув'язнення до відбуття покарання. Якщо ж особа була засуджена за кримінальні правопорушення, скоєні до попереднього вироку, за яким її звільнено з випробуванням, остаточне покарання визначається, відповідно до ч. 4 ст. 70 КК з урахуванням попереднього вироку, незалежно від того, чи змінювався він.

Тому, вважаємо, що саме такий підхід, може істотно зменшити кількість випадків, коли суду при призначенні покарання необхідно буде враховувати не один, а декілька попередніх вироків (які виконуються самостійно) та, навіть, в разі наявності таких кількох попередніх вироків, застосування єдиного підходу при призначенні остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і сукупністю вироків (без виключень у вигляді незастосування ч. 4 ст. 70 КК щодо вироків, «які виконуються самостійно») сприятиме узгодженості судової практики та відповідатиме вимогам передбачуваності застосування закону. Позаяк, як ґрунтовно зауважує, В. О. Навроцький [15] наявні суперечності між правом і законом (коли з'являються «неправові закони») мають зніматися у процесі законотворчості, а не застосування закону. Інакше при застосуванні закону пануватиме вакханалія: особи, уповноважені на застосування кримінально-правових норм, по-перше, будуть підміняти собою законодавця, вкладаючи в текст закону те, що насправді законодавець не передбачив, по-друге, керуватимуться своїм індивідуальним розумінням справедливості, а не суспільним, яке має бути втілене у нормативній формі.

Висновки. Підсумовуючи, слід підкреслити, що подальший розвиток кримінально-правового механізму реагування на правопорушення потребує більш глибокого дослідження та вдосконалення, з урахуванням балансу між формальними та дискреційними підходами при застосуванні положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК на практиці. Будь-який правовий висновок про застосування норми права об'єднаної палати Касаційного кримінального суду та його апробація вимагає забезпечення системності всіх без винятків раніше встановлених концептів. Дійсно, керуюча роль практики вищої судової інстанції демонструє та надає базис для переосмислення, конкретизації та інколи оновлення правил призначення покарання у спеціальних випадках, регламентації правил призначення інших заходів кримінально-правового характеру, а також для детальної розробки критеріїв визначення міри кримінально-правового впливу в окремих (спеціальних) випадках.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240519#top>. (дата звернення: 10.10.2024).
2. Постанова пленуму Верховного Суду України № 22 від 22 грудня 1995 року «Про практику призначення судами кримінального покарання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0022700-95#Text> (дата звернення: 10.10.2024).
3. Постанова пленуму Верховного суду України № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення: 10.10.2024).
4. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 25 червня 2018 року у справі №511/37/16-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/75042896> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер. 2016. 1064 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер. 2018. 1104 с.
7. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 23 вересня 2019 року у справі №199/1496/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/84583234> (дата звернення: 10.10.2024).
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор». 2019. 1384 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка. 2012. 1316 с.
10. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 15 лютого 2021 року у справі №760/26543/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/95042469> (дата звернення: 10.10.2024).
11. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 14 червня 2021 року у справі №443/806/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/97771999> (дата звернення: 10.10.2024).
12. Задоя К. П. Проблеми призначення покарання за нововиявлені «епізоди» «розірваної» злочинної поведінки особи в судовій практиці України. *Наше право*. 2013. № 8. 110 р.
13. Арманов М. Призначення покарання за сукупністю злочинів при застосуванні звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Вісник прокуратури*. 2015. № 5 (167). С. 65–69.
14. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф. 2019. 488 с.
15. Навроцький В. О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять. *Право України*. 2011. № 9. С. 23–29.

УДК 343.77

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.22>

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Дзядик Максим Русланович,
прокурор
(Біляївська окружна прокуратура,
м. Одеса, Україна)

У статті проаналізовано поняття кримінологічної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Наводяться окремі позиції вітчизняних кримінологів щодо змісту поняття «кримінологічна характеристика». Зауважується, що в основі кримінологічної характеристики покладається інформація, що так чи інакше пов'язана із самим суспільно небезпечним явищем, суб'єктами його вчинення, а також з їх детермінаційним комплексом. Така інформація глибоко вивчається, після чого в узагальненому виді складає основу розробки системи планування та програмування запобіжних заходів щодо конкретних видів злочинності.

На основі офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора України проводиться аналіз кількісних та якісних показників незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 249 КК України за період 2019–2023 років.

Встановлено, що за період 2019–2023 роки зберігається тенденція росту кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України (окремо кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень), а також їх питомої ваги в складі кримінальних правопорушень проти довкілля. Розглянуто кількісні показники вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. Виявлено тенденцію до збільшення кількості кримінальних проваджень, в рамках яких рішення в порядку КПК України не приймається, тобто особа не підлягає реальному кримінально-правовому впливу за рахунок покарання чи інших передбачених заходів. Робиться зауваження, що всі статистичні дані починаючи з 2022 року не охоплюють частину інформації щодо стану, рівня та динаміки кримінальних правопорушень, які можуть мати місце на окупованих та прифронтових територіях через повномасштабне збройне протистояння.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, кількісні та якісні показники злочинності, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, екологічне кримінальне правопорушення, воєнний стан.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ILLEGAL FISHING, HUNTING OR OTHER AQUATIC EXTRACTION ACTIVITIES

Dziadyk Maksym Ruslanovych,
Prosecutor
(Bilyaevsky District Prosecutor's Office,
Odesa, Ukraine)

The article analyzes the concept of criminological characteristics of illegal fishing, hunting or other aquatic fishing. The author presents some positions of domestic criminologists on

the content of the concept of "criminological characterization". It is noted that criminological characterization is based on information which is somehow related to the socially dangerous phenomenon itself, the subjects of its commission, and also to their deterministic complex. Such information is studied in depth and then used in a generalized form to develop a system of planning and programming of preventive measures for specific types of crime.

Based on the official statistics of the Office of the Prosecutor General of Ukraine, the analysis of quantitative and qualitative indicators of illegal fishing, animal or other aquatic extraction, criminalized under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine for the period 2019–2023 is carried out.

It is established that for the period 2019–2023, there is a tendency for the number of criminal offenses under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine (separately criminal offenses and misdemeanors) to increase, as well as their share in criminal offenses against the environment. The author analyzes the quantitative indicators of illegal fishing, hunting or other aquatic extraction by persons who have previously committed criminal offenses. The author reveals a tendency to increase the number of criminal proceedings in which no decision is made in accordance with the CPC of Ukraine, i.e., a person is not subject to real criminal law impact through punishment or other measures provided for. The author notes that all statistics starting from 2022 do not cover some of the information on the status, level and dynamics of criminal offenses which may occur in the occupied and frontline territories due to a full-scale armed confrontation.

Key words: criminological characteristics, quantitative and qualitative indicators of crime, illegal fishing, hunting or other aquatic extraction, environmental criminal offense, martial law.

Постановка проблеми. У сучасних екологічно нестабільних умовах життєдіяльності українського суспільства особливої значущості набувають питання, пов'язані з можливістю збереження і примноження екологічних систем, забезпечення постійного контролю за певною якістю довкілля, особливо враховуючи наслідки повномасштабного вторгнення для екологічної безпеки України. Серед іншого, збереження водних біологічних ресурсів і запобігання порушенням правил їх охорони поставлено перед правоохоронними органами як одне із важливих завдань, оскільки ефект від його реалізації впливає на загальний стан економічної безпеки країни. Таким чином, актуальність проблем, пов'язаних з кримінально протиправними у сфері охорони водних біоресурсів, що вчиняються сьогодні, не викликає сумнівів, як і те, що чисельність водних біологічних ресурсів, зокрема тих, які належать до рідкісних і цінних видів, занесених до Червоної книги України, стрімко скорочується.

Стан дослідження. Питання кримінально-правової охорони довкілля, в цілому, та аспекти незаконного рибного, звіриноного або іншого водного промислу, зокрема, у своїх працях досліджували П. С. Берзін, І. В. Берднік, Є. М. Борисов, В. В. Локтіонова, С. М. Мойсак, К. М. Оробець, Ю. А. Турлова та ін.

Метою даної статті є дослідження особливостей кримінологічної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом як виду кримінального правопорушення, поширеного на території України.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний закон України містить цілу низку кримінальних правопорушень проти довкілля, передбачених Розділом VIII Особливої частини КК України, до яких відноситься незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду (ст. 249 КК України). Задля розробки ефективних заходів попередження та запобігання вчиненню такого незаконного промислу варто з'ясувати особливості його кримінологічних показників, стану, поширення, тенденцій.

Ступінь і характер негативного впливу, який здійснює незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на суспільні відносини зумовлює подальший науково-практичний пошук більш результативних і науково-обґрунтованих заходів запобігання кримінальному правопорушенню цього виду. Зазначене визначає нагальну потребу в отриманні нових знань про системні закономірності та сучасні тенденції функціонування незаконного промислу водних ресурсів, через аналіз їх кількісних і якісних показників. У цілісній сукупності такі складові елементи охоплюються центральною категорією – «кримінологічна характеристика».

У науковій доктрині кримінології не існує одностайного визначення поняття «кримінологічна характеристика» та його змісту. Наприклад, на думку Василевича В. В. «кримінологічна характеристика – це стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку й географію злочинних дій, а також про осіб, які їх учиняють, тобто нові відомості про справжній стан явища, повні й точні знання про нього для ефективної й науково обґрунтованої протидії конкретним кримінальним правопорушенням» [1, с. 83].

Старушкевич А. В. пропонує під кримінологічною характеристикою розуміти «систематизовані відомості про динаміку злочинів, які мають значення під час встановлення їхніх причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та прийняттю заходів щодо їх усунення» [2].

Кримінологічна характеристика за визначенням А. Ф. Зелінського, «є комплексним поняттям, що характеризується поширеністю відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце і час вчинення, а також особливості суб'єктів злочинів» [3, с. 38].

Боднар В. Є. пропонує поняття кримінологічної характеристики трактувати досить лаконічно – «сукупність статистично значущих показників про рівень, коефіцієнти, структуру, динаміку злочинності, а також дані щодо осіб, які вчиняють злочин» [3, с. 147].

Гутник А. Є. до кримінологічної характеристики відносити такі складові елементи: «кримінологічно значущі ознаки злочину; способи вчинення злочину; фактори, що детермінують злочинну діяльність; обстановку, місце, географію, середовище реалізації злочину; особистість злочинця, особливості та детермінацію індивідуальної злочинної поведінки; характеристику осіб, які сприяють вчиненню злочинам; тривалість вчинення злочинів; групове вчинення злочину» [4, с. 10].

Тихонова О. В. кримінологічну характеристику визначає як «сукупність статистично значимих показників про злочинність (злочини) і особистість злочинців, які відображають ступінь їх суспільної небезпеки, однак, не дають змогу з'ясувати її детермінанти» [5, с. 248]. У свою чергу А. Б. Блага [6] та М. Ю. Валуйська [7, с. 8] відносять до кримінологічної характеристики обмежений перелік елементів, зокрема: кількісні та якісні показники стану злочинності й відомості про особистість злочинця.

Таким чином, в основі кримінологічної характеристики покладається інформація, що так чи інакше пов'язана із самим суспільно небезпечним явищем, суб'єктами його вчинення, а також з їх детермінаційним комплексом. Така інформація глибоко вивчається, після чого в узагальненому виді складає основу розробки системи планування та програмування запобіжних заходів щодо конкретних видів злочинності.

Офіційна інформація щодо стану кримінальних правопорушень на території України зображено у відповідних зведених статистичних таблицях Офісу Генерального прокурора України [8], що й буде закладено в основі проведеного далі аналізу.

Так, за 2019 рік було зареєстровано 3769 кримінальних правопорушень проти довкілля, із яких 619 випадків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України), що склало 16,4% від загальної кількості даного виду кримінальних правопорушень.

За 2020 рік було зареєстровано 4558 кримінальних правопорушень проти довкілля, де 608 – кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, що становить 13,3% від загальної кількості за звітний період. Варто відмітити також, що із 608 посягань – 389 були кримінальними проступками, а 219 – кримінальними правопорушеннями.

5416 кримінальних правопорушень проти довкілля виявлено у 2021 році, з яких 613 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, що становить 11,3% від загальної кількості за звітний період, де 582 – кримінальні проступки та 31 – кримінальне правопорушення.

4018 кримінальних правопорушень проти довкілля виявлено у 2022 році, з яких 546 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, що становить 13,6% від загальної кількості за звітний період. 544 випадки склали кримінальні проступки та 32 – кримінальні правопорушення.

У 2023 році було зареєстровано 4741 кримінальних правопорушень проти довкілля виявлено, з яких 615 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 249 КК України, що становить 13% від загальної кількості за звітний період. 598 кримінальних проступків та 17 кримінальних правопорушень.

У 2019 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України було вчинене 59 разів особами, які раніше вже вчиняли кримінальне правопорушення. Такий самий показник було зафіксовано у 2020 році. У 2021 році 21 випадків вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. У 2022 році – 31 випадок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України. У 2023 році цей показник склав 48 випадків. Таким чином, зберігається тенденція до збільшення кількості даного правопорушення.

Важливим показником є вчинення кримінально караних діянь групою осіб. Так, у 2019 році в складі групи осіб було вчинено 38 випадків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, у 2020 році – 35, у 2021 році – 16, у 2022 році – 31 та 24 у 2023 році.

Офіційні статистичні дані також містять інформацію щодо вчинення кримінальних правопорушень в стані алкогольного сп'яніння та за участю неповнолітніх. Відомо, що у 2019 році не було виявлено вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом у стані алкогольного сп'яніння, у 2020 році цей показник склав – 2 випадки, у 2021 році – 3, у 2022 році – 0 та 1 випадок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України за звітний період 2023 року.

У 2020 році було направлено до суду (п.п. 2,3 ст. 283 Кримінального процесуального кодексу України) матеріали щодо 376 кримінальних проваджень, передбачених ст. 249 КК України, із них 348 з обвинувальним актом та 27 з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Із 348 матеріалів щодо вчинення незаконного промислу в порядку ст. 249 КК України – 182 матеріали були щодо вчинення кримінального правопорушення та 194 щодо кримінальних проступків.

У 2021 році було направлено до суду (п.п. 2,3 ст. 283 КПК України) матеріали щодо 355 кримінальних проваджень, передбачених ст. 249 КК України, із них 340 з обвинувальним актом та 13 з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Із 355 матеріалів щодо вчинення незаконного промислу в порядку ст. 249 КК України – 12 матеріалів були щодо вчинення кримінального правопорушення та 328 щодо кримінальних проступків.

У 2022 році було направлено до суду (п.п. 2,3 ст. 283 КПК України) матеріали щодо 321 кримінальних проваджень, передбачених ст. 249 КК України, із них

299 з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у звітному періоді не направлялося. Із 321 матеріалів щодо вчинення незаконного промислу в порядку ст. 249 КК України – 21 матеріали були щодо вчинення кримінального правопорушення та 300 щодо кримінальних проступків.

У 2023 році до суду було направлено матеріали щодо 335 кримінальних проваджень, передбачених ст. 249 КК України, із них 333 з обвинувальним актом, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у звітному періоді не направлялося. Із 333 матеріалів щодо вчинення незаконного промислу в порядку ст. 249 КК України – 7 матеріали були щодо вчинення кримінального правопорушення та 326 щодо кримінальних проступків.

Варто також зауважити, що не завжди той факт, що матеріали були направлені до суду з обвинувальним актом, свідчить про те, що винного було реально покарано. Так, станом на 2019 рік по 247 випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення.

Станом на 2020 рік по 230 (62,6% від загальної кількості направлених до суду) випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення, в тому числі – щодо 25 випадків вчинення кримінальних правопорушень та 205 проступків.

За 2021 рік по 257 (72,3% від загальної кількості направлених до суду) випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення, в тому числі – щодо 19 випадків вчинення кримінальних правопорушень та 238 проступків.

Станом на 2022 рік по 251 (78,1% від загальної кількості направлених до суду) випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення, в тому числі – щодо 10 випадків вчинення кримінальних правопорушень та 241 проступків.

У 2023 рік по 280 (78,8% від загальної кількості направлених до суду) випадкам вчинення кримінально караного незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на кінець звітнього періоду рішення не прийнято рішення, в тому числі – щодо 10 випадків вчинення кримінальних правопорушень та 270 проступків.

Висновки. Таким чином, можемо спостерігати постійну тенденцію до збільшення кількості кримінальних проваджень, в рамках яких рішення в порядку КПК України не приймається, тобто особа не підлягає реальному кримінально-правовому впливу за рахунок покарання чи інших передбачених заходів. Це на фоні збереження стабільно збільшуваного рівня кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України. Варто також приймати до уваги, що всі статистичні дані за період з 2022 року не охоплюють частину інформації щодо стану, рівня та динаміки кримінальних правопорушень, які можуть мати місце на окупованих та прифронтових територіях через повномасштабне збройне протистояння.

Серед негативних чинників, що сприяють зростанню фактів незаконного видобутку водних біологічних ресурсів, які давно перейшли в категорію організованої злочинності, – потурання, а в низці випадків – і пособництво вчиненню подібних кримінальних правопорушень з боку співробітників правоохоронних органів.

Відсутність належної ефективності в попередженні досліджуваної нами категорії кримінальних правопорушень зумовлюється безліччю причин: недостатньою

розробленістю методик розслідувань незаконного видобутку риби; низьким професіоналізмом працівників правоохоронних органів у питаннях кваліфікації кримінальних правопорушень і відповідальності за скоєння подібних діянь. З усією очевидністю набувають актуальності багатоаспектна підготовка співробітників, підвищення їхньої кваліфікації з основ попередження, припинення, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні незаконного вилову рибопродуктів. Водночас необхідний комплексний системний підхід до виявлення переліку проблемних питань кримінологічного, кримінально-правового та криміналістичного блоку в протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Список використаних джерел:

1. Василевич В. В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів. *Право України*. 1997. № 12. С. 82–84.
2. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ: Правник, 1997. 44 с.
3. Зелінський А. Ф. Кримінологія. Харків: Рубікон. 2000. 240 с.
4. Боднар В. Є. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 3 (99). 2016. С. 144–153.
5. Гутник А. Є. Попередження податковою міліцією ухилень від сплати податків. К.: Атіка, 2001. 264 с.
6. Тихонова О. В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 8. С. 246–249.
7. Блага А. Б. Основні кількісно-якісні показники насильства в сім'ї: кримінологічний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2013. № 1077, Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHiPR_2013_1077_15_34.
8. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2002. 19 с.
9. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
10. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у при- кордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.
11. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.
12. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021 С. 14–22.
13. Бабенко А. М., Палій М. В., Чекмарьова І. М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023. С. 436–440.
14. Бабенко А. М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73) № 3. 2023. С. 200–204.

УДК 340.5:341:342.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.23>

ПРАВОВИЙ СТАТУС НАДНАЦІОНАЛЬНИХ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ СТРУКТУР

Козенко Олександр Олександрович,
orcid.org/0000-0001-7619-484X
кандидат юридичних наук, здобувач
наукового ступеня
доктор юридичних наук,
головний науковий співробітник
Наукової лабораторії № 3
Науково-організаційного центру
(Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню співпраці України та антитерористичних структур регіонального об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова (далі – ГУАМ) у функціонуванні загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в Україні.

Важливим викликом для України в умовах дії правового режиму “воєнного стану” є ефективність діяльності цих антитерористичних структур. Це зумовлено тим, що за сучасних умов геополітичної нестабільності ефективно міжнародне співробітництво разом з іншими видами останнього здатне сприяти успішному вирішенню низки проблем як глобального характеру – підтримання миру та безпеки, так і регіонального – забезпечення гармонійного співіснування держав в окремих частинах світу. Водночас міжнародне співробітництво України у національній безпеці в цілому сприяє підвищенню міжнародного авторитету нашої держави, підсиленню міжнародної довіри до неї з боку інших держав, покращенню її іміджу у справі формування архітектури європейської і світової систем безпеки.

У статті розглянуто продуктивність діяльності антитерористичних структур ГУАМ, проведено аналіз нормативної бази на основі якої функціонують згадані організації.

Запропоновано ініціювати питання створення нової регіональної антитерористичної структури, що об'єднає слов'янські країни для боротьби із терористичною діяльністю. Антитерористичним центром слов'янських країн, могли б заснувати держави, які мають спільні історико-культурні корені, подібні безпекові виклики та інтерес до забезпечення стабільності у своїх регіонах.

Співпраця у такому форматі дозволить підвищити оперативність обміну інформацією, координацію розслідувань та спільні антитерористичні операції. Враховуючи те, що сучасний тероризм часто має транскордонний характер, створення такої структури сприятиме посиленню контролю за кордонами та запобіганню проникненню терористичних угруповань у регіон.

Ключові слова: тероризм, боротьба з тероризмом, загальнодержавна система боротьби з тероризмом в Україні, міжнародні організації, ГУАМ, слов'янські країни, регіональна антитерористична структура.

LEGAL STATUS OF SUPRANATIONAL ANTI-TERRORIST STRUCTURES

Kozenko Oleksandr Oleksandrovych

orcid.org/0000-0001-7619-484X

Candidate of Juridical Sciences,

Doctoral Candidate, Leading Researcher

at the Scientific Laboratory № 3

of the Scientific and Organisational Centre

(National Academy of the Security Service

of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the study of cooperation between Ukraine and anti-terrorist structures of the regional association of four states: Georgia, Ukraine, the Republic of Azerbaijan and the Republic of Moldova (hereinafter – GUAM) in the functioning of the national system of counter-terrorism in Ukraine.

An important challenge for Ukraine under the martial law regime is the effectiveness of these anti-terrorist structures. This is due to the fact that in the current conditions of geopolitical instability, effective international cooperation, along with other types of cooperation, can contribute to the successful resolution of a number of problems of both a global nature – maintaining peace and security – and a regional nature – ensuring harmonious coexistence of states in certain parts of the world. At the same time, Ukraine's international cooperation in national security in general contributes to the enhancement of our country's international authority, strengthening of international trust in it on the part of other states, and improvement of its image in shaping the architecture of the European and global security systems.

The article examines the effectiveness of GUAM anti-terrorist structures, analyses the regulatory framework on the basis of which these organisations operate.

It is proposed to initiate the creation of a new regional anti-terrorist structure that will unite the Slavic countries to combat terrorist activities. The anti-terrorist centre of the Slavic countries could be established by states that share common historical and cultural roots, similar security challenges and an interest in ensuring stability in their regions.

Cooperation in this format would increase the efficiency of information exchange, coordination of investigations and joint anti-terrorist operations. Given that modern terrorism often has a cross-border nature, the creation of such a structure will help to strengthen border control and prevent terrorist groups from entering the region.

Key words: terrorism, counter-terrorism, national system of counter-terrorism in Ukraine, international organisations, GUAM, Slavic countries, regional anti-terrorist structure.

Постановка проблеми. Попри значний потенціал для розвитку, антитерористичні структури ГУАМ і досі залишається малоефективним форматом, за котрим тягнеться шлейф несправджених сподівань. Для вирішення даної проблеми необхідно здійснити оновлення антитерористичних структур, а саме створення Антитерористичного центру ГУАМ, який може бути платформою для обміну досвідом і спільних антитерористичних дій для багатьох держав на основі спільних культурних цінностей, що зміцнить співпрацю у боротьбі з тероризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання проблем міжнародного тероризму, його специфіки та боротьби із тероризмом в Укаріні приділялася увага таких науковців, як: В. Антипенко, В. Антонюк, Ф. Атгар, Дж. Баллок, О. Банчук-Петросова, М. Бассіуні, О. Власюк, З. Гбур, М. Гербер, В. Горбулін, Ю. Джин, Е. Дюжиков, Л. Елбакідзе, Ю. Латов, Х. Лаутерпахт, В. Ліпкан, Б. Ломборг, Р. Марутян, І. Мейо, Д. Мерфі, В. Настюк, Д. Пост, Ф. Пурпура, Д. Райт, І. Рижов, Д. Рязанов,

Т. Сендлер, У. Сломансон, В. Смолянчук, Г. Ситник, О. Суходоля, Ю. Сплетухов, Д. Тейхман, Г. Хаддоу, В. Юрчишин, А. Юхно [1].

Однак, у жодному із наведених досліджень не було розглянуто детальної структури та діяльності антитерористичних організацій ГУАМ та пропозицій створення нових у відповідності до умов сьогодення.

Метою цієї статті є здійснення аналізу ефективності діяльності антитерористичних структур ГУАМ у функціонуванні загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в Україні.

Виклад основного матеріалу. Багато міжнародних організацій приділяють свою увагу вирішенню глобальної проблеми протидії тероризму. В їх документах боротьба з тероризмом найчастіше носить більш декларативний характер, оскільки не завжди вказуються конкретні кроки як протистояти цій загрозі. Проте вже великим досягненням є визнання з боку багатьох держав важливості багатостороннього співробітництва у протидії міжнародному тероризму. Сторони надають допомогу один одному з метою збільшення своїх можливостей щодо попередження терористичних злочинів, у тому числі шляхом обміну інформацією та найкращою практикою, а також шляхом підготовки кадрів та інших спільних заходів превентивного характеру.

А. С. Блінов зазначає, що незалежна національна держава як основа сучасного міжнародного порядку з часів Вестфальського миру набуває нових організаційних форм. Нації через свої територіальні організації – держави передали частину суверенних прав наддержавним структурам і тим самим заперечили анархічну природу міжнародних відносин політичного реалізму.

Як наслідок наддержавні структури набувають власного суверенітету та створюють нові типи політичної ідентичності і лояльності, котрі «відчужують» об'єкти влади від держави.

Зокрема, представники федералістської школи міжнародних відносин вважають, що національні держави передають частину своїх суверенних прав і компетенцій наддержавній структурі, щоб остання змогла ефективно втілити здобутки їх соціального та економічного прогресу та забезпечити мир і безпеку в світі [2].

В. Муравйов зазначає, що «держави можуть наділяти міжнародну організацію наднаціональними повноваженнями, суть яких зводиться до прийняття організацією постанов, що є обов'язковими для її членів». У такому випадку наднаціональність розглядається, по-перше, як норма, створена міжнародною організацією, що має примат над нормами національного права; подруге, як норма, що складає частину національного права і є обов'язковою для застосування, у тому числі й у діяльності національних судових установ. У західноєвропейській доктрині наднаціональність розглядають як функціональну ознаку об'єднання держав, за якою певні суверенні права у визначених конституцією галузях передаються державами певному наднаціональному органу, причому такий процес стає незворотнім та поступово перестає залежати від волі окремих держав. Взагалі наднаціональність як правова категорія є предметом жвавих дискусій.

Зокрема, В. Василенко, І. Кунц, П. Хей, Г. Тункін, М. Корольов та інші сприймають ту чи іншу концепцію наднаціональності, проте досі не існує загальновизнаної теорії наднаціональності. Певною мірою ці різнобічні погляди породжені, з одного боку, відсутністю ясності й неоднозначності терміна «наднаціональність» у тих небагатьох документах, де він вживається, з іншого – різницею методологічних прийомів, використаних під час його вивчення [3].

Протидія тероризму не є ефективною без якісного нормативно регулювання. Існує ціла низка законів України та міжнародних договорів/конвенцій універсального

та регіонального характеру. Серед основних слід зазначити, звичайно Конституція України [4], Кримінальний кодекс України [5], та низка законів “Про боротьбу з тероризмом” [6], “Про основи національної безпеки України” [7], Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України, затверджене Указом Президента України від 14.04.1999 № 379 [8]. В частині міжнародних актів найбільшу увагу заслуговують Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, інші конвенції детальніше регулюють проблемні сфери, а саме: бомбовий тероризмом, фінансування тероризму, ядерний тероризм і т.д. Щодо підзаконних актів, слід зазначити: укази Президента (Концепція боротьби з тероризмом, заходи щодо посилення боротьби з тероризмом); постанови Кабінету Міністрів України (Порядок реагування на загрозу вчинення терористичного акту); рішення Ради національної безпеки і оборони (Положення про єдину систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів) та інші.

Хоча співпраця з ЄС і НАТО надає Україні значні переваги, висока залежність від міжнародної допомоги може стати викликом у разі зміни політичних пріоритетів західних країн. Довготривала підтримка потребує стабільних політичних відносин і відповідних реформ усередині України. Якщо ці умови не будуть виконані, інтеграція може сповільнитися або стати менш ефективною.

Важливим аспектом міжнародної співпраці України у сфері боротьби з тероризмом є активна участь антитерористичних структур ГУАМ – Організації за демократію та економічний розвиток, до якої входять: Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова.

Дана організація є міжнародною міжурядовою регіональною організацією, яка заснована вищезазначеними державами на Київському саміті ГУАМ 23 травня 2006 року.

У її становленні можна виділити три етапи:

- зустріч Президентів Азербайджану, Грузії, Молдови та України 10 жовтня 1997 року у Страсбурзі;
- створення Об'єднання ГУАМ на Ялтинському саміті 7 червня 2001 року на основі цілей та принципів Ялтинської Хартії ГУУАМ та подальшої трансформації в регіональну організацію (у період 1999-2005 років до складу Об'єднання ГУУАМ входив Узбекистан);
- створення Організації за демократію та економічний розвиток на Київському саміті ГУАМ 23 травня 2006 року.

Також, ГУАМ була створена як регіональна організація для сприяння економічній співпраці, політичній стабільності та безпеці у регіоні, але з часом антитерористична складова стала одним із пріоритетів діяльності.

Основними цілями ГУАМ є:

- утвердження демократичних цінностей, забезпечення верховенства права та поваги прав людини;
- забезпечення сталого розвитку;
- зміцнення міжнародної та регіональної безпеки і стабільності;
- поглиблення європейської інтеграції для створення спільного простору безпеки, а також розширення економічного та гуманітарного співробітництва;
- розвиток соціально-економічного, транспортного, енергетичного, науково-технічного та гуманітарного потенціалу сторін;
- активізація політичної взаємодії та практичного співробітництва у сферах, що становлять взаємний інтерес.

Держави-учасниці ГУАМ керуються принципами поваги суверенітету і територіальної цілісності, недоторканості їх кордонів і невтручання у внутрішні справи,

іншими загально визнаними принципами і нормами міжнародного права. Важливим принципом є прийняття рішень консенсусом, що дає змогу повною мірою врахувати інтереси кожної держави-члена та вигідно відрізняє ГУАМ від багатьох інших міжнародних організацій і структур.

Участь України у цій організації відіграє важливу роль в контексті боротьби з міжнародним тероризмом, контрабандою, торгівлею людьми та іншими формами організованої злочинності, які тісно пов'язані з терористичною діяльністю.

У державах-учасниках ГУАМ функціонують національні міжвідомчі групи цільового призначення, розгортаються національні сегменти Міждержавної інформаційно-аналітичної системи (далі – МІАС) – національні інформаційно-аналітичні центри, міждержавними експертними комісіями проводяться спільні операції ГУАМ.

Одна із них, Міжвідомча група України у Віртуальному Центрі ГУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів (далі – Міжвідомча група), яка є національним міжвідомчим органом цільового призначення, утвореним з метою забезпечення участі України у функціонуванні зазначеного Віртуального Центру та Міждержавної Інформаційно-Аналітичної Системи (далі – МІАС) ГУАМ.

Міжвідомча група у своїй діяльності керується Угодою про співробітництво між Урядами держав – учасниць ГУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів від 20 липня 2002 року, Угодою про створення Віртуального Центру ГУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів і МІАС ГУАМ від 4 липня 2003 року, Рамковою Програмою ГУУАМ – США із сприяння торгівлі і транспортуванню, забезпеченню прикордонного і митного контролю, боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю і розповсюдженням наркотиків від 6 грудня 2002 року, Положенням про Віртуальний Центр ГУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів, Основними принципами Міждержавної Інформаційно-Аналітичної Системи (МІАС) ГУАМ та Положенням про Міжвідомчу групу України у Віртуальному Центрі ГУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів, затвердженим Указом Президента України від 18 травня 2006 року № 413.

Основними завданнями згаданої Міжвідомчої групи є:

- сприяння поліпшенню співробітництва між правоохоронними органами України у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів;
- підготовка з урахуванням вимог міжнародних договорів та зарубіжного досвіду пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення діяльності відповідних державних органів в Україні з питань боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів;
- забезпечення роботи відповідних міждержавних експертних комісій, участь в експертному розгляді питань, пов'язаних із функціонуванням Віртуального Центру ГУАМ;
- забезпечення проведення тренувань і підготовки представників правоохоронних органів та інших фахівців, які беруть участь у вирішенні завдань Віртуального Центру ГУАМ та інші завдання[9, 10].

Саме ця структура забезпечує обмін інформацією між країнами-членами ГУАМ, координацію оперативних дій і спільних розслідувань, що дозволяє ефективно виявляти терористичні мережі та їхню діяльність у регіоні. Співпраця України з ГУАМ

у цьому напрямі дає можливість координувати свої зусилля з іншими країнами регіону, зокрема у питаннях запобігання транскордонній злочинності, яка часто є основою для фінансування тероризму.

Таким чином, участь України в антитерористичних структурах ГУАМ зміцнює її позиції у боротьбі з тероризмом як на регіональному, так і на міжнародному рівні. Співпраця з країнами-членами ГУАМ дозволяє Україні краще протидіяти терористичним загрозам у своїх прикордонних регіонах, а також обмінюватися передовими практиками з партнерами. Це доповнює інші міжнародні зусилля України, зокрема інтеграцію до структур ЄС та НАТО, і сприяє загальному зміцненню безпеки країни.

В той же час, важливим є розгляд питання щодо ініціювання нової регіональної антитерористичної структури, що об'єднувала б слов'янські країни, базуючись на їхній спільній історії, етнічному та релігійному походженні, може мати значний потенціал для зміцнення регіональної безпеки та покращення співпраці у боротьбі з тероризмом.

Структуру із умовно названу Антитерористичний центр слов'янських країн, могли б заснувати такі слов'янські країни як: Україна, Польща, Болгарія, Сербія, Хорватія, Словенія, Чехія, Чорногорія, Словаччина, Боснія та Герцеговина, Північна Македонія мають багаті історичні зв'язки, що могли б стати основою для спільної антитерористичної структури. Культурна близькість, схожі мовні й релігійні традиції створюють потенціал для тіснішої співпраці, оскільки спільна культурна ідентичність сприяє більшій довірі та розумінню між державами.

Спільна історія боротьби за незалежність і територіальну цілісність у багатьох цих країн створює основу для спільних зусиль у боротьбі з сучасними загрозами.

Країни регіону стикаються з подібними викликами, серед яких тероризм, організована злочинність, торгівля людьми, кіберзагрози та гібридні загрози. Спільні безпекові виклики можуть стати рушійною силою для об'єднання зусиль у межах нового Антитерористичного центру. Ця структура могла б зосередитися на координації дій з боротьби з тероризмом, особливо в умовах зростання нестабільності у сусідніх регіонах, таких як Близький Схід і Північна Африка.

Слов'янські країни мають спільне релігійне та етнічне коріння, що може бути додатковим чинником, який сприятиме підвищенню рівня співпраці. Більшість цих країн є християнськими (як православними, так і католицькими), і це створює платформу для взаєморозуміння у питаннях запобігання радикалізації та екстремізму. Протидія радикалізації на основі релігійних переконань та спільних цінностей могла б стати одним із напрямів діяльності такого антитерористичного центру.

Окрім того, етнічна спорідненість і культурна близькість можуть допомогти у створенні спільних програм з реабілітації радикалізованих осіб та інтеграції громад, вразливих до терористичного впливу. Це також сприятиме запобігання розколів всередині суспільства на етнічній чи релігійній основі.

Попри спільну культурну спадщину, слов'янські країни мають різні геополітичні інтереси, що може стати суттєвим викликом для створення єдиної антитерористичної структури. Різні країни орієнтуються на різні міжнародні альянси: частина з них є членами ЄС і НАТО, інші підтримують нейтральну позицію або мають інші зовнішньополітичні пріоритети. Наприклад, Сербія, яка традиційно має тісні зв'язки з Росією, може мати інші підходи до боротьби з тероризмом, ніж країни-члени НАТО, такі як Польща чи Чехія.

Ця внутрішня різнорідність може стати суттєвою перешкодою для досягнення повної координації дій та вироблення спільних стратегій. Крім того, геополітичний тиск з боку інших держав, зокрема Росії, може ускладнити реалізацію ініціативи, оскільки РФ може сприймати таку структуру як загрозу її впливу на слов'янські країни.

Іншим викликом може стати недостатня інституційна спроможність та фінансування у деяких слов'янських країн. Створення нової регіональної структури вимагає значних фінансових і організаційних ресурсів, зокрема для забезпечення ефективного обміну інформацією, проведення навчань та підтримки спільних операцій. Країни, що не мають достатнього фінансування, можуть не зуміти повністю реалізувати потенціал такої структури, що призведе до дисбалансу у внесках до спільної справи.

У деяких слов'янських країнах досі існують історичні конфлікти та політична напруга, що може стати перешкодою для повноцінної співпраці. Наприклад, давні конфлікти між країнами колишньої Югославії або суперечності між окремими державами регіону можуть ускладнити створення єдиного центру боротьби з тероризмом. Для досягнення успіху в цьому напрямку країнам слід було б подолати історичні образи та знайти шляхи для політичного діалогу.

Таким чином, ініціювання нової регіональної антитерористичної структури, що об'єднувала б слов'янські країни, може стати важливим кроком у зміцненні регіональної безпеки та протидії тероризму на основі спільної історії, культурних зв'язків та безпекових інтересів. Водночас цей процес не позбавлений викликів, зокрема геополітичних і політичних перепон, що потребуватиме чіткої стратегії та великої дипломатичної роботи. Така структура могла б стати важливим доповненням до вже існуючих міжнародних зусиль і сприяти стабілізації безпеки в Центральній та Східній Європі.

Висновки. Отже, загалом участь України у регіональних структурах, таких як ГУАМ сприяє зміцненню безпеки у Східній Європі та координації дій з іншими країнами в боротьбі з тероризмом. Міжнародна співпраця у цьому напрямі допомагає Україні ефективніше реагувати на сучасні виклики, включаючи терористичні загрози, організовану злочинність і кібертероризм.

Ініціювання нових регіональних форматів, таких як створення Антитерористичного центру слов'янських країн, може стати додатковим інструментом для боротьби з тероризмом на основі спільної історії, культурних зв'язків і безпекових інтересів.

Загалом, активна участь України в ГУАМ сприятимуть посиленню здатності України протистояти тероризму, забезпечити безпеку на національному і міжнародному рівнях.

Одночасно, розгляд створення нової структури може удосконалити функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в Україні.

Список використаних джерел:

1. Громовенко К. В. Сучасні організаційно-правові засади протидії міжнародному тероризму з боку світової спільноти. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 3(38). 2021. С. 94–101.
2. Троян І. Національна держава в сучасній системі міжнародних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. Вип. 14. 2010. С. 56–59.
3. Лебедева А. Б. Проблеми співвідношення наднаціональності міжнародних організацій і суверенітету держав-членів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 28. Том 3. С. 174–177.
4. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

7. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06. 2003 № 964. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>

8. Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України: Указ Президента України від 14.04.1999 № 379. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/379/99>

9. Угода про співробітництво між Урядами держав-учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2002 року № 1572 . URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1572>

10. Положенням про Міжвідомчу групу України у Віртуальному Центрі ГУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів, затвердженим: Указ Президента України від 18 травня 2006 року № 413. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/413>

УДК 344.13

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.24>

ВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Кропивницький Олег Миколайович,
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

В статті зауважено, що злочинність в армії завжди являлась найнебезпечнішим дестабілізуючим фактором, що вкрай негативно впливає не тільки на Збройні Сили України, а й на національну безпеку держави в цілому, і чим вищий її рівень, тим менше можливостей використання армії як ефективного інструмента вирішення зовнішньополітичних і внутрішніх проблем.

Проголошений 24 лютого 2022 року в Україні воєнний стан започаткував новий шлях розвитку Української незалежності, в тяжкій боротьбі за свій державний суверенітет і територіальну цілісність, який значно вплинув не лише на кримінально-правову статистику злочинності в державі, а й кардинально змінив загальний стан вчинення військових кримінальних правопорушень.

Сьогодні військова злочинність вийшла далеко за межі загальнокримінального феномену й перетворилася на фактор, що створює реальну загрозу національній безпеці, основам державного устрою, що є однією з найгостріших сучасних проблем, в умовах, що склалися в країні, яка в процесі зміни воєнно-політичної ситуації в державі потребує відповідного та радикального переосмислення.

Кримінологічна ситуація є суттєвим дестабілізатором суспільного життя, що являється особливо відчутним на тлі кардинальних змін в умовах воєнного стану в Україні, що зумовлює необхідність термінового вжиття відповідного комплексу заходів спрямованих на запобігання військовій злочинності в державі.

Ключові слова: військова злочинність, кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, військові кримінальні правопорушення, статистика військової злочинності, воєнний стан.

THE RIGHT OF CONVICTS TO HEALTH CARE: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Lytvynenko Oleh Mykolaiovych,
Postgraduate Student
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article notes that crime in the army has always been the most dangerous destabilizing factor that has an extremely negative impact not only on the Armed Forces of Ukraine, but also on the national security of the State as a whole, and the higher its level, the less opportunities there are to use the army as an effective tool for solving foreign and domestic problems.

Proclaimed on February 24, 2022, martial law in Ukraine marked a new path for the development of Ukrainian independence, in a difficult struggle for its state sovereignty

and territorial integrity, which significantly affected not only the criminal law statistics of crime in the country, but also radically changed the general state of military criminal offenses.

Today, military crime has gone far beyond the general criminal phenomenon and has become a factor that poses a real threat to national security and the foundations of the state system, which is one of the most acute contemporary problems in the current situation in the country, which in the process of changing the military-political situation in the country requires an appropriate and radical rethinking.

The criminological situation is a significant destabilizer of public life, which is especially noticeable against the backdrop of dramatic changes in the conditions of martial law in Ukraine, which necessitates the urgent adoption of an appropriate set of measures aimed at preventing war crimes in the state.

Key words: military crime, criminal offenses against the established order of military service, military criminal offenses, statistics of military crime, martial law.

Постановка проблеми. Злочинність в армії завжди являлась найнебезпечнішим дестабілізуючим фактором, що вкрай негативно впливає не тільки на Збройні Сили України, а й на національну безпеку держави в цілому, і чим вищий її рівень, тим менше можливостей використання армії як ефективного інструмента вирішення зовнішньополітичних і внутрішніх проблем [1, с. 114].

Проголошений 24 лютого 2022 року в Україні воєнний стан започаткував новий шлях розвитку Української незалежності, в тяжкій боротьбі за свій державний суверенітет і територіальну цілісність, який значно вплинув не лише на кримінально-правову статистику злочинності в державі, а й кардинально змінив загальний стан вчинення військових кримінальних правопорушень.

Сьогодні військова злочинність є однією з найгостріших сучасних проблем, в умовах, що склалися в країні, яка в процесі зміни воєнно-політичної ситуації в державі потребує відповідного та радикального переосмислення.

Недосконалість нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення військової сфери, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення та озброєння ЗСУ, стан військової техніки, низький рівень підготовки та забезпечення військовослужбовців для ЗСУ, призводять до стрімкого зростання військової злочинності в державі [2, с. 186].

У кримінології більшістю вітчизняних учених завжди відстоювалася позиція відносно того, що стан і тенденція окремого роду злочинності прямо залежать від стану загальної злочинності в державі, що перебуває в тісному взаємозв'язку із загальними, економічними, політичними, соціальними, правовими, організаційними, морально-психологічними та іншими процесами. [3, с. 113]. Проте за справедливим твердженням М. В. Корнієнка, А. О. Реви та О. О. Шкути, до проголошення в Україні воєнного стану вказана вище тенденція знаходила своє практичне підтвердження. Проте в умовах воєнного стану, і ми з цим повністю погоджуємось, ані загальносоціальні, ані економічні та соціальні процеси в країні не справляють такого надзвичайного впливу на зростання кількості військових кримінальних правопорушень, як зміна воєнно-політичної ситуації в державі [4 с. 116], що підтверджено результатами даного дослідження.

Аналіз останніх публікацій. За період Української незалежної проблемам військової злочинності присвятили свої наукові праці такі вітчизняні учені як: В. В. Бабаніна, А. М. Бабенко, В. М. Білоконеv, І. Г. Богатирьов, П. П. Богуцький, І. В. Боднар, В. В. Бондарев, Бугаєв В. О., М. Б. Голоvко, В. К. Гришук, В. С. Давиденко, Н. А. Дмитренко, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, С. І. Дячук, М. М. Івлєв, Д. В. Казначєєва, В. І. Касинюк,

В. А. Клименко, Корнієнко М. В., І. М. Коропатнік, Я. С. Кулькіна, Ю. Б. Курилюк, І. І. Митрофанов, В. О. Навроцький, Т. Б. Ніколаєнко, А. С. Овчаренко, М. І. Панов, О. Р. Полегенька, В. П. Попович, А. О. Рева, О. М. Сарнавський, О. В. Столярський, В. М. Стратонов, Є. Л. Стрельцов, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, І. О. Харь, Г. І. Чангулі, В. В. Шаблистий, О. О. Шкута та ін.

Мета статті. Вивчення стану військової злочинності в Україні в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. До повномасштабної війни з РФ, контексті загальної злочинності показник вчинення військових кримінальних правопорушень у 2014 р. становив 0,8% (4153/529 139 КК України), у 2015 р. – 1,1% (6213/565 182 КК України), у 2016 р. – 0,6% (3650/592 604 КК України), у 2017 р. – 0,9% (4577/523 911 КК України), у 2018 р. – 0,8% (3694/487 133 КК України), у 2019 р. – 0,8 (3616/444 130 КК України), у 2020 р. – 1,1% (4055/360 622 КК України) 2021 р. – 0,9% (3037/321 443 КК України), у зв'язку із чим можемо констатувати, що з 0,065% у 2013 р. протягом наступних дев'яти років (2014 р. – 24.02.2022 КК України) військові кримінальні правопорушення в системі загальної злочинності в державі усклали близько 1%.

Введений Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. [5] воєнний стан став лакмусовим папірцем до рекордного зростання військової злочинності, у зв'язку із чим на тлі загального зменшення злочинності в державі набуло стрімкого зростання вчинення військових кримінальних правопорушень, середній коефіцієнт якого за 2022 р. – 3,8% у системі загальної злочинності по державі та в 4,5 рази перевищив показник 2021 р. [3, с. 118].

До прикладу, протягом січня-лютого 2022 р. в Україні було зареєстровано 569 військових кримінальних правопорушень. Лише протягом першого місяця повномасштабних військових дій з РФ в умовах воєнного стану (березень 2022 р. КК України) кількість вчинених військових кримінальних правопорушень зросла майже втричі (1510 КК України).

За 2022 рік в Україні було вчинено 362 636 кримінальних правопорушень, з яких 13766/3,8% склали кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби. З них: особливо тяжкі злочини – 3810 (27,6% КК України), тяжкі злочини – 8947 (65% КК України), нетяжкі злочини – 986 та кримінальні проступки 13.

З них: Непокора (ст. 402 КК України) – 1 574; Невиконання наказу (ст. 403 КК України) – 28; Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК України) – 15; Погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК України) – 211; Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України) – 151; Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) – 6 183; Дезертирство (ст. 408 КК України) – 3 214; Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України) – 177; Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України) – 250; Умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України) – 9; Необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК України) – 14; Втрата військового майна (ст. 413 КК України) – 411; Порушення правил поведіння зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК України) – 303; Порушення правил водіння або експлуатації машин, ст. 415 КК України) – 161; Порушення правил польотів або підготовки до них, ст. 416 КК України) – 17; Порушення

правил кораблеводіння (ст. 417 КК України) – 0; Порухення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418 КК України) – 9; Порухення правил несення прикордонної служби, ст. 419 КК України) – 12; Порухення правил несення бойового чергування, ст. 420 КК України) – 6; Порухення статутних правил внутрішньої служби, ст. 421 КК України) – 2; Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422 КК України) – 17; Недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК України) – 273; Бездіяльність військової влади (ст. 426 КК України) – 59; Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК України) – 426; Здача або залишення ворогові засобів ведення війни, ст. 427 КК України) – 15; Залишення гинучого військового корабля (ст. 428 КК України) – 0; Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429 КК України) – 150; Добровільна здача в полон (ст. 430 КК України) – 16; Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ст. 431 КК України) – 4; Мародерство (ст. 432 КК України) – 1; Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України) – 23; Погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України) – 2; Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (ст. 435-1 КК України) – 33.

З них на першому місці – 45% Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) – 45%, на другому – 23,3% Дезертирство (ст. 408 КК України) і на третьому – 11,5% Непокора (ст. 402 КК України).

За 2023 рік загальна кількість вчинених кримінальних правопорушень склала 475 595, що на чверть (24,8% КК України) більше ніж у минулому році з них 28 666 – військові кримінальні правопорушення, які більше ніж в 2 рази перевищило показники 2022 року.

З них: особливо тяжкі злочини – 8485 (29,5% КК України), тяжкі злочини – 19256 (67,1% КК України), нетяжкі злочини – 903 та кримінальні проступки 14.

З яких: Непокора (ст. 402 КК України) – 1 678; Невиконання наказу (ст. 403 КК України) – 32; Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК України) – 15; Погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК України) – 1774; Порухення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України) – 137; Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) – 16 515; Дезертирство (ст. 408 КК України) – 7 771; Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України) – 221; Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України) – 229; Умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України) – 7; Необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК України) – 20; Втрата військового майна (ст. 413 КК України) – 280; Порухення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК України) – 337; Порухення правил водіння або експлуатації машин, ст. 415 КК України) – 214; Порухення правил польотів або підготовки до них, (ст. 416 КК України) – 10; Порухення правил кораблеводіння (ст. 417 КК України) – 1; Порухення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418 КК України) – 3; Порухення правил несення прикордонної служби, (ст. 419 КК України) – 15; Порухення правил несення бойового чергування, (ст. 420 КК України) – 4; Порухення статутних правил внутрішньої служби, (ст. 421 КК України) – 0; Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422 КК України) – 24; Недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК

України) – 377; Бездіяльність військової влади (ст. 426 КК України) – 41; Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК України) – 487; Здача або залишення ворогові засобів ведення війни, (ст. 427 КК України) – 2; Залишення гинучого військового корабля (ст. 428 КК України) – 0; Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429 КК України) – 17; Добровільна здача в полон (ст. 430 КК України) – 6; Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ст. 431 КК України) – 3; Мародерство (ст. 432 КК України) – 0; Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 – 8; Погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України) – 0; Незаконне використання символіки Червоного хреста, Червоного півмісяця, Червоного кристала та зловживання ними (ст. 435 КК України) – 0; Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (ст. 435 КК України)-35;

З них знову ж таки на першому місці – 57,6% Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) – 45%, на другому – 23,3% Дезертирство (ст. 408 КК України), і на третьому – 11,5% Непокора (ст. 402 КК України).

В контексті проведеного нами дослідження, аналіз статистичних даних щодо зареєстрованих військових кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості показав вкрай негативний факт того що за 2 роки повномасштабної російсько-української війни 95,4% вчинених військових кримінальних правопорушень складають тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Погоджуючись із справедливою позицією І. Г. Богатирьова, варто зазначити, що військова злочинність сьогодні вийшла далеко за межі загальнокримінального феномену й перетворилася на фактор, що створює реальну загрозу національній безпеці, основам державного устрою, однак алгоритму дій для її нейтралізації кримінологічна наука до сьогодні так і не запропонувала [6, с. 114–120]

Висновки. Кримінологічна ситуація є суттєвим дестабілізатором суспільного життя, що являється особливо відчутним на тлі кардинальних змін в умовах воєнного стану в Україні, що зумовляє необхідність термінового вжиття відповідного комплексу заходів спрямованих на запобігання військовій злочинності в державі.

Проаналізовані показники щодо кількості військовослужбовців та вчинених військових кримінальних правопорушень доводять, що окрім зміни воєнно-політичної ситуації в державі на тенденцію вчинення військових кримінальних правопорушень в Україні в умовах воєнного стану, безпосередній вплив здійснює зміна кількісного складу ЗСУ та інших військових формувань.

Список використаних джерел:

1. Козачук О. Особливості сучасного реформування військових про в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5(38). С. 114–119.
2. Семененко В. В Загальносоціальне запобігання злочинам як передумова здійснення віктимологічної профілактики грабежів. Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів : тези доповідей круглого столу (Київ, 29 квітня 2014 р.) / ред. кол. О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 215 с.
3. Шкута О. О. Детермінанти злочинності у Збройних Силах України в умовах воєнного стану / Поліцейська юрисдикція в умовах воєнного стану : монографія / за заг. ред. Д.В. Швеця, М.О. Семенишина. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 552 с.
4. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект : монографія / А.О. Кавунська, М.В. Корнієнко, О. О. Шкута. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 226 с.
5. Про введення воєнного стану в Україні Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
6. Богатирьов І. Г. Злочинність в Україні: ціна та соціальні наслідки. Публічне право. 2014. № 4. С. 114–120.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.137.5

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.25>

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Лисенко Володимир Васильович,
orcid.org/0000-0003-1541-5105
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
кримінального права та процесу
(Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Київська обл., Україна)

Стаття присвячена дослідженню особливостей тактики допиту неповнолітньої особи. Автором наводяться визначення таких основних понять як неповнолітня та малолітня особа, допит, криміналістична тактика. Визначено, що допит – це процес збирання показань від особи, яка має інформацію про події, що мають значення для кримінального розслідування.

Його мета – отримати повну та об'єктивну інформацію, яка стане джерелом доказів у справі. Допит передбачає передачу інформації про розслідувану подію та пов'язані з нею обставини та осіб. Інформація, що надходить під час допиту, зберігається у пам'яті допитуваного та відтворюється для передачі слідчому.

Наводиться вікова класифікація відповідно до психологічного формування дітей із зазначенням характерних для їхнього віку психологічних особливостей. Визначено, що при розробці тактики допиту повинні враховуватись вікові особливості неповнолітнього. Доведено доцільність становлення психологічного зв'язку між слідчим та допитуваним неповнолітнім на початку здійснення допиту.

Наводиться висновок про те, що неповнолітні – це та вікова категорія населення, до якої при проведенні допиту потрібен особливий підхід. Встановлено, що допит неповнолітньої особи є складною слідчою (розшуковою) дією і, з боку слідчого, потребує ретельної підготовки. Безумовно, в успішному проведенні такої дії, важливу роль відіграє професіоналізм слідчого, його вміння та навички спілкування з неповнолітніми. Акцентується увага на тому, що залежно від конкретного віку неповнолітнього тактичні прийоми під час проведення допиту можуть значно відрізнятися, що зумовлено психологічними особливостями особи. У зв'язку з цим висловлюється пропозиція щодо необхідності закріпити на нормативному рівні необхідність проходження слідчими періодичністю один раз на п'ять років курсів психологічного навчання із взаємодії, зокрема, проведення допиту, з неповнолітніми особами на базі розроблених спеціально для цих цілей програм.

Ключові слова: криміналістична тактика, допит, неповнолітня особа, малолітня особа, дитина, слідча дія, тактика допиту, тактика допиту неповнолітньої особи, тактичний прийом.

PECULIARITIES OF THE TACTICS OF INTERROGATION OF A MINOR

Lysenko Volodymyr Vasylovych,
orcid.org/0000-0003-1541-5105
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Criminal Law and Procedure
(State Tax University,
Irpin, Kyiv region, Ukraine)

The article is devoted to the study of the peculiarities of interrogation tactics of a minor. The author provides definitions of such basic concepts as a minor and a juvenile, interrogation, and forensic tactics. It is determined that interrogation is the process of collecting testimony from a person who has information about events relevant to a criminal investigation.

Its purpose is to obtain complete and objective information which will become a source of evidence in the case. Interrogation involves the transfer of information about the event under investigation and related circumstances and persons. The information received during the interrogation is stored in the memory of the interrogated person and reproduced for transmission to the investigator.

The author provides an age classification in accordance with the psychological formation of children, indicating the psychological characteristics characteristic of their age. It is determined that the development of interrogation tactics should take into account the age characteristics of a minor. The author proves the expediency of establishing a psychological bond between the investigator and the interrogated minor at the beginning of the interrogation.

The author concludes that minors are the age group of the population which requires a special approach during interrogation. The author establishes that interrogation of a minor is a complex investigative (detective) action and requires careful preparation by the investigator. Undoubtedly, the professionalism of the investigator, his/her skills and abilities to communicate with minors play an important role in the successful conduct of such an action. The author emphasizes that, depending on the specific age of a minor, tactical techniques during interrogation may differ significantly, which is due to the psychological characteristics of a person. In this regard, the author suggests that it is necessary to enshrine at the regulatory level the need for investigators to undergo psychological training courses on interaction, including interrogation, with minors every five years on the basis of programs developed specifically for this purpose.

Key words: forensic tactics, interrogation, minor, juvenile, child, investigative action, interrogation tactics, tactics of interrogation of a minor, tactical technique.

Постановка проблеми. Допит становить складну багатоаспектну слідчу дію, яка досить часто протікає в умовах конфліктної ситуації. Особливі складнощі викликає допит неповнолітньої особи в силу того, що через характер віку та психічного стану такі особи істотно відрізняються від дорослих. Перш за все, з неповнолітньою особою складніше встановити контакт під час проведення допиту, ніж з особою, яка досягла вісімнадцяти років, що обумовлено низкою особливостей психіки неповнолітнього.

Окрім того, підвищена увага до кримінальних проваджень за участю неповнолітніх зумовлена конституційним приписом про те, що дитинство перебуває під захистом держави, відповідно, органи державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронні органи зобов'язані забезпечувати в усіх сферах суспільного життя функціонування механізмів, що забезпечують підростаючому поколінню надійний захист,

зокрема й правовий. Такі особливості даного виду допиту викликають підвищену увагу не лише серед практиків та правозастосовців, але й серед науковців, що свідчить про актуальність теми в цілому.

Стан наукового дослідження. Питаннями допиту неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні займалися, зокрема, такі вчені як А. Ю. Лісова, В. О. Коновалова, Т. П. Матюшкова, Л. Д. Удалова, Є. С. Хижняк, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та інші вчені, та попри це залишається чималий перелік невирішених аспектів.

Метою статті є дослідження особливостей тактики допиту неповнолітніх осіб.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до кримінального процесуального законодавства, малолітньою особою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (п. 11 ч. 1 ст. 3 КПК України), а неповнолітньою – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України) [1].

Допит як слідча дія є однією із самих поширених в тактиці кримінального розслідування. У науковій літературі дана слідча дія трактується як одна з найскладніших слідчих дій, проведення якої вимагає від слідчого високої професійної культури та глибокого знання психології людини [2]. Порівняно ширшою є позиція групи науковців, згідно якої допит – процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні [3, с. 348].

У свою чергу, під криміналістичною тактикою прийнято розуміти «систему наукових положень і заснованих на них прийомів і рекомендацій з організації і планування досудового розслідування; визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють досудове розслідування та прийомів проведення процесуальних і, в першу чергу, слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на збирання і дослідження доказів, на встановлення причин і умов, що сприяли здійсненню і приховуванню кримінальних правопорушень» [4, с. 5].

Також зауважується, що «криміналістичну тактику необхідно розглядати у двох аспектах:

- як спосіб (форму) практичної діяльності, зокрема сукупність тактичних прийомів;
- як систему наукових положень про тактичні прийоми у криміналістиці» [5, с. 534].

Тактика допиту особи, в тому числі, неповнолітньої, вимагає не тільки знань вимог кримінально-процесуального закону, а й уміння творчо використовувати різні законні заходи, прийоми та способи впливу на особу з урахуванням її індивідуальних, вікових та інших особливостей. Саме врахування вікових особливостей під час допиту неповнолітніх має низку ознак, знання яких має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту.

Насамперед від слідчого потрібні глибокі знання в галузі дитячої (підліткової) психології та педагогіки для забезпечення ефективного здійснення процесуальних дій, отримання від неповнолітньої особи необхідної для слідства інформації в спеціально-правовому (щадному) режимі захисту законних прав та інтересів, який, безумовно, враховує пріоритет інтересів неповнолітніх учасників кримінального судочинства.

У науковій доктрині акцентовано увагу на те, що неповнолітні особи мають викликатися на допит тільки у крайніх випадках, коли без їх показань неможливо встановити істину у кримінальній справі, бо допит може негативно вплинути на їх психіку. В інших випадках, коли немає крайньої необхідності допитувати неповнолітнього, тобто у матеріалах провадження є достатньо доказів і можна обійтись без допит неповнолітнього, його виклик є недоцільним. Така позиція свідчить про визнання вченими за неповнолітніми особами особливого статусу [6, с. 135].

Особливість допиту неповнолітніх полягає не в передчасній оцінці достовірності розказаного ними, а в тих методах, прийомах, які, з огляду на особливості розвитку дитини, допоможуть отримати від неї найповнішу та найдостовірнішу інформацію.

Варто взяти до уваги, що для неповнолітніх характерні недостатній рівень знань, обмежене коло навіть загальноприйнятих понять, відсутність належного досвіду, фахових знань, піднесений емоційний стан під час сприйняття і некритичне ставлення до того, що сприймається, нездатність правильно оцінити вчинки, своєрідний сленг, підвищена схильність до навіювання, фантазування. Усе це необхідно враховувати при виборі тактики допиту неповнолітньої особи.

Крім цього, відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться обов'язково у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Батьки та інші законні представники, як правило, мають авторитет і довіру неповнолітнього і можуть сприяти встановленню контакту з дитиною, отриманню правдивих показань, а також захисту його прав і законних інтересів [7, с. 201]. Однак, при цьому не варто забувати, що батьки або інші законні представники можуть бути зацікавлені в неправдивих свідченнях неповнолітнього.

Найважливіше для слідчого – встановити психологічний контакт. І починати його встановлення потрібно вже на стадії підготовки, врахувати всі аспекти, які вплинуть на позитивний результат: виборі місця, збирання якомога докладнішої інформації про особу, правильного формулювання запитань. Створення відповідної обстановки, як уже розглядалося вище, є важливим елементом підготовки до допиту. У цьому разі йдеться про створення зовнішніх умов, що дають змогу неповнолітньому підозрюваному відчувати увагу до своєї особистості з боку слідчого, а також зосередитися на спілкуванні з останнім. Наприклад, проведення допиту в кабінеті за відсутності сторонніх осіб, дозвіл неповнолітньому підозрюваному зайняти зручну позу тощо. Або допит неповнолітнього підозрюваного, щодо якого не застосовано такий запобіжний захід, як взяття під варту, може бути проведений за місцем навчання (роботи) або проживання [8, с. 13; 9]. Вибір місця залежить від особистості неповнолітнього і від ситуації, що виникла. Готуючись до допиту, слідчий повинен детально вивчити середовище, в якому живе і виховується неповнолітній, з'ясувати умови життя і виховання, склад сім'ї, її житлові та матеріальні умови, побутове оточення, успішність неповнолітнього, його інтереси, за можливістю поговорити з його знайомими, з'ясувати, до якої групи він належить, дізнатися про його поведінку в навчальному закладі та вдома.

Під час вибору тактичних прийомів необхідно враховувати не тільки той факт, що допитуваним буде неповнолітня особа, а й те, якого саме віку ця особа, оскільки цей період життя, залежно від вікових особливостей, психологами розділяється на кілька вікових груп, а саме: по-перше, особи дитячого віку, тобто до одного року; по-друге, особи раннього дитинства, куди входять малолітні від одного до трьох років; по-третє, особи дошкільного віку від трьох до семи років; по-четверте, особи молодшого шкільного віку від семи до одинадцяти-дванадцяти років; по-п'яте, особи підліткового віку від одинадцяти до чотирнадцяти-п'ятнадцяти років; по-шосте, особи старшого шкільного віку від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Рекомендується починати допит навіть не з вільної розповіді, а зі звичайної бесіди. Враховуємо, що неповнолітні, викликані на допит, здебільшого перебувають у стані психічного напруження, а відтак важливо визначити зовнішні ознаки напруження і спробувати зняти його [10, с. 113; 11, с. 40; 14; 16; 16]. А зняти його можна, наприклад, застосуванням таких тактичних прийомів: залучення до бесіди за темою, що цікава і слідчому, і неповнолітньому, і звернення до позитивних якостей особистості.

Крім того, необхідно звертати пильну увагу на процесуальний статус неповнолітньої особи, а також на особливості її виховання в сім'ї та оточення. Так, почнемо розгляд цієї теми з допиту малолітніх осіб від двох до семи років. Допит слід починати з нейтральних тем, наприклад, про іграшки, свята, після чого переходити до подій, що цікавлять. Оскільки провідною діяльністю дітей у даному віці є гра, то їй допит доцільніше проводити у формі гри в комфортній для дитини обстановці, в якій вона почуватиметься в безпеці. Також для дітей такого віку перш, ніж ставити запитання, необхідно спочатку запропонувати замалювати події, оскільки в такому віці словниковий запас вкрай малий, дитині може бути легше висловити свої думки в малюнку. У цьому віці діти вважають дорослого другом, від якого хочуть отримати взаєморозуміння, у зв'язку з чим слідчий повинен показувати, що він на боці дитини, хоче їй допомогти [12, с. 248]. З метою налагодження контакту має місце застосування такого прийому як розташування на такому рівні, коли обличчя слідчого на одному рівні з обличчям допитуваної дитини. Під час розповіді дитини в паузах можливо повторити останню сказану фразу допитуваного, щоб показати свою зацікавленість. Не слід висловлювати свої емоції, які не схвалюють або засуджують.

Дітей такого віку рекомендовано допитувати якомога раніше, поки в їхній пам'яті свіжі спогади і не буде місця для фантазування подій, що не трапилися. Крім того, доцільно проводити допит для дітей до 7 років за часом не більше 20–25 хвилин. У разі недостатності часу краще зробити перерву і продовжити, оскільки діти цього віку швидко втомлюються, однак не слід проводити більше двох періодів допиту.

У разі, якщо допитувана дитина сором'язлива, то їй необхідно дати час на те, щоб ознайомитися з навколишнім оточенням, унаслідок чого спілкування потрібно розпочинати з особою, що супроводжує дитину, та поступово залучати до спілкування дитину. У разі, якщо малолітній все одно не йде на контакт, слід скористатися таким прийомом: не звертати увагу на нього і займатися своїми справами. Дитина, звикнувши до обстановки, сама спробує вступити в спілкування зі слідчим. Наступна розглянута нами вікова група – 7 – 11 років. Під час допиту осіб цієї вікової категорії слід почати допит з абстрактних тем: про друзів, про навчання, і лише далі переходити до суті справи. Щоб уникнути несерйозного ставлення до слідчої дії, далі слід поставити запитання на кшталт чи знає дитина, де вона перебуває, з якого приводу має бути розмова. Загалом же, допит осіб цього віку схожий на допит попередньої групи. Відмінною рисою можна виділити те, що в цей період життя переважною діяльністю дитини стає навчальна. Заслуги дитини в навчанні позначаються на її самооцінці, у зв'язку з чим має місце звернення слідчого до дитини в офіційному стилі, показуючи їй, що вона є немов би помічником слідчого, а інформація, якою володіє дитина, унікальна і здатна надати допомогу в розслідуванні кримінального правопорушення [13, с. 131]. У такому разі дитина намагатиметься згадати все, що їй відомо, і видати максимально повну та правдиву інформацію. Формулювання запитань до допитуваної особи повинно бути без наведення на будь-яку відповідь, оскільки особи цього віку можуть погодитися для того, щоб «догодити» дорослому в особі слідчого.

Допит наступних вікових груп (від 12 до 14 років і від 15 до 18 років) значно відрізняється від попередніх. Його ускладнює той факт, що саме в цей період починається гормональна перебудова організму, вікові відхилення серцево-судинної, нервової систем, у зв'язку з чим можливі часті стрибки настрою, дратівливість. У цьому віці, для розуміння серйозності допиту і виникнення почуття відповідальності, видається можливим проведення слідчої дії в кабінеті слідчого. Під час самого допиту слідчий має поводитися спокійно й упевнено, оскільки знервованість слідчого може призвести до злості з боку неповнолітнього, і, як наслідок, до його замкненості, агресії та

небажання давати свідчення, а в разі слабкішої нервової системи, від стресу та страху – до самовикриття.

Під час допиту цієї групи необхідно застосовувати такий тактичний прийом як стимулювання позитивних якостей і нейтралізація негативних, а також заклик до чесності. Крім того, можливе використання впливу авторитетних для підлітка осіб, якими можуть бути як педагоги або друзі, так і батьки чи інші родичі. Також можлива демонстрація обізнаності слідчого про деталі біографії неповнолітнього. У випадках, коли неповнолітній цієї вікової групи налаштований негативно щодо дій, що проводяться, намагається брехати або приховувати інформацію, доцільно використовувати прийоми психологічного впливу, такі як постановка несподіваних запитань, переконання в тому, що брехню за будь-якого розвитку подій буде викрито, акцентування уваги на протиріччях у показаннях, пред'явлення доказів. Якщо в основі неправдивих показань неповнолітнього присутній страх інших осіб, то слідчому слід роз'яснити нереальність погроз, а також пояснити, що для захисту допитуваного буде вжито заходів. У разі, якщо в основі брехні лежить уявлення про дружбу, слідчий повинен показати, що розуміє спонукання неповнолітнього, водночас пояснити неправильність цих уявлень. Тоді, коли неповнолітній не може пригадати, коли саме відбулася подія, що цікавить, можливо пригадати йому інші події, які наближені за часом до необхідного.

Висновки. Виходячи з вищесказаного, слід зробити висновок про те, що неповнолітні – це та вікова категорія населення, до якої при проведенні допиту потрібен особливий підхід. Допит неповнолітньої особи є складною слідчою (розшуковою) дією і, з боку слідчого, потребує ретельної підготовки. Безумовно, в успішному проведенні такої дії, важливу роль відіграє професіоналізм слідчого, його вміння та навички спілкування з неповнолітніми. Крім того, залежно від конкретного віку неповнолітнього тактичні прийоми під час проведення допиту можуть значно відрізнятися, що зумовлено психологічними особливостями особи. У зв'язку з цим вважаємо, що необхідно закріпити на нормативному рівні необхідність проходження слідчими періодичністю один раз на п'ять років курсів психологічного навчання із взаємодії, зокрема, проведення допиту, з неповнолітніми особами на базі розроблених спеціально для цих цілей програм.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Шепітько В. Ю. Теорія криміналістичної тактики. Харків: Гриф, 2002. 349 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Г. Гончаренко, В.Т. Нора, М.Є. Шимула. К.: Юстініан. 2012. 1224 с.
4. Головка М. Б. Криміналістика (Криміналістична тактика): навч. посіб. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2017. 220 с.
5. Осипенко І. П., Кравченко В.Я. Окремі аспекти криміналістичної тактики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 533–536.
6. Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.
7. Шабардін Р. Процесуально-тактичні особливості допиту неповнолітніх. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 200–202.

8. Чупахін Р. В. Тактика допиту обвинуваченого під час розслідування злочинів з залученням неповнолітнього до скоєння злочину. *Адвокатська практика*. 2008. № 2. С. 13–15.
9. Романюк В. В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2016. № 4. С. 81–85.
10. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного: дис. канд. юр. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 243 с.
11. Благута Р. І. Процюк О. М. Вивчення особи неповнолітнього підозрюваного та напрями використання отриманої інформації під час проведення допиту. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Гельветика, 2017. С. 37–46.
12. Готвянська М. А. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. № 2. С. 246–257.
13. Гошовська Ю. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 2. С. 130–133.
14. Кримінологія: підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. Харків: *Право*, 2018. 416 с.
15. Основи кримінального аналізу: підручник / Бабенко А.М., Заєць О.М., Некрасов В.А., Ісмайлов К.Ю., Пєфтєв Д.О. та ін.; за заг. ред. Користіна О.Є., 2019. 270 с.
16. Zarubei V., Komarynska Y., Babenko A., Sukhomlin Y., Kononenko N. Obtaining the testimony of a minor during the pre-trial investigation under the laws of Ukraine. *Cuestiones Politicas*. Vol. 39 (70). 2021. P. 368–384.

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

УДК 351.74:004.056(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.26>

OSINT В КОНТЕКСТІ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Демедюк Сергій Васильович,
кандидат юридичних наук,
заступник Секретаря Ради
(Рада національної безпеки і оборони
України, м. Київ, Україна)

У статті акцентовано на важливості використання розвідки з відкритих джерел в сучасних умовах протидії кіберзлочинності. Зазначено, що спільна інфраструктура Інтернету створює потенціал для взаємопов'язаних вразливостей для всіх користувачів. Водночас, кіберпростір має унікальні особливості, що дозволяють злочинцям вчиняти злочини: глобалізація, яка надає злочинцям нові можливості для виходу за межі звичайних кордонів; розподілені мережі, які створюють нові можливості для віктимізації; синоптизм і паноптизм, які дають можливість стежити за жертвами віддалено; та сліди даних, які можуть надати злочинцям нові можливості для вчинення крадіжки особистих даних.

Акцентовано увагу на терміні «OSINT», його змісті та походженні. Зазначено, що OSINT охоплює різні публічні джерела, такі як академічні публікації (наукові роботи, публікації конференцій тощо), джерела ЗМІ (газети, радіоканали, телебачення тощо), веб-контент (веб-сайти, соціальні мережі тощо) та публічні дані (відкриті урядові документи, оголошення публічних компаній) тощо. Наводиться коротке змістовне порівняння з подібними термінами LITINT, WEBINT, SOCMINT.

Зазначено, що правоохоронні органи і служби безпеки звертаються до OSINT за додатковим розширенням і поглибленням інформації, щоб підсилити і допомогти перевірити контекстні знання. Збільшення кількості і типів викликів для сучасних фахівців з національної безпеки та правоохоронних органів прискорило використання відкритих джерел в Інтернеті з метою забезпечення розуміння більш цілісної картини щодо осіб або діяльності.

Акцентовано на тому, що для аналітика OSINT є ключовим завдяки можливостям браузерів, пошукових систем, веб-сайтів, баз даних, індексації, пошуку та аналітичних додатків. Однак існують ключові проблеми, які можуть відволікти від правильного напрямку OSINT, такі як збір даних з великих відкритих записів в Інтернеті та інтеграція даних для розширення можливостей. Тому фахівцями в усьому світі використовується величезна різноманітність інструментів та методів OSINT, серед яких виділяються найпоширеніші інструменти для збору, зберігання та класифікації даних з відкритих джерел: збір даних (Data acquisition), походження даних (Data provenance), зберігання даних (Data storage), управління даними (Data curation) та візуалізація (та сумісність) даних (Data visualization (and interaction)).

Ключові слова: Open Source Intelligence, OSINT, intelligence, кібербезпека, кіберзлочин.

OSINT IN THE CONTEXT OF CYBERSECURITY

Demediuk Serhii Vasylvovich,
Candidate of Juridical Sciences,
Deputy Secretary
(National Security Council of Ukraine,
Kyiv, Ukraine)

The article emphasizes the importance of using open-source intelligence in the current context of countering cybercrime. It is noted that the shared Internet infrastructure creates the potential for interconnected vulnerabilities for all users. At the same time, cyberspace has unique features that allow criminals to commit crimes: globalization, which provides criminals with new opportunities to go beyond conventional borders; distributed networks, which create new opportunities for victimization; synoptism and panoptism, which allow victims to be monitored remotely; and data traces, which can provide criminals with new opportunities to commit identity theft.

Attention is focused on the term "OSINT", its content and origin. It is noted that OSINT covers various public sources, such as academic publications (research papers, conference publications, etc.), media sources (newspapers, radio channels, television, etc.), web content (websites, social networks, etc.) and public data (open government documents, announcements of public companies), etc. A brief meaningful comparison with similar terms such as LITINT, WEBINT, SOCMINT is provided.

It is noted that law enforcement and security agencies are turning to OSINT for additional expansion and deepening of information to enhance and help verify contextual knowledge. The increase in the number and types of challenges for modern national security and law enforcement professionals has accelerated the use of open sources on the Internet to provide an understanding of a more holistic picture of individuals or activities.

It is emphasized that OSINT is key for analysts due to the capabilities of browsers, search engines, websites, databases, indexing, searching, and analytical applications. However, there are key challenges that can distract from the right direction of OSINT, such as collecting data from large public records on the Internet and integrating data to expand capabilities. Therefore, a huge variety of OSINT tools and techniques are used by professionals around the world, including the most common tools for collecting, storing, and classifying data from open sources: Data acquisition, Data provenance, Data storage, Data curation, and Data visualization (and interaction).

Key words: Open Source Intelligence, OSINT, intelligence, cybersecurity, cybercrime.

Постановка проблеми. Вплив кіберзлочинності змусив розвідувальні та правоохоронні органи по всьому світу боротися з кіберзагрозами. Перед усіма секторами зараз стоять схожі дилеми: як найкраще захиститися від кіберзлочинності і як ефективно сприяти безпеці людей і організацій. Отримання унікальних і цінних розвідувальних даних шляхом збору публічних записів для створення всебічного профілю певних цілей швидко стає важливим засобом для розвідувального співтовариства. Оскільки кількість доступних відкритих джерел стрімко зростає, протидія кіберзлочинності все більше залежить від передових програмних засобів і методів збору та обробки інформації в ефективний і результативний спосіб.

Метою статті є розкриття ролі OSINT в контексті кібербезпеки. Розглядаються інструменти і методи збору та аналізу OSINT, а також суміжні роботи, які є основними складовими його внеску.

Виклад основного матеріалу. У XXI сторіччі цифровий світ став «палищею з двома кінцями» [1; 2]. Завдяки революції загальнодоступних джерел (тобто відкритих

джерел) цифровий світ надав сучасному суспільству величезні переваги, але в той же час проблеми інформаційної незахищеності висвітлили вразливості та слабкості [3; 2]. Спільна інфраструктура Інтернету створює потенціал для взаємопов'язаних вразливостей для всіх користувачів [4]: «Віруси, хакери, витік безпечної і приватної інформації, системні збої і переривання послуг» з'явилися в бездонному потоці [2].

Wall [5; 6; 7] та Nykodum та ін. [8, 9] обговорювали, що кіберпростір має чотири унікальні особливості, які називаються «трансформаційними ключами», що дозволяють злочинцям вчиняти злочини:

– глобалізація, яка надає злочинцям нові можливості для виходу за межі звичайних кордонів;

– розподілені мережі, які створюють нові можливості для віктимізації;

– синоптизм і паноптизм, які дають можливість стежити за жертвами віддалено;

– сліди даних, які можуть надати злочинцям нові можливості для вчинення крадіжки особистих даних.

На додаток до вищезазначеного, Хоббс та ін. [3] стверджують, що однією з основних тенденцій розвитку Інтернету останніх років є те, що «підключення до Інтернету може бути дуже ризикованою справою».

Так само, як і епідемічне використання та розвиток технологій мобільного зв'язку, використання відкритих джерел поширюється на сфери розвідки, політики та бізнесу [3]. У той час як традиційні джерела та інформаційні канали (ЗМІ, бази даних, енциклопедії тощо) були змушені адаптуватися до нового віртуального простору, щоб зберегти свою присутність, багато «нових» медіа-джерел (особливо з соціальних мереж) поширюють велику кількість користувацького контенту, який згодом змінив інформаційний ландшафт. Прикладами масштабу користувацької інформації є 500 мільйонів твітів на день у Twitter та 98 мільйонів щоденних записів у блогах на Tumblr [3], а також мільйони індивідуальних персональних сторінок у Facebook. З розвитком інформаційного ландшафту для запобігання та виявлення терористичної діяльності правоохоронним органам необхідно збирати відповідний контент за допомогою розслідувань і регульованого спостереження [10].

Open Source Intelligence (OSINT) походить від служб національної безпеки та правоохоронних органів [11] і в межах нашого аналізу, посилаючись на джерела, будемо цей термін визначати як «сканування, пошук, збір, вилучення, використання, перевірка, аналіз і обмін розвідувальною інформацією зі споживачами відкритих джерел і загальнодоступних даних з несекретних, нетаємних джерел» [12; 10]. OSINT охоплює різні публічні джерела, такі як академічні публікації (наукові роботи, публікації конференцій тощо), джерела ЗМІ (газети, радіоканали, телебачення тощо), веб-контент (веб-сайти, соціальні мережі тощо) та публічні дані (відкриті урядові документи, оголошення публічних компаній тощо) [13; 14].

OSINT традиційно описується як пошук у загальнодоступних опублікованих джерелах [15], таких як книги, журнали, газети, брошури, звіти тощо. Це часто називають літературною розвідкою або LITINT [16].

Однак, швидке зростання цифрових медіа-джерел в Інтернеті та суспільному мовленні розширило сферу діяльності з відкритим вихідним кодом [17]. Оскільки існують різноманітні загальнодоступні онлайн-джерела, з яких ми можемо збирати розвідувальну інформацію, багато авторів описують цей тип OSINT як WEBINT. Дійсно, терміни WEBINT і OSINT часто використовуються як взаємозамінні [13; 14]. Соціальні медіа, такі як соціальні мережі, спільноти для обміну медіа та спільні проекти – це сфери, де створюється більшість користувацького контенту. Тому існує також і розвідка у соціальних медіа (Social Media Intelligence (SOCMINT)) – це «розвіддані, які

збираються з сайтів соціальних медіа». Деяка інформація з них може бути у відкритому доступі без будь-якої автентифікації, необхідної для проведення розслідування [18, с. 36; 13; 14].

Багато правоохоронних органів і служб безпеки звертаються до OSINT за додатковим розширенням і поглибленням інформації, щоб підсилити і допомогти перевірити контекстні знання. На відміну від типових IT-систем, які можуть приймати лише обмежений діапазон вхідних даних, джерела даних OSINT настільки ж різноманітні, як і сам Інтернет, і будуть продовжувати розвиватися в міру розширення технологічних стандартів [11]: «OSINT може забезпечити фон, заповнити епістемічні прогалини і створити зв'язки між, здавалося б, непов'язаними джерелами, в результаті чого розвідувальна картина стає більш повною» [3, с. 2].

OSINT дедалі більше залежить від асиміляції збору та аналізу даних з усіх джерел. Така розвідка є невід'ємною частиною «національної безпеки, конкурентної розвідки, бенчмаркінгу і навіть інтелектуального аналізу даних на підприємстві» [4]. OSINT вже давно використовується урядом, військовими і в корпоративному світі для того, щоб стежити за конкурентами і мати конкурентну перевагу [13; 14]. Крім того, велика кількість інтернет-користувачів займається легальною діяльністю «від комунікацій і комерції до ігор, знайомств і ведення блогів» [4, с. 6], і OSINT відіграє в цьому контексті важливу роль.

Збільшення кількості і типів викликів для сучасних фахівців з національної безпеки, розвідки, правоохоронних органів і служб безпеки прискорило використання відкритих джерел в Інтернеті, щоб допомогти скласти більш цілісну картину про людей, організації та діяльність [4]. Американське опитування PWC (PricewaterhouseCoopers) [19] під назвою «Ключові висновки з дослідження стану кіберзлочинності в США за 2015 рік», в якому взяли участь понад 500 керівників американських компаній, правоохоронних органів і державних установ, стверджує, що «кіберзлочинність продовжує з'являтися в заголовках газет і викликати головний біль у керівників підприємств». 76 % керівників, відповідальних за кібербезпеку, заявили, що цього року вони більше занепокоєні кіберзагрозами: «Кількість інцидентів у сфері кібербезпеки не лише зростає, вони також стають дедалі більш руйнівними і націленими на все ширший спектр інформації та векторів атак» [19].

У звіті Міністерства внутрішньої безпеки США зазначено, що до критично важливих сфер діяльності, де застосування OSINT є життєво необхідним, належать загальна розвідка, завчасне попередження, внутрішня боротьба з тероризмом, захист критичної інфраструктури (в тому числі кіберпростору), захист від катастрофічного тероризму, а також готовність до надзвичайних ситуацій і реагування на них [20]. Тому розвідка, служби безпеки і громадська безпека збирають великі обсяги даних з різних джерел, включаючи кримінальні справи про терористичні інциденти і загрози кібербезпеці [20].

Гласман і Канг [21] розглядають OSINT як результат змін у відносинах між людиною та інформацією, що відбуваються в результаті появи і зростаючого домінування Всесвітньої мережі в повсякденному житті. Соціально неприйнятну поведінку було виявлено на веб-сайтах, блогах і онлайн-спільнотах усіх видів «від експлуатації дітей до шахрайства, екстремізму, радикалізації, переслідувань, крадіжки особистих даних і витоку приватної інформації». Крадіжка особистих даних і розповсюдження незаконно «скопійованих фільмів, телепередач, музики, програмного та апаратного забезпечення є гарними прикладами того, як Інтернет збільшив вплив злочинності» [3].

Глобалізація, швидкість поширення, анонімність, транскордонний характер інтернету, а також відсутність відповідного законодавства чи міжнародних угод зробили

деякі з них дуже поширеними і дуже складними для судового розгляду [22]. Існують різні типи темних сторін інтернету, а також програми для висвітлення темних сторін, що включають як технологічно орієнтовані, так і нетехнологічно орієнтовані.

До технологічно орієнтованих темних сторін належать спам, шкідливе програмне забезпечення, хакерство, DoS атаки, фішинг, порушення прав на цифрову власність. Темні сторони, не пов'язані з технологіями, включають онлайн-scams і шахрайство, фізичну шкоду, кібербулінг, поширення неправдивої інформації та нелегальні азартні ігри в Інтернеті. При цьому, нетехнологічні заходи реагування передбачають розробку відповідного законодавства, активність правоохоронних органів, посидення судових процесів, розвиток міжнародного співробітництва, активна позиція громадянського суспільства, розвиток освіти, посилення обізнаності і обережності людей [22].

Комп'ютерні злочини і цифрові докази збільшуються такими темпами, які поки що не піддаються вимірюванню, за винятком поодиноких досліджень [3]. Для аналітика OSINT є ключовим завдяки можливостям браузерів, пошукових систем, веб-сайтів, баз даних, індексації, пошуку та аналітичних додатків [4]. Однак існують ключові проблеми, які можуть відволікти від правильного напрямку OSINT-проектів, такі як збір даних з великих відкритих записів в Інтернеті та інтеграція даних для розширення можливостей параметрів OSINT-проектів [11].

Сучасні інформаційні фахівці використовують різноманітні методи для організації відкритих джерел, включаючи, але не обмежуючись ними, аналіз веб-посилань, метрики, методи сканування, картографування джерел, видобуток тексту, створення онтології, аналіз блогів і методи розпізнавання образів. Алгоритми розробляються з використанням обчислювальної топології, гіпер-графів, аналізу соціальних мереж (SNA), виявлення знань та інтелектуального аналізу даних (KDD), агентного моделювання, аналізу динамічних інформаційних систем тощо [23].

Фахівцями в усьому світі використовується величезна різноманітність інструментів та методів OSINT, серед яких можемо виділити найпоширеніші інструменти для збору, зберігання та класифікації даних з відкритих джерел.

Кодування даних (Data encoding) – термін «кодування» означає процес перетворення послідовності символів у спеціальний формат для передачі або зберігання. У веб-середовищі відповідні набори даних відновлюються з сервісів даних, доступних локально або глобально в Інтернеті. Залежно від сервісу і типу інформації, дані можуть бути представлені в різних форматах. Платформи моделювання необхідні для взаємодії з різними форматами даних, включаючи звичайний текст, мови розмітки та бінарні файли [24; 25]. *Приклади: Система «Геоінформатика для геохімії» (веб-сервіси баз даних, що приймають звичайний текстовий формат), base 64online Encoder, XML encoder.*

Збір даних (Data acquisition) – Автоматичний збір даних з різних джерел (наприклад, датчиків і зчитувачів на заводі, в лабораторії, медичному або науковому середовищі). Збір даних зазвичай проводився через точки доступу до даних і веб-посилання, такі як http або ftp-сторінки, але вимагав періодичного оновлення. Використання каталогу дозволяє перевірити доступні джерела даних перед їх збором [24; 26]. *Приклади: Каталоги метаданих.*

Походження даних (Data provenance) – Цей термін використовується для позначення процесу відстеження та реєстрації походження даних та їх переміщення між базами даних. За концепцією походження стоїть динамічна природа даних. Замість того, щоб створювати різні копії одного і того ж набору даних, важливо відстежувати зміни і зберігати запис процесу, який призвів до поточного стану. Таким чином, походження даних може гарантувати надійність даних і відтворюваність результатів. Наразі походження даних стає дедалі важливішим питанням у наукових базах даних, де воно

відіграє центральну роль у перевірці якості, зручності та надійності даних (зокрема, у семантичних веб-сервісах) [24; 27; 28; 29]. *Приклади: Розподілені системи контролю версій, такі як Git, Mercurial. Розподілені системи управління версіями були розроблені для полегшення відстеження змін у документах, кодах, наборах текстових даних, а віднедавна і в геопросторових даних.*

Зберігання даних (Data storage) – Цей термін стосується практики зберігання електронних даних за допомогою сторонніх сервісів, доступ до яких здійснюється через Інтернет. Це альтернатива традиційним локальним сховищам (наприклад, дисковим або стрічковим накопичувачам) і портативним сховищам (наприклад, оптичним носіям або флеш-накопичувачам). Його також можна назвати «хостинговим сховищем», «інтернет-сховищем» або «хмарним сховищем». Реляційні бази даних (БД) наразі є найкращим вибором для зберігання та обміну даними [24; 25]. *Приклади: PostgreSQL, MySQL, Oracle, NoSQL.*

Управління даними (Data curation) – спрямоване на виявлення та пошук даних, забезпечення якості даних, додавання цінності, повторне використання та збереження з плином часу. Включає відбір та оцінку даних творцями та архівістами; еволюційне забезпечення інтелектуального доступу; надлишкове зберігання; трансформацію даних. Управління даними має вирішальне значення для оцифрування, обміну, інтеграції та використання наукових даних [25; 30]. *Приклади: Сховища даних, вітрини даних, інструменти Плану управління даними (DMPTool). Інструменти DMP створюють готові до використання плани управління даними для конкретних фінансових установ, щоб задовольнити вимоги донорів до планів управління даними, отримати покрокові інструкції та рекомендації щодо даних, а також дізнатися про ресурси та послуги, доступні в установі.*

Візуалізація (та сумісність) даних (Data visualization (and interaction)) – Цей термін означає представлення даних у візуальному або графічному форматі (наприклад, створення таблиць, зображень, діаграм та інших інтуїтивно зрозумілих способів розуміння даних). Інтерактивна візуалізація даних йде ще далі: вона виходить за межі відображення статичної графіки та електронних таблиць і дозволяє використовувати комп'ютери та мобільні пристрої для більш детального вивчення діаграм і графіків, а також інтерактивно (і миттєво) змінювати дані, які ви бачите, і способи їх обробки [24; 25]. *Приклади: Poly Maps, NodeBox, FF Chartwell, SAS visual Analytics, Google Map*

Аналітичні інструменти OSINT формують системи методів інтелектуального аналізу даних, візуалізації закономірностей і пропонують аналітичні моделі для розпізнавання та реагування на виявлені закономірності. Ці інструменти повинні поєднувати незамінні функції і містити інтегровані алгоритми і методи, що підтримують типові методи інтелектуального аналізу даних, включаючи (але не обмежуючись ними) класифікацію, регресію, асоціативний аналіз і аналіз наборів елементів, схожість і кореляцію, а також нейронні мережі [31]. Такі аналітичні інструменти – це програмні продукти, які надають прогностичні та рекомендаційні аналітичні програми, деякі з них працюють на великих обчислювальних платформах з відкритим вихідним кодом, як правило, паралельних обчислювальних системах, заснованих на кластерах товарних серверів, масштабованих розподілених сховищах і технологіях, таких як бази даних Hadoop і NoSQL. Загалом інструменти призначені для того, щоб надати користувачам можливість швидко аналізувати великі обсяги даних [32].

Висновки. Таким чином, розвиток інформаційних технологій, кіберпростору та медіа ресурсів, з однієї сторони, формують технологічні умови поширення нових видів кіберзлочинів, з іншого, спонукають до поглиблення безпекової діяльності на основі тих же ІТ технологій, використання сучасних методів та інструментів збору, обробки та аналізу даних.

Список використаних джерел:

1. Gregory M., Glance, D. Cyber-crime, cyber security and cyber warfare. Security and networked society. Springer, 2013. p. 51–95.
2. Yuan T., Chen P. Data mining applications in E-Government information security. 2012 international workshop on information and electronics engineering (IWIEE). Proc. Eng., 2012, vol. 29, p. 235–240.
3. Hobbs Ch. Morgan M., Salisbury D. Open source intelligence in the twenty-first century. Palgrave, 2014, pp. 1–6.
4. Appe E. J. Behavior and technology, Internet Searches for Vetting, Investigations, and Open-Source Intelligence. Taylor and Fransic Group, 2011, pp. 3–17.
5. Wall D. S. The internet as a conduit for criminal activity. In: Pattavina, A. (ed.) Information technology and the criminal justice system. Sage Publications, USA. 2005.
6. Wall D. S. Hunting shooting, and phishing: new cybercrime challenges for cybercanadians in the 21st century. The ECCLES centre for american studies. 2007.
7. Wall D. S. Hunting shooting, and phishing: new cybercrime challenges for cyber canadians in the 21st Century. The Eccles Centre for American Studies. www.bl.uk/ecclescentre. The British Library Publication. 2008.
8. Nykodym N., Taylor R., Vilela J. Criminal profiling and insider cyber crime. Digital Investigation, 2005.vol. 2, p. 261–267.
9. Babak Akhgar, P. Saskia Bayerl, Fraser Sampson. Open Source Intelligence Investigation. From Strategy to Implementation. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications. Springer International Publishing AG. 2016.
10. Koops B. J., Hoepma J. H., Leenes R. Open-source intelligence and privacy by design. Computer Law and Security Review, 2013, vol. 2(9), p. 676–688.
11. Kapow Software. 2013. URL: <http://www.kofax.com>: <http://www.kofax.com/go/kapow/wp-building-yourosint-capability>
12. Fleisher C. OSINT: its implications for business/competitive intelligence analysis and analysts. Inteligencia y Seguridad, 2008. vol. 4, p. 115–141.
13. Chauhan S., Panda K. Open source intelligence and advanced social media search. Hacking web intelligence open source intelligence and web reconnaissance concepts and techniques. Elsevier, 2015. pp. 15–32.
14. Chauhan S., Panda K. Understanding browsers and beyond. Hacking web intelligence open source intelligence and web reconnaissance concepts and techniques. Elsevier, 2015, pp. 33–52.
15. Burwell H. P. Online competitive intelligence: increase your profits using cyber-intelligence. Facts on Demand Press, Tempe, AZ. 2004.
16. Clark R. M. Intelligence analysis: a target-centric approach. CQ Press, Washington, DC. 2004.
17. Boncella R. J. Competitive intelligence and the web. Commun AIS, 2003, vol. 12, p. 327–340.
18. Omand D., Miller C., Bartlett J. Towards the discipline of social media intelligence (2014). In: Hobbs, Morgan, Salisbury (eds.) Open source intelligence in the twenty-first century. Palgrave, 2014, p. 24–44.
19. PWC cyber security. 2015. URL: <https://www.pwc.com/us/en/increasing-it-effectiveness/publications/assets/2015-us-cybercrime-survey.pdf>. Retrieved from <http://www.pwc.com/cybersecurity>
20. Chen H., Chiang R. H. L., Storey V.C. Business intelligence and analytics: from big data to big impact. Business Intelligence Research, 2012, vol. 36(4), p. 1–24.
21. Kang M. J. Intelligence in the internet age: the emergence and evolution of Open Source Intelligence (OSINT). Computers in Human Behavior, 2012, vol. 2, p. 673–682.

22. Kim W., Jeong O. R., Kim Ch., So J. The dark side of the Internet: attacks, costs and responses. *Information Systems*, 2011, vol. 36, p. 675–705.
23. Brantingham P. L. Computational Criminology. 2011 European intelligence and security informatic conference. IEEE Computer Society. 2011. DOI:10.1109/EISIC.2011.79
24. Vitolo C., Elkhatib Y., Reusser D., Macleod C. J. A., Buytaert W. Web technologies for environmental Big Data. *Environmental Modelling and Software*, 2015, vol. 63, p. 185–198.
25. Webopedia.com. (n.d.). URL: Webopedia.com.
26. Ames D. P., Horsburgh J. S., Cao Y., Kadlec J., Whiteaker T., Valentine D. Hydro desktop: web services-based software for hydrologic data discovery, download, visualization, and analysis. *Environmental Modelling and Software*, 2012, vol. 37, p. 146–156.
27. Buneman P., Khanna S., Chiew Tan W. Data provenance: some basic issues. University of pennsylvania scholarly commons. 2000. URL: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1210&context=cis_papers
28. Szomszor M., Moreau L. Recording and reasoning over data provenance in web and grid services. *On the move to meaningful internet systems*, 2003, pp. 603–620.
29. Tilmes C., Yesha Ye., Halem M. Distinguishing provenance equivalence of earth science data. *International Conference on Computational Science (ICCS)*. 2010. p. 1–9.
30. Dou L., Cao G., Morris P. J., Morris R. A., Ludäscher B., Macklin J. A., Hanken J. Kurator: a Kepler package for data curation workflows. *International Conference on Computational Science, ICCS 2012, Procedia Computer Science*, 2012, vol 9, pp. 1614–1619. DOI:10.1016/j.procs.2012.04.177
31. Harvey C. 50 top open source tools for big data. 2012. URL: [http://www.datamation.com/data-center/50-top-open-source-tools-for-big-data-1\(2,3\).html](http://www.datamation.com/data-center/50-top-open-source-tools-for-big-data-1(2,3).html)
32. Loshin D. How big data analytics tools can help your organization. 2015. URL: <http://searchbusinessanalytics.techtarget.com/feature/How-big-data-analytics-tools-can-help-yourorganization>.

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.27>

ПРАВОВІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Каптан Максим Вікторович,
orcid.org/0009-0008-3610-4633
підполковник юстиції,
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу правових
проблем у сфері міжнародного
співробітництва науково-дослідного
управління проблем ресурсного
забезпечення у воєнній сфері, сфері
оборони та військового будівництва
(Центр воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони
України, м. Київ, Україна)

Корнієнко Валерій Олексійович,
orcid.org/0000-0003-3202-6013
працівник Збройних Сил України,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу правових
проблем у сфері міжнародного
співробітництва науково-дослідного
управління проблем ресурсного
забезпечення у воєнній сфері, сфері
оборони та військового будівництва
(Центр воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони
України, м. Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу правового регулювання державної та міжнародної допомоги Україні повномасштабного вторгнення росії в Україну. У статті розглянуто сучасні виклики та особливості функціонування механізмів надання державної підтримки та міжнародної допомоги в умовах воєнного стану. Окрема увага приділяється питанням прозорості, підзвітності та контролю за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, що надаються міжнародними партнерами та урядами іноземних держав. Важливим аспектом є взаємодія національних органів влади з міжнародними донорами та їх відповідальність за належне використання отриманих ресурсів відповідно до міжнародного та національного права.

У досліджено та проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює питання державної допомоги, зокрема з огляду на вимоги воєнного стану та конкурентного законодавства. Розглянуто роль законодавчих актів, таких як Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», у забезпеченні належного контролю за використанням допомоги. Авторський колектив також акцентує увагу на викликах, пов'язаних з адаптацією українського законодавства до європейських стандартів, які стосуються державної допомоги та забезпечення рівних умов конкуренції під час воєнного стану в Україні.

Крім того, у статті розглянуто механізми міжнародної допомоги, включаючи фінансову, гуманітарну та технічну підтримку, яку Україна отримує від міжнародних партнерів, зокрема від Європейського Союзу, НАТО, ООН та інших організацій.

Важливим є висвітлення процедур моніторингу та оцінки ефективності міжнародної допомоги, що дозволяє забезпечити її раціональне використання в умовах війни. Окрема увага приділяється юридичним аспектам міжнародної (кримінальної) відповідальності за нецільове використання допомоги, а також ризикам зловживання державними і міжнародними ресурсами у кризових умовах.

У статті висвітлено роль міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права, у формуванні правової основи для надання та використання допомоги в умовах вторгнення російських військ в Україну. Окрім того, автор досліджує актуальні проблеми та перспективи розвитку правового регулювання державної та міжнародної допомоги у контексті воєнного стану, зокрема з урахуванням післявоєнної відбудови країни.

Таким чином, стаття має на меті показати основні напрями удосконалення правової системи України в сфері контролю за державною та міжнародною допомогою в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: гуманітарна допомога, правове регулювання, міжнародна гуманітарна діяльність, класифікація за групами, міжнародні недержавні організації.

LEGAL REGULATIONS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE

Kaptan Maksym Viktorovych,
orcid.org/0009-0008-3610-4633
lieutenant colonel of justice
Senior Researcher at the Research
Department of Legal Problems
in the Field of International Cooperation
of the Research Department of Resource
Provision Problems in the Military Sphere,
the Sphere of Defense and Military
Construction
(Center for Military and Strategic Studies
of the National Defense University
of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

Korniienko Valery Oleksiiovych,
orcid.org/0000-0003-3202-6013
an employee of the Armed Forces
of Ukraine,
Candidate of Juridical Sciences, Associate
Professor, Leading Researcher at the
Research Department of Legal Problems
in the Sphere of International Cooperation
of the Scientific and Research
Management of Problems of Resource
Provision in the Military Sphere,
the Sphere of Defense
and Military Construction
(Center for Military and Strategic Studies
of the National Defense University
of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the analysis of the legal regulation of state and international aid to Ukraine in the face of Russia's full-scale invasion of Ukraine. The article examines modern challenges and features of the functioning of the mechanisms of providing state support and international aid in the conditions of martial law. Particular attention is paid

to issues of transparency, accountability and control over the use of financial and material resources provided by international partners and foreign governments. An important aspect is the interaction of national authorities with international donors and their responsibility for the proper use of the received resources in accordance with international and national law.

The normative legal framework governing the issue of state aid has been researched and analyzed, in particular with regard to the requirements of martial law and competition legislation. The role of legislative acts, such as the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" and the Law of Ukraine "On State Aid to Business Entities" in ensuring proper control over the use of aid, is considered. The author's team also emphasizes the challenges associated with the adaptation of Ukrainian legislation to European standards, which relate to state aid and ensuring equal conditions of competition during the martial law in Ukraine.

In addition, the article examines the mechanisms of international aid, including financial, humanitarian and technical support that Ukraine receives from international partners, in particular from the European Union, NATO, the United Nations and other organizations. It is important to highlight the procedures for monitoring and evaluating the effectiveness of international aid, which allows to ensure its rational use in conditions of war. Special attention is paid to the legal aspects of international (criminal) responsibility for misuse of aid, as well as the risks of abuse of state and international resources in crisis conditions.

The article highlights the role of international law, in particular international humanitarian law, in the formation of the legal basis for the provision and use of aid in the conditions of the invasion of Russian troops into Ukraine. In addition, the author examines current problems and prospects for the development of legal regulation of state and international aid in the context of martial law, in particular, taking into account the post-war reconstruction of the country.

Thus, the article aims to show the main directions of improvement of the legal system of Ukraine in the sphere of control over state and international aid in the conditions of martial law in Ukraine.

Key words: humanitarian aid, legal regulation, international humanitarian activity, classification by groups, international non-governmental organizations.

Вступ. Після широкомасштабного вторгнення росії на територію України постала нагальна проблема забезпечення гуманітарною допомогою військових та цивільного населення. Реагуючи на виклики, країна почала стрімку перебудову існуючої системи забезпечення гуманітарною допомогою для її оперативного надходження тим, хто її потребує.

Оскільки питання обороноздатності держави тісно пов'язане із проблемами забезпечення ЗС України необхідною зброєю та військовою технікою, актуальним є обговорення процесу надання і отримання гуманітарної допомоги у рамках міжнародних співтовариств та систем безпеки. Тож, якщо розглядати у цьому контексті поняття державної політики у сфері міжнародної військової допомоги, то можна зазначити, що вона спрямована на вирішення нагальних проблем у забезпеченні військових потреб країн світового співтовариства, надання необхідної підтримки у вигляді зброї та боєприпасів для розв'язання воєнних конфліктів або їх стримання, посилення обороноздатності та національної безпеки держав.

Постановка проблеми. Системний аналіз розкриваючи аспекти здійснення міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги висвітлив галузеву проблематику, яка не була цілісно врегульована на міжнародному рівні. Так, відсутні ефективні правові механізми імплементації та впровадження права жертв збройних конфліктів на міжнародну гуманітарну допомогу. Разом з тим, слід вбачати, що держави мають не лише право, а й обов'язок вживати заходів протидії порушенням міжнародного

гуманітарного права, і зокрема, права на гуманітарну допомогу. Держави зобов'язані співпрацювати з іншими сторонами, зокрема, міжнародними організаціями та установами, в забезпеченні гарантій права на гуманітарну допомогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході дослідження проаналізовані організаційні та правові складові здійснення міжнародної гуманітарної допомоги. Проведений порівняльний аналіз встановив відсутність якісних функціональних підходів у роботі з гуманітарною допомогою, не достатній рівень підзвітності та прозорості – це лише частина проблем, з якими зіштовхнулася система забезпечення гуманітарної допомоги в Україні в умовах дії воєнного стану.

Мета статті полягає у проведенні аналізу нинішнього стану системи міжнародної гуманітарної допомоги в умовах дії воєнного стану в державі та її адаптації.

Методи дослідження. У статті використано загальнонаукові методи аналізу нормативно-правових актів з досліджуваної проблеми, порівняльний аналіз і синтез, системний підхід до розв'язання проблем, узагальнення та систематизація.

Виклад основного матеріалу. В сучасному інформаційному просторі ми не зрідка зустрічаємо використання таких понять як: «*міжнародна технічна допомога*», «*гуманітарна допомога*», «*військова допомога*», «*військово-технічна допомога*», «*міжнародна безпекова допомога*» та інші. В основу цілісної складової «*міжнародна допомога*» закладено її понятійний апарат. Специфіка формування понятійного апарату щодо міжнародної допомоги озброєнням та військовою технікою проявляється у деякому кореспондуванні сутності цих понять із поняттям «*гуманітарна допомога*», що потребує подальшого дослідження в частині розмежування цих понять.

Варто погодитися з науковцями А. Лойшиним та С. Ясенко, які стверджують що специфіка формування понятійного апарату щодо міжнародної допомоги озброєнням та військовою технікою проявляється у деякому кореспондуванні сутності цих понять із поняттям «*гуманітарна допомога*», що потребує подальшого дослідження щодо розмежування цих понять. З огляду на викладене, у контексті дослідження понятійного апарату «*міжнародна допомога*», слід розмежовувати поняття «*міжнародна технічна допомога*», «*гуманітарна допомога*», «*міжнародна військова допомога*». Разом з тим, вищезазначені вчені допускають можливість комплексного розгляду зазначених понять також і у рамках одного поняття – «*безпекова допомога*» або «*військова безпекова допомога*». За таких умов процес безпосереднього одержання міжнародної допомоги у вигляді озброєння, деяких видів гуманітарної та військової допомоги може трактуватися і як окремими термінами, так і узагальненим терміном «*військова безпекова допомога*» [1, с. 47–55].

Поняття «*гуманітарна допомога*» слід тлумачити як вид безвідплатної допомоги засобами для життя, що безкоштовно поширюються серед населення районів, охоплених гуманітарною катастрофою або тих, що перебувають на її межі.

Згідно ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва [2].

На міжнародному рівні започатковано правовий механізм забезпечення гуманітарною допомогою, коли держави-учасниці Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права зобов'язані вживати належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права [3]. Разом з тим, в умовах гуманітарної кризи надання гуманітарної допомоги є загальновизнаною міжнародною практикою. Відповідно до принципів закріплених у міжнародному праві гуманітарна допомога – це заходи із захисту та догляду за людьми в умовах гуманітарної кризи, що виходять за рамки первинної медичної допомоги. Гуманітарна допомога організовується в основному після надзвичайних ситуацій та гуманітарних криз, і у першу чергу спрямовується на порятунок життя, полегшення страждань, допомогу людям з гідністю долати важкі обставини, запобігання виникненню або поширенню епідемії.

Відповідно, основними завданнями міжнародної гуманітарної допомоги є:

- Порятунок людського життя;
- Надання допомоги для задоволення основних потреб людини (вода, їжа, проживання);
- Забезпечення базової гігієни та медичної допомоги 2. Зважаючи, що зовнішньополітичними планами України є інтеграція в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, безумовно, національне законодавство повинно враховувати загально прийняті міжнародні принципи, в тому числі базові принципи здійснення гуманітарної допомоги.

Основними міжнародно правовими документами у сфері надання міжнародної гуманітарної допомоги, які закріплюють базові принципи (правові механізми) її здійснення:

- Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 46/182 по зміцненню координації гуманітарної допомоги ООН у надзвичайних ситуаціях;
- Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 58/114;
- Кодекс поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і неурядових організацій при наданні допомоги у випадку стихійних лих і катастроф.

Гуманітарна хартія та базові стандарти надання гуманітарної допомоги в умовах воєнного конфлікту (міжнародно визнаний набір принципів і універсальних мінімальних стандартів надання мінімальної допомоги):

- Мінімальні стандарти у сфері надання медичної допомоги;
- Мінімальні стандарти щодо забезпечення тимчасовим житлом, організації розміщення і непродовольчої допомоги;
- Мінімальні стандарти водопостачання, санзабезпечення та сприяння дотриманню гігієни;
- Мінімальні стандарти продовольчої безпеки.

Всеохоплюючий підхід міжнародних партнерів по здійсненню гуманітарної допомоги забезпечений правовим регулюванням на міждержавному рівні. Проте, на жаль, сутність поняття міжнародної гуманітарної допомоги в законодавстві України не відповідає розумінню по суті цього поняття, яке було закладено при формулюванні Конвенції Ліги Націй про створення Міжнародного союзу допомоги на випадок катастроф. Реальна дійсність нашого сьогодення є такою, що не поодинокі випадки під виглядом гуманітарної допомоги на територію України ввозилися товари, які нічого спільного не мають з гуманітарною допомогою для військовослужбовців та цивільного населення.

Першочергово, поняття гуманітарної допомоги на міждержавному рівні з моменту його формулювання в Конвенції Ліги Націй про створення Міжнародного союзу допомоги на випадок катастроф 1927 р., було сформовано на засадах правової

регламентації в понад 300 міжнародно-правових актах як зобов'язального «твердого», так і «м'якого» права [4].

Правова регламентація на міжнародному рівні розкривається основними стандартами надання міжнародної гуманітарної допомоги у змістовій частині Гуманітарної Хартії та у базових стандартах надання гуманітарної допомоги в умовах воєнного конфлікту, а саме:

- Мінімальні стандарти у сфері надання медичної допомоги;
- Кодекс поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і неурядових організацій (НУО) при наданні допомоги у випадку стихійних лих і катастроф;
- Мінімальні стандарти щодо забезпечення тимчасовим житлом, організації розміщення і непродовольчої допомоги;
- Мінімальні стандарти водопостачання, сан-забезпечення та сприяння дотриманню гігієни;
- Мінімальні стандарти освіти: готовність, програма, відновлення; Мінімальні стандарти продовольчої безпеки.

З 2014 року Україна стала державою, для якої норми міжнародного гуманітарного права перетворилися з теоретичних знань на життєву необхідність. Переміщені особи, які залишаються в межах своєї країни (внутрішньо переміщені особи) можуть скористатися положеннями Міжнародних прав людини та міжнародного гуманітарного права (International human rights law та international humanitarian law). Женевські конвенції та додаткові протоколи не дають визначення гуманітарної допомоги, але містять базовий опис прав і обов'язків сторін конфлікту та потенційної ролі гуманітарних установ. Надання допомоги цивільному населенню підпадає під дію IV Женевської конвенції, двох Додаткових протоколів і спільної ст. 3. Це включає постачання продуктів харчування, медичних товарів і одягу (GCIV, ст. 59), а також заходи для захисту цивільних осіб і надання їм допомоги для відновлення від безпосередніх наслідків військових дій або катастроф, а також забезпечення умов, необхідних для виживання (Additional Protocol I, ст. 61) [5].

Міжнародна гуманітарна діяльність входить до компетенції численних міжнародних організацій, які можна класифікувати за групами. Серед цих організацій є міжурядові (створюються державами), що діють відповідно до свого статуту та наданого для конкретної місії мандату, які визначають статус цих місій і делегацій.

До першої групи належить, зокрема, ООН та її установи. Складові системи ООН в Україні представлені 16 фондами, програмами та спеціалізованими установами, серед яких:

- Всесвітня організація охорони здоров'я (World Health Organization – WHO);
- Дитячий фонд ООН (United Nations Children's Fund – UNICEF);
- Об'єднана – Програма ООН з ВІЛ/СНІДу (United Nations Programme on HIV/AIDS – UNAIDS) та ін.

Друга група, це неурядові організації, що входять до системи Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

До третьої групи, належать інші різноманітні неурядові організації, що забезпечують підтримку та гуманітарну допомогу населенню в період збройного конфлікту.

До міжнародних неурядових організацій, які діють з гуманітарною місією в період збройного конфлікту, належить широке коло міжнародних неурядових організацій у гуманітарній сфері, серед яких:

- «Лікарі без кордонів» (Médecins Sans Frontières – MSF);
- Міжнародний медичний корпус (International Medical Corps);
- Мальтійська Служба.

Діяльність міжнародних неурядових організацій визначається законодавством держави реєстрації організації, у ряді випадків укладаються меморандуми про співпрацю між організацією та відповідним міністерством/відомством держави перебування. Важливою умовою ефективної діяльності всіх гуманітарних організацій є координація та співпраця задля надання міжнародної допомоги. Гуманітарна допомога має ґрунтуватися на потребах людей, а її єдина мета – слугувати порятунку життів і зменшенню страждань через збройний конфлікт або надзвичайну ситуацію. Попередньою умовою для надання ефективної гуманітарної допомоги є гуманітарний доступ. Це можливість отримати під час збройного конфлікту або надзвичайної ситуації допомогу і захист, товари і послуги, необхідні для виживання та забезпечення здоров'я у спосіб, який відповідає основним гуманітарним принципам. Гуманітарний доступ надається зі згоди держави або угруповання (недержавної збройної групи), які контролюють територію, де потрібна зазначена допомога. Сучасні збройні конфлікти демонструють, що отримання гуманітарного доступу до цивільного населення в зонах конфлікту стало в багатьох випадках ускладненим. На сьогодні, до подолання гуманітарної кризи в Україні в основному були залучені та активно співпрацюють всі три групи міжнародної гуманітарної допомоги [6], серед них:

- Європейський механізм цивільного захисту (EUCPM);
- Координаційний центр запобігання катастрофам при НАТО (EADRCC);
- Управління з координації гуманітарних питань ООН (OCHA);
- WFP (Глобальна продовольча програма);
- Дитячий фонд ООН (UNICEF);
- Агентство ООН у справах біженців (UNHCR);
- Фонд з питань народонаселення (UNFPA);
- Програма розвитку ООН (UNDP);
- Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC);
- Всесвітня організація здоров'я (WHO);
- Planinter national;
- Агентство з міжнародного розвитку США (USAID);
- Ізраїльський форум міжнародної гуманітарної допомоги (ISRAAID);
- Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ);
- Консультативна місія Європейського Союзу в Україні (EUAM) та багато інших правових механізмів реагування на катастрофи як на міжнародному, так і на національному рівні [7].

Висновки. Правове регулювання міжнародної допомоги в умовах воєнного стану в Україні є надзвичайно важливим для забезпечення національної безпеки й підтримки ефективного функціонування держави. Основні види допомоги включають гуманітарну, технічну та військову. Кожен вид має свої специфічні нормативно-правові аспекти, які визначають його надання та використання. Гуманітарна допомога спрямована на задоволення базових потреб населення, таких як продукти харчування, медикаменти, тимчасове житло, що регулюється міжнародними конвенціями та договорами, наприклад, Женевськими конвенціями. Технічна допомога охоплює технологічну й експертну підтримку в розвитку інфраструктури та відновленні ключових секторів економіки, яка здійснюється в межах двосторонніх і багатосторонніх угод з міжнародними організаціями, такими як ООН, Світовий банк або Європейський Союз. Військова допомога зосереджується на зміцненні обороноздатності України через надання озброєння, військової техніки й навчання військових кадрів. Її регулювання підпорядковане умовам міжнародного права та договірним зобов'язанням у сфері безпеки. Зокрема, Україна отримує військову допомогу в рамках програм

співпраці з НАТО, що передбачає підтримку у боротьбі з зовнішніми агресорами. Важливим аспектом є забезпечення прозорого контролю за використанням міжнародної допомоги, що мінімізує ризики зловживань та корупції, створюючи умови для ефективного виконання державою своїх функцій.

Є підстави вважати за доцільне зазначити про те, що значна кількість державних суб'єктів, які беруть участь у процесі обліку, пошуку та розподілу гуманітарної допомоги, неврегульованість норм на законодавчому рівні, відсутність якісних функціональних підходів у роботі з гуманітарною допомогою, не достатній рівень підзвітності та прозорості – це лише частина проблем, з якими зіштовхнулася система забезпечення гуманітарної допомоги в Україні. Проведені опитування представників різних органів державної влади та представників органів влади на місцях–засвідчили, що більшість процесів, пов'язаних із забезпеченням міжнародною гуманітарною допомогою, є несистематизованими, належним чином не врегульованими, і тримаються, великою мірою, на неформальних домовленостях.

Україна, через численні договори з країнами ЄС та США, адаптувала свою законодавчу базу для прискорення отримання міжнародної допомоги. Важливим аспектом є прозорий контроль за її розподілом, що допомагає мінімізувати корупційні ризики й забезпечити цільове використання ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Лойшин А. А., Ясенко С. А., Косарецький Є. І., Бойко Р. В. Сутність ключових понять у сфері міжнародної допомоги, наданої для зміцнення та обороноздатності України : збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень № 3(76). Київ, 2022. НУОУ ім. І. Черняхівського. С. 47–55.
2. Про гуманітарну допомогу : Закону України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. Дата оновлення: 08.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 05.10.2024).
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР. від 19.10.1973 р. № 2148-VIII. (2148-08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#top (дата звернення: 05.10.2024).
4. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії / В.В. Моцик, В.В. Задорожній. К.: Либідь, 2002. С. 60.
5. Human Rights Committee General comment № 36. 2018 on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life. Advance unedited version CCPR/C/GC/36. 2018. URL: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CCPR/CCPR_C_GC_36.pdf (дата звернення: 01.10.2024).
6. НАТО і реагування на надзвичайні ситуації цивільного характеру: 20 років з часу створення Євroatлантичного центру координації реагування на катастрофи. 2018. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_155087.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 01.10.2024).
7. Україна ратифікувала Угоду щодо участі в Механізмі цивільного захисту Європейського Союзу : Представництво Європейського Союзу в Україні. 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_en (дата звернення: 09.10.2024).

УДК 343.9: 343.575

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.28>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПОСІВУ АБО ВИРОЩУВАННЯ НАРКОТИКОВІСНИХ РОСЛИН В УКРАЇНІ

Калюжний Олексій Михайлович,
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану та основним тенденціям вчинення незаконного посіву або вирощування наркотиковісних рослин в Україні. Наголошується, що кримінологічна характеристика незаконного посіву або вирощування маку чи конопель є пріоритетним напрямом розвитку кримінально-правової і кримінологічної політики у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Встановлено, що незаконний посів або вирощування наркотиковісних рослин є проблемою, яка має тенденцію до збільшення в час періодів, коли відбувається загострення суспільно-політичної ситуації, таких як воєнний стан. У результаті узагальнення матеріалів судової практики встановлено, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 310 КК України є мак снотворний – 55% та коноплі – 45%. Зазначено, що у середньому в Україні виявляється в 1,5 рази менше наркозлочинців у порівнянні з кількістю облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 КК України. З'ясовано, що в Україні спостерігається певне покращення ефективності виявлення та реагування на незаконний посів або вирощування наркотиковісних рослин, що свідчить про поступовий розвиток системи правоохоронних заходів та підвищення їх дієвості. Доведено, що приблизно у двох з п'яти судових вироків особа визнається винною за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 310 КК України, у сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями. Визначено, що в 2023 році за інтенсивністю посіву або вирощування маку чи конопель з розрахунку на 100 тис. населення до групи з дуже високими рівнем кримінальної враженості відносяться: Рівненська, Миколаївська, Житомирська, Полтавська та Чернігівська області. Зроблено висновок, що успішне запобігання кримінальним правопорушенням у виді посіву або вирощування маку чи конопель можливе лише за умови врахування достовірних даних про кількісно-якісні показники вказаних посягань, передбачених ст. 310 КК України.

Ключові слова: незаконний посів; незаконне вирощування; наркотиковісні рослини; снотворний мак; коноплі; стаття 310 Кримінального Кодексу України; наркообіг; наркозлочинність.

CURRENT STATE AND MAIN TRENDS IN THE ILLEGAL SOWING OR CULTIVATION OF DRUG CROPS IN UKRAINE

Kaliuzhnyi Oleksii Mykhailovych,
Postgraduate Student
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the study of the current state and main trends of illegal sowing or cultivation of drug-containing plants in Ukraine. It is emphasized that the criminological characteristics of illegal sowing or cultivation of poppy or hemp is a priority direction of the development of criminal law and criminological policy in the field of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors. Illicit planting or cultivation of narcotic plants has been identified as a problem that tends to increase during periods of heightened socio-political conditions such as martial law. As a result of summarizing the materials of court practice, it was established that the subject of the criminal offense provided for in Art. 310 of the Criminal Code of Ukraine contains hypnotic poppy – 55% and hemp – 45%. It is noted that, on average, 1.5 times less drug criminals are found in Ukraine compared to the number of recorded criminal offenses provided for in Art. 310 of the Criminal Code of Ukraine. It was found that in Ukraine there is a certain improvement in the effectiveness of detection and response to illegal planting or cultivation of narcotic plants, which indicates the gradual development of the system of law enforcement measures and their effectiveness. It has been proven that in approximately two out of five court verdicts, a person is found guilty of committing a criminal offense provided for in Art. 310 of the Criminal Code of Ukraine, together with other criminal offenses. It was determined that in 2023, according to the intensity of sowing or cultivation of poppy or hemp per 100,000 population, the following groups with a very high level of criminal involvement include: Rivne, Mykolaiv, Zhytomyr, Poltava and Chernihiv regions. It was concluded that the successful prevention of criminal offenses in the form of planting or growing poppy or hemp is possible only if reliable data on the quantitative and qualitative indicators of the specified offenses, provided for in Art. 310 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: illegal sowing; illegal cultivation; narcotic plants; hypnotic poppy; hemp; Article 310 of the Criminal Code of Ukraine; drug trafficking; drug crime.

Вступ. У сучасних умовах незаконний посів або вирощування наркотиковмісних рослин має масштаби, які прямо підривають основи суспільства та загрожують здоров'ю громадян, економіці країни, порядку і безпеці держави. На тлі загострення цієї проблеми відбувається зростання рівня корисливої злочинності, корупції, інфекційних захворювань, СНІДу, проституції та інших негативних явищ. Ситуацію ускладнює й той факт, що наркозлочинці часто використовують приховані місця для посіву та вирощування наркотичних рослин, що обтяжує їхнє виявлення. Широкий розмах посіву або вирощування рослин наркотичного походження перетворився на високо-рентабельний бізнес, що приносить величезний прибуток наркоділкам. За оцінками фахівців, на наркотиках у світі щорічно заробляють близько 400 млрд доларів. У цьому випадку, ступінь негативного впливу, що походить від посіву або вирощування наркотиковмісних рослин обумовлює необхідність подальших пошуків більш ефективних заходів запобігання цьому суспільно небезпечному явищу. Одним із шляхів досягнення цієї мети є отримання достовірних даних про закономірності функціонування, тенденції та детермінацію кримінально протиправного діяння, передбаченого ст. 310 КК України. Отже, кримінологічна характеристика незаконного посіву або

вирощування маку чи конопель є пріоритетним напрямом розвитку кримінально-правової і кримінологічної політики у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблема незаконного посіву або вирощування наркотиковмісних рослин в різних аспектах досліджувалися багатьма вченими. Серед них: А. М. Бабенко, І. О. Бандурка, О. М. Бандурка, А. Б. Блага, В. С. Батиргарєєва, І. Г. Богатирьов, Є. О. Гладкова, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, А. П. Закалок, О. М. Джужа, О. Г. Колб, О. В. Мазуренко, Д. А. Морозов, Н. А. Орловська, В. Я. Тацій, С. М. Тригуб, О. С. Шеремет, О. О. Юхно, Н. М. Ярмиш та багато інших. Проте, на жаль, практична та теоретична проблематика незаконного посіву або вирощування наркотиковмісних рослин в умовах воєнного стану є не досить вивченою.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану та основних тенденцій вчинення незаконного посіву або вирощування наркотиковмісних рослин в Україні.

Основний текст. Протягом останніх років на території України спостерігається значне зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів або прекурсорів. Ця тривожна тенденція свідчить про те, що Україна стала не лише транзитною країною, але й активним споживачем та виробником наркотиків, у тому числі й рослинного походження. Відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора у 2023 році на території держави у цілому зареєстровано 475 595 кримінальних правопорушень, з яких частку, зокрема 39 124 кримінально протиправних діяння вчинених у сфері наркообігу [1]. Зазначимо, що загальна кількість кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів зростає протягом останніх років, з 25 908 фактів у 2015 році [2] до 39 124 у 2023 році [1] відповідно. Питома вага кримінальних правопорушень у цій сфері у загальній структурі злочинності також зросла з 4,5% у 2015 році [2] до 10,5% у 2023 році [1]. Україна стикається з катастрофічно високим рівнем злочинності у сфері наркотиків, що свідчить про серйозні системні проблеми. Протидія наркобізнесу має стати одним із пріоритетів у державній політиці з метою зменшення негативних наслідків для суспільства і забезпечення безпеки громадян.

За своєю структурою злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні у 2023 році представлена у такий спосіб: перше місце посіли незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту (ст. 309 КК України) – 20 155 кримінально протиправних діяння, або 52%]. На другому місці незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту, а так само незаконний збут наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 307 КК України) – 14302 злочинів або 37%. На третьому місці розташовані кримінальні правопорушення, передбачені ст. 308 КК України, а саме викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем – 1333 факти, або 5%. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним посівом або вирощуванням снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України) опинилися на четвертому місці – 1024 факти, або 4%. Сукупна питома вага інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків та психотропних речовин дорівнювала 2% [1]. Отже, посів або вирощування маку чи конопель становить невеликий, але значний відсоток, що свідчить про їх високу латентність, зокрема через складність виявлення та відслідковування таких дій. Таким чином,

незважаючи на те, що ці кримінальні правопорушення можуть займати меншу частку у структурі наркотичної злочинності, їх важливо вирішувати і контролювати через їх потенційно серйозні наслідки для суспільства і держави.

Посів або вирощування наркотиковмісних рослин посідає важливе місце у загальній структурі злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Це кримінальне правопорушення є першою стадією незаконного обігу наркотичних засобів рослинного походження (виробництва, перевезення, збуту, придбання тощо), а тому виступає головною передумовою існування переважної його частини. Отже, за останні роки тенденція в частині кримінальних правопорушень у сфері незаконного посіву або вирощування наркотиковмісних рослин набула негативної динаміки. Зокрема, у 2018 році вчинено 1555 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 КК України [3], у 2019 році – 1610 (+ 4%) [4], у 2020 році – 1822 (+ 13%) [5], у 2021 році – 1419 (-8%) [6], у 2022 році – 1716 (+10%) [7], станом на 2023 рік – 1024 (- 34%) кримінально протиправних діяння у цій сфері [1]. Загалом, можна зробити висновок, що незаконний посів або вирощування наркотиковмісних рослин є проблемою, яка має тенденцію до збільшення в час періодів, коли відбувається загострення суспільно-політичної ситуації, наприклад, таких як воєнний стан. Однак, ефективні заходи протидії можуть призвести до зниження кількості кримінальних правопорушень цієї категорії. Прогнозуючи подальший розвиток, варто очікувати продовження підвищення кількості кримінально протиправних діянь цього виду у майбутньому, особливо в умовах нестабільної політичної ситуації.

А. М. Бабенко виявив, що поширення посіву або вирощування маку чи конопель відбувається темпами геометричної прогресії, тобто через кожні чотири роки спостерігається подвійне збільшення кількості вчинених кримінальних правопорушень за ознаками ст. 310 КК України. Кримінологом з'ясовано, що протягом періоду з 1997 по 2005 рік середній темп приросту кримінальних правопорушень, пов'язаних з посівом або вирощуванням снотворного маку чи конопель, складав 21,13%. Цей показник перевищує середній темп приросту усієї наркотичної злочинності (6,84%) в три рази, а також у вісім разів перевищує середній темп приросту кримінальних правопорушень, передбачених статтею 309 КК України (2,56%). На додаток ним визначено, що темп приросту кримінальних правопорушень за ст. 310 КК України (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту) перевищує темп приросту кримінальних правопорушень, передбачених ст. 307 КК України (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів або психотропних речовин) на 5,81%, досягаючи 15,32%, що свідчить про перевищення пропозиції наркотиків рослинного походження відносно попиту [8, с. 85].

Незаконний посів або вирощування наркотиковмісних рослин створює серйозні загрози для суспільства та сприяє поширенню інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, таких як їх придбання, викрадання, зберігання, перевезення та збут. До того ж така діяльність стимулює кримінальні правопорушення, спрямовані на здобуття коштів для придбання наркотичних засобів з маку та конопель, такі як крадіжки, грабежі та розбійні напади [8, с. 81]. На основі вивчення судової практики нами встановлено, що діяння, передбачені ст. 310 КК України, часто вчиняються у сукупності з іншими кримінально протиправними діяннями. Так, аналіз вироків суду за 2010-2024 рр. дав змогу встановити, що у сукупності з посівом або вирощування маку чи конопель інші кримінальні правопорушення фіксувались у понад 40% випадків [9]. Зокрема, наркотичні злочинці

найчастіше вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 310 КК України у сукупності з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням чи пересиланням наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту (ст. 309 КК України) у 45% випадків та незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою збуту, а так само з незаконним збутом наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 307 КК України) – у 35% випадків. У 10% випадків у сукупності з таємним викраденням чужого майна (ст. 185 КК України). У 3–4% випадків у сукупності з придбанням, отриманням, зберіганням чи збутом майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України). У 2% випадків у сукупності із завідомо неправдивим показанням (ст. 384 КК України). У 1% випадків у сукупності з порушенням правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України) [9]. Тобто, приблизно у двох з п'яти судових вироків особа визнається винною за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 310 КК України, у сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями.

Кількість зареєстрованих випадків незаконного посіву або вирощування маку чи конопель варто співвідносити з іншими показниками. Зокрема, важливо вивчити кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 КК України та порівняти її з кількістю виявлених осіб, які здійснюють посів або вирощування наркотиковмісних рослин. Це дозволить отримати більш повну картину того, наскільки ефективно правоохоронні органи виявляють та реагують на ці кримінально протиправні діяння. Так, у 2019 році з 1610 випадків незаконного посіву або вирощування маку чи конопель, 1409 особам (87%) було вручено повідомлення про підозру, а 1268 обвинувальних актів, або 79%, було направлено до суду [4]. У 2020 році з 1882 зафіксованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 КК України, 1554 особам вручено повідомлення про підозру (83%), а 1420 (75%) обвинувальних актів було направлено до суду [5]. У 2021 році з 1419 фактів незаконного посіву або вирощування маку чи конопель було вручено 1245 повідомлень про підозру (73%), тоді, як 1132 обвинувальних акти, або 66% було направлено до суду [6]. У 2022 році з 1716 фактів незаконного посіву або вирощування маку чи конопель було вручено 1449 повідомлень про підозру (84%), при чому до суду направлено 1371 (80%) обвинувальний акт [7]. У 2023 році із 1024 зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 Кримінального кодексу України, причому 938 особам вручено повідомлення про підозру (90%), тоді, як до суду направлено 863 обвинувальних акти (85%) [1]. Отже, у середньому в Україні виявляється у 1,5 рази менше наркозлочинців у порівнянні з кількістю облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 КК України. Тобто, за цей період спостерігається певне покращення ефективності виявлення та реагування на незаконний посів або вирощування наркотиковмісних рослин, що свідчить про поступовий розвиток системи правоохоронних заходів та підвищення їх дієвості.

Для поглибленого аналізу кількісних показників посіву або вирощування маку чи конопель за певний відрізок часу, у зв'язку з мінливою демографічною обстановкою, використовують такі відносні показники як коефіцієнт злочинної інтенсивності. Так, у 2019 році коефіцієнт інтенсивності посіву або вирощування маку чи конопель становив 4 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [4]; у 2020 році – 4,5 кримінальних правопорушення цієї категорії на 100 тис. населення [5]; у 2021 році – 3,5 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення відповідно [6]; у 2022 році – 4 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [7]; у 2023 році – 3 кримінально протиправних діяння на 100 тис. населення цієї категорії [1]. Отже, коефіцієнт злочинної інтенсивності посіву або вирощування маку чи конопель за вказаний період, який коливається від 3 до 4,5 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення,

свідчить про високий рівень цієї проблеми. Збільшення кількості посіву та вирощування наркотиковмісних рослин може призвести до збільшення поширення наркотиків у суспільстві та зростання залежності від них серед населення. Тобто, висока злочинна інтенсивність у сфері посіву або вирощування наркотиковмісних рослин потребує негайних заходів і контр механізмів для зменшення її впливу та запобігання негативним наслідкам для суспільства.

Предмет кримінального правопорушення, передбачений ст. 310 КК України, зазначений у ч. 1 цієї статті: ним є снотворний мак або коноплі у відповідних розмірах – снотворний мак від ста до п'ятисот рослин та коноплі у кількості від десяти до п'ятидесяти рослин. Судова практика, яка склалася по застосуванню ст. 310 КК України, виходить з того, що при підрахунку кількості рослин необхідно брати лише ті, які мають самостійний корінь. Це не власне наркотики, готові до вживання, а лише рослини (чи їх частини), що містять наркотичні засоби [10, с. 39]. У результаті вивчення та узагальнення матеріалів судової практики встановлено, що ці рослини виступали в якості предмету кримінального правопорушення у такому співвідношенні: мак снотворний – 55% та коноплі – 45%. Зокрема, рослини виду мак снотворний (*Papaver somniferum* L) та роду конопель (*Cannabis*) використовуються в якості сировини для виготовлення великої кількості наркотичних засобів, зокрема понад 25 наркотично активних алкалоїдів опію (морфіну, кодеїну, тебаїну, папаверину, наркотину), синтетичних похідних (етилморфіну, героїну), канабісу, смоли канабісу, екстрактів канабісу та психотропної речовини тетрагідроканнабінолу [10, с. 13].

Серед видів наркотичних засобів, що вилучаються з незаконного обігу, найбільш часто і у найбільших обсягах вилучається канабіс. Так, за 2023 р. із незаконного обігу вилучено 2434314,941 г, з яких 2337321,024 г канабісу (96%), макової соломки – 48422,9992 г (2%), метадону – 15791,1341 г (1%), кокаїну – 3774,6433 г (0,35%), опію – 164,7177 г (0,3%), трамадолу – 189,0103 г (0,2%), героїну – 72,8818 г (0,15%) відповідно [1]. Зазначений розподіл кількості наркотиків вилучених з незаконного обігу вказує на те, що канабіс є найпоширенішим наркотичним засобом серед тих, які були вилучені. Такий високий відсоток канабісу може бути також зумовлений його доступністю, високою популярністю серед споживачів і, можливо, меншим ризиком виявлення та переслідування його виробників та постачальників порівняно з іншими видами наркотиків [11]. Такий аналіз дає змогу правоохоронцям розуміти природу наркотичного ринку і скеровувати свої зусилля для боротьби з ним ефективніше.

Щодо місця та часу вчинення кримінального правопорушення у виді посіву або вирощування маку чи конопель, як свідчить аналіз вивчених нами кримінальних проваджень, вони взаємопов'язані та залежать один від одного. Місцем вчинення аналізованого кримінального правопорушення може бути будь-яка земельна ділянка (відкритий або закритий, тимчасовий ґрунт) незалежно від форм власності, а також пустища [10, с. 48].

До найбільш типових місць вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 310 КК України є житлові будинки, приміщення, дачні, присадибні ділянки, землі сільськогосподарського та лісогосподарського призначення та інші території, віддалені від житлових масивів. Яскравим прикладом зазначеного є вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 16 лютого 2024 року (провадження № 1-кп/733/26/24). Відповідно до якого особа Р. посіяв шляхом внесення коноплі в ґрунт на присадибній ділянці господарства за місцем свого проживання, у результаті чого, у подальшому, на цій присадибній ділянці виростало 150 рослин роду коноплі, що відносяться до рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини [12]. Такий розподіл випадків демонструє потребу в удосконаленні заходів контролю за незаконним вирощуванням наркотиків та використанням земельних ресурсів.

Посів та вирощування маку і конопель в Україні є сезонними видами діяльності, оскільки вони піддаються впливу природних факторів, таких як клімат, ґрунтові умови та тривалість дня. Сезонність вирощування зазвичай визначається вегетаційним періодом цих рослин, що відрізняється залежно від їхнього виду та сорту. Наприклад, для снотворного маку (*Papaver somniferum* L.) вегетаційний період може тривати від 65 до 160 днів, залежно від різних ґрунтово-кліматичних зон країни. Цей період визначається головним чином від посіву до стадії дозрівання. Щодо конопель (*Cannabis*), їхній вегетаційний період також варіюється залежно від умов середовища, але в середньому він становить від 65 до 160 днів. Найбільше випадків незаконного вирощування на відкритому ґрунті спостерігається від квітня до жовтня для снотворного маку та від квітня до початку листопада для конопель. Якщо ж рослини культивуються у приміщенні, то кримінальне правопорушення може бути скоєне у будь-який період, оскільки час вирощування не залежить від сезону. При цьому, якщо дотримуватися відповідної технології розведення рослин (температура, світло, полив, удобрення ґрунту тощо), незаконний посів та вирощування може здійснюватися протягом усього року [10, с. 49].

За даними офіційної статистичної інформації нами встановлено, що у 2023 році найбільша кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 КК України була зареєстрована влітку (98%), зокрема у червні зафіксовано 260 кримінально протиправних діянь цієї групи, у липні – 620, а серпні – 127 цих діянь відповідно [1]. Узагальнимо, що, по-перше, сезонність посіву і вирощування відображає вплив природних факторів на активність незаконної діяльності з посіву та вирощування маку і конопель. Такі фактори, як клімат, ґрунтові умови та тривалість дня, визначають періоди, коли ці рослини найбільш відповідні для вирощування. По-друге, аналіз кількості кримінальних правопорушень показує високу активність кримінальних елементів у літні місяці, зокрема в червні, липні та серпні, коли спостерігається найбільша кількість випадків незаконного вирощування маку та конопель. Це може бути пов'язано з оптимальними умовами для вирощування цих рослин у цей період, а також з бажанням кримінальних правопорушників максимізувати свої прибутки [13]. Отже, науковий аналіз дозволяє зробити висновок, що сезонність вирощування маку і конопель в Україні тісно пов'язана з природними факторами, а висока активність кримінальних правопорушень у літні місяці вказує на необхідність ефективних заходів контролю та протидії незаконному вирощуванню цих рослин.

Визначення ступеня ураженості території України незаконним посівом або вирощуванням наркотиковмісних рослин може бути здійснене шляхом аналізу географії цього кримінального явища. Географія незаконного посіву або вирощування маку чи конопель полягає у поширенні такого типу кримінального правопорушення по різних регіонах (територіях) держави, областях, районах, містах, селищах [14]. За рівнем кримінальної враженості кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 310 КК України, поділяються на п'ять зон – дуже високу, високу, середню, помірну та низьку [15, с. 193-194]. Аналізуючи географію кримінального правопорушення, передбаченого ст. 310 КК України зазначимо, що в 2023 році за інтенсивністю посіву або вирощування маку чи конопель на 100 тис. населення до групи з **дуже високими** рівнем кримінальної враженості відносяться: Рівненська область – 6,5 кримінально протиправних діянь на 100 тис. населення [16]; Житомирська область – 5,5 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення [17]; Полтавська область – 5,1 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення [18]; Чернігівська область – 5 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [19]. До групи з **високим** рівнем враженості відносяться: Миколаївська область – 4,9 кримінальних правопорушень на

100 тис. населення [20]; Тернопільська область – 4,5 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [21]; Черкаська область – 4,2 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [22]; Одеська область – 4,1 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [23]; Кіровоградська область – 4 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [24]. У третю групу об'єдналися міста із *середньою* кримінальною враженістю, зокрема Сумська область – 3,3 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [25]; Дніпропетровська область – 3,2 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [26]; Закарпатська область – 3 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [27]; Київська область – 3 кримінальних правопорушення на 100 тис. населення [28]. До групи з *помірним* рівнем кримінальної враженості увійшли такі регіони, як: Херсонська область – 2,5 [29]; Вінницька область – 2,5 [30]; Івано-Франківська область – 2,3 [31]; Харківська – 2,3 [32]. До групи з *низьким* рівнем кримінальної враженості відносяться: Запорізька область – 1,5 [33]; Волинська область – 1,4 [34]; Донецька область – 1,2 [35]; Львівська область – 1,2 [36]; Чернігівська область – 1,1 [37]; м. Київ – 1 [38]; Хмельницька область – 0,7 [39]. Такі результати свідчать про наявність різних рівнів поширення незаконного посіву та вирощування наркотиковмісних рослин на території України. Крім того, за результатами дослідження Д. А. Морозова вбачається, що зонами з найбільшим вирощування конкретно конопель є Луганська, Донецька та Харківська області, а, у свою чергу, маку опійного – Одеська, Херсонська та Миколаївська області [10, с. 49].

Отже, географічне положення конкретного регіону відіграє важливу роль у процесі поширення незаконного посіву або вирощування маку чи конопель. За результатами дослідження встановлено, що регіони з дуже високим рівнем кримінальної враженості, а саме: Рівненська, Житомирська, Чернігівська і Полтавська області, географічно розташовані у північній, північно-західній і північно-східній частині України. Майже кожна із цих областей має специфічне прикордонне положення, наприклад, Житомирська і Рівненська області межують з Республікою Білорусь, а Чернігівська область не лише з Республікою Білорусь, а й з рф. Прикордонне положення цих областей є вигідним для кримінальних правопорушників через їхню більшу доступність до нелегальних каналів збуту наркотиків та можливість швидкого вивезення вирощених рослин наркотичного походження за межі країни [40, с. 65]. Такі умови сприяють зростанню кількості випадків незаконного вирощування маку та конопель в цих регіонах. Крім того, поряд з географією важливого значення набувають природні умови, такі як клімат, ґрунтова родючість та вологість конкретного регіону. Області, які відносяться до групи з дуже високим рівнем кримінальної враженості є рівнинними районами з родючими ґрунтами, вологою кліматичною зоною та достатньою кількістю опадів, у зв'язку з цим вони виявляються найбільш сприятливим середовищем для цього виду кримінально протиправної діяльності. З іншого боку, райони з сухим кліматом або крайньо високою температурою (до яких відносяться регіони з середньої, помірної та низької групи) можуть бути менш сприятливими для вирощування наркотиковмісних рослин. Недостатність опадів та надмірна спека можуть ускладнити процес вирощування та призвести до низького врожаю. Для подальшого зменшення кримінальної враженості необхідно вживати комплексних заходів, орієнтованих на виявлення та припинення незаконного посіву або вирощування наркотиковмісних рослин, а також підвищення обізнаності громадськості щодо цього питання.

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах незаконний посів або вирощування наркотиковмісних рослин набув особливо гострого характеру, що вказує на прагнення кримінального світу погіршити загальний стан публічного порядку, наростити соціальні проблеми та спровокувати загрозу громадській безпеці в Україні.

Підсумовуючи зазначене, необхідно підкреслити, що успішне запобігання кримінальним правопорушенням у виді посіву або вирощування маку чи конопель можливе лише за умови врахування вищепроаналізованих даних про кількісно-якісні показники вказаних посягань.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.03.2024).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2015 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.03.2024).
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2018 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.03.2024).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2019 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.03.2024).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.03.2024).
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.03.2024).
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.03.2024).
8. Бабенко А. М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню наркотиковмісних рослин: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Д., 2007. 258 с.
9. Вироки за фактом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 КК України. *Інформаційно-правова електронна база «Єдиний державний реєстр судових рішень»*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/136> (дата звернення: 17.03.2024).
10. Морозов Д. А. Розслідування незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, МВС України, Северодонецьк, 2018. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України, Київ. 2018. 239 с.
11. Марихуана захопила світ, у США й Африці опіоїдний бум, в Європі зростає споживання кокаїну – головне зі всесвітнього та європейського звітів про наркотики. URL: <https://babel.ua/texts/32538-marihuana-zahopila-svit-u-ssha-y-africi-opiojidniy-bum-v-yevropi-zrostaye-spozhivannya-kokajinu-golovne-zi-vsesvitnogo-ta-yevropeyskogo-zvitiv-pro-narkotiki> (дата звернення: 19.03.2024).

12. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 16 лютого 2024 року (провадження № 1-кп/733/26/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117027800> (дата звернення: 20.03.2024).
13. Лекція до теми 25: «Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів». URL: <https://oduvvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lecia-25.pdf> дата звернення: 22.03.2024).
14. Географія злочинності. URL: <https://studfile.net/preview/9887928/page:24/> (дата звернення: 24.03.2024).
15. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... д-ра юрид наук за спец. 12.00.08. Запоріжжя. 2015. 515 с.
16. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Рівненська обласна прокуратура*. URL: <https://pro.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2024).
17. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Житомирська обласна прокуратура*. URL: <https://zhit.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
18. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Полтавська обласна прокуратура*. URL: <https://pol.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
19. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Чернігівська обласна прокуратура*. URL: <https://chrg.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
20. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Миколаївська обласна прокуратура*. URL: <https://myk.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
21. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Тернопільська обласна прокуратура*. URL: <https://tern.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
22. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Черкаська обласна прокуратура*. URL: <https://chk.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
23. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Одеська обласна прокуратура*. URL: <https://od.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
24. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Кіровоградська обласна прокуратура*. URL: <https://kir.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
25. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Сумська обласна прокуратура*. URL: <https://sumy.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
26. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Дніпропетровська обласна прокуратура*. URL: <https://dnipr.gp.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2024).
27. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Закарпатська обласна прокуратура*. URL: <https://zak.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
28. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Київська обласна прокуратура*. URL: <https://kobl.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
29. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Херсонська обласна прокуратура*. URL: <https://kherson.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).

30. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Вінницька обласна прокуратура*. URL: <https://vin.gp.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2024).
31. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Івано-Франківська обласна прокуратура*. URL: <https://ifr.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
32. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Харківська обласна прокуратура*. URL: <https://khar.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
33. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Запорізька обласна прокуратура*. URL: <https://zap.gp.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2024).
34. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Волинська обласна прокуратура*. URL: <https://vol.gp.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2024).
35. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Донецька обласна прокуратура*. URL: <https://don.gp.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2024).
36. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Львівська обласна прокуратура*. URL: <https://lviv.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
37. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Чернігівська обласна прокуратура*. URL: <https://chrg.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
38. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Київська міська прокуратура*. URL: <https://kyiv.gp.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2024).
39. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Хмельницька обласна прокуратура*. URL: <https://khmel.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 25.03.2024).
40. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.
41. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.
42. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання/ *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск №1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16–26.
43. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021 С. 14–22.
44. Корнієнко М. В. Організаційно-тактичні засади проведення контрольної поставки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2021. № 67. С. 278–283.
45. Корнієнко М. В., Головін Д. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 188 с.
46. Бабенко А. М., Палій М. В., Чекмарьова І. М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованім кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023. С. 436–440.
47. Бабенко А. М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73) № 3 2023. С. 200–204.

УДК 342.95(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.29>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Коваль Марат Петрович,
orcid.org/0009-0005-4781-643
кандидат юридичних наук,
суддя П'ятого апеляційного
адміністративного суду

В сьогоденних умовах вирішення конфліктних ситуацій з органами публічної адміністрації є найскладнішою та найактуальнішою частиною здійснення правосуддя в Україні. Такий підхід обумовлений тим, що основні фундаментальні принципи чинного адміністративного процесуального законодавства побудовані на основоположних ідеях адміністративної юстиції, які були закріплені в історичних документах, розроблених та створених за часи формування та боротьби за українську державність, і вдало поєднані зі здобутками адміністративного процесу європейських країн, що знайшло своє відображення у створенні та функціонуванні системи адміністративних судів в Україні.

Судова система України в поєднанні з суміжними правовими інститутами існує аби захищати суб'єктивні права, свободи та законні інтереси людини і громадянина за допомогою своєчасного, ефективного та справедливого вирішення спорів правового характеру на засадах верховенства права. Отже, це дозволяє визначити, що національна адміністративна юстиція додержується концепції «об'єктивного» (широкого) судового контролю дій, рішень та бездіяльності публічної адміністрації, чим і обумовлюється доречність захисту в ній як основних, так і визначених на законодавчому й підзаконному рівнях свобод, прав й інтересів законного характеру фізичних і юридичних осіб як приватного, так і публічного права.

Але функціонування будь-якої системи, покликаної захищати від порушень права, свободи стає помітним як раз через наукове дослідження здійснення правосуддя у публічно-правових спорах.

Таким чином, дослідження проблематики створення та функціонування сучасної системи адміністративного судочинства дозволить яскраво побачити прогалини у цій системі та скоординувати діяльність відповідних органів на удосконалення процесуального законодавства в сфері вирішення адміністративних суперечок.

М. Смокович, В. Бевзенко, Р. Мельник, Т. Апарова, О. Андрійко, В. Головатий, Є. Кубко, Р. Куйбіда, О. Муза, О. Пасенюк, Ю. Педько, В. Перепелюк, Н. Писаренко та інші провідні науковці-адміністративісти неодноразово зауважували на недоліках та перевагах сучасної системи адміністративних судів України. Зміст їх праць був врахований, як під час впровадження системи адміністративної юстиції України, зокрема під час реалізації концепції утворення адміністративних судів в Україні з 2001 року, так і під час останнього глобального реформування системи судоустрою в 2017 році.

Метою цього наукового дослідження є визначення основних проблем здійснення адміністративного судочинства в умовах сьогодення з урахування нової редакції Кодексу адміністративного судочинства України в порівнянні зі специфікою вирішення публічно-правових спорів до грудня 2017 року.

Ключові слова: адміністративний суд, адміністративне судочинство, правосуддя, порівняльно-правове дослідження, принцип адміністративного судочинства.

PROBLEM ISSUES OF THE MODERN MODEL OF THE ADMINISTRATIVE JUDICIARY OF UKRAINE

Koval Marat Petvrovich,

orcid.org/0009-0005-4781-643

Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.),

Judge of the Fifth Administrative Court of Appeal

In today's environment, resolving conflicts with public administration authorities is the most complex and relevant part of the administration of justice in Ukraine. This approach is due to the fact that the basic fundamental principles of the current administrative procedure legislation are based on the fundamental ideas of administrative justice, which were enshrined in historical documents developed and created during the formation and struggle for Ukrainian statehood, and are successfully combined with the achievements of the administrative process of European countries, which is reflected in the creation and functioning of the system of administrative courts in Ukraine.

The judicial system of Ukraine, in combination with related legal institutions, exists to protect subjective rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen through timely, efficient and fair resolution of legal disputes based on the rule of law. Thus, this makes it possible to determine that the national administrative justice adheres to the concept of "objective" (broad) judicial control of actions, decisions and inactions of public administration, which determines the appropriateness of protecting both fundamental and legitimate freedoms, rights and interests of individuals and legal entities of both private and public law defined at the legislative and by-law levels.

However, the functioning of any system designed to protect against violations of rights, freedoms and legitimate interests cannot be without drawbacks, the existence of which becomes apparent precisely through a scientific study of the administration of justice in public law disputes.

Thus, a study of the issues related to the creation and functioning of the modern system of administrative justice will allow us to clearly see the gaps in this system and coordinate the activities of the relevant authorities to improve the procedural legislation in the field of administrative dispute resolution.

M. Smokovych, V. Bevzenko, R. Melnyk, T. Aparova, O. Andriyko, V. Holovaty, E. Kubko, R. Kuibida, O. Muse, O. Paseniuk, Y. Pedko, V. Perepeliuk, N. Pysarenko and other leading administrative law scholars have repeatedly pointed out the shortcomings and advantages of the current system of administrative courts in Ukraine. The content of their works was taken into account both during the implementation of the administrative justice system of Ukraine, in particular, during the implementation of the concept of establishing administrative courts in Ukraine since 2001, and during the latest global reform of the judicial system in 2017.

The purpose of this research is to identify the main problems of administrative justice in today's conditions, taking into account the new version of the Code of Administrative Justice of Ukraine in comparison with the specifics of public law dispute resolution before December 2017.

Key words: administrative court, administrative justice, justice, comparative and legal research, principle of administrative justice.

Вступ. В умовах переходу України до реалізації верховенства права і гуманізму в усіх сферах суспільного життя кожна особа стикається з тим, що звернення до адміністративного суду є найбільш якісним засобом дотримання конституційних гарантій

у правовідносинах з органами публічної влади. Щорічно розглядаючи сотні тисяч позовів у справах осіб проти суб'єктів владних повноважень адміністративні суди мають виняткову можливість коригувати державну управлінську практику, а також звертати увагу на прогалини в законодавстві і праві, усуваючи її належними правовими засобами. Інструментарій адміністративного судочинства має сучасні форми і методи розкриття і врівноваження усієї суперечливої картини взаємодії особи і суспільства. Одним з основних завдань адміністративного судочинства є захист прав та свобод фізичних і юридичних осіб від порушень з боку публічної адміністрації.

Отже, і практичне застосування правових норм повинно приводити до того, щоб судді адміністративних судів при вирішенні усіх категорій спорів залишалися неупередженими та політично незаангажованими.

Не буде великим перебільшенням стверджувати, що власне фактом свого існування в країні розвинена адміністративна юстиція засвідчує особливий рівень демократичності і водночас високої правосвідомості суспільства, держави, усіх носіїв політичної влади [1].

Саме для удосконалення механізму взаємних правовідносин і доцільно досліджувати практичні складнощі при вирішенні публічно-правових спорів, оскільки саме через створення прозорої та стабільної системи захисту прав, свобод і законних інтересів особи від дій, бездіяльності та рішень суб'єктів владних повноважень буде підвищуватися рівень відносин і глибини взаємної довіри у суспільстві і, зокрема, довіри до держави в цілому

Виклад основного матеріалу. Для початку нашого дослідження звернемо увагу на питання правового статусу адміністративних судів, що набуло особливого значення як раз в умовах активного реформування судової системи України, оскільки саме ця категорія дозволяє не лише окреслити їх роль у суспільних відносинах зі здійснення правосуддя, а й виявити слабкі та сильні сторони у нормативному врегулюванні правового статусу та діяльності, дозволить визначити ефективність механізму захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері вирішення публічно-правових спорів.

Отже, наявний судовий механізм захисту, що здійснюється в межах адміністративного судочинства, дозволяє усувати та не допускати зловживання з боку публічної влади, зокрема й державної, забезпечити право кожного на відновлення порушених прав із боку владних структур та державних органів. Можна підкреслити, що ефективність механізму захисту прав особи, зокрема й судового захисту, є гарантією досягнення певної соціальної справедливості, виявом подолання негативних соціальних наслідків порушень прав і свобод кожного, кінцевою метою якого є власне забезпечення реальності таких прав [1].

Адміністративне судочинство (адміністративна юстиція) – процесуальна форма здійснення правосуддя, діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому в Україні Кодексом адміністративного судочинства України. Адміністративне судочинство є формою здійснення правосуддя у випадках порушення прав особи, необхідності захисту таких прав, свобод та інтересів від порушень, зловживань із боку суб'єкта владних повноважень, по суті, держави. Суб'єктів, які стають сторонами в адміністративно-правових спорах характеризує те, що вони, як правило, перебувають чи перебували у відносинах влади і підпорядкування. Проте в основі адміністративної справи може бути й публічно-правовий спір, що виник у зв'язку із порушенням прав особи з боку суб'єкта владних повноважень, чий дії оскаржуються особою. Адміністративні справи в Україні розглядають суди загальної юрисдикції та окружні адміністративні суди як суди першої інстанції,

апеляційні адміністративні суди як суди апеляційної інстанції, та Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду як суд касаційної інстанції. Окремі спори Верховний Суд розглядає як суд першої інстанції, а Велика Палата ВС – як суд апеляційної інстанції [2].

Як спеціалізована юстиція в Україні – новітнє правове явище з відновленням незалежності України: виникло на початку 1990-их років зі спеціалізації суддів і утворення спеціалізованих судових колегій і завершилося в 2000-х роках створенням системи адміністративних судів на чолі з Вищим адміністративним судом України, який з часом став Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду. Зі становленням цих судів як спеціалізованих виникали численні проблеми (наприклад, щодо підсудності), політичні зловживання, зумовлені спробами використати цю сферу судової влади в боротьбі за владу політичну, оскільки Кодекс адміністративного судочинства України в редакції 2005 року встановлював можливим правовим наслідком вирішення адміністративного спору – визнання недійсності та скасування неправомірного акта [3].

Сутність адміністративного судочинства взагалі в тому, що воно постає юридичним засобом припинення чи зменшення свавілля, використання належним чином розсуду суб'єктів владних повноважень завдяки судовому контролю, але це можливо тільки за умови здійснення правосуддя незалежним судом, коли судді можуть розглядатися чи відчувати себе такими, що знаходяться в стані певних колізій інтересів, та реалізації адміністративними судами права на справедливий суд.

Адміністративне судочинство як спеціалізований вид судової діяльності стало механізмом збільшення гарантій людини для здійснення права на судовий захист від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. За адміністративним судочинством, на відміну від цивільного судочинства, преференції мають надаватися особі, яка не має статусу суб'єкта владних повноважень, але не зважаючи на це судами допускалися численні випадки порушення правил підсудності, вирішувалися по суті справи, які підлягали розгляду в порядку цивільного чи господарського судочинства.

Так, колишнім Верховним Судом України неодноразово скасовувалися судові рішення Вищого адміністративного суду України, ухвалені, зокрема, у земельних спорах, спорах щодо права власності на інші об'єкти нерухомого майна, у зв'язку з непідсудністю таких справ адміністративним судам. Натомість Вищий адміністративний суд України продовжував розглядати такі справи за правилами КАС України, чим допускав численні випадки істотних помилок у застосуванні норм матеріального та процесуального права, неоднакового застосування законодавства через ігнорування і не врахування судової практики Верховного Суду України під час вирішення більшості категорій справ.

На даний час статус Верховного Суду визначено так: «Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» (ч. 1 ст. 36 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [4]. Повноваженнями Верховного Суду законодавством визначено зокрема аналіз судової статистики та узагальнення судової практики, за допомогою якого досліджується та оцінюється обсяг роботи судів, навантаження на суддів, оперативність розгляду справ, результати розгляду справ, якість судового розгляду, кількість усіх скасованих і змінених судових рішень тощо, що стає передумовою формуванню єдиної судової практики, забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом тощо.

Стосовно питання удосконалення судової практики, слід зазначити насамперед те, що існуючі нормативно-правові акти не можуть врахувати усього розмаїття життєвих ситуацій, що належать до сфер їхнього регулювання, і будь-яку їх норму важко сформулювати абсолютно чітко.

Тому у правовій доктрині існує такий підхід, що формальні джерела права не претендують на абсолютну вичерпність правового регулювання та залишають простір, до якого учасники спеціальних відносин можуть самостійно визначити окремі моделі своєї поведінки, але у спірних ситуаціях саме суд має визначити конкретні правила, за якими мають вирішуватися справи. Отже, як раз узагальнений досвід, який виробляє судова практика з величезної кількості прийнятих судових рішень, надає змогу визначити основні способи вирішення того чи іншого питання, є орієнтиром при розгляді конкретних аналогічних, близьких за змістом справ, а судові інстанції нижчого рівня намагаються наслідувати практику вищих судів при розгляді аналогічних справ, щоб запобігти скасуванню рішень в апеляційному чи касаційному порядку.

Таким чином, у результаті астосування судами норм права формується судова практика яка є джерелом інформації про досконалість правових норм і ефективність їх застосування судом, і основою подальшого удосконалення та розвитку чинного законодавства. У разі відсутності чіткого нормативного регулювання певних суспільних відносин судова практика конкретизує положення нормативних актів, а її уніфікація дозволяє подолати різнобій при вирішенні однотипних справ відповідної судової юрисдикції та є поштовхом для перегляду окремих норм права або їх уточнення, тобто можна говорити про наявність взаємного впливу судової практики та правозастосування, а також судової практики і нормотворчості.

Таким чином, не зважаючи на відсутність визначення терміну «судова практика» в юридичній літературі, можемо говорити про результат і досвід судової діяльності, в якому набувають висвітлення дискусійні питання практики, основні напрями їх вирішення, містяться орієнтири правотворчості, застосування, конкретизації, роз'яснення правових приписів, типові висновки із тих чи інших складних проблем судової діяльності [3].

Отже, можемо звернути увагу на доцільність забезпечення єдності судової практики, що стосується передусім правових висновків Верховного Суду, за допомогою праць представників правової науки, юристів-практиків з метою усунення помилок у застосуванні норм права судами, внесення пропозицій щодо удосконалення норм законодавства, що викликали труднощі у тлумаченні.

Однак, при цьому важливо пам'ятати, що українська судова система є розгалуженою в компетенції різних судів – загальних, адміністративних, господарських, а також і про можливість допущення помилок навіть в уніфікованій судовій практиці. Наприклад, якщо положення закону тлумачаться чи застосовуються однаково неправильно, або якщо враховується, що не буває повністю схожих ситуацій чи суддя має аргументи, які не піддавались аналізу раніше, але які можуть викликати потребу у відході від попередніх тлумачень закону при винесенні судових рішень, то як наслідок, це ускладнює забезпечення єдності судової практики і врешті решт може призвести до неналежного захисту чи відновлення прав і свобод осіб в публічно-правових спорах.

Таким чином, можна зробити висновок, що як раз проблеми різного і неоднакового застосування судами попередніх інстанцій норм права повинен вирішувати виключно Верховний Суд в процесі перегляду судових рішень в окремих категоріях адміністративних спорів.

Крім того, слід звернути і на інші аспекти вирішення публічно-правових спорів судами, оскільки на практиці дуже яскраво вбачається недостатня ефективність

системи адміністративного судочинства та не завжди її неупередженість. Так, захист порушених суб'єктами влади прав особи у розумний строк, як правило, є неможливим. Адміністративні суди перевантажені справами, у тому числі через правовий нігілізм і зловживання повноваженнями посадовими особами, які виконують публічно-владні функції, та у зв'язку з браком у держави коштів на належні виплати соціально незахищеному населенню. У місцевих судах (судах першої інстанції) катастрофічно бракує суддів. Велика кількість суддівських посад є незаповненою через тривалі процедури добору та оцінювання суддів, постійні переформатування органів суддівського врядування, які відповідають за ці питання. Органи адміністративної юстиції перебувають під постійним «тиском» з боку суб'єктів політики, страждають від невпинних «хаотичних» змін норм матеріального і процесуального права [5].

Вирішенню такої ситуації, на нашу думку, сприяло б запровадження дієвого механізму обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів особи з публічною адміністрацією у межах інститутів останньої (так званої «квазісудової» частини механізму адміністративної юстиції), який би відповідав загальноєвропейським підходам,

Поточна практика застосування існуючих засобів адміністративного оскарження засвідчує, що скарги, які подаються відповідно до Закону України «Про звернення громадян» [6], а також у порядку статті 56 Податкового Кодексу України [7], статей 25, 26 Митного Кодексу України [8], статей 288, 289 Кодексу України про адміністративні правопорушення [9] тощо органами публічної влади або посадовими вищого рівня розглядаються, як правило, без дотримання засад відкритості (публічності), без забезпечення скажникам «права бути вислуханим», змагальності й об'єктивності. Звернення до цих процедур не дає особі бажаного результату у вигляді забезпечення відновлення її порушених прав.

Розділ 6 Закону України «Про адміністративну процедуру» [10] закріпив відправні засади процедури адміністративного оскарження приватними (фізичними, юридичними) особами порушень їх прав чи законних інтересів у діяльності публічної адміністрації, однак надати належну оцінку практичному застосуванню його приписів ми зможемо дати лише через деякий час, узагальнивши та дослідивши реалізацію цього нормативно-правового акту, який набрав чинності лише 15 грудня 2023 року.

Слід звернути увагу на те, що в окремих зарубіжних країнах оскарження в адміністративному порядку є обов'язковою стадією перед зверненням до суду. Наприклад, у Латвії та інших країнах адміністративне оскарження до вищого адміністративного органу за умови його існування є обов'язковою умовою перед зверненням до адміністративного суду. В Україні після конституційних змін 2016 року щодо судової реформи законодавець теж може встановлювати попередні механізми обов'язкового досудового оскарження рішень, дій та бездіяльності публічної адміністрації у відповідності з ч. 4 ст. 124 Конституції України хоча б з метою з'ясування відповіді на запитання, чи існує взагалі правовий спір у конкретній ситуації. А глобально, то процедура розгляду та вирішення адміністративної скарги суттєво б зменшило навантаження на адміністративні суди та сприяло б швидшому поновленню порушених прав, свобод і законних інтересів осіб.

Так, необхідно пам'ятати про дискреційні повноваження суб'єктів публічної адміністрації при прийнятті рішення, що ним вважається найкращим за певних обставин. При цьому суд, навіть визнавши оскаржуване рішення незаконним, не може сам прийняти безпосередньо адміністративний акт і особа в будь-якому разі ще чекатиме, поки орган публічної адміністрації виконає судове рішення. Адміністративне оскарження дозволяє досягнути бажаного результату у значно коротші терміни, тобто є оперативнішим порівняно з судовим оскарженням.

На практиці непоодинокі випадки, коли особа має реальну можливість висловити своє бачення застосування адміністративного розсуду та викласти додаткові аргументи, що не були враховані при прийнятті рішення, як раз безпосередньо при спілкуванні з адміністративним органом в процесі розгляду її адміністративної скарги. Відповідно адміністративний орган може або змінити рішення, або роз'яснити його скаржнику підстави зробленого висновку і тоді, можливо, особа відмовиться від подальшого судового оскарження.

У такий спосіб адміністративне оскарження може допомагати зняти конфлікт між адміністративним органом і особою і не допустити подальше необгрунтоване судове оскарження, яке жодним чином позитивно не вплине на інтереси заявника. Отже, лише в порядку адміністративного оскарження є можливість переглянути адміністративний акт на предмет його доцільності, оскільки особа може апелювати не тільки до проблеми невідповідності адміністративного акта закону, а й використовувати іншу аргументацію, яку не врахував суб'єкт владних повноважень.

Проте через сьогоденішню слабку соціально-правову захищеність фізичних та юридичних осіб, недостатню гарантованість їх прав і свобод, відсутність необхідних забезпечувальних механізмів у відносинах з суб'єктами публічної адміністрації вбачаємо як раз те, що саме на адміністративні суди учасники публічно-правових відносин переклали повноваження реального здійснення їх прав та застосування механізму їх захисту. Такий підхід не може негативно не відобразитися на надійності, ефективності та дієвості здійсненні судового провадження в адміністративно-правових спорах [12].

Таким чином, можемо говорити і про те, що проблемою здійснення правосуддя в публічно-правових спорах є не тільки реалізація основного призначення адміністративної юстиції – здійснення контролю за правомірністю і доцільністю управлінської діяльності, а й і з'ясування питання належної предметної підсудності того чи іншого судового спору. Запровадження в Україні адміністративного судочинства й утворення адміністративних взагалі мало на меті гарантування права кожного оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що дозволить забезпечити реалізацію конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною, але жодним чином не перекладати на адміністративні суди свої безпосередні повноваження [15].

Висновки. Проаналізувавши в нашому дослідженні основні проблеми адміністративного судочинства, можемо визначити, що чинна в Україні модель системи вирішення публічно-правових спорів є найбільш прийнятною для нашої країни, враховуючи менталітет населення, правову культуру та традиції, сталий досвід здійснення правосуддя та міжнародні стандарти судового захисту. Водночас, вважаємо, що виокремлення касаційних судів як суду третьої інстанції та віднесення до юрисдикції Верховного Суду виключно окремих категорій публічно-правових спорів, які будуть ним розглядатися як судом першої/апеляційної інстанції, а також справ, які містять виключні правові проблеми, обумовлені різним застосуванням судами попередніх інстанцій норм права, тобто повернення до чотириланкової системи правосуддя буде найбільш прийнятною для практичного застосування судової практики. Такий позитивний результат може бути досягнутий за умови законодавчого закріплення обов'язковості рішень суду четвертої інстанції як для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують в своїй діяльності відповідну норму права, так і для всіх без виключення судів адміністративної юрисдикції [13].

Також, слід звернути увагу на доцільність чіткого регламентування процедури розгляду адміністративних скарг, які повинні передувати зверненню до суду, з метою

повного, швидкого та об'єктивного встановлення факту порушення прав, свобод і законних інтересів осіб від дій, бездіяльності та рішень суб'єктів владних повноважень та відповідно вжиття належних і дієвих механізмів припинення таких порушень та/або поновлення порушених прав осіб.

Список використаних джерел:

1. Смокович М. І. Адміністративна юстиція як доступний та ефективний інструмент захисту прав людини і Україні. *Приватне та публічне право*. № 1. 2021 С. 48–53. URL: http://pp-law.in.ua/archive/1_2021/10.pdf
2. Бігун В. С. Основи правосуддя. Термінологія. Філософія. Практика. Київ. 2020. 200 с. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/02/Bigun-2020-Osnovy-pravosuddya.pdf>
3. Деменчук М. О. Роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики. Монографія. Одеса. 2019. 176 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e8ede72-6421-437f-bf8529b8810f85dc/content>
4. Про судоустрій і статус суддів. Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
5. У Верховному Суді України обговорили механізми забезпечення єдності судової практики. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374711/>
6. Про звернення громадян. Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Податковий кодекс України. Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Митний кодекс України. Закон України № 4495-VI від 13.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон України № 8073-X від 07.12.1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
10. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру». Авт. колектив: Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. та ін.; за заг. ред. Тимощука В. П. Київ. 2023. 545 с. URL: https://admin-procedure.org.ua/assets/docs/lap-commentary_web.pdf
11. Кодекс адміністративного судочинства України. Закон України від 06.07.2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
12. Шевчук С. В. Рішення Верховного Суду України як джерело права (деякі аспекти дії прецедентного права в Україні). *Вісник Центру суддівських студій*. 2006. № 6. С. 16–19. URL: http://www.judges.org.ua/article/Vesnik_6.pdf
13. Писаренко Н. Б. Концептуальні засади адміністративного судочинства в Україні. Дисертація. Харків. 2019. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16873>
14. Константій О. В. До питання особливостей моделі адміністративної юстиції в Україні. *DICTUM FACTUM. Адміністративне право. Інформаційне право*. С. 55–62. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/82/70>
15. Нечитайло О. М. Адміністративне судочинство України: теорія та практика. Монографія Київ. 2015. 288 с. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/2743>

УДК 343.851

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.30>

ДО ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ РОЗПУСТИ ДЛЯ СПОЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЧИ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН В УКРАЇНІ

Козак Вячеслав Ярославович,
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті розглядаються окремі кримінологічні показники кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України у вигляді організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою за період 2018–2023 роки.

Проводиться аналіз статистичних даних кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України, за інформацією Офісу Генерального прокурора України. Аналізуються показники кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення у порівнянні із загальною кількістю виявлених кримінальних правопорушень на території України за звітний період; показники кількості зареєстрованих посягань, за які передбачена відповідальність ст. 317 КК України та визначається питома вага даного кримінального правопорушення від загальної кількості виявлених діянь, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України. Визначається кількість кримінальних проваджень по факту вчинення вказаного діяння у яких особі було оголошено підозру, які було направлено до суду з обвинувальним актом та з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру. Окремо зазначається кількість кримінальних проваджень за фактом створення наркопритону в рамках яких за звітний період не було прийнято кінцевого процесуального рішення.

Пропонується висновок, що за вказаний період кількість зареєстрованих випадків вчинення вказаних кримінальних правопорушень кожного року поступово зменшувалася, однак в 2023 році знову спостерігаємо поступове збільшення питомої ваги аналізованого кримінального правопорушення в складі всіх виявлених кримінальних правопорушеннях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я. Окремо слід відмітити значний відсоток кримінальних проваджень по факту вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України, які направляються до суду з обвинувальним актом, рідко має місце клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Ключові слова: наркопритон, організація або утримання місць розпусти для споживання наркотичних засобів чи психотропних речовин, кримінальне правопорушення, наркотики, незаконний обіг наркотичних речовин, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори та їх аналоги, кримінальне провадження, звітний період, стан злочинності, питома вага.

**ON THE ISSUE OF CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS
OF THE ORGANIZATION OR MAINTENANCE OF BROTHELS
FOR THE CONSUMPTION OF NARCOTIC DRUGS
OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES IN UKRAINE**

Kozak Viacheslav Yaroslavovych,
Postgraduate Student
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article examines certain criminological indicators of the criminal offense under Art. 317 of the Criminal Code of Ukraine in the form of organizing or maintaining places for illegal use, production or manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, as well as providing premises for this purpose for the period 2018–2023.

Statistical data on the criminal offense under Article 317 of the Criminal Code of Ukraine are analyzed according to the information provided by the Office of the Prosecutor General of Ukraine. The number of registered criminal offenses in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors and other criminal offenses against public health is analyzed in comparison with the total number of detected criminal offenses in Ukraine for the reporting period; the number of registered offenses for which liability is provided for by Article 317 of the Criminal Code of Ukraine and the proportion of this criminal offense in the total number of detected acts provided for by the. The number of criminal proceedings on the fact of committing the specified act in which a person was notified of suspicion, which were sent to court with an indictment and a request for the application of compulsory medical measures is determined. The number of criminal proceedings on the fact of establishing a drug den in which no final procedural decision was made during the reporting period is indicated separately.

It is proposed to conclude that during this period, the number of registered cases of these criminal offenses gradually decreased each year, but in 2023 we again observe a gradual increase in the share of the analyzed criminal offense in the composition of all detected criminal offenses in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors and other criminal offenses against health. It should be noted that a significant percentage of criminal proceedings on the fact of committing a criminal offense under Art. 317 of the Criminal Code of Ukraine are sent to court with an indictment, and there is rarely a request for the application of compulsory medical measures.

Key words: drug den, organization or maintenance of brothels for the consumption of narcotic drugs or psychotropic substances, criminal offense, drugs, drug trafficking, narcotic drugs, psychotropic substances, precursors and their analogues, criminal proceedings, reporting period, crime rate, proportion.

Постановка проблеми. Незаконне споживання наркотиків оцінюється суспільством не тільки як хвороба, а й як «соціальне зло». Кримінологія визнає зловживання наркотиками відхиленою (девіантною) поведінкою. Суспільна небезпека наркопритонів, крім безпосередньо факту споживання наркотиків полягає в тому, що: у притонах до вживання наркотиків втягуються нові особи, неодноразово судимі особи продовжують закріплювати установки на ведення антигромадського способу життя, серйозно збільшується ризик захворювання на ВІЛ-інфекцію, гепатит через використання заражених шприців та інших інструментів для вживання наркотичних засобів, висока ймовірність заподіяння шкоди життю або здоров'ю особам, які перебувають або проживають безпосередньо в наркопритоні чи поруч із ним через неадекватну

поведінку наркоманів. Дослідження показників злочинності в цілому та окремих її видів, а також детермінант, є основою для розробки ефективних заходів запобігання та протидії злочинності, в тому числі й організації або утримання місць розпуски для споживання наркотичних засобів чи психотропних речовин в Україні, що пояснює актуальність даної теми.

Стан дослідження. Проблематика кримінально-правової охорони та запобігання правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів досліджувалося чималою кількістю вітчизняних науковців, серед яких слід згадати наукові доробки: А. М. Бабенка, І. О. Доброреза, О. М. Джужі, І. О. Доброреза, Є. М. Карпенка, М. В. Корнієнка, О. М. Литвинова, А. А. Музики, В. І. Осадчого, Є. В. Фесенка, М. І. Хавронюка, М. С. Хрупи та ін. [1; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Та попри таку пильну увагу дослідників, питання кримінологічної характеристики та детермінації явища наркопритонів залишається маловивченим та таким, що вимагає додаткової предметної розробки.

Метою даної статті є аналіз кримінологічної характеристики організації або утримання місць розпуски для споживання наркотичних засобів чи психотропних речовин на території України за період 2018–2023 роки.

Виклад основних результатів дослідження. У наукових джерелах пропонується широкий підхід до розуміння поняття «кримінологічна характеристика», яке охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) кримінальних правопорушень, дані, що характеризують особу злочинця, причини й умови вчинення відповідної групи кримінально протиправних посягань, а також заходи їх попередження. Вбачається, що такий підхід обґрунтовується тим, що кримінологічна характеристика, як сукупність ознак кримінально караних діянь, повинна з необхідною повнотою відбивати відомості про істотні ознаки і властивості відображуваних у ній явищ і пов'язаного з ними певного кола обставин, важливих з точки зору вчинення кримінальних правопорушень [1, с. 41].

Переважно, у науково-практичній літературі висловлювала позиція з приводу того, що кримінологічна характеристика становить сукупність кількісно-якісних показників будь-якого виду (групи) кримінальних правопорушень – структуру, рівень, динаміку [2]. Однак, варто зауважити, що за таким підходом поза увагою залишається питання особливостей особи злочинця, аспекти детермінації, попередження та ін.

А. Ф. Зелінський [3, с. 164] та О. Г. Кальман [4, с. 10] дотримуються точки зору, що «кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи скоєння злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час скоєння, а також особливості особистості суб'єктів кримінальних правопорушень». Таким чином, за позицією вчених, поняття «кримінологічна характеристика злочинності» охоплює кількісні та якісні показники стану того або іншого виду злочинності та відомості про особистість злочинця.

А. В. Старушкевич наголошував, що кримінологічна характеристика – це «систематизовані відомості про динаміку злочинів, які мають значення під час встановлення їхніх причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та прийняттю заходів щодо їх усунення» [5].

Б. Є. Лук'янчиков зазначає, що кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень – це «сукупність відомостей про генезу злочину, його причини й умови скоєння, частоту повторюваності та поділ злочинів за різними підставами, наприклад, віком, професією, освітою та ін.» [6, с. 170].

Варто згадати також позицію Л. М. Кулик, яка вважає, що кримінологічна характеристика – «це основа класифікації однорідних груп кримінальних правопорушень,

метою якої є розробка рекомендацій для поглибленого вивчення окремих видів злочинів та напрацювання рекомендацій щодо найбільш ефективних заходів їх профілактики [7, с. 12–13].

Також висловлюється позиція з приводу того, що «кримінологічна характеристика – це вихідний етап для оптимізації процесу розробки та реалізації заходів запобігання злочинам. Якщо розглядати попередження злочинів як цілісну систему, то кримінологічна характеристика являється однією її частиною, а іншою – є розробка та реалізація профілактичних заходів» [8, с. 211]. Таким чином, у змісті поняття кримінологічної характеристики окремих видів (груп) кримінальних правопорушень пропонується вирізняти кількісно-якісні показники певного виду (групи) кримінально караних діянь, кримінологічний портрет особи злочинця та потерпілого, а також аналіз причин та умов вчинення цих посягань.

Пропонується звернутися до офіційних статистичних даних правоохоронних органів [9] з метою проаналізувати окремі кримінологічні показники кримінального правопорушення у вигляді організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

У 2018 році було зареєстровано 487 133 кримінальних правопорушень, серед яких 27 007 було вчинено у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, що склало 5,5% від загальної маси.

У 2019 році зареєстровано 444 130 кримінальних правопорушень, з яких 28 774 посягання у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, що склало 6,5% в цілому.

За 2020 рік правоохоронним органам вдалося виявити та зареєструвати 360 622 кримінальних правопорушень, питома вага кримінально караних посягань у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення дорівнює 7,8%, що становить 28 204 кримінальних правопорушень.

У 2021 році на території України було виявлено 321 443 кримінальних правопорушень, 29 587 з яких було вчинено у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, що відповідно становить 9,2%.

За звітний період 2022 року на території, підконтрольній Україні, було виявлено та зареєстровано 362 636 кримінальних правопорушень, з яких 34 398 діянь, які посягають на суспільні відносини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, що дорівнює 9,5%.

У 2023 році загальна кількість виявлених кримінальних правопорушень на території України становить 475 595, серед яких у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – 39 124, що становить 8,2%. Із наведеного слід зазначити, що показник питомої ваги кримінальних правопорушень які посягають на суспільні відносини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення загалом поступово збільшується із року в рік, незважаючи на те, що математичне вираження загальної кількості виявлених кримінальних правопорушень коливається, а в окремі роки навіть зменшується.

Пропонується звернутися до аналізу кількісних показників кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України за такий же період.

Станом на 2018 рік було зареєстровано 511 випадків вчинення організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, з яких лише 395 осіб отримали підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Питома вага даного правопорушення в загальній кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення за звітний період склав 1,9%.

У 2019 році було зареєстровано 509 кримінальних правопорушень, відповідальність за яке передбачено ст. 317 КК України, а підозру було оголошено 396 особам. Порівнюючи показники за 2019 рік можемо поррахувати, що питома вага даного кримінального протиправного діяння в складі всіх виявлених кримінальних правопорушень, кримінальна відповідальність за які передбачена Розділом XIII Особливої частини КК України склала 1,8%.

За 2020 рік в Україні було зафіксовано 426 випадків організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, тоді як підозра була оголошена 366 особам. Питома вага кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України серед усіх виявлених діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення за вказаний звітний період склала 1,5%.

У офіційній звітності правоохоронних органів за 2021 рік знаходимо інформацію, що за цей період було виявлено 357 випадків вчинення організації наркопритону на території України, однак підозру було оголошено лише 303 особам. Питома вага досліджуваного діяння серед усіх кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України, які були зафіксовані у цьому році склала 1,2%.

У 2022 році було виявлено 234 випадки вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 317 КК України та 202 особам було оголошено підозру у вчиненні даного діяння. Питома вага зазначеного правопорушення серед всіх кримінально караних діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення склала 0,7%.

За 2023 звітний рік правоохоронними органами було зареєстровано 461 випадок вчинення випадків організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на підконтрольній Україні території, а також 431 особа отримала підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України. Питома вага кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України у порівнянні з усією кількістю правопорушень, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України та виявлених у даному році склала 1,2%.

Таким чином, можемо спостерігати тенденцію до збільшення зафіксованої кількості організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на фоні зменшення питомої ваги в порівнянні з загальною кількістю виявлених кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XIII Особливої частини КК України. Варто зробити ремарку, що статистичні дані за період 2022-2023 років не місять об'єктивної інформації щодо значної частини територій нашої країни через їх окупацію, знаходження на лінії бойових дій чи прифронтового розташування, що унеможливує

адекватну роботу відповідних правоохоронних органів та збір інформації в таких населених пунктах.

Окрім вказаних показників пропонується розглянути також дані щодо результатів розгляду кримінальних проваджень, відкритих по факту вчинення посягання, передбаченого ст. 317 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинення організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою.

Так, із відкритих у 2018 році 395 кримінальних проваджень, в яких було вручено підозру особі за вчинення кримінального правопорушення за ст. 317 КК України, до суду було передано 372 кримінальних провадження з обвинувальним актом та з 3 клопотаннями про застосування примусових заходів медичного характеру. Примітно, що в цьому ж звітному періоді без прийнятого рішення залишилося 130 кримінальних проваджень. Такий показник становить 33% від загальної кількості проваджень, відкритих у цьому році за фактом вчинення організації наркопритону.

У 2019 році з 396 проваджень за фактом вчинення організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів де було вручено підозру особі, 374 кримінальних провадження було направлено до суду з обвинувальним актом та 5 з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру. При цьому на кінець звітнього періоду без прийняття кінцевого процесуального рішення залишилося 125, що склало 31,5% від загальної кількості проваджень, відкритих у цьому році за фактом вчинення кримінально караної організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

За період 2020 року до суду з обвинувальним актом було направлено 339 кримінальних проваджень та 6 з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру із 366 кримінальних проваджень, в рамках яких було оголошено підозру особі. Однак, на кінець року без належного процесуального рішення залишилося 74 кримінальних провадження, що становить 17,3% від загальної кількості проваджень, відкритих у цьому році за фактом вчинення кримінально караної організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

За 2021 рік з 357 фактів вчинення організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів до суду було направлено 272 кримінальних провадження з обвинувальним актом та одне провадження з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру. Однак на кінець року без процесуального рішення залишилося 81 кримінальне провадження, що склало 22,7% від всієї кількості проваджень за звітний рік.

За 2022 рік до суду було скеровано 157 кримінальних проваджень за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України з обвинувальним актом. У звітному періоді без прийняття процесуального рішення залишилося 75 кримінальних проваджень, що становить 47,7% від загальної кількості відкритих проваджень у цьому році.

Станом на 2023 рік за фактом вчинення організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з обвинувальним актом до суду направили 355 матеріалів проваджень та 4 з клопотанням про застосування примусових заходів медичного

характеру. Також на кінець 2023 року без прийнятого кінцевого процесуального рішення залишилося 94 кримінальних провадження, що становить 26,4% від загальної кількості.

Із наведених показників можемо побачити, що значна більшість матеріалів кримінальних проваджень, відкритих за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України направляється до суду з обвинувальним актом, одинці – з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру. Водночас за аналізований період не було виявлено ні одного факту направлення до суду матеріалів кримінальних проваджень з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, а так само клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру.

Отже, приходимо до висновків, що за період 2018–2023 роки показники вчинення організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів характеризуються певними особливостями та прослідковуються окремі тенденції. Так, за вказаний період кількість зареєстрованих випадків вчинення вказаних кримінальних правопорушень кожного року поступово зменшувалася, однак в 2023 році знову спостерігаємо поступове збільшення питомої ваги аналізованого кримінального правопорушення в складі всіх виявлених кримінальних правопорушеннях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я. Окремо слід відмітити значний відсоток кримінальних проваджень по факту вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України, які направляються до суду з обвинувальним актом, рідко має місце клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Список використаних джерел:

1. Доброрез І. О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим) : дис. канд. юрид. наук. Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Харків, 2005. 208 с.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
3. Зелінський А. Ф. Кримінологія (курс лекцій). Харків, Прапор, 1996. 260с.
4. Кальман А. Г. Кримінологическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований: автореф. дис. на соискание науч. степени кан-а юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 1986. 18 с.
5. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ: Правник, 1997. 44 с.
6. Лук'янчиков Б. Є. Поняття і види характеристик злочинів. Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України: наукове видання / за ред. проф. В. Л. Регульського. Львів: ЛЮІВС при НАВС, 2000. С. 170–177.
7. Кулик Л.М. Боротьба зі злочинами, що вчиняються з використанням зброї: дис. ... канд. юрид. наук. за спец. 12.00.08. Запорізький юридичний інститут ДДУВС. Запоріжжя, 2006. 226 с.
8. Кримінологія: Заг. та Особл. частини: Підручник / За ред. І.М. Даньшина. Х.: Право, 2003. 352 с.
9. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. ГКД; URL: <https://gp.gov.ua/ua/>

posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

10. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у при- кордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.

11. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

12. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання/ *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск №1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16–26.

13. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2021 С. 14–22.

14. Корнієнко М. В. Організаційно-тактичні засади проведення контрольної поставки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2021. № 67. С. 278–283.

15. Корнієнко М. В., Головін Д. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 188 с.

16. Бабенко А. М., Палій М. В., Чекмарьова І. М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023. С. 436–440.

17. Бабенко А. М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73). № 3. 2023. С. 200–204.

УДК 351.746(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.31>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ

Талпа Петро Валентинович,
orcid.org/0009-0002-3669-2582
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Метою даної статті є спроба комплексного аналізу досвіду зарубіжних країн та міжнародних стандартів у регулюванні відносин у сфері діяльності Служби судової охорони й визначення перспектив їх імплементації у вітчизняне законодавство в сучасних умовах існування українського суспільства. Доведено, що досвіт європейських країн у забезпеченні безпеки правосуддя є ефективним, надійним та потребує впровадження в систему правоохоронної діяльності нашої країни задля досягнення успіхів у підтриманні безпечного правосуддя.

Визначено, що метою діяльності Служби судової охорони є підтримання публічного порядку в суді, припинення та недопущення проявів неповаги до суду, охорона приміщень судових органів та інших установ системи правосуддя, реалізація функцій щодо гарантованого державою забезпечення особистої фізичної безпеки судді чи членів його сім'ї, працівників апарату суду, забезпечення стану безпеки учасників судових процесів.

Проаналізовано досвід та підходи до організації роботи Служби маршалів Сполучених Штатів Америки (USMS), що є першим і найуніверсальнішим федеральним правоохоронним органом країни та бере участь практично в усіх федеральних правоохоронних ініціативах. Встановлено, що відповідні функції щодо забезпечення безпеки залу суду та охорона судових процесів у більшості провінцій на території Канади здійснюють канадські шерифи. Законодавство Канади визначає шерифів як офіцерів миру.

Наголошено на тому, що Служба судової охорони є правоохоронним органом у сфері правосуддя зі специфічними функціями та повноваженнями, успішна діяльність якої залежить від запозичення та впровадження кращих європейських стандартів.

Ключові слова: Служба судової охорони, зарубіжний досвід, міжнародні стандарти, безпека правосуддя.

INTERNATIONAL STANDARDS AND FOREIGN EXPERIENCE IN THE REGULATION OF THE JUDICIAL SECURITY SERVICE

Talpa Petro Valentynovych,
orcid.org/0009-0002-3669-2582
Postgraduate Student
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The purpose of this article is an attempt to comprehensively analyze the experience of foreign countries and international standards in the regulation of relations in the field

of activities of the Judicial Protection Service and to determine the prospects of their implementation into domestic legislation in the modern conditions of existence of Ukrainian society. It has been proven that the education of European countries in ensuring the safety of justice is effective, reliable and needs to be implemented in the system of law enforcement activities of our country in order to achieve success in maintaining safe justice.

It was determined that the purpose of the activity of the Judicial Protection Service is maintenance public order in court, termination and prevention of disrespect for court, security of the premises of judicial bodies and other institutions of the justice system, implementation of functions regarding state-guaranteed personal security physical safety of the judge or members of his family, employees of the court apparatus, ensuring the state of safety of participants in court proceedings.

The experience and approaches to the organization of the work of the Service are analyzed of the United States Marshals Service (USMS), which is the country's first and most versatile federal law enforcement agency and participates in virtually all federal law enforcement initiatives. It has been established that relevant courtroom security and trial security functions are performed by Canadian sheriffs in most provinces in Canada. Canadian law defines sheriffs as peace officers.

It was emphasized that the Judicial Protection Service is a law enforcement body in the field of justice with specific functions and powers, the successful operation of which depends on borrowing and implementing the best European standards.

Key words: Court security service, foreign experience, international standards, security of justice.

Постановка проблеми та її актуальність. Потреба у безпеці і незалежності судової влади з кожним роком лише зростає. Підтвердженням цього є результати статистичних даних, так наприклад згідно звіту за 2023 рік було виявлено 12,6 тис. од. вогнепальної, газової, пневматичної зброї, 89,9 тис. од. набої різних калібрів, ножі, зокрема складні та кухонні 57 тис. од., газові балончики 24,1 тис. од., електрошокери та фаєри 638 од., ножиці, викрутки, інші аналогічні загострені предмети, палиці, кастети 11,8 тис. од., гранати 3 од. Припинено 35 протиправних діянь, з них у залах 13, у приміщеннях судів 21, на території суду 1. Забезпечено охорону громадського порядку й безпеку під час проведення судових засідань, що мали суспільний резонанс 489; забезпечено посилення служби під час проведення судових засідань 3,8 тис.; передано 28 правопорушників до підрозділів Національної поліції. Вживалися спеціальні заходи забезпечення безпеки щодо 42 осіб (заходи особистої охорони застосовувались стосовно 26 суддів, 2 членів їх сімей та 10 працівників апарату суду) [1].

Успішна діяльність Служби судової охорони залежить не тільки від прийняття та застосування національного законодавства, а й запозичення та впровадження у діяльність вищезазначеної служби кращих європейських стандартів роботи цього органу. Міжнародний досвід є допоміжним у вирішенні практичних проблем та забезпечені реалізації якісного здійснення повноважень у цій сфері.

Враховуючи успішний міжнародний досвід у сфері забезпечення безпеки правосуддя, вітчизняній судовій охороні потрібно на систематичні основі бути учасником навчань (онлайн, офлайн) з різних аспектів безпеки правосуддя, сприяти їх систематичному проведенню. Запозичення вмінь та знань можливо у форматі проведення наукових конференцій, тренінгів, тренувальних практичних занять.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ю. Христова у своїй науковій праці «Міжнародні стандарти забезпечення безпеки правосуддя» проаналізувала національне та міжнародне законодавство та надала власне визначення щодо міжнародних стандартів забезпечення безпеки правосуддя, дослідила методологію міжнародних

стандартів забезпечення безпеки правосуддя та деталізувала основні спеціальні міжнародні принципи забезпечення безпеки правосуддя [2, с. 234–243]. О. Шурко у своєму дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правове забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах» окреслив перспективні напрямки вдосконалення адміністративного законодавства, яке регламентує здійснення охорони та підтримання громадського порядку в судах з урахуванням міжнародного законодавства [3, с. 217]. Науковець О. Кіпчарський дослідив роль міжнародних стандартів в оптимізації Служби судової охорони, визначив вплив міжнародних та європейських норм права на українське законодавство в галузі регламентації стандартів і принципів правоохоронної діяльності. Крім того науковець на основі міжнародних стандартів пропонує нову парадигму реформування правоохоронної системи, суть якої полягає в організаційному, правовому, змістовному входженні до судової системи та організації її діяльності за європейськими стандартами, ключову роль у якій відіграють публічність та відкритість органу [4, с. 224].

Метою даної статті є спроба комплексного аналізу досвіду зарубіжних країн та міжнародних стандартів у регулюванні відносин у сфері діяльності Служби судової охорони й визначення перспектив їх імплементації у вітчизняне законодавство в сучасних умовах існування українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Для підтримання громадського порядку в судах залучається державний орган у системі правосуддя – Служба судової охорони. Серед основних завдань служби виділяємо наступні: підтримання громадського порядку в суді; припинення будь-яких проявів неповаги до суду; здійснення охорони приміщень суду, органів та установ системи правосуддя; виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду; забезпечення безпеки у суді усіх учасників судового процесу [5].

Незалежність правосуддя залежить від її якісної, належної безпеки, яка є однією з складових гарантій. Розвиток системи правосуддя повинен відбуватися з урахуванням кращих міжнародних стандартів та практик, оскільки на сьогоднішній день залишається низка проблем, що стосується забезпечення захисту судового процесу, тому удосконалення національного законодавства в сфері забезпечення громадського порядку під час судового засідання неможливе без врахування європейських та міжнародних стандартів.

Миколенко В. А., зазначає, що останнім часом наукова спільнота активно обговорює вплив та значення міжнародних та європейських правових норм на національне законодавство в сфері регламентації основних стандартів, принципів та повноважень правоохоронної діяльності. Науковець вважає, що пріоритетне значення заслуговує імплементація зарубіжних стандартів в основу правового статусу державних правоохоронних органів. Оскільки імплементація міжнародних та європейських правових стандартів є основним напрямком розбудови продуктивної системи правоохоронних органів будь-якої сучасної, правової, демократичної державі з належним правовим порядком [6, с. 36].

На думку інших дослідників удосконалення законодавства щодо забезпечення громадського порядку під час судових засідань повинно відбуватися поступово: по-перше, це формування національної концепції (програми) приведення законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів (виявити коло проблемних питань та окреслити можливі шляхи їх правового врегулювання); по-друге, проведення правової експертизи положень національного законодавства на предмет їх відповідності міжнародним стандартам; по-третє, внесення змін та доповнень до чинного законодавства без порушення національної правової системи судочинства [7, с. 14].

Нормативно-правове регулювання Служби судової охорони забезпечується низкою правових актів різної юридичної сили. Особливого значення набувають як національні так й міжнародні правові акти, які регулюють відносини у сфері діяльності Служби судової охорони.

Міжнародне співтовариство визначає окремі елементи стандартів забезпечення безпеки правосуддя в міжнародних документах, присвячених стандартам незалежності судової влади та суддів, серед яких вважаємо за потрібне зазначити: Основні принципи незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН (1985 р.) [8]; Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів, прийнятих резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (1989 р.) [9]; Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки» [10]; Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму» [11]; Загальна (Універсальна) хартія судді, ухваленої Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів (1999 р.) [12]; Висновок № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів «Судочинство та інформаційні технології» [13]; Висновок № 17 (2014) Консультативної ради європейських суддів «Щодо оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя і поваги до незалежності судової влади» [14]; Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб [15].

Розглянемо ключові аспекти національного законодавства та напрями розвитку системи правосуддя та органів публічної влади в умовах євроінтеграції: Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (стратегія визначає пріоритети удосконалення положень законодавства у сфері судоустрою, статусу суддів, судочинства та інших інститутів правосуддя, а також впровадження невідкладних заходів для забезпечення позитивних зрушень у функціонуванні відповідних правових інститутів) [16]; Стратегія реформування державного управління України, передбачена на 2022–2025 роки (метою цієї Стратегії є побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду) [17]; Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики) [18].

З урахуванням вище зазначеного, стверджуємо, що вектор нашої держави спрямований на врахування та запозичення основних положень міжнародного законодавства задля удосконалення положень в контексті розвитку та забезпечення громадського порядку під час судового засідання та удосконалення діяльності Служби судової охорони [7, с. 13]. Однак, ми вважаємо, що процес удосконалення національного законодавства в цьому напрямку повинен здійснюватися з урахуванням як національних традицій судочинства, так і європейських стандартів. У цьому разі, як зауважують фахівці, імплементація міжнародних стандартів у цих сферах повинна бути системною та комплексною та потребує розроблення єдиної концепції в зазначеній сфері.

У своєму дисертаційному дослідженні О. М. Кіпчарський проаналізував Звіт за результатами реалізації Ініціативи «Модельні суди» у межах Проєкту Європейського Союзу «Підтримка реформ юстиції і правосуддя в Україні (ПРАВО-JUSTICE)»

[4, с. 32–33], [19] й прийшов до висновку, що досвід впровадження європейських стандартів в діяльність судової охорони є передбачений новий виток ініціативи незалежного і безпечного правосуддя. Оскільки, саме реалізація Ініціативи дає підстави для формування тенденцій запиту судів, що пов'язані з безпековими ризиками та загрозами, які можливо подолати шляхом забезпечення засобами індивідуального захисту, надання належної домедичної допомоги, наявності охоронної сигналізації власного помешкання; облаштування спеціального доступу до зали засідання та кабінетів суддів, інших кімнат; інформування про конвоювання підсудних та запровадження вичерпних заходів безпеки щодо осіб, які є підсудними, під час їх перебування в приміщенні суду.

Що стосується зарубіжного досвіду, хочемо звернути увагу на канадську модель забезпечення безпеки правосуддя. Відповідні функції щодо забезпечення безпеки залу суду та охорона судових процесів у більшості провінцій на території Канади здійснюють канадські шерифи. Законодавство Канади визначає шерифів як офіцерів миру [20, с. 46]. Вважаємо за потрібне визначити основні напрямки діяльності шерифів у забезпеченні судоустрою.

Шерифи забезпечують безпеку всіх користувачів судового закладу, членів судової системи, персонал суду, юридичних радників, учасників судового процесу (обвинувачених, сторін судового процесу, свідків, присяжних та представників громадськості); здійснюють охорону судових приміщень та майна в судових приміщеннях; захист об'єктів де відбуваються зовнішні провадження, та власності на цих об'єктах, супровід учасників судового процесу до суду та назад або до та з об'єктів, які використовуються для зовнішнього провадження; забезпечення безпеки учасників суддівських заходів [21]. Отже, канадські шерифи мають повноваження, які частково доповнюють діяльність поліції, підвищують спроможність правоохоронних органів, а не дублюють їх функції, цей досвід може бути корисним та запроваджений у правоохоронну діяльність нашої країни.

Розглянемо, яка ситуація з охороною судів і суддів за океаном в Сполучених Штатах Америки. Служба маршалів Сполучених Штатів Америки (United States Marshals Service, USMS) є першим і найуніверсальнішим федеральним правоохоронним органом країни, який бере участь практично в усіх федеральних правоохоронних ініціативах [22]. US Marshals Service направляє усі зусилля задля забезпечення безпеки усіх учасників судового процесу, забезпечують надійне проведення судового розгляду справи, а також захищають федеральних суддів та присяжних. Здійснюють усе можливе для стримування загроз судової системи

Служба маршалів Сполучених Штатів Америки налічує понад 5600 офіцерів судової безпеки, обслуговує понад 1600 систем безпеки в особистих помешканнях суддів, а як постачальник фізичної безпеки понад 800 федеральних об'єктів. Служба маршалів США розробляє, керує та впроваджує системи безпеки та перевірочне обладнання, яке захищає кожну будівлю суду [22].

Враховуючи сучасні виклики та загрози на території США, які проявляються у вигляді терористичних актів, організованої злочинності Служба маршалів Сполучених Штатів Америки повинна забезпечувати постійну безпеку застосовуючи інноваційні методи та тактику захисту особам, які перебувають під захистом, оскільки саме новітні методи захисту забезпечують швидке та безпечне реагування в надзвичайних ситуаціях.

В свою чергу, служба шерифа Нової Шотландії особливу увагу приділяє безпеці судових органів, безпеці персоналу суду, громадян, які є учасниками судового процесу та які перебувають під вартою. У кожному окрузі обов'язково є місцеві шерифи, які відповідають за охорону суду, конвоювання ув'язаних до установ суду та з установ

суду, здійснюють вручення цивільних та кримінальних документів та забезпечують виконання судових рішень [23].

Підтримуємо точку зору О. Шурко, який досліджував зарубіжний досвід охорони публічного порядку та безпеки у судових органах та зробив висновок, що наразі в світі не існує якогось універсального та ефективного механізму гарантування безпеки системи правосуддя та підтримання публічного порядку в судах. Діяльність з охорони суддів та судів у більшості країн здійснюється зазвичай декількома правоохоронними органами. Причому такими органами є як спеціально створені охоронні служби у системі судової влади, так і поліцейські підрозділи [3, с. 145].

Висновки. З урахуванням того, що зарубіжні країни, порівняно з пострадянськими країнами, більш прогресивніші в усіх сферах життєдіяльності, особливо у прийнятті та виконанні законів. Тому, вважаємо, що з метою покращення діяльності Служби судової охорони законодавець нашої країни повинен враховувати досвід європейських та міжнародних країн, оскільки юридично закріплених відмінностей принципів немає між суб'єктами, які здійснюють підтримку публічної безпеки та порядку в судах нашої країни та міжнародних країн, а фактично якість під час реалізації повноважень достатньо відрізняється.

Враховуючи міжнародні стандарти, необхідно проводити реформування правоохоронної системи нашої країни безпосередньо в організаційному та правовому полі. Запозичувати не тільки теоретичний досвід зарубіжних країн, а й на систематичній основі проводити навчання за кордоном задля впровадження практичних та тактичних навичок під час виконання повноважень, які покладені на суб'єктів захисту публічної безпеки у судовому процесі, реалізації функцій щодо гарантованого державою забезпечення особистої фізичної безпеки судді чи членів його сім'ї, працівників апарату суду, забезпечення стану безпеки учасників судових процесів.

Служба судової охорони є правоохоронним органом у сфері правосуддя зі специфічними функціями та повноваженнями, успішна діяльність якої залежить від запозичення та впровадження кращих європейських стандартів. На основі міжнародних стандартів необхідно в Україні провести реформування правоохоронної системи, з урахуванням організаційно-правових засад, враховуючи європейські стандарти.

Список використаних джерел:

1. Служба судової охорони. Звіт за 2023 рік. URL: https://sso.court.gov.ua/sso/rokazniki-diyalnosti/inter_activity1/
2. Христова Ю. Міжнародні стандарти забезпечення безпеки правосуддя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 234–243.
3. Шурко О. І. Адміністративно-правове забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2020. 217 с.
4. Кіпчарський О. М. Адміністративно-правовий статус служби судової охорони в Україні. дис. ... д-ра філософії. Харків, 2023. 224 с.
5. Про затвердження Положення про Службу судової охорони: Рішення Вищої ради правосуддя від 04.04.2019 № 1051/0/15-19. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1051910-19#Text> (дата звернення: 1 червня 2024 року).
6. Миколенко В. А. Правова модернізація органів прокуратури України в умовах європейської міждержавної інтеграції: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
7. Dzhaferova M., Ivanova H., Zahorodniuk S., Zaiets U. Ensuring Public Order during the Court Hearings in the Context of Reforming the Judicial System of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2020. № 9 (32). P. 10–17. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.32.08.1>.

8. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками від 29 лист. та 13 груд. 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.

9. Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів, прийняті резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 груд. 1989 р. URL: <http://www.judges.org.ua/article/d4.htm>.

10. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки», ухвалені Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.

11. Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму», схвалено на 7-у засіданні Консультативної ради європейських суддів 8-10 листоп. 2006 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_8_2006_2006_11_10.pdf

12. Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 лист. 1999 р. Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text.

13. Висновок № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів «Судочинство та інформаційні технології», прийнятий на 12-му пленарному засіданні 7-9 листопада 2011 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_14_2011_2011_11_9.pdf.

14. Висновок № 17 (2014) Консультативної ради європейських суддів «Щодо оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя і поваги до незалежності судової влади», прийнятий 24 жовт. 2014 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_17_2014_2014_10_24.pdf.

15. Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28 лют. 2001 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2001_2_2001_02_28.pdf.

16. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

17. Деякі питання реформування державного управління України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>.

18. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

19. Проміжний Звіт за результатами реалізації Ініціативи «Модельні суди» у межах Проекту Європейського Союзу «Підтримка реформ юстиції і правосуддя в Україні (ПРАВО-JUSTICE)». Січень 2021. 33 с. URL: https://ko.arbitr.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/Prom_zvit.pdf

20. Criminal Code R.S.C., 1985, c. 46. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/FullText.html>

21. Sheriff powers, duties and responsibilities regulation. Sheriff Act. B.C. Reg. 263/2009. URL: https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/crbc/crbc/263_2009

22. U. S. Marshals Service. Judicial Security. Retrieved from: URL: <https://www.usmarshals.gov/judicial/>

23. Послуги шерифа. URL: https://novascotia.ca/just/court_services/sheriff.asp

УДК 343.8:343.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.32>

АНАЛІЗ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Шкута Олег Олегович,

orcid.org/0000-0003-0395-5710

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-

правових дисциплін

(Одеський державний університет

внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті проведено аналіз відповідальності та призначення покарання за домашнє насильство.

Констатовано, що за вчинення домашнього насилля передбачається два види юридичної відповідальності: адміністративну і кримінальну. Адміністративна відповідальність передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення та настає за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Кримінальна відповідальність передбачена статтею 126-1 Кримінального кодексу України та настає за вчинення умисного систематичного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Систематичність домашнього насильства породжує кримінальну відповідальність.

У статті виділено ознаки домашнього насильства, а саме: наявність патерну (повторювані в часі інциденти множинних видів насильства); умисний характер протиправних дій; системна основа; усвідомлена протиправність; домінуванням однієї сторони над іншою; повна влада та контроль над постраждалою особою; настання шкоди; насильницькі дії у відносинах між близькими людьми; якщо вже є одна з форм домашнього насильства, висока ймовірність того, що й інші форми насильства можуть розвиватися.

Зазначено, що для сімейного конфлікта характерні: протистояння двох і більше сторін; зіткнення протилежних інтересів і поглядів; напруження при контактуванні; крайнє загострення суперечностей; позиції учасників є рівними або відносно рівними. Болючим питанням є призначення мінімального покарання за вчинення домашнього насильства, що породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності.

У статті доведено, що при кваліфікації має місце дуже неоднозначне розмежування протиправних дій, які є побутовим конфліктом та домашнім насильством. Зазначено, що призначення мінімального покарання за вчинення домашнього насильства породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності тому укладення угоди про примирення є дуже сумнівним питанням з позиції жертви, а також має складнощі у разі апеляційного оскарження судового рішення суду першої інстанції.

Ключові слова: юридична відповідальність, призначення покарання, домашнє насильство, кваліфікація, угода про примирення, запобігання злочинності, злочинність у сімейній сфері, насильницькі злочини.

ANALYSIS OF LEGAL LIABILITY AND PUNISHMENT FOR DOMESTIC VIOLENCE

Shkuta Oleh Olehovych,

orcid.org/0000-0003-0395-5710

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Criminal
Law Disciplines

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article analyzes the liability and punishment for domestic violence.

The author states that there are two types of legal liability for domestic violence: administrative and criminal liability. Administrative liability is provided for in Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses and is incurred for the commission of domestic violence, gender-based violence, i.e. intentional commission of any acts (actions or omissions) of a physical, psychological or economic nature (use of violence that did not result in bodily harm, threats, insults or harassment, deprivation of housing, food, clothing, other property or funds to which the victim has a legal right, etc.), which could have caused or caused harm to the victim's physical or mental health.

Criminal liability is provided for in Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and is incurred for intentional systematic physical, psychological or economic violence against a spouse or former spouse or another person with whom the perpetrator is (was) in a family or close relationship, which leads to physical or psychological suffering, health disorders, disability, emotional dependence or deterioration in the quality of life of the victim. The systematic nature of domestic violence gives rise to criminal liability.

The article highlights the signs of domestic violence, namely: the presence of a pattern (repeated incidents of multiple types of violence over time); intentional nature of unlawful actions; systemic basis; conscious unlawfulness; dominance of one party over the other; full power and control over the victim; occurrence of harm; violent actions in relations between close people; if there is already one form of domestic violence, there is a high probability that other forms of violence may develop.

It is noted that family conflict is characterized by: confrontation between two or more parties; clash of opposing interests and views; tension in contact; extreme aggravation of contradictions; the positions of the participants are equal or relatively equal. A painful issue is the imposition of a minimum penalty for domestic violence, which gives rise to the idea that the offender can always find a way to avoid responsibility for committing such unlawful acts.

The article proves that in the course of qualification, there is a very ambiguous distinction between unlawful acts which are domestic conflict and domestic violence. It is noted that the imposition of a minimum penalty for domestic violence gives rise to the offender's opinion that there is always a way to avoid liability for committing such unlawful acts, and therefore, concluding a reconciliation agreement is a very questionable issue from the victim's perspective, and also has difficulties in case of appealing against a court decision of the court of first instance.

Key words: legal liability, sentencing, domestic violence, qualification, reconciliation agreement, crime prevention, family crime, violent crimes.

Постановка проблеми та її актуальність. Нестабільні умови життя в умовах воєнного стану в Україні, вплив негативних зовнішніх чинників не лише ускладнили процес запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням у сімейній сфері взагалі, а й породили збільшення випадків домашнього насильства зокрема. Виклики сьогодення стають справжнім випробовуванням для підтримання «здорової атмосфери» в українських сім'ях. Вивчення статистики насильницьких кримінальних правопорушень, як проступків так і злочинів засвідчив, що рівень домашніх насильств з кожним роком зростає.

Так, у 2019 р. зареєстровано 1068 досліджуваного роду кримінальних правопорушень, у 2020 р. – 2213, у 2021 р. – 2432. У 2022 р. спостерігається спад до 1498, проте його можна пояснити початком повномасштабного вторгнення, подекуди неможливістю захисту жертв злочинності у сімейній сфері, зокрема в зонах наступу та бойових дій. Але вже у 2023 р. рівень облікованих випадків домашніх насильств зріс до 2705 [1].

Метою статті є аналіз виконання судових рішень за вчинення домашнього насильства, виявлення проблемних питань кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення насильницької злочинності у сімейній сфері зробили і не зупиняються у своїх дослідженнях такі вітчизняні учені, як І. Г. Богатирьов, А. І. Богатирьов, Б. М. Головкін, А. Ю. Гантчук, О. М. Гумін, О. М. Джужа, А. Ф. Зелінський, М. Г. Кузнецов, Ю. С. Лимаренко, Л. П. Оніка, А. С. Лукаш, М. С. Пузирьов, Д. М. Тичина, О. О. Шкута та інші.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чітко вирізняє види домашнього насильства, а саме:

– **фізичне насильство** – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

– **сексуальне насильство** – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

– **психологічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

– **економічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [2].

За вчинення домашнього насильства передбачається два види юридичної відповідальності, а саме адміністративна та кримінальна. Адміністративна відповідальність передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення та настає за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто

умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого [3].

Кримінальна відповідальність передбачена статтею 126-1 Кримінального кодексу України та настає за вчинення умисного систематичного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Систематичність домашнього насильства породжує кримінальну відповідальність [4].

У постанові ККС ВС від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19 зазначено, що закінченим домашнє насильство вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази [5].

Прикладом є справа № 357/2433/21. Так, 03 серпня 2020 року, о 15:28 годині, ОСОБА_4 за адресою спільного проживання, вчинив сварку зі своєю донькою ОСОБА_6, під час якої умисно ображав її нецензурною лайкою та погрожував фізичною розправою, чим вчинив психологічне насильство відносно доньки та в подальшому був притягнутий до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП.

16 серпня 2020 року, о 22:30 годині, ОСОБА_4 за адресою спільного проживання, вчинив сварку зі своєю донькою ОСОБА_6, під час якої ображав нецензурною лайкою, погрожував фізичною розправою та намагався затіяти бійку, чим вчинив психологічне насильство відносно доньки та в подальшому був притягнутий до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП.

Крім того, 31 серпня 2020 року близько 17:00 години ОСОБА_4 за адресою спільного проживання, вчинив сварку зі своєю донькою ОСОБА_6, під час якої висловлювався в її адресу нецензурною лайкою, принижував її честь і гідність та погрожував фізичною розправою, чим вчинив психологічне насильство відносно доньки та в подальшому ОСОБА_4 було винесено «терміновий заборонний припис» терміном на одну добу.

Також, 11 січня 2021 року ОСОБА_4 за адресою спільного проживання, вчинив сварку зі своєю донькою ОСОБА_6, під час якої висловлювався в її адресу нецензурною лайкою, принижував її честь і гідність, погрожував фізичною розправою та наніс тілесні ушкодження у вигляді синців.

Отже, ОСОБА_4 умисно, систематично вчиняв психологічне насильство щодо своєї доньки ОСОБА_6 і суд ухвалив визнати ОСОБА_4 винуватим у вчиненні злочину передбаченого ст. 126-1 КК України [6]. Даний приклад демонструє, що саме систематичність вчинення протиправних насильницьких дій призвели до призначення кримінальної відповідальності.

Наступним складним питанням кваліфікації виступає різниця між «конфліктом» та «насильством». Можна виділити наступні ознаки домашнього насильства: наявність патерну (повторювані в часі інциденти множинних видів насильства); умисний характер протиправних дій; системна основа; усвідомлена протиправність;

домінуванням однієї сторони над іншою; повна влада та контроль над постраждалою особою; настання шкоди; насильницькі дії у відносинах між близькими людьми; якщо вже є одна з форм домашнього насильства, висока ймовірність того, що й інші форми насильства можуть розвиватися.

Натомість, для конфлікту характерні: протистояння двох і більше сторін; зіткнення протилежних інтересів і поглядів; напруження при контактуванні; крайнє заострення суперечностей; позиції учасників є рівними або відносно рівними [16, с. 480].

Цікавим прикладом виступає справа № 748/921/23. У мотивувальній частині Чернігівським районним судом Чернігівської області встановлено, що неоднократно кривдник вчиняв сімейні сварки зі своєю матір'ю, під час яких висловлювався на неї нецензурною лайкою та погрожував їй, чим завдав шкоди фізичному та психічному здоров'ю останньої. Дані правопорушення суд 8 разів кваліфікував як конфлікт і притягав кривдника до адміністративної відповідальності із призначенням адміністративного стягнення у виді штрафу у сумі 340 грн. 00 коп кожного разу. І лише дії, які кривдник вчинив 01.02.2023, близько 11 год. 45 хв. описані, як умисні, систематичні, протиправні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства відносно своєї матері. Діючи умисно, вчинив стосовно останньої психологічне насильство, а саме: ображав її нецензурною лайкою, принижував, погрожував фізичною розправою, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої особи. Чернігівським районним судом Чернігівської області ухвалив притягнути винного до кримінальної відповідальності, передбаченої ст. 126¹ КК України, проте призначено покарання у виді 240 (двохсот сорока) годин громадських робіт, запобіжний захід не призначався [7].

Також слід відмітити, що постанова ККС ВС від 14 червня 2022 року у справі № 585/3184/20 (провадження № 51-5266км21) міститься висновок про те, що попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, які визначені законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в законодавстві України про адміністративні правопорушення, не свідчить про подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а підтверджує систематичність дій винуватої особи [8]. Використання висновку даної постанови ККС ВС при притягненні кривдника до відповідальності наглядно демонструє вищезазначений приклад [14, с. 133].

А от цікавими є Постанови Голосіївського районного суду м. Києва № 752/4484/22 [9] та № 752/10190/20 [10]. Суддя шаблонно встановлює, що правопорушник вчинив психологічне насильство, що могло спричинити психологічну шкоду здоров'ю постраждалої особи. І в обох випадках постановляє звільнення від адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, а мірою покарання є усне зауваження [15, с. 79].

Ми бачимо звільнення від відповідальності за вчинення домашнього насильства. Потрібно наголосити, що такого роду безкарність породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності [17, с. 215].

Відповідно до ч.2 ст. 75 КК України суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від

відбування покарання з випробуванням [4]. У п. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України зазначено, що угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника [11]. Водночас на практиці виникають сумніви, чи може суд встановити, хто ініціатор угоди та наскільки вона добровільна [14, с. 135]. Згідно з моніторингом судової практики угоду про примирення уклали у 29% випадків. З них між обвинуваченим чоловіком та потерпілою дружиною / колишньою дружиною / співмешканкою у 64% випадків укладено угоду про примирення, між обвинуваченими дітьми й потерпілими батьками (як правило, похилого віку) – у 32%, а відповідно, між обвинуваченими батьками й потерпілими дітьми – у 4% випадків [12].

Потрібно відмітити, що наслідками укладення угоди про примирення є особливості її оскарження підозрюваним, потерпілою особою або прокурором в апеляційному порядку (лише з підстав, передбачених у ч. 3 ст. 394 КПК України) [11].

Потерпіла особа прямо не зазначена у ч. 4 ст. 394 КПК України як суб'єкт апеляційного оскарження вироку на підставі угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) [11].

Водночас у постанові Верховного Суду України від 03 березня 2016 року у справі №5-347к15 суд зауважив, що відсутність «інших осіб» у вичерпному переліку суб'єктів оскарження, передбаченому статтею 394 КПК, за умови, що судові рішення стосуються їх прав, свобод та інтересів, не є перешкодою у доступі до правосуддя та звернення до суду вищої інстанції, що передбачено ч. 2 ст. 24 цього Кодексу [13].

Висновки та пропозиції. Отже, проведений нами аналіз юридичної відповідальності за домашнє насильство дозволяє зробити наступні висновки:

- 1) при кваліфікації дуже неоднозначне розмежування протиправних дій, які є побутовим конфліктом та домашнім насильством;
- 2) призначення мінімального покарання за вчинення домашнього насильства породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності;
- 3) укладення угоди про примирення є дуже сумнівним питанням з позиції жертви, а також має складнощі у разі апеляційного оскарження вироку.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та результати їх розслідування (2019-2023 рр.). URL: <https://gp.gov.ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення: 04.11.2024 р.).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 04.11.2024 р.).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10Text> (дата звернення: 04.11.2024 р.).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.11.2024 р.).
5. Постанова ККС ВС від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213443&red=1000033faa38c89ba39fba71a8c4d01e6be1e0&d=5> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

6. Вирок Білоцерківського міськрайонний суд Київської області у справі № 357/2433/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96950225> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

7. Вирок Чернігівський районний суд Чернігівської області від 20 вересня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113587976> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

8. Постанова ККС ВС від 14 червня 2022 року у справі № 585/3184/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

9. Постанова Голосіївського районного суду м. Києва № 752/4484/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104530640> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

10. Постанова Голосіївського районного суду м. Києва № 752/10190/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90930585> (дата звернення: 04.11.2024 р.).

11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.11.2024).

12. Відповідальність за домашнє насильство під час війни: судова практика. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vidpovidalnist-zadomashne-nasilstvo-pid-chas-viyni-sudova-praktika.html> (дата звернення: 04.11.2024).

13. Постанова Верховного Суду України від 03 березня 2016 року у справі № 5-347к15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56939749> (дата звернення: 04.11.2024).

14. Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2021. № 49. С. 132–135. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc49/30.pdf>

15. Шкута О. О. Проблема доведення суб'єктивної сторони вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину. *Юридичний вісник: наук. журн. Одеса, ОДУВС, 2020. Вип. 1. С. 77–84.* URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16847/%d0%9e.%20%d0%a8%d0%ba%d1%83%d1%82%d0%b0%20%d0%9f%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b5%d0%bc%d0%b0%20%d0%b4%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d1%81%d1%83%d0%b1%e2%80%99%d1%94%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%b2%d0%bd%0%be%d1%97%20%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%b8%20%0%b2%d1%87%d0%b8%d0%bd%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%b7%d0%b0%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%bc%20%d1%83%20%d0%bc%d1%96%d1%81%d1%86%d1%8f%d1%85%20%d0%bd%d0%b5%d1%81%d0%b2%0%be%d0%b1%0%be%d0%b4%d0%b8%20%d0%bd%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b3%0%be%20%0%b7%0%bb%0%be%d1%87%d0%b8%0%bd%d1%83.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

16. Шкута О. О. Суб'єктивна сторона насильницького злочину, вчиненого в місцях несвободи. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: матеріали між нар. практи. інтернет конф. 6–7 лютого 2020. Дніпро, 2020. Т. 3. 530 с. (479–482) «WayScience».*

17. Шкута О. О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. Вип. 1. С. 213–216. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/items/95b82950-23e6-475d-8ca0-8666ca13647d>

НОТАТКИ

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 34

Підписано до друку 24.09.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 29,99
Замов. № 1124/793. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.